

1993. ÉVI XLVI. TÖRVÉNY A STATISZTIKÁRÓL*

A TÖRVÉNY CÉLJA

1. § *A statisztika feladata és célja, hogy valósághű, tárgyilagos képet adjon a társadalom, a gazdaság, a tulajdonviszonyok, a környezet állapotáról és változásairól az államhatalmi és közigazgatási szervek, valamint a társadalom szervezetei és tagjai számára. A cél elérése érdekében e törvény — összhangban a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvénnyel — az adatok statisztikai módszerekkel történő felvételét, feldolgozását, tárolását, átadását, átvételét, elemzését, szolgáltatását, közlését, valamint közzétételét (a továbbiakban: statisztikai tevékenység) szabályozza.*

A TÖRVÉNY HATÁLYA

2. § *A törvény hatálya kiterjed*

a) *az 1. §-ban meghatározott statisztikai tevékenységet folytató természetes és jogi személyekre, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekre;*

b) *a nem statisztikai célú adatgyűjtéseket végző és adatokat kezelő szervekre és szervezetekre, a statisztikai célra is felhasználásra kerülő adataik vonatkozásában.*

A HIVATALOS STATISZTIKAI SZOLGÁLAT

3. § (1) *E törvényben meghatározott statisztikai tevékenység ellátása a hivatalos statisztikai szolgálat feladata.*

(2) *A hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szervek:*

a) *a Központi Statisztikai Hivatal;*

b) *a minisztériumok;*

c) *a Legfelsőbb Bíróság;*

d) *a Legfőbb Ügyészség;*

e) *a Magyar Nemzeti Bank;*

f) *a Gazdasági Versenyhivatal;*

* A törvényt az Országgyűlés az 1993. április 27-i ülésnapján fogadta el. Megjelent a Magyar Közlöny 1993. évi 60. számában (3314—3318. old.).

g) az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság;

h) az Országos Testnevelési és Sporthivatal.

(3) A Központi Statisztikai Hivatal a 6. § b) és e) pontjában meghatározott feladatainak teljesítése érdekében a (2) bekezdés b)—h) pontjában felsorolt szervektől tájékoztatást kérhet statisztikai tevékenységükről, az országos statisztikai adatgyűjtési program végrehajtásáról. E szervek a kért tájékoztatást kötelesek megadni.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

4. § (1) A Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) a Kormány közvetlen felügyelete alá tartozó, szakmailag önálló, országos hatáskörű közigazgatási szerv.

(2) A KSH elnökét és elnökhelyetteseit a miniszterelnök nevezi ki és menti fel.

5. § (1) A KSH szervezetét a KSH elnöke állapítja meg.

(2) A KSH központi és területi szervezeti egységekből áll.

6. § A KSH feladata:

a) adatfelvételek megtervezése, adatok felvétele, feldolgozása, tárolása, átadása, átvétele, elemzése, közlése, közzététele és védelme;

b) a statisztikai tevékenységek összehangolása, szakmai — meghatározott esetekben egyéb jellegű — irányítási tevékenység ellátása;

c) a népesség adatainak összeírása céljából időszakonként népszámlálás végrehajtása külön törvény alapján;

d) egyéb országos összeírások szervezése és végrehajtása;

e) a hivatalos statisztikai szolgálat éves országos statisztikai adatgyűjtési programja tervezetének összeállítása, jóváhagyásra történő előterjesztése, a saját adatgyűjtéseinek végrehajtása és a program végrehajtásának figyelemmel kísérése a hivatalos statisztikai szolgálat szerveinél;

f) az Országos Statisztikai Tanács bevonásával a statisztikai módszerek, fogalmak, osztályozások kialakítása és számjelek meghatározása, névjegyzékek készítése, nyilvánosságra hozatala és használatuk kötelezővé tétele;

g) más információrendszerek, a nyilvános, a közhitelű és egyéb nyilvántartások, valamint a hatósági ellenőrzési, gazdasági vagy egyéb tevékenységgel járó adatgyűjtések fogalmi és osztályozási rendszerének kialakításában való közreműködés;

h) az Országgyűlés és a Kormány évenkénti tájékoztatása az ország társadalmi, gazdasági, népesedési adatairól;

i) statisztikai adatok szolgáltatása az államhatalom és a közigazgatás szervei, a társadalmi szervezetek, az érdekképviselők, a helyi önkormányzatok, a köztisztviselők, a tudományos, a gazdasági szervezetek, a lakosság és a hírközlő szervek, valamint a nemzetközi szervezetek részére;

j) a Magyar Köztársaság Közigazgatási Helynévkönyvének vezetése, a Magyar Köztársaság Helységnevtárának kiadása;

k) részvétel nemzetközi szervezetek statisztikai munkájában, valamint kapcsolattartás külföldi nemzeti statisztikai hivatalokkal;

- l) kötelezpéldányra jogosult országos feladatkörú tudományos szakkönyvtár és szaklevéltár fenntartása, üzemeltetése;
- m) részvétel a statisztikával összefüggő jogszabályok előkészítésében.

ORSZÁGOS STATISZTIKAI TANÁCS

7. § (1) *A hivatalos statisztikai szolgálat működésének, munkája összehangolásának elősegítésére, a társadalmi érdekek képviseletének és az adatfelhasználók igényeinek érvényre juttatására, az országos statisztikai adatgyűjtési program tervezetének véleményezésére, a KSH elnökének szakmai tanácsadó, véleményező szerveként Országos Statisztikai Tanács (a továbbiakban: OST) működik.*

(2) *Az OST tagjai:*

a) *a hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szerv vezetője által kijelölt egy-egy tag;*

b) *a munkáltatók érdekképviselete által kijelölt két, a munkavállalók érdekképviselete által kijelölt egy, valamint a helyi önkormányzatok képviselete által kijelölt három tag;*

c) *a társadalombiztosítás szervei által kijelölt egy tag, továbbá*

d) *a tudományos élet képviselői közül, a Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottsága által javasolt és a KSH elnöke által felkért legfeljebb öt szakember.*

(3) *Az OST ülésein az adatvédelmi biztos állandó meghívottként vesz részt.*

(4) *A tagokat és a tagok javaslata alapján az elnököt határozott időtartamra a miniszterelnök bízza meg. A megbízásra az előterjesztést a KSH elnöke teszi.*

STATISZTIKAI ADATGYŰJTÉSEK

8. § (1) *Statisztikai adatgyűjtéseket*

a) *adatszolgáltatási kötelezettség előírásával, vagy*

b) *önkéntes adatszolgáltatás alapján*

lehet végrehajtani.

(2) *Adatszolgáltatásra kötelezett bármely természetes és jogi személy, valamint jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet.*

(3) *Természetes személytől személyes adatára vonatkozó kötelező adatszolgáltatást csak törvény rendelhet el.*

(4) *Természetes személy faji eredetére, nemzeti, nemzetiségi, etnikai hovatartozására, politikai véleményére vagy pártállására, vallásos vagy más meggyőződésére, egészségi állapotára, kóros szenvedélyére, szexuális életére, valamint büntetett előéletére vonatkozó személyes adatot statisztikai célra csak az érintett természetes személy írásbeli beleegyezésén alapuló önkéntes adatszolgáltatása vagy törvény előírása alapján lehet gyűjteni.*

(5) *A gazdasági tevékenységet (vállalkozást) folytató természetes személy és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet statisztikai adatszolgáltatási kötelezettsége a következő témakörökre terjedhet ki:*

a) *a vállalkozás vagy annak statisztikai adatszolgáltatási egységei azonosításához szükséges adatok;*

b) termékek termelése és szolgáltatások nyújtása az érvényes statisztikai osztályozások szerinti bontásban, értékben és természetes mértékegységben;

c) a gazdasági tevékenységhez felhasznált eszközök és pénzügyi források, a vagyontulajdonosi megoszlása;

d) a vállalkozás pénzügyi elszámolása;

e) munkaügyi adatok;

f) beruházási adatok;

g) a mezőgazdasági földterület, erdő- és vetésterület, állatállomány;

h) rendelésállomány, környezetszennyezés, felhasznált anyagok és szolgáltatások, kutatás-fejlesztési tevékenység.

(6) A jogi személy, valamint a gazdasági tevékenységet folytató természetes személy és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet statisztikai adatszolgáltatási kötelezettségének részletes szabályait, az OST állásfoglalásának figyelembevételével, a KSH elnökének előterjesztése alapján, kormányrendelet állapítja meg.

9. § (1) Az adatszolgáltatásra kötelezett az előírt adatokat a valóságnak megfelelő tartalommal, megszabott határidőben és meghatározott módon, térítésmentesen köteles szolgáltatni.

(2) Az (1) bekezdésben foglaltak teljesítéséért az a személy a felelős, akit az adatgyűjtő az adatszolgáltatás kérdőívén aláírásra köteleztként megjelöl.

(3) Az országos statisztikai adatgyűjtési programba felvett adatgyűjtéseket végrehajtó szervek, a szolgáltatott adatok valóságának ellenőrzése céljából, a szolgáltatott adatokkal összefüggő nyilvántartásokba, iratokba — előzetes értesítés alapján — az adatszolgáltatónál betekintheznek. Az ellenőrzés során tudomásra jutott adatok védelmére a 17. § (2) bekezdését kell alkalmazni.

(4) Az ellenőrzés során figyelemmel kell lenni az ellenőrzött szerv munkájára. Az ellenőrzést úgy kell megszervezni, hogy az a folyamatos működést ne akadályozza.

NÉPMOZGALMI STATISZTIKAI ADATGYŰJTÉS

10. § (1) A népmozgalmi statisztika körében megfigyelésre kerül minden Magyarországon bekövetkezett születés, halálozás, házasságkötés, válás, lakóhelyváltás (a továbbiakban együtt: népmozgalmi esemény).

(2) A népmozgalmi események statisztikai felmérése céljából a KSH a következő személyes adatokat gyűjti: név, lakcím, tartózkodási hely, a születés helye és időpontja, az érintett neme, családi állapot, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, foglalkozás, munkahely, gyermekek száma, a népmozgalmi eseménnyel összefüggő egészségi állapot, az anyakönyvezés helye, az anyakönyvi bejegyzés folyószáma, a népmozgalmi esemény és a kapcsolódó népmozgalmi események helye és időpontja.

(3) A népmozgalmi eseménnyel kapcsolatban gyűjtött adatok közül a nevet, a lakcímet és a tartózkodási helyet az adatok teljessége és összefüggése ellenőrzésének befejezését követő nyolc napon belül törölni kell.

(4) A (2) bekezdés szerinti adatokat a népmozgalmi esemény helye szerint illetékes anyakönyvvezetők, egészségügyi szervek, az Országos Személyi Adat- és Lakcímnnyilvántartó Hivatal és a bíróságok kötelesek szolgáltatni.

ORSZÁGOS STATISZTIKAI ADATGYŰJTÉSI PROGRAM

11. § (1) *Az adatszolgáltatási kötelezettséggel járó statisztikai adatgyűjtéseket — kivéve a törvényben elrendelteket — a hivatalos statisztikai szolgálat éves országos statisztikai adatgyűjtési programja (a továbbiakban: program) tartalmazza.*

(2) *A program tervezetét a hivatalos statisztikai szolgálatához tartozó szervek javaslati alapján a KSH állítja össze.*

(3) *A KSH az általa összeállított program tervezetét véleményezés céljából az OST elé terjeszti, amely azt elsősorban az adatgyűjtések szükségessége, szakszerűsége, az adatszolgáltatók megterhelése szempontjából és a párhuzamosság elkerülése érdekében véleményezi.*

(4) *A KSH elnöke az OST véleménye alapján véglegesíti a program tervezetét.*

12. § *A KSH elnöke a program tervezetét jóváhagyásra a Kormány elé terjeszti. A Kormány rendeletet hoz a programról és az adatszolgáltatási kötelezettségről.*

13. § *A jóváhagyott programot év közben, különösen indokolt esetben, a 11—12. §-ban foglaltak szerint lehet módosítani vagy kiegészíteni.*

14. § *A kormányrendelet mellékletét képező programot, módosítását és kiegészítését a KSH hivatalos lapja közli.*

A HIVATALOS STATISZTIKAI SZOLGÁLATHOZ NEM TARTOZÓ SZERVEK
STATISZTIKAI ADATGYŰJTÉSE

15. § (1) *A hivatalos statisztikai szolgálatához nem tartozó szerv és szervezet statisztikai adatgyűjtést — a (2) bekezdésben foglalt kivétellel — önkéntes adatszolgáltatás alapján hajthat végre.*

(2) *Ha a hivatalos statisztikai szolgálatához nem tartozó országos hatáskörű közigazgatási szerv kötelező adatszolgáltatással járó statisztikai célú adatgyűjtést kíván végrehajtani, erre irányuló szándékát — az országos statisztikai adatgyűjtési programba történő felvétele érdekében — a hivatalos statisztikai szolgálatához tartozó, az adatgyűjtés tárgya szerint illetékes szervhez kell bejelentenie, amely azt csatolja a 11. § (2) bekezdés szerinti javaslatához.*

(3) *Helyi önkormányzati rendelet az önkormányzat illetékességi területén — az e törvényben meghatározott szabályok alkalmazásával — statisztikai adatgyűjtést rendelhet el, illetőleg hajthat végre.*

16. § (1) *Önkéntes adatszolgáltatáson alapuló statisztikai adatgyűjtés külön engedély nélkül hajtható végre.*

(2) *Az adatszolgáltatásra felkértnek fel kell hívni a figyelmét az adatszolgáltatás önkéntességére.*

A STATISZTIKAI ADATOK NYILVÁNOSSÁGA, VÉDELME, TOVÁBBÍTÁSA

17. § (1) *A hivatalos statisztikai szolgálatához tartozó szervek által végrehajtott adatgyűjtések eredményei — a (2) bekezdésben foglalt kivétellel — nyilvánosak. A nyilvánosságra hozásról e szervek saját hatáskörükben gondoskodnak.*

(2) Nem lehet nyilvánosságra hozni az államtitoknak vagy szolgálati titoknak minősített adatokat, valamint — a 18. §-ban foglaltak kivételével — a statisztikai célt szolgáló, a természetes és a jogi személy, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező adatszolgáltatóval kapcsolatba hozható adatot (a továbbiakban: egyedi adat).

18. § (1) Egyedi adat csak statisztikai célra használható, mással csak akkor közölhető, és abban az esetben adható át, valamint hozható nyilvánosságra, ha ehhez az adatszolgáltató előzetesen írásban hozzájárult. Ez a korlátozás nem vonatkozik az azonos szerven belül statisztikai tevékenységet végző személyek egymás közötti adatközlésére.

(2) Közérdekű feladatot ellátó szerv, illetőleg társadalmi szervezet, valamint a költségvetési szerv ezen tevékenységére vonatkozó egyedi adat az adatszolgáltató írásbeli hozzájárulása nélkül is nyilvánosságra hozható.

19. § (1) A természetes személy személyére vonatkozó adatgyűjtésnél az érintett nevét és a lakcímét (a továbbiakban: személyazonosító adat) — kivéve azt, amelynek adathordozóját a levéltári anyag védelmére vonatkozó jogszabály értelmében levéltári őrizetbe kell adni — a statisztikai feldolgozás befejezésekor, az adatok teljességének és összefüggésének ellenőrzését követően, de legkésőbb a tárgyidőszakot követő egy éven belül kell törölni, adatátadás esetén — a 21. § (4) bekezdésében foglalt kivétellel — ezt megelőzően is.

(2) Az (1) bekezdés szerinti adatokat érintő, egy évnél hosszabb időszakra vonatkozó idősoros vizsgálatok esetében az adatállományt belső azonosítóval kell ellátni, amelyből az érintett személyazonossága nem állapítható meg. Az érintett személyazonosító adatait az adatállománytól elkülönítetten kell kezelni. Az adatok feldolgozásáról, annak áttekinthetőségének biztosítására az adatkezelő részletes nyilvántartást vezet.

(3) Új adatoknak az adatállományhoz csatolása idejére a személyazonosító adatok az adatállománnyal ideiglenesen összekapcsolhatók. Az összekapcsolás szabályait az adatvédelmi biztos állásfoglalásának figyelembevételével kell meghatározni, és véleményezésre az OST elé kell terjeszteni.

(4) A (2) és (3) bekezdésben foglaltak nem alkalmazhatók a lakosság egészére kiterjedő adatszolgáltatásnál.

20. § Az egyedi adatok más jogszabályok alkalmazása szempontjából magántitoknak minősülnek. Az ezek védelmére vonatkozó szabályok betartásáért a statisztikai tevékenységet végző, valamint az abban közreműködő személyek felelősek.

21. § (1) A hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szerv a program végrehajtásából rendelkezésre álló adatokat a hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó másik szervnek — annak feladatai ellátásához — kívánságára köteles továbbítani (adatátadás). Az adatigénylés és adatátadás — a (4) bekezdésben foglalt kivétellel — egyedi adatra nem vonatkozhat.

(2) Az adatátadó a rendelkezésére álló, kérdőíven, táblán tárolt adatok kigyűjtését, átmásolását az adatátvevőnek térítésmentesen köteles lehetővé tenni. A gépi adathordozón tárolt adatok adatátadó által végzett gépi átmásolásának, újbóli feldolgozásának költségeit az adatátvevő az adatátadónak — ha igényli — megtéríti.

(3) A hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szerv kérésére az (1) bekezdésben

meghatározott adatátadási kötelezettség terheli a hivatalos statisztikai szolgálathoz nem tartozó országos hatáskörű közigazgatási szerveket is, az országos statisztikai adatgyűjtési programba felvett adatgyűjtéseik tekintetében.

(4) A KSH jogosult

a) az (1) és (3) bekezdésben meghatározott adatgyűjtést végző szervtől az országos statisztikai adatgyűjtési programból rendelkezésre álló adatokat;

b) a hatósági, ellenőrzési, gazdasági vagy egyéb tevékenységgel járó, valamint a nyilvános, a közhitelű és egyéb nyilvántartások vezetésével összefüggő adatgyűjtést végző szervtől — törvény, vagy törvény felhatalmazása alapján hozott helyi önkormányzati rendelet elrendelése alapján — a rendelkezésre álló személyes adatokat;

c) a b) pont alatti szervnél rendelkezésre álló nem személyes adatokat egyedi azonosításra alkalmas módon statisztikai felhasználás céljából — az adatvédelemre vonatkozó szabályok megtartása mellett — átvenni. A KSH az adatszolgáltatókat a személyes adatok statisztikai célra történő átvételéről és felhasználásáról hivatalos lapjában előzetesen tájékoztatja. Az adatátvétellel összefüggő térítésre a (2) bekezdés irányadó.

(5) A hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szerv a saját statisztikai adatállományait statisztikai célra összekapcsolhatja. Személyesadat-állományok összekapcsolása csak az adatgyűjtés meghatározott célját meg nem haladó mértékben, a cél eléréséhez szükséges ideig történhet. Az eredeti célt meghaladó adatkezelés új adatkezelésnek minősül.

TÁJÉKOZTATÁS

22. § (1) A hivatalos statisztikai szolgálat szervei a 6. § i) pontjában meghatározottak részére szolgáltathatnak adatot.

(2) A nemzetközi szervezetek részére az e körben történő adatszolgáltatást a KSH hangolja össze. Ezért ezekről az adatszolgáltatásokról a KSH-t előzetesen tájékoztatni kell. Az adatátadással kapcsolatos térítésben, a kölcsönösség figyelembevételével, az adatátvevővel az adatszolgáltató állapodik meg.

23. § (1) A hivatalos statisztikai szolgálat szerveinek tájékoztatási rendszerét — az OST állásfoglalásának figyelembevételével — a szerv vezetője állapítja meg.

(2) A tájékoztatási rendszer kiadványokból és más adathordozókon lévő adatállományokból történő közlésekből áll.

24. § A hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szervek — a 17. § (2) bekezdésének figyelembevételével — a 6. § i) pontban megjelölt személyekkel, szervekkel és szervezetekkel, azok kérésére, közlik a tájékoztatási rendszerükben nyilvánosságra még nem hozott statisztikai adatokat is. Az adatátvétellel összefüggő térítésre a 21. § (2) bekezdése az irányadó.

EGYÉB RENDELKEZÉSEK

25. § A hatósági, ellenőrzési, gazdasági vagy egyéb tevékenységgel járó, a szerv belső, ügyviteli célját szolgáló, valamint a nyilvános, a közhitelű és egyéb nyilvántartások

vezetésével összefüggő adatgyűjtéseknél és adatszolgáltatásoknál a KSH által közzétett fogalmakat és osztályozási rendszereket kell figyelembe venni.

HATÁLYBALÉPÉS

26. § (1) Ez a törvény 1993. május 15-én lép hatályba.

(2) E törvény végrehajtásáról a Kormány gondoskodik.

(3) Felhatalmazást kap a Kormány, hogy rendeletben szabályozza

a) a KSH részfeladatait;

b) az Országos Statisztikai Tanács részfeladatait és főbb eljárási szabályait;

c) az országos statisztikai adatgyűjtési program összeállítását;

d) a statisztikai kérdőívek főbb formai követelményeit;

e) a statisztikával és egyéb adatszolgáltatással összefüggő szabálysértéseket;

f) a népmozgalmi statisztikai adatgyűjtés részletes szabályait.

27. § A 11—14. § rendelkezéseit első ízben az 1994. évre szóló országos statisztikai adatgyűjtési program összeállításánál kell alkalmazni.

28. § (1) E törvény hatálybalépésével egyidejűleg a statisztikáról szóló 1973. évi V. törvény a hatályát veszti.

(2) E törvény hatálybalépésével egyidejűleg

a) a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 395. §-a a következő (2) bekezdéssel egészül ki és e § jelenlegi rendelkezése (1) bekezdésre módosul:

„(2) A peres és nem peres eljárás során felvett és nyilvántartott adatok statisztikai célra felhasználhatók és statisztikai célú felhasználásra — személyazonosításra alkalmatlan módon — átadhatók.”

b) az egészségügyről szóló 1972. évi II. törvény 90/A. §-a a következő (2) és (5) bekezdéssel egészül ki, és e § jelenlegi (2)—(3) bekezdésének megjelölése (3)—(4) bekezdésre módosul:

„(2) Az (1) bekezdés szerinti adatok statisztikai célra felhasználhatók és — személyazonosításra alkalmatlan módon — statisztikai célú felhasználásra átadhatók. Statisztikai célú felhasználásra az (1) bekezdés szerinti adatok személyazonosításra alkalmas formában is átadhatók.

a) az érintett személy hozzájárulásával, az egészségügyi szolgáltatást nyújtók és — a feladatuk ellátásához szükséges adatok tekintetében — az ÁNTSZ szervei számára;

b) az elveszületésekről és a halálozásokról a Központi Statisztikai Hivatal részére.”

„(5) Az (1) bekezdés szerinti adatokat az egészségügyi szolgáltatást nyújtók járványügyi célból az ÁNTSZ szervei számára átadhatják.”

c) a társadalombiztosításról szóló 1975. évi II. törvény 119/E. §-a a következő (6) bekezdéssel egészül ki, és e § jelenlegi (6)—(8) bekezdésének megjelölése (7)—(9) bekezdére módosul:

„(6) A (2) bekezdés szerinti adatok statisztikai célra felhasználhatók és statisztikai célú felhasználásra — személyazonosításra alkalmatlan módon — átadhatók.”

d) a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1979. évi 5. törvényerejű rendelet (Btk. é.) V. fejezete a következő 31/A. §-sal egészül ki:

„31/A. § A büntetőeljárás során felvett és nyilvántartott adatok statisztikai célra felhasználhatók és statisztikai célú felhasználásra — személyazonosításra alkalmatlan módon — átadhatók.”

e) a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény 3. § (2) bekezdése a következő rendelkezéssel egészül ki:

„A munkavállalóra vonatkozó adatok statisztikai célra felhasználhatók és statisztikai célú felhasználásra — személyazonosításra alkalmatlan módon — átadhatók.”

*Göncz Árpád s. k.,
a Köztársaság elnöke*

*Szabad György s. k.,
az Országgyűlés elnöke*

FOGLALKOZTATOTTSÁG, MUNKANÉLKÜLISÉG, TERMELÉKENYSÉG

KOLLÁNYI MARGIT

Az elmúlt három év folyamán a foglalkoztatás szintjében és szerkezetében jelentős és rendkívül gyors változások mentek végbe Magyarországon. Ezek a társadalomban és a gazdaságban zajló átalakulási folyamattal összefüggő változások olyan sajátos vonásokkal rendelkeznek, melyek megítéléséhez és értékeléséhez nélkülözhetetlen a kiindulási állapot, vagyis a nyolcvanas évtized végére kialakult munkaügyi helyzet áttekintése.

A volt szocialista országokban általános — Magyarországra is érvényes — jelenség volt a magas és a gazdasági növekedés ütemének változásaira gyakorlatilag nem reagáló foglalkoztatási szint. A gazdaságpolitika, amely évtizedeken keresztül a teljes foglalkoztatottság elérésére törekedett, sok más célt, így a termelés hatékonyságának javítását vagy a termelési struktúra korszerűsítését is ennek rendelte alá. A hetvenes évek végétől — amikor a gazdaságpolitikai deklarációkban már az első helyre került a hatékonyabb és jövedelmezőbb termelés kifejlesztése, illetve a gazdaság egyensúlyi helyzetének helyreállítása — a gyakorlatban változatlanul megmaradt a teljes foglalkoztatottság elsődlegessége. A nyolcvanas évtized végéig Magyarországon a nyílt és országos szintű munkanélküliség szinte ismeretlen fogalom volt annak ellenére, hogy a gazdálkodás színvonalát kifejező termelékenységi mutató fele-harmada volt a nyugat-európai országokénak. (Ezt a Központi Statisztikai Hivatal által végzett két- és többoldalú nemzetközi termelékenységi összehasonlítások igazolták.) Az évtized utolsó két évében már megjelent a nyílt munkanélküliség, de mértéke (0,2—0,3%) még elhanyagolható volt.

A FOGLALKOZTATOTTSÁG MÉRTÉKE ÉS ÁGAZATI SZERKEZETE

A foglalkoztatottság mértékét az ENSZ Nemzetközi Munkaügyi Szervezete (International Labour Office — ILO) által hivatalos rangra emelt következő két statisztikai mutatóval lehet vizsgálni: a gazdaságilag aktív népesség aránya az össznépességen belül és a munkanélküliségi ráta.

A gazdaságilag aktív népesség aránya az össznépességen belül 1989-ben 53 százalék volt. Összehasonlítva az Európai Gazdasági Közösséghez (EGK) tartozó országok hasonló tartalmú mutatójával, a magyar adat lényegesen magasabb gazdasági aktivi-

tást¹ jelez. (Ez akkor is igaz, ha figyelembe vesszük, hogy a magyar adat tartalmazza a gyesen és a gyeden levő anyákat, nélkülük számolva az aktivitási ráta 50,6 százalék lenne.) Az aktivitási ráták összevetésénél azt is figyelembe kell venni, hogy Magyarországon az EGK országaihoz képest a nyugdíjkorhatár igen alacsony, különösen a nőknél. Ez a tény oly módon befolyásolja az aktivitási rátát, hogy magasabb nyugdíjkorhatárt feltételezve bizonyára nagyobb lenne a munkaerőpiacon megjelenő munkaerő-kínálat, és ez a teljes foglalkoztatottságra való törekvéssel együtt, még magasabb szintű foglalkoztatást eredményezne.

További különbség a gazdaságilag fejlettebb országok és a magyar munkavállalási gyakorlat között, hogy Magyarországon a nők szinte kizárólag teljes munkaidőben dolgoznak, részmunkaidő csak elvétve fordul elő.

1. tábla

*A gazdaságilag aktív népesség és az aktivitási ráta alakulása
néhány EGK-országban és Magyarországon 1989-ben*

Ország	Teljes népesség	Gazdaságilag aktív népesség	Aktivitási ráta	Ebből:	
				férfiak	nők
			ezer fő		
			százalék		
Belgium	9 885	4 144	41,9	50,4	33,8
Egyesült Királyság	55 030	21 175	38,5	51,7	25,2
Franciaország	55 996	24 567	43,9	51,6	36,5
Németország	61 872	29 889	48,3	60,4	37,1
Olaszország	57 338	24 075	42,0	54,3	30,3
Spanyolország*	38 744	15 020	38,8	51,6	26,6
Görögország**	9 993	3 884	38,9	50,6	27,5
Magyarország	10 421	5 519	53,0	56,6	49,6

* 1990. évi adat.

** 1987. évi adat.

Forrás: Yearbook of Labour Statistics. ILO. 1991.

A tábla adatai mutatják, hogy erőteljes eltérés a nőknél van. Magyarországon a munkavállalási korban levő nők sokkal nagyobb hányada jelent meg a munkaerőpiacon és talált is munkát, mint a vizsgált többi országban. Erre a jelenségre az általános-

¹ Némi leegyszerűsítéssel, a gazdaságilag aktív népesség fogalma mindazokat a személyeket magában foglalja, akik egy adott időszakban a munkaerőpiacon a munkaerő kínálatát alkotják. Beletartoznak tehát az aktív keresők, a foglalkoztatott nyugdíjasok és a munkanélküliek egyaránt. Magyarországon a gazdaságilag aktív népesség részének minősülnek a gyesen és a gyeden levők is. A teljes népesség és a gazdaságilag aktív népesség aránya adja meg az „aktivitási rátát” (activity rate). Az aktivitási ráta egy másik értelmezése is használatos. Ez a mutató — nevezzük aktivitási ráta 2-nek — a gazdaságilag aktív népességet nem a teljes népességgel, hanem annak csak a „munkaerőforrásként” számításba vehető részével veti egybe. (Bár ebben a kiadványban ezt a mutatót nem használjuk, mégis szükségesnek látszik megemlíteni, mert a magyar statisztikai gyakorlatban elég gyakran használatos, például ez jelenik meg a KSH évkönyveiben is.) A munkanélküliek meghatározására többféle definíció létezik. Egyikük a „regisztrált munkanélküliek száma”. E mutató szerint — amelyet az Országos Munkaerő Központ alakított ki, és tesz közzé — kissé leegyszerűsítve: regisztrált munkanélküli az, aki a lakóhelye szerint illetékes munkaközvetítő szerv nyilvántartásában álláskeresőként szerepel. Az ILO ajánlásának megfelelő statisztikai célú definíció szerint az tekinthető munkanélkülinek, aki az adott héten nem végzett jövedelemszerző tevékenységet, aktívan állást keres, és képes arra, hogy ha talál munkát, munkába is álljon. A KSH munkaerő-felmérése ezt a definíciót alkalmazza a munkanélküliség meghatározására. Ebben az elemzésben az időbeni összehasonlításokra a regisztrált munkanélküliek számát használjuk, mert 1991-ig csak ez áll rendelkezésre. A munkanélküliség 1992. évi jellegzetességeinek bemutatására azonban már az ILO-ajánlásnak megfelelő fogalmat alkalmazzuk. A munkanélküliségi ráta a munkanélkülieknek a gazdaságilag aktív népességen belül képviselt arányát fejezi ki.

sá vált kétkeresős családmóddal ad magyarázatot. Egy kereső nem tud elfogadható színvonalú megélhetést biztosítani a családnak, sőt a családok többségénél még az sem engedhető meg, hogy a feleség csökkentett munkaidőben vállaljon munkát.

A gazdaságilag aktív népességbe tartoznak a munkanélküliek is (mint a korábban közölt definíció is jelzi). Bár később részletesebben kitérünk a munkanélküliség elemzésére, már itt is meg kell említeni, hogy — mivel a nyolcvanas évtized végéig Magyarországon lényegében nem volt munkanélküliség — az aktivitási ráta a foglalkoztatottság szintjét is kifejezi. Az összehasonlításban részt vevő többi országra nem ez a jellemző. A nyolcvanas évek végén náluk az aktív népesség 6—16 százaléka munkanélküli volt.

A piacgazdaságú országokban a munkanélküliség folyamatosan jelen van a gazdaságban. A munkanélküliek között jelentős számban vannak az ún. „strukturális” munkanélküliek, akik a gazdasági szerkezet állandó változása következtében vesztek el — többnyire időlegesen — munkájukat. Magyarországon a szerkezet közismert merevsége miatt ez a fajta munkanélküliség hosszú évtizedekig nem jelent meg, a teljes foglalkoztatottság miatt egyébként nem is jelenhetett meg.

2. tábla

A gazdaságilag aktív népesség és a munkanélküliség néhány EGK-országban és Magyarországon 1989-ben

Ország	Gazdaságilag aktív népesség	Munkanélküliek	Munkanélküliségi ráta (százalék)
	száma (ezer fő)		
Belgium	4 144	419	10,1
Egyesült Királyság	21 175	1799	6,3
Franciaország	24 567	2285	9,4
Németország	29 889	2147	7,2
Olaszország	24 075	2865	12,0
Spanyolország*	15 020	2350	15,7
Görögország**	3 884	303	7,7
Magyarország	5 519	14	0,3

* 1990. évi adat.

** 1987. évi adat.

Forrás: Yearbook of Labour Statistics. 1991. ILO. Geneva.; Statisztikai évkönyv, 1991. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 360 old.

Érdeklődésre tarthat számot az is, hogy a munkavállalási korban levő, de gazdaságilag nem aktív népességcsoport kiből tevődik össze. Hazánkban 1989-ben 951 ezer ember tartozott ebbe a kategóriába, közülük 451 ezer fő (47%) tanuló volt, 25 százalékuk rokkantsági- vagy karkedvezményes nyugdíjban részesült, és csak 258 ezer fő volt az ún. „háztartásbeli” eltartott. Ez utóbbi csoportba tartoznak azok, akik valamilyen oknál fogva nem akartak vagy nem voltak képesek munkát vállalni. Szemléltető adalék a magyarországi női foglalkoztatottsághoz, hogy még ebben a csoportban sem voltak túlnyomó többségben a nők, az eltartottak 45 százaléka férfi.

A foglalkoztatottság magas szintje mellett, mint korábban már említettük, a másik jellegzetesség a *foglalkoztatás rugalmatlansága* volt. A gazdasági növekedésben mu-

tatkozó hullámzások évtizedeken keresztül semmiféle hatást nem gyakoroltak a foglalkoztatás szintjére. A foglalkoztatottak száma gyakorlatilag csak a demográfiai tényezők hatására változott. Gazdasági stagnálás idején csak a termelékenység (az egy főre jutó termelés) kedvezőtlen alakulása jelezte a gazdasági folyamatokban bekövetkezett negatív változásokat, más szóval a kapun belüli vagy rejtett munkanélküliség vált nagyobbá és jellemzővé. Fellendülés esetén pedig — mivel ugyanakkora munkaerő nagyobb terméktömeget állított elő — a termelékenység valamelyest javult.

A nyolcvanas évek végén a foglalkoztatottság *ágazati struktúrája* — hasonlóan a termelés ágazati struktúrájához — jellegzetes és eléggé nagy mértékű eltéréseket mutatott a gazdaságilag fejlett országokhoz képest. A legjellemzőbb eltérés a szolgáltatások viszonylag alacsony aránya mind a termelésben, mind a foglalkoztatottságban. Magyarországon 1989-ben az összes foglalkoztatott 47 százaléka² dolgozott szolgáltatás jellegűnek minősülő ágazatokban. Ugyanez az adat a Közös Piachoz tartozó országoknál átlagosan 60 százalékos volt, és a Közös Piacon belül a gazdaságilag fejlettebb országokban a 70 százalékhoz állt közel. (Például Hollandiában 69 százalék, Belgiumban és az Egyesült Királyságban 68 százalék.)

A másik jellegzetes eltérés a mezőgazdaságban dolgozók igen magas aránya. Magyarországon 1989-ben az összes foglalkoztatottnak 18 százaléka³ talált munkát a mezőgazdaságban. Ugyanez az arányszám az EGK országaiban átlagosan 7,0 százalék, de a fejlettebb nyugat-európai államokban csak 1—6 százalék között mozog. (Az Egyesült Királyságban 2,2, Hollandiában 4,7, Németországban 3,7, Franciaországban 6,4 százalék.) A dél-európai országokban és Írországon a mérték hasonló a magyarországihoz, sőt Portugáliában és Görögországban relatíve több ember dolgozott a mezőgazdaságban, mint nálunk (Portugáliában 20, Görögországban 26 százalék).

Összefoglalva: a nyolcvanas évtized végén hazánkban a foglalkoztatottság magas szintje igen kedvezőtlen termelékenységgel és az alacsonyabb gazdasági fejlettségi szintre jellemző ágazati struktúrával párosult. A foglalkoztatás rugalmatlan volt. A gazdasági növekedés visszaesése csak a „kapun belüli” rejtett munkanélküliséget növelte, élénkülés esetén pedig valamelyest javult a termelékenység. A teljes foglalkoztatottságra való törekvés és az ezt szolgáló bérszintszabályozás olyan rétegeket is beszívott a foglalkoztatottak közé, amelyek a piactudású országokban meg sem jelennek a munkakerőpiacon (mint például a nők jelentős része), vagy ha munkát keresnek, képzettségük vagy munkakultúrájuk folytán csak nehezen vagy egyáltalán nem is találnak.

Az elmúlt négy év alatt a legfontosabb változás a foglalkoztatottak számának gyors és nagymértékű csökkenése volt. Megjelent, majd viharos gyorsasággal nőtt a munkanélküliség. A foglalkoztatottak száma 1989. január 1-jétől 1992. január 1-jéig (három év alatt) több mint 700 ezer fővel (13%) lett kisebb. A csökkenés a munkavállalási korú népesség 63 ezer fős növekedése mellett következett be, most érték el ugyanis a munkaképes korhatárt a hetvenes évek első felében született nagy létszámú korosztályok.

² Az összehasonlítást bizonyos mértékig torzítja, hogy a nyolcvanas években használt magyar ágazati osztályozási rendszer az ipari, építőipari szolgáltatásokat az iparba, építőiparba stb. sorolta.

³ Torzító tényező, hogy nálunk az ágazati besorolás szervezeti alapon történik, és a mezőgazdaságba sorolt szervezetknél igen magas volt a nem mezőgazdasági tevékenység aránya.

Az 1992-es évközi folyamatok azt mutatják, hogy folytatódott, sőt gyorsult a foglalkoztatottak számának leépülése. Az anyagi ágakban foglalkoztatottak száma 1992-ben mintegy 20 százalékkal csökkent az előző évhez képest. A felszabaduló munkaerőt a nem anyagi ágazatok még részben sem képesek felszívni, 1990-től kezdődően ugyanis — bár sokkal kisebb mértékben, mint az anyagi ágazatokban — itt szintén csökken a foglalkoztatottak száma.

3. tábla

A gazdaságilag aktív népesség számának alakulása

Megnevezés	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.
	január 1-jén				
	Ezer fő				
Aktív keresők	4823	4795	4669	4242	.
Gyesen, gyeden levők	241	245	247	262	.
Foglalkoztatott nyugdíjasok	441	432	384	292	.
Foglalkoztatottak együtt	5505	5472	5300	4796	4380*
Munkanélküliek	14	24	100	406	663
Gazdaságilag aktív népesség	5519	5496	5400	5202	5042*
	Százalék				
Aktivitási ráta	53,0	53,0	52,1	50,3	.
Munkanélküliségi ráta	0,3	0,4	1,9	7,8	12,3

* Előzetes adatok.

Forrás: Statisztikai évkönyv, 1991. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 360 old. és Statisztikai Havi Közlemények. 1992. évi 12. sz.

Előzetes számítások szerint 1989 elejétől 1992 végéig, négy év alatt több mint 1,1 millió fővel kisebb a foglalkoztatottak száma, ami 20 százalékot tesz ki. Arányukhoz mérten rendkívül nagy, közel 50 százalékos csökkenés mutatkozik a nyugdíjas korú foglalkoztatottaknál, mert a munkáltatók először a nyugdíjasoktól váltak meg.

A munkanélküliek száma 1993. február végére meghaladta a 700 ezer főt, a munkanélküliségi ráta pedig a már nemzetközi összehasonlításban is magasnak tekinthető 13 százalékot. Márciusban és áprilisban a munkanélküliség növekedése megállt, sőt némi csökkenés következett be. A regisztrált munkanélküliek száma a február végi 705 ezres csúcsról április végére 685 ezerre csökkent. A jelenség minden bizonnyal átmeneti jellegű, mert nem a gazdaság élénküléséből ered. A termelési mutatók továbbra is stagnálást-csökkenést jeleznek. A csökkenésre bizonyos mértékig magyarázatul szolgál, hogy egyre többen kerülnek ki a munkanélküli ellátási rendszerből az igényjogsultság megszűnése miatt, és a kikerülők egy része nem regisztráltatja magát, annak ellenére, hogy változatlanul nem sikerült munkahelyet találnia.

A foglalkoztatottak számának csökkenése mellett a korábban megszokottnál sokkal gyorsabb változások következtek be a munkaerő ágazati szerkezetében is. A kereskedelem és néhány szolgáltatóágazat (alágazat) kivételével a gazdaság valamennyi területén csökkent a foglalkoztatottak száma, a csökkenés azonban nagyon különböző mértékű volt.

A foglalkoztatotti létszám legerőteljesebb csökkenése a mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban következett be, ahol három év alatt (1989. január 1-jétől 1992. január 1-jéig) 340 ezer ember foglalkoztatása szűnt meg, ami 34 százalékos létszámleépítést jelent. A mezőgazdaságon belül a nők foglalkoztatása az átlagot jóval meghaladó mértékben, közel 40 százalékkal esett vissza. Az 1992-es évközi adatok szerint a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma tovább csökkent. A folyamat méreteit jelzi, hogy az 50 főnél többet foglalkoztató mezőgazdasági gazdálkodóegységeknél 1992 folyamán a már igen alacsony szinthez képest további 32 százalékos létszámcsökkenés következett be. A létszámleépítésben szerepet játszott a tsz-melléküzemágak megszűnése, de a privatizáció és a hosszan elhúzódó szövetkezeti átalakulás miatt az alaptevékenységet folytatók száma is visszaesett. Az újonnan alakuló kisgazdaságok és az új típusú szövetkezetek a munkanélkülivé váló mezőgazdasági népesség egy részét felszívják, de az átalakulás, illetve az újjászerveződés folyamata rendkívül lassú. Néhol a tsz-melléküzemágak nem szűntek meg, hanem önállósultak, ez esetben az itt dolgozók nem váltak munkanélkülivé, hanem csak más ágazatokba kerültek át.

Az iparban és az építőiparban három év alatt (1992 elejéig) hasonló nagyságrendű (17, illetve 20 százalékos) csökkenés következett be a foglalkoztatottak számában. 1992-ben gyorsuló ütemben folytatódott a munkahelyek megszűnése. Az iparon belül, a villamosenergia-iparban, a vegyiparban és az élelmiszeriparban az átlagosnál kisebb volt a létszámleépítés. Meghaladta az átlagot a bányászatban, a kohászatban és a gépiparban.

4. tábla

A foglalkoztatottak száma és megoszlása gazdasági áganként

Gazdasági ág	1989.	1992.	1992-ben (Index: 1989. év = 100)	1989.	1992.
	január 1-jén (ezer fő)			január 1-jén (százalék)	
Anyagi ágak	4216	3491	83	77	73
Ebből:					
Ipar	1662	1378	83	30	29
Építőipar	365	290	80	7	6
Mezőgazdaság és erdőgaz- dálkodás	986	648	66	18	13
Közlekedés	346	316	91	6	6
Kereskedelem	623	649	104	11	13
Nem anyagi ágak	1289	1305	101	23	27
<i>Nemzetgazdaság együtt</i>	<i>5505</i>	<i>4796</i>	<i>87</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

A foglalkoztatás ágazati struktúrája az elmúlt három évben lezajlott folyamatok következtében közelebb került a gazdaságilag fejlettebb országokra jellemző szerkezethez. A két legerőteljesebb változás az volt, hogy a nem anyagi ágazatok aránya (ami teljes mértékben szolgáltatás) emelkedett, a mezőgazdaságé pedig erősen csökkent. Ezek a változások azonban a gazdaság általános hanyatlása mellett következtek be, nem pedig egy harmonikus, korszerűbb struktúrát eredményező fejlődés következményeként.

Az elmúlt évek különös jelensége volt, hogy a nemzetközi összehasonlításban is nagyon magas női foglalkoztatottság kevésbé esett vissza, mint a férfi. (Az összes foglalkoztatottra jellemző 13 százalékos csökkenésen belül a férfiaknál 15 százalékos, a nőknél pedig 11 százalékos volt a visszaesés mértéke.) A jelenség okait keresve megállapítható, hogy a gazdaság két — fejlődést felmutató — területén, a kereskedelemben és a nem anyagi szolgáltatásokban magas a női foglalkoztatás aránya. Az átlagosnál nagyobb visszaesést produkáló nehézipari ágazatokban és az építőiparban pedig a férfiak foglalkoztatása a meghatározó. Ezek a hatások ellensúlyozzák a nők nagyobb mértékű állásvesztését a mezőgazdaságban, és végeredményként a foglalkoztatásban — a férfi—nő arányt tekintve — még távolabbra kerültünk a Nyugat-Európára jellemző állapottól. Az alacsony és közel egy évtizede stagnáló-csökkenő élet-színvonal továbbra is kereső munkára kényszeríti a nőket, és ezért a női foglalkoztatás magas szintje várhatóan megmarad.

A béreket terhelő magas közterhek kijátszása érdekében egyre nagyobb teret kap az illegális, *fekete foglalkoztatás*. A feketén végzett munka nagysága statisztikailag nem mérhető, és a becslések is jelentősen eltérnek egymástól. Mértékére jellemző, hogy a KSH által végzett munkaerő-felvétel szerint a megkérdezett regisztrált munkanélküliek 14 százaléka végzett a vizsgált időszakban jövedelemszerző tevékenységet.

TERMELÉS ÉS FOGLALKOZTATÁS

A foglalkoztatás mértékében és struktúrájában bekövetkező változások valójában csak a termelés alakulásának függvényében ítéltethők meg és viszont. Különösen így van ez az utóbbi években, amikor a termelés hanyatlása általános jellegű és a gazdaság szinte valamennyi területén meghatározó jelentőségű.

Az elmúlt évek gazdasági folyamatairól, köztük a termelésről, már számos elemzés jelent meg. Többek között a Gazdasági folyamatok, 1990—1992 című KSH-kiadvány⁴ I. fejezete is ezzel foglalkozott. Anélkül, hogy ennek mondanivalóját megisméltelnénk, szükségesnek látszik, hogy a foglalkoztatás szempontjából fontosabb megállapításokra ismételten felhívjuk a figyelmet.

A nemzetgazdaság bruttó kibocsátása (az összes nemzetgazdasági ág együttes bruttó termelési értéke) 1989 és 1992 között — négy év alatt — mintegy a negyedével csökkent. A példátlan mértékű visszaesés közel egy évtizedig tartó stagnálás után következett be, ami gazdasági hatását még súlyosabbá teszi, mert a stagnálás évei alatt elmaradt szerkezeti változások és infrastrukturális fejlesztések nehezítik a kibontakozást. A termelés visszaesése nem volt egyenletes. 1989-ben még folytatódott az előző évekre jellemző stagnálás, 1990-ben viszonylag mérsékelt (4,3 százalékos) visszaesés történt, amit 1991-ben — különösen az év első felében — zuhanásszerű csökkenés követett. A csökkenés 1992-ben sem állt meg, de üteme jelentősen mérséklődött.

A nagy termelésvisszaesés háttérében a hosszú idő óta fennálló és egyre súlyosabbá váló strukturális válság áll. A gazdaság versenyképessége az átalakulási folyamat

⁴ Gazdasági folyamatok, 1990—1992. I. rész. A termelés. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 43+13 old.

kezdeté előtt is gyenge volt, de a KGST-piac léte és a védett belső piac lehetővé tette az elavult termelési struktúra fennmaradását. A KGST összeomlásával és az import liberalizálásával ez a védőburok megszűnt, és hirtelen felszínre kerültek a korábban is meglevő mély strukturális és hatékonysági problémák. Óriási piacvesztés következett be; összezsugorodott a volt szocialista országok piaca, és a hazai termelők pozíciói a belső piacon is meggyengültek.

Ezt a folyamatot a következő tényezők tovább súlyosbították:

— a termelési és beruházási célú kereslet beszűkülésében — a piacvesztésen túl — jelentős hatása van a privatizációs folyamatnak, illetve az ezzel együtt járó átmeneti működési, szervezeti és személyi bizonytalanságnak;

— a fogyasztói kereslet visszaesését a lakosság pénzjövdelmének (reálértéken mért) csökkenése és a megtakarítások emelkedése magyarázza (a lakosság a csökkenő jövedelméből — bizonyos kényszerítő körülmények és új lehetőségek együttes hatására — többet takarít meg, mint korábban);

— a készletfelhalmozás csökkenése ugyancsak negatívan befolyásolta a kereslet alakulását (a hiánygazdálkodás megszűnésével lehetőség nyílt a készletek leépítésére és a magas hitelkamatok ki is kényszerítették azt);

— mindezen tényezők hatását felerősítette a likviditási válság: a termelési és jövedelmezőségi problémákkal küszködő vállalatok tömegével váltak fizetésképtelenné, kritikus helyzetbe hozva ezzel a velük pénzügyi kapcsolatban álló cégeket is.

5. tábla

A nemzetgazdaság bruttó kibocsátása gazdasági áganként

Gazdasági ág	1989	1990	1991	1991	1992*	
	Index: előző év = 100,0			Index: 1988. év = 100,0	Index: előző év = 100,0	Index: 1988. év = 100
<i>Nemzetgazdaság</i>						
<i>együtt</i>	99,8	94,5	89,5	81,0	94—96	76—78
Ebből:						
Ipar	99,2	91,3	81,0	73,4	90,2	66
Építőipar	107,0	79,0	82,9	70,0	100,0	69
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	96,6	91,9	86,1	76,4	77,0	59
Közlekedés . . .	102,4	88,9	81,3	73,9	84,0	62
Kereskedelem	100,3	114,7	95,8	110,2	.	.
Nem anyagi ágazatok	99,9	103,6	96,5	99,9	.	.

* Előzetes becslés.

Megjegyzés: 1988. évi áron.

A felsorolt tényezők termelés-csökkentő hatását mérsékelte a gazdaságilag fejlettebb országokba irányuló export dinamikus növekedése. A piacváltási sikereknek köszönhetően az összes export volumene 1992-ben már csak 8—10 százalékkal volt kisebb az 1988. évinél.

A termelés változásának évközi (szezonalis hatásokról megtisztított) adatai alapján megállapítható, hogy 1992-ben az iparban tendenciaváltozás következett be, a

csökkenés folyamata megállt, és a termelés az év folyamán az 1991 végére kialakult igen alacsony szint körül ingadozott. A stagnálás 1993. I. negyedévében is folytatódott.

Az 1992. évi mezőgazdasági termelés csökkenésében az egész gazdaságra érvényes, általánosan ható tényezőkön túl az aszály is jelentős szerepet játszott. A mezőgazdasági termelés 1993. első hónapjaiban — a felvásárlási adatok és az állatállomány változása alapján — tovább csökkent.

A termelési és a foglalkoztatási adatok egybevetése azt mutatja, hogy a termelés visszaesése nagyobb mértékű volt, mint a foglalkoztatottak számában jelentkező csökkenés. A létszámleépítés, elbocsátás ugyanis csak bizonyos fáziseltolódással követte a termelés leépülését.

Az 1988 és 1991 közötti hároméves időszakban a nemzetgazdaság bruttó kibocsátása 19 százalékkal, a foglalkoztatottak száma 13 százalékkal csökkent. A helyzet 1992-ben megfordult, és a létszámcsökkenés mértéke már jóval meghaladta a termelését. A vizsgált időszak végére a két mutató közötti rés szűkült ugyan, de nem szűnt meg. Ez annyit jelent, hogy az átalakulás éveiben a nagyszámú munkanélküli ellenére a nemzetközi összehasonlításban már az időszak kezdetén is nagyon gyenge munkatermelékenységi mutató tovább romlott.

Ez a jelenség a gazdaság különböző területein nagyon különböző mértékben érvényesült: a kereskedelemben és a nem anyagi szolgáltatások ágazataiban — ahol sem a termelés, sem a foglalkoztatottak száma nem változott lényegesen — alig jelentkezik; az iparban, az építőiparban és a mezőgazdaságban azonban a létszámleépítés csak jelentős késéssel követi a termelés csökkenését.

Részletesebben is megvizsgáltuk azokat az ipari ágazatokat, ahol a legnagyobb volt a termelés leépülése. A termelési és a kapcsolódó létszámadatokat 1989 és 1992 között negyedéves bontásban hasonlítottuk össze.

Mind a termelési, mind a létszámadatok egyaránt az 50-nél több főt foglalkoztató gazdasági egységekre vonatkoznak. Felmerülhet, hogy ez a korlátozás számottevő torzítást okoz, mert a vizsgálatokból kizárja a dinamikusan fejlődő kisüzemeket. Megítélésünk szerint jelentős torzítástól nem kell tartani, mert az 50 fő feletti gazdasági egységek szerepe még 1992-ben is meghatározó volt; az ipari termelés 86 százalékát, az ipari export több mint 90 százalékát ezek a vállalatok adták. Továbbá az 50 főnél kevesebbet foglalkoztató gazdasági egységek — bár termelésük dinamikusan emelkedik — a nagy- és középüzemekből kikerülő munkaerőnek csak a töredékét foglalkoztatják, mert ezek eleve szigorúbb termelékenységi követelményeket állítanak fel.

A foglalkoztatás szempontjából két legnagyobb ipari ágazatnál — a gépiparnál és a könnyűiparnál — mutatjuk be a termelésben és a foglalkoztatásban bekövetkező változásokat. A vizsgált időszak elején ez a két ágazat adta az ipari foglalkoztatottak 55 százalékát.

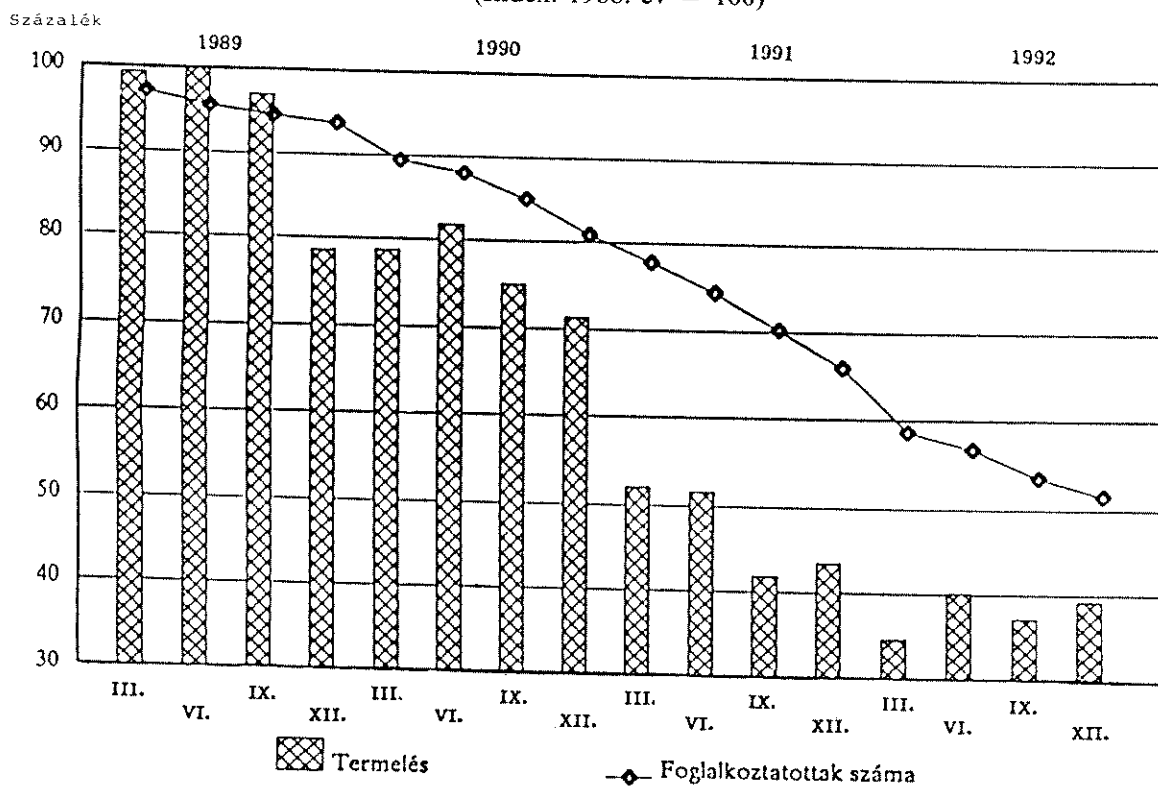
A gépiparban 1992 decemberére a szezonális hatásoktól megtisztított termelés az 1988. évi szint 40 százalékára esett vissza. Ugyanebben az időszakban a foglalkoztatottak száma közel a felére (215 ezer fővel) csökkent.

Az 1. ábrán jól látható, hogy az 1991-es meredek termeléscsökkenést a létszámleépítés viszonylag nagy késéssel követte. A két mutató közötti rés fokozatosan tágult, és 1991 szeptemberére érte el a maximumot (28 százalékpont). Ezt követően a terme-

lés trendje megváltozott, a csökkenés stagnálásra váltott át, a létszámleépítés azonban folytatódott tovább, így 1992 végére a két mutató közötti különbség 10 százalékpont-ra szűkült.

1. ábra. A gépipar termelési és foglalkoztatottsági adatai*

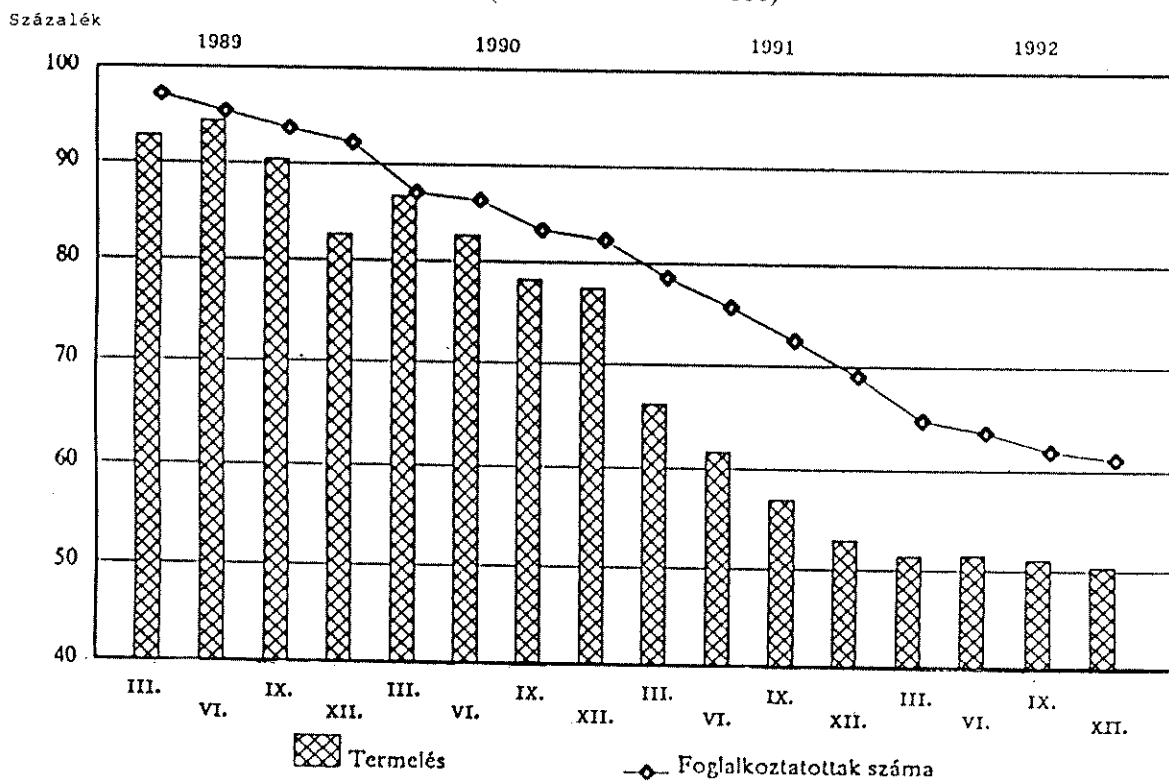
(Index: 1988. év = 100)

* Az 50 fő feletti létszámú gazdálkodó szervezetek adatai.

2. ábra. A könnyűipar termelési és foglalkoztatottsági adatai*

(Index: 1988. év = 100)

* Az 50 fő feletti létszámú gazdálkodó szervezetek adatai.

Hasonló folyamat játszódott le a könnyűiparban is, ahol az elmúlt négy év folyamán 120 ezer ember vált munkanélkülivé. A létszám az 1988. évi szint 61 százalékára

csökkent, a termelés azonban a felére esett vissza, vagyis a termelékenységi szint itt is rosszabb, mint az időszak elején volt.

A gépiparnál és a könnyűiparnál lejátszódó folyamatok különböző mértékben, de az ipar valamennyi területére jellemzők voltak, így a következő általános következtetések vonhatók le. Az igen nagy mértékű termelés visszaesés sajátos helyzetet teremtett a foglalkoztatásban. A piacgazdasági mértékkel mérten is nagynak tekinthető munkanélküliség ellenére a magyar ipar termelékenysége rosszabb lett, mint az átalakulási folyamat kezdetén volt. (Pedig nemzetközi összehasonlításban a felét sem érte el a fejlett nyugat-európai országok termelékenységi színvonalának.) Egy gazdaságilag nyitottá váló ország esetében ennek a különbségnek szükségszerűen csökkennie kell, mert a versenyhelyzet élesedése kikényszeríti a kapun belüli munkanélküliség felszámolását, illetve a megmaradó munkaerő jobb kihasználását. A hatékonyságjavító beruházások ugyancsak munkahelyek megszűnését fogják eredményezni.

Mindebből az következik, hogy a gazdasági fellendülés megindulása után sem lehet még jó ideig a foglalkoztatottság tartós növekedésére számítani, sőt valószínűbb a munkanélküliség növekedése, hacsak tudatos intézkedések (a kormány foglalkoztatáspolitikai koncepciója alapján) és a szolgáltatások fejlődése nem fékezik ezt a folyamatot.

A MUNKANÉLKÜLISÉG NÉHÁNY JELLEMZŐJE

Mivel a munkanélküliség ténye az egyik legfontosabb társadalmi-gazdasági problémává vált, fontos, hogy belső struktúrájáról mind pontosabb képet nyerjünk.⁵ E téren fontos előrelépést jelentett a Központi Statisztikai Hivatal 1992-től működő munkaerő-felmérési rendszere, mely negyedévente 30 ezer háztartás megkérdezése útján követi nyomon a 15—74 év közötti népesség gazdasági aktivitásának alakulását. A felvételnél a munkanélküliség mérésére alkalmazott kritériumrendszer — a nemzetközi ajánlásoknak megfelelően — szigorúbb, azaz szűkebben vonja meg a munkanélküliség körét, mint amit adminisztratív célokra (regisztrálásra) alkalmaznak.

A munkaerő-felmérés adatai szerint a munkanélküliek létszáma a negyedik negyedévben 461 ezer fő volt; ez lényegesen alacsonyabb, mint a regisztrált munkanélküliek száma. A lakossági felvétel szerint a regisztrált munkanélküliek 28 százaléka nem minősült munkanélkülinek a munkanélküliség szigorúbb kritériuma szerint. Egy részük (14%) azért, mert a vizsgált időszakban jövedelemszerző tevékenységet végzett, a többiek pedig azért, mert az aktív álláskeresés feltételének nem tett eleget. Ugyanakkor relatíve magas azoknak a száma is, akik szeretnének ugyan dolgozni, de azért nem keresnek állást, mert nem bíznak e keresés sikerében. A IV. negyedévben ebbe az ún. „passzív munkanélküli” kategóriába közel 154 ezer fő tartozott (s ezeknek több mint 30 százaléka segélyezett volt). Az „aktív” és a „passzív” munkanélküliek száma együttesen — a munkaerő-felmérés adatai szerint is — meghaladta a 600 ezer főt.

A munkaerőpiaci helyzet rosszabbodását jelzi az is, hogy a munkanélküliség időtartama 1992-ben folyamatosan nőtt. Az első negyedévben a munkanélküliség átlagos

⁵ Főbb munkaügyi folyamatok, 1992. I—IV. negyedév c. kiadvány felhasználásával. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. (Kézirat munkanyag.)

hossza 28 hét volt, ami a negyedik negyedévre 38 hétre emelkedett. A munkanélküliek 30 százaléka már több mint egy éve állás nélkül van.

A munkaerő-felvétel szerint a munkanélküliségi ráta 9,7 százalékos volt. A nők munkaerőpiaci esélyei kevésbé romlottak, mint a férfiakéi, amit a 7,9 százalékos női munkanélküliségi ráta is kifejez (a férfiaké 11,3 százalékos volt). A jelenség oka — mint a foglalkoztatottság elemzésénél erről már szó volt — az, hogy azoknak az ágazatoknak a tevékenysége szűkült kevésbé, ahol magas a női foglalkoztatás aránya.

A munkanélküliség egyre inkább sújtja a fiatal — első munkahelyüket kereső — korosztályokat. A 15—19 éves korosztályban a munkanélküliségi ráta közel háromszorosa az átlagosnak. Többségüknek munkanélküli-segély sem jár. A 20—24 évesekre jellemző munkanélküliségi ráta is közel 20 százalékkal magasabb, mint az átlagos.

Igen jelentős a munkanélküliség területi szóródása. Legnagyobb Észak-Kelet-Magyarországon és legkisebb Budapesten. Az észak-kelet-magyarországi megyékben részint a válsághelyzetben levő bányászat és kohászat szerepe jelentős a térség foglalkoztatottságának alakulásában. Részint a térségben a korábbi évtizedekben nem épült ki az a gazdasági struktúra, amely a helyben lakó munkaképes korú népesség foglalkoztatását megoldotta volna. Ezért például a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei aktív keresők nagy hányada évtizedekig ingázni kényszerült. Ez a lehetőség az új gazdasági feltételek között gyakorlatilag megszűnt, ezért a korábbi ingázók a lakóhelyükön növelik a munkanélküliek számát. Az ismert magyarországi lakáshelyzet következtében szinte semmi esély nincs arra, hogy ezek a családok a munkavállalás szempontjából kedvezőbb megyékbe költözzenek.

A magyar munkanélküliséget összevetve a fejlett piacgazdaságokban jelentkező munkanélküliséggel, a legnagyobb problémát okozó eltérés az, hogy amíg Magyarországon hosszan tartó és mélyülő foglalkoztatási válság bontakozott ki, addig Nyugat-Európában a recesszió rövidebb ideig tart és mértéke is kisebb. Ezekben az országokban a munkanélküliek állománya cserélődik, személyi összetétele gyorsan változik. Mindig vannak a gazdaságnak fellendülő területei, ágazatai, amelyek képesek a máshol felszabaduló munkaerő felszívására. Ilyen körülmények között az átképzés nagyon jó eszköznek bizonyul a munkanélküliség kezelésére. Magyarországon azonban a recesszió mély és a gazdaság egészére kiterjed. Ez a helyzet, párosulva a hatékonyságjavítás kényszerével, tartósan nehéz helyzetet teremt a foglalkoztatásban. Átmeneti kisebb javulás bekövetkezhet, de tendenciaváltozásra csak a gazdasági fellendülés megindulása után lehet számítani. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy a rendszerváltozás előtti magas foglalkoztatási szint nem jellemző a piacgazdaságokra, így ez feltehetően hosszabb távon sem fog visszaállni.

TÁRGYSZÓ: Foglalkoztatottság. Termelékenység. Munkanélküliség.

РЕЗЮМЕ

В Венгрии на протяжении трех последних лет произошли значительные и очень быстрые изменения в уровне и структуре занятости.

Автор показывает эти изменения в сравнении с индикаторами занятости в предшествующем десятилетии. Производит обзор прежних индикаторов масштабов отраслевой структуры занятос-

ти, а затем среди важнейших изменений анализирует прежде всего структурные преобразования. Останавливается также и на вопросе нелегальной занятости.

Анализируя взаимосвязи производства и занятости акцентирует внимание на влияние сокращения производства и некоторые характерные черты неизменно возрастающей безработицы.

SUMMARY

Significant and extremely rapid changes took place in employment level and structure in Hungary in the last three years.

The authoress shows the changes as compared with employment characteristics of the previous decade. She reviews previous characteristics of the level and branch structure of employment, then, from among the most important changes she analyses structural alteration. The so-called "black employment" is also referred to.

Analysing the correlations of production and employment the study points out the effect of diminishing production, and discusses some characteristics of the ever increasing unemployment.

A MUNKAERŐ NAPI MOZGÁSA BUDAPESTEN ÉS A FŐVÁROSI AGGLOMERÁCIÓBAN, 1970—1990

KAPITÁNY GABRIELLA—DR. LAKATOS MIKLÓS

Az aktív kereső népesség lakóhelye és munkahelye közötti közlekedése — azaz a munkaerőmozgás — korunk természetes jelensége, mivel többnyire nincs olyan terület, amely különböző foglalkozású, képzettségű lakói számára megfelelő munkahelyet is magában foglalna. Még ha egy bizonyos időpontban volna is ilyen terület, ezt az ideális állapotot rövid időn belül megváltoztatná a fiatalok felnőtté válása, pályaválasztása, családalapítása, az idősebbek nyugdíjba vonulása és a lakásváltoztatás kényszere.

A lakóhely és a munkahely közötti távolság növekedését okozó tényező az is, hogy — a korábbi időszakokkal ellentétben, mikor a lakosság egy része a munkahelyek közelében telepedett le — újabban a munkahelyet választó lakosság részére már nem a munkahelynek a lakóhelyhez való közelsége az alapvető szempont, hanem mindenekelőtt az előbbinek anyagi vonzereje. A lakóhely és a munkahely távolodását elsősorban a közlekedés fejlődése ellensúlyozza, mivel az infrastrukturális beruházásokkal együtt a személygépkocsi, valamint a tömegközlekedési eszközök elterjedése és fejlődése teszi lehetővé, hogy viszonylag nagy létszámú lakóterületek (ún. alvóvárosok) alakuljanak ki a nagyobb településeken belül és főleg azokon kívül, de a gazdasági, kulturális, adminisztratív központtól távol. (Megjegyezzük, hogy a napi munkaerőmozgás jövőbeni alakulását minden bizonnyal befolyásolni fogja a posztindusztriális társadalomnak a számítógépesítésre és a telekommunikáció robbanásszerű fejlődésére alapozott tendenciája, amelyben egyre inkább lehetővé válik az otthoni munkavégzés.)

Budapest még ma is az ország első gazdasági-közigazgatási központja. Az ebből következő hatalmas munkaerővonzás mellett területi kiterjedése is nagy szerepet játszik abban, hogy itt igen jelentős a lakóhely és a munkahely közötti munkaerőmozgás, mind a városon belül, mind pedig a vidéki — különösen az agglomerációba tartozó — települések és a főváros között.

A magyar népszámlálások mindig nagy figyelmet fordítottak a témakör vizsgálatára, ezért lehetőség van arra, hogy az 1970., az 1980. és a legutóbbi, az 1990. évi népszámlálás adatai alapján összefoglaljuk az elmúlt két évtized napi munkaerőmozgásának alakulását Budapesten és a fővárosi agglomerációban (illetve a kettő között) és részletes tájékoztatást adjunk az 1990. évi helyzetről.

NÉHÁNY MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉS

Fel szeretnénk hívni a figyelmet az ingázás és a munkaerőmozgás megkülönböztető fogalomhasználatára. Az ingázásról szóló kiadványok, publikációk egyetlen közigazgatási egységnek tekintik Budapestet, és a napi ingázás országos adatában nem szerepeltetik a budapesti kerületek közötti munkaerőmozgás adatait. Mivel a jelen elemzés egyik célja a fővároson belüli napi munkaerőmozgás vizsgálata, az e témakörben történő elemzések módszerének megfelelően a kerületet tekintjük a lakóhely, illetve a munkahely területének. A napi munkaerőmozgás mérésének alapját így a kerületek közigazgatási határai adják annak megfelelően, hogy a budapesti aktív keresőknek a lakóhelye ugyanabban a kerületben van-e, mint a munkahelyük, vagy sem. Ha a lakóhely és a munkahely azonos kerületben van, akkor ezt — a jelen elemzésben — nem tekintjük munkaerőmozgásnak. Ugyanakkor — összhangban az ingázással kapcsolatos kiadványok fogalmaival — a Budapest közigazgatási határain kívülre, más vidéki településre történő eljárás, illetve az onnan történő bejárás ingázásnak számít. (Tulajdonképpen az ingázás is munkaerőmozgás, de ezt a fogalmat az eltérő településen levő lakóhely és munkahely közötti utazásra értjük.)

Az adatok értékelésekor figyelembe kell venni, hogy az 1990. évi népszámlálás az ingázásra vonatkozó információkat a korábbiaktól eltérő módon dolgozta fel. Az 1970. és az 1980. évi népszámlálások feldolgozásánál naponta ingázónak minősültek:

- a csak állandó lakással (ideiglenes lakással nem) rendelkező aktív keresők, ha állandó
- az ideiglenes lakással is rendelkező aktív keresők, ha ideiglenes

lakóhelyük nem volt azonos azzal a településsel, ahol dolgoztak.

A valóságos állapothoz való közelítés érdekében az 1990. évi népszámlálási felvétel — a bejelentés módjától függetlenül — azt a lakóhelyet (települést, kerületet) tekinti az aktív keresők tényleges lakóhelyének, ahonnan naponta jártak dolgozni. Az az ideiglenes lakással is rendelkező aktív kereső, akinek ideiglenes lakóhelye nem azonos azzal a településsel, ahol dolgozik, csak akkor tekinthető ingázónak, ha erről az ideiglenes lakóhelyről jár naponta munkába. Amennyiben ideiglenes lakóhelyét más okból tartja fenn, és ténylegesen állandó lakóhelyén lakik, az állandó lakóhely és a munkahely településének azonossága vagy különbözősége dönti el, hogy ingázónak minősül-e vagy sem. (A fővároson belüli munkaerőmozgás vizsgálata során is a tényleges lakóhelyet vesszük figyelembe, az ingázás fogalmáról elmondottak itt a kerületekre érvényesek.)

A napi ingázás (és a fővároson belüli munkaerőmozgás) meghatározásának ez a módszere csak minimális eltérést eredményez, az alapvető tendenciákat és így az adatok összehasonlíthatóságát nem befolyásolja. Budapest aktív kereső lakosainak döntő többsége nem rendelkezik ideiglenes lakással, a módszertani változás viszont csak az ideiglenes bejelentéssel rendelkezők ingázás (illetve a fővároson belüli munkaerőmozgás) szempontjából történő besorolását érintheti.

Ahhoz, hogy a rendelkezésünkre álló információkat elemezni és megfelelőképpen szemléltetni tudjuk, különböző kerület- és település csoportokat kellett képezni. A budapesti kerületek csoportosításánál a földrajzi fekvés (például az, hogy budai vagy pesti kerületről van-e szó), a társadalmi-foglalkozási összetétel hasonlósága, a mun-

kaerőmozgás mértéke és nem utolsósorban az agglomerációba tartozó településekkel fennálló ingázási kapcsolat erőssége volt a szempont. Ennek megfelelően két budai és öt pesti kerületcsoportot képeztünk. (Nyilvánvaló, hogy egyes kerületcsoportokon belül is lehetnek különbségek, például a belső-pesti kerületek közül az V., a dél-pesti kerületek közül a XXI. kerület több szempontból eltérő jegyeket mutat az adott kerületcsoport többi tagjához képest.) A fentebb említetteken kívül főleg várostörténeti okok miatt célszerű összevont adatokat közölni a főváros azon részéről (az ún. Kis-Budapestről), amely megközelítőleg az 1950. évi egyesítés előtti főváros területét foglalja magában (I.—III. és V.—XIV. kerületek), valamint az egyesítéskor becsatolt városrészekről, az ún. peremkerületekről (IV. és XV.—XXII. kerületek).

A népszámlálások ingázási adatfelvétele csak az aktív keresőkre terjed ki, ezért a továbbiakban eltekintünk ennek külön említésétől.

A KERÜLETEK NÉPESSÉGE, AKTÍV KERESŐI ÉS LAKÁSÁLLOMÁNYA

A munkaerőmozgás (ingázás) egyik jellegzetessége, hogy átalakítja, módosítja egy adott terület népességének napközbeni összetételét. Ezért röviden összefoglaljuk a főváros népességének, aktív keresőinek a munkaerőmozgás (ingázás) által nem befolyásolt (a lakóhely alapján leírható) összetételét, ennek változásait.

A főváros népességének adatait vizsgálva megállapítható, hogy az elmúlt két évtizedben jelentős változások nem történtek. Budapest népessége 2 millió fő körül stabilizálódott. Az 1970-es évtizedben tapasztalt mintegy 3 százalékos népességnövekedést követően, 1980 óta a Budapesten élők száma mérsékelten (2 százalékkal) csökkent. Ennek oka az, hogy az elmúlt évtizedben a főváros lakosságának természetes fogyását a korábbiakhoz képest kisebb mértékű vándorlási többlet már nem tudta ellensúlyozni. Olyan nagyváros esetében, mint Budapest, a népesség számának viszonylagos változatlansága sem jelenti azt, hogy egyes városrészekben, kerületeken belül ne történt volna jelentős népességnövekedés, illetve -csökkenés.

Az elmúlt két évtizedben az 1970-es években mentek végbe a jelentősebb kerületi népességszám-változások, az 1980-as években pedig csak mérsékelt ütemben folytatódtak az előző évtized tendenciái. A kerületek mintegy egyharmadában (a II., XII., XI., X., XIV., XV., XVI. kerületekben) az 1970-es évtizedben nőtt, de a következő évtizedben csökkent a népesség. Mindössze három kerületben (IV., XVIII., XIX.) játszódott le fordított folyamat. Folyamatosan növekedett a III., a XXII., a XVII., és a XXI. kerület népessége, az I. kerület, a belső-pesti kerületek, valamint a XIII., a IX. és a XX. kerület lakóinak száma pedig a teljes vizsgált időszakban csökkent.

Az egyes kerületek lakosságszámának növekedése, illetve csökkenése összefügg az adott kerület nagyságával, a történelmi városmaghoz való viszonyával, a közlekedési infrastruktúra fejlettségével és a települési formákkal. A modern nagyvárosok többségében — így Budapesten is — megtalálhatók a túlszűfolt, ma már sok szempontból elavult belső városrészek és a lakóházakkal vegyesen telepített, gyárnegyedekből álló, a nagyvárosi színvonaltól elmaradó, de viszonylag rendezett övezetek. Ezek mellett jelentős területet ölelnek fel a villanegyedek és Budapestnek az a nagy kiterjedésű, családi házas, helyenként falusias, külterjes, hézagosan beépített övezete, amely a nyugat-európai nagyvárosokhoz hasonlítva egyedi jellegű.

I. tábla

A népesség és az aktív keresők számának alakulása, a lakásállomány változása, 1970—1990

Kerület	A népesség			Az aktív keresők			A lakások		
	száma 1990-ben (fő)	1980 és 1989	1970 és 1989	száma 1990-ben (fő)	1980 és 1989	1970 és 1989	száma 1990-ben (darab)	1970 és 1989	1980 és 1989
		közötti változása (százalék)	közötti változása (százalék)		közötti változása (százalék)	között épült hányada (százalék)			
Észak-budai kerületek									
I.	34 778	-15,4	-25,4	13 988	-29,6	-44,4	16 405	7,7	4,3
II.	102 758	-4,3	-0,2	43 815	-16,2	-20,9	42 540	18,0	13,5
III.	149 028	+21,7	+85,4	72 571	+16,6	+60,8	54 131	40,3	30,2
XII.	76 495	-8,3	+1,1	33 527	-18,1	-18,4	31 596	19,8	9,6
Együtt	363 059	+2,5	+18,8	163 901	-6,5	-1,7	144 672	25,6	17,8
Dél-budai kerületek									
XI.	174 509	-2,5	+8,1	77 342	-14,8	-14,3	68 027	22,2	14,7
XXII.	53 282	+4,9	+27,1	25 139	-3,6	+10,2	18 635	28,2	22,2
Együtt	227 791	-0,9	+12,0	102 481	-12,3	-9,3	86 662	23,5	16,3
Buda együtt	590 850	+1,2	+16,1	266 382	-8,8	-4,8	231 334	24,8	17,3
Észak-pesti kerületek									
IV.	108 453	+31,4	+31,1	51 738	+26,4	+9,7	39 810	23,4	38,2
XIII.	131 143	-3,5	-15,4	60 898	-13,2	-31,6	57 930	10,1	16,6
Együtt	239 596	+9,7	-0,8	112 636	+1,4	-17,3	97 740	15,5	25,4
Belső-pesti kerületek									
V.	43 937	-12,4	-29,9	17 697	-26,6	-50,0	19 736	0,4	1,8
VI.	59 477	-16,5	-32,4	24 000	-28,6	-30,8	26 253	0,4	0,2
VII.	82 864	-10,3	-28,6	34 512	-20,1	-46,1	35 473	0,2	0,9
VIII.	92 386	-16,4	-33,5	38 615	-26,8	-49,5	39 974	6,0	3,5
Együtt	278 664	-14,0	-31,3	114 824	-25,3	-48,9	121 436	2,2	1,8

Kelet-pesti kerületek 1.												
X.		96 843	- 7,5	+ 25,2	49 871	- 11,4	+ 10,8	34 465	33,6	14,2		
XIV.		143 501	- 14,6	0,0	63 455	- 26,8	- 21,4	60 295	26,1	7,6		
Együtt		240 344	- 11,9	+ 0,8	113 326	- 20,7	- 9,9	94 760	28,8	10,0		
Kelet-pesti kerületek 2.												
XV.		95 593	- 15,3	+ 52,5	45 696	- 20,1	+ 33,0	35 944	49,9	8,7		
XVI.		69 410	- 4,6	+ 11,0	32 945	- 9,7	- 4,2	25 142	26,9	17,6		
XVII.		72 317	+ 28,5	+ 43,5	34 226	+ 23,9	+ 28,7	25 293	17,9	38,8		
XVIII.		97 700	+ 7,8	+ 6,0	46 300	+ 1,8	- 8,5	35 042	21,7	20,7		
XIX.		72 838	+ 24,0	+ 9,9	33 486	+ 22,4	+ 91,0	27 035	13,8	33,8		
Együtt		407 858	+ 4,3	+ 22,1	192 653	- 0,8	+ 6,6	148 456	27,3	22,8		
Dél-pesti kerületek												
IX.		78 422	- 13,0	- 28,6	33 125	- 25,3	- 44,9	33 122	3,8	3,4		
XX.		90 843	- 10,9	- 17,5	41 902	- 17,4	- 30,8	35 224	17,1	13,8		
XXI.		90 197	+ 17,6	+ 22,3	43 407	+ 8,2	+ 0,7	31 692	26,1	30,8		
Együtt		259 462	- 3,5	- 11,7	118 434	- 12,4	- 27,7	100 038	15,6	15,7		
Pest együtt		1 425 924	- 3,3	- 4,4	651 873	- 11,6	- 21,6	562 430	18,0	15,3		
<i>Budapest összesen</i>												
Ebből:		2 016 774	- 2,1	+ 0,8	918 255	- 10,8	- 17,3	793 764	20,0	15,9		
Kis-Budapest		1 266 141	- 6,6	- 6,8	563 416	- 16,8	- 21,1	519 947	17,2	11,2		
Peremkerületek		750 633	+ 6,7	+ 16,8	354 839	+ 0,8	- 10,3	273 817	25,4	24,7		

Az elmúlt két évtizedben főleg az utóbbi városrészekben, az ún. peremkerületekben és a Kis-Budapesthez tartozó zöldövezetekben — nem függetlenül az e területre telepített, az államilag irányított nagy lakótelep-építkezésektől — növekedett meg a népesség. Ezzel ellentétben a belső kerületek lakossága csökkent. Budán főleg a III. és a XXII. kerületben volt jelentős népességszám-növekedés. A volt Óbuda lakossága így közel kétszeresére emelkedett az elmúlt két évtizedben. A budai városrészben lakók aránya fokozatosan emelkedett: az 1970. évi 25,4 százalékról az 1990. évi 29,3 százalékra. A pesti kerületek között is jelentős átrendeződés zajlott. A pesti peremkerületekben — az egyesítéskor becsatolt peremkerületek közül csak a XXII. kerület található Budán (azaz a Duna jobb partján) — lakók aránya a pesti népességen belül az 1970. évi 40,3 százalékról az 1990. évi népszámlálás időpontjára 48,9 százalékra emelkedett. Különösen a IV., a XV. és a XVII. kerület lakossága növekedett számottevő mértékben. Összefoglalóan azt lehet mondani, hogy a pesti belső kerületekből elköltözők jelentős része Budán, illetve a pesti peremkerületekben telepedett le, és a fővárosba bevándorló vidéki lakosság nagy része is ugyanezekben a városrészekben talált lakóhelyet. (Természetesen a pesti belső kerületek népességcsökkenésében a demográfiai okok is — például az e városrészekben lakók korösszetétele, a halandóság alakulása — meghatározó szerepet játszottak.)

A népességmozgás vázolt tendenciáját mutatják a rendelkezésünkre álló lakásadatok is. A jelentős népességgyarapodást felmutató kerületek lakásállományának kiemelkedő része az elmúlt évtizedekben épült: a III., IV., XV., XVII., XXI., XXII. kerületekben található lakásoknak több mint a felét 1970 és 1990 között építették. Kiemelkedik közülük a III. kerület, ahol az állomány 70,5 százaléka 1970-ben vagy később épült.

A napi ingázást befolyásoló tényezők közé tartozik az aktív keresők számának és népességen belüli hányadának alakulása. Budapesten 1970 és 1990 között az országos átlagnál jelentősebb mértékben csökkent az aktív keresők száma és aránya. A csökkenés oka feltehetően demográfiai jellegű volt, emellett azonban az 1980-as évek közepétől megjelentek a gazdasági-politikai átalakulással kapcsolatos tényezők is (a külföldi munkavállalási lehetőségek bővülése, munkahelyek megszűnése stb.), amelyek az aktív keresői létszám további fogyását eredményezték.

A gazdasági aktivitás csökkenése, a demográfiai összetételnek és a lakosság mozgási irányának megfelelően, a belső kerületekben volt a legnagyobb, két évtized alatt az ezekben a kerületekben lakó aktív keresők száma közel felére csökkent. A legintenzívebb népességgyarapodást felmutató kerületekben az aktív keresők száma emelkedett ugyan, vannak azonban olyan kerületek, ahol a kisebb arányú népességszám-emelkedés ellenére az aktív keresők száma csökkent. Ez figyelhető meg például Budapest egyik legnépesebb kerületében, a XI. kerületben, ahol a népesség száma 1970 és 1990 között 8,1 százalékkal nőtt, miközben az aktív keresők száma 14,3 százalékkal csökkent. Az ilyen ellentétes irányú folyamatok mögött feltehetően a lakosság korösszetételének változása áll. Az 1990. évi népszámlálás időpontjában jelentős volt azoknak az aránya, akik azokhoz a korosztályokhoz tartoztak, amelyeket közvetlenül érintett a nyugdíjazás, illetve a korábbinál szélesebb körben éltek a korkedvezményes nyugdíjazás lehetőségével. Az 1990. évi népszámlálás idején egyes kerületekben már némileg hatott a munkanélküliség is.

A jelen dolgozat keretei nem engedik meg, hogy alaposabban foglalkozzunk a fővárosi kerületek és az agglomerációba tartozó települések lakosságának társadalmi-foglalkozási összetételével, ezért a munkaerőmozgási (ingázási) kapcsolatok jobb megértése érdekében csak néhány megállapítást (és adatot) közlünk az aktív keresők, illetve az el- és bejárók szellemi és fizikai foglalkozás szerinti összetételéről.

Budapest aktív keresőinek foglalkozási összetétele jelentősen eltér az országostól, ami elsősorban a fizikai, illetve a szellemi foglalkozásúak arányában mutatkozik meg. 1990-ben Magyarországon az aktív keresők 33,5 százaléka volt szellemi foglalkozású, Budapesten ez az arány 49,4 százalék. A magyarországi települések között a fővárosban a legmagasabb ez az arány. A szellemi és a fizikai foglalkozásúaknak ez a megoszlása az 1960-as évtized során alakult ki, a fizikai foglalkozásúak számának jelentős csökkenésével és a szellemi foglalkozásúak számának növekedésével. A két foglalkozási réteg között 1980-ra létrejött egyensúly 1990-re sem változott lényegesen.

A szellemi és a fizikai foglalkozásúak aránya kerületenként igen eltérően alakult, bár az elmúlt két évtizedben némi kiegyenlítődési folyamat ment végbe.

A foglalkozási összetétel szempontjából a budai és a pesti városrészek között jelentős különbségek tapasztalhatók. A budai kerületek közül csupán a XXII. kerületben alacsonyabb a szellemi foglalkozásúak hányada a fizikai foglalkozásúak hányadánál, a többi budai kerületben kivétel nélkül a szellemi foglalkozásúak vannak többségben. A hegyvidéki társasház-, villaövezetben (XII. kerület) az erdős-dombos észak-nyugat-budai részen (II. kerület) és a nagyrészt újjáépített belbudai területen (I. kerület) 70 százalék körüli a szellemi foglalkozásúak aránya, a XI. kerületben pedig háromötöd (59,6%). Ugyanakkor Pesten, főleg a külső városrészekben, vannak olyan kerületek (X., XVII., XVIII., XX., XXI.), ahol az ott lakó aktív keresőknek mintegy hatvan százaléka fizikai foglalkozású. A pesti oldalon csupán az V. kerületben tapasztalható viszonylag jelentősebb szellemi foglalkozású többség (61,6%), a pesti kerületekben lakó aktív keresők között 54,7 százalék a fizikai, 45,3 százalék a szellemi foglalkozásúak aránya.

A budai és a pesti kerületek tehát lakóik foglalkozása szerint polarizálódtak, Budán a szellemi, Pesten pedig — igaz, eltérő mértékben — a fizikai foglalkozásúak vannak túlsúlyban. (A budai kerületek sem egyformák, itt is megfigyelhető bizonyos rétegződés, az I., a II. és a XII. kerületben inkább magasabb státusú szellemi foglalkozásúak laknak.)

Az aktív keresők foglalkozási összetétele nemcsak a lakóhely oldaláról mutat jellegzetes sűrűsödési pontokat, hanem a munkahely oldaláról is, ennek bemutatásához azonban meg kell ismerni az egyes kerületek napi munkaerőmozgásának jellemzőit.

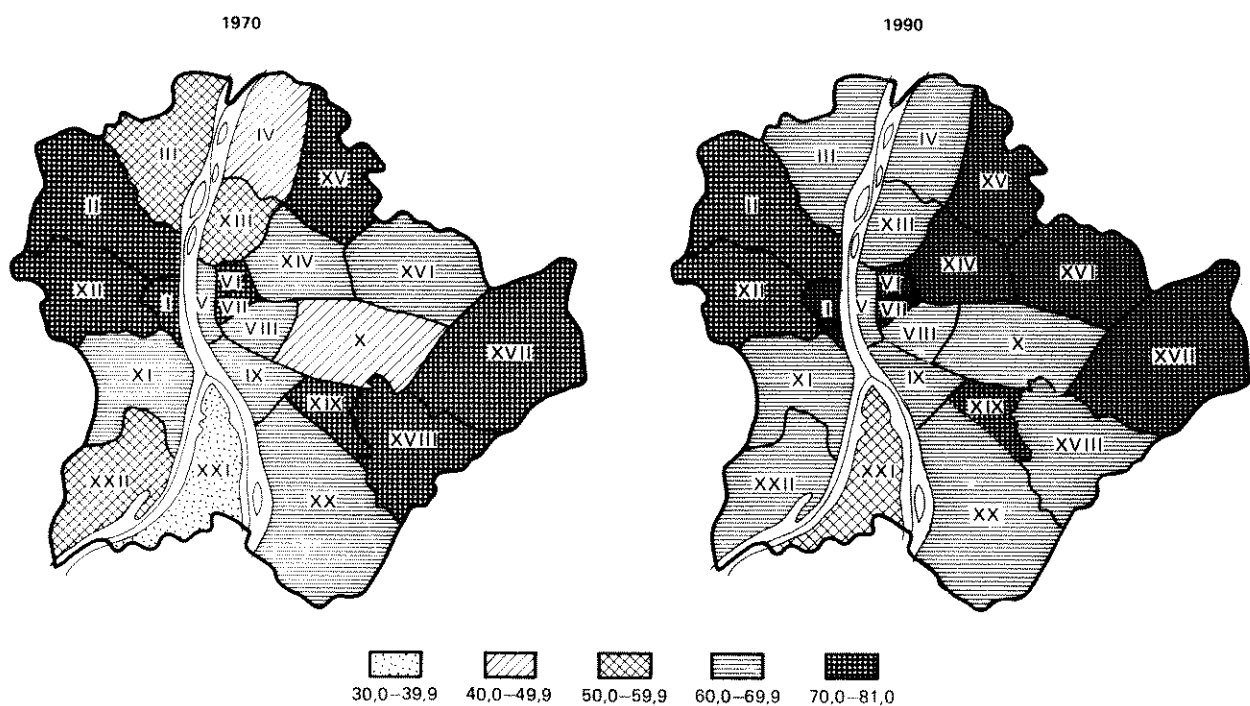
A FŐVÁROSI KERÜLETEKBEN LAKÓ ÉS DOLGOZÓ AKTÍV KERESŐK NAPI MUNKAERŐMOZGÁSA

Elsőként az *eljárókat* követjük nyomon. Eljárókon azokat értjük, akik nem a lakóhelyükkel azonos kerületben, hanem Budapest valamely más kerületében vagy a fővároson kívüli települések valamelyikén dolgoznak, tehát a kerületek aktív keresőit lakóhely szerint vizsgáljuk.

1970-ben a fővárosban lakó aktív keresők 64 százaléka, 1980-ban és 1990-ben pedig egyaránt 68 százaléka dolgozott lakókerületén kívül. Az eljárók száma 1980 és 1990 között a főváros összes aktív keresőjével azonos mértékben, több mint 10 százalékkal csökkent. Mint látható, a lakókerületükön kívül munkát találók aránya ugyanakkor változatlan maradt, így nem következett be kerületi szintű közeledés a lakóhely és a munkahely között az elmúlt évtizedben. Ez nem jelenti azt, hogy néhány kerületben — elsősorban azokban a kerületekben, amelyekben nagyobb mértékben nőtt az aktív keresők száma — 1980 óta ne emelkedett volna jelentősen az eljárók aránya (például a IV. kerületben 51,4-ről 62,7 százalékra nőtt az itt lakó aktív keresők között a kerületből eljárók hányada).

Ha két évtized adatait vizsgáljuk, akkor a kerületenkénti változások sokkal számottevőbbek. E változások közül az a figyelemre méltó, hogy olyan kerületekben is nőtt az eljárók aránya, ahol hagyományosan sok munkahely volt, így például Csepelen (XXI. kerület), Újpesten (IV. kerület), és ez azt jelenti, hogy még az ún. munkáskerületekben lakók sem találtak saját kerületükben megfelelő munkahelyet, így kénytelenek voltak a kerületen kívül munkát keresni. (Természetesen nem vitatható, hogy a munkaerőmozgás intenzitásának növekedéséhez a lakótelepek építése is hozzájárult, hiszen meglehetősen nagy számban jutottak ezekhez a lakótelepi lakásokhoz olyan, addig más kerületben lakó és ott is dolgozó aktív keresők, akik a lakásváltoztatás után már a kerületből eljáróként kényszerültek munkába járni.) A budai zöldövezet-hez tartozó kerületekben és az ún. alvóvárosokat alkotó nagy peremkerületi lakótelepeken pedig már korábban is jelentős volt az eljárók aránya.

1. ábra. Az eljárók a helyben lakó aktív keresők százalékában

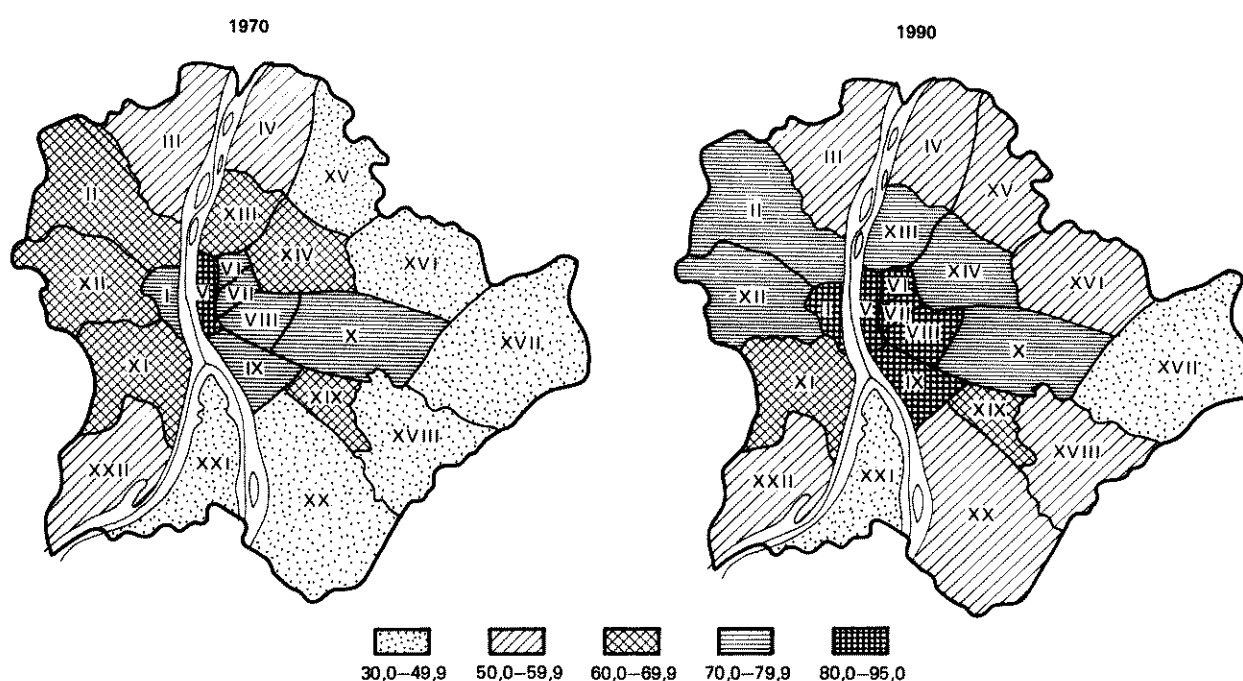
A munkaerőmozgás (ingázás) intenzitása a szellemi foglalkozásúak körében nem változott az elmúlt két évtizedben. A vizsgált időszak mindhárom népszámlálásának időpontjában a fővárosban lakó szellemi foglalkozású aktív keresők közel háromnegyede járt el lakóhelye kerületéből máshova dolgozni. A fizikai foglalkozásúaknál az elmúlt évtizedekben inkább változott az eljárók aránya, 1970-ben 44 százalékuk

dolgozott ugyanabban a kerületben, mint ahol lakott, és 56 százalék volt az eljárók hányada. Az 1970 és 1980 közötti évtized folyamán 62 százalékra emelkedett a fizikai foglalkozásúak között az eljárók aránya; ez a mutató a következő évtizedben már változatlan maradt. A teljes vizsgált időszakra jellemző tehát, hogy a szellemi foglalkozásúak kevésbé találtak saját kerületükben munkát, mint a fizikai foglalkozásúak, bár 1970 óta a két csoport mutatói közeledtek egymáshoz. A szellemi foglalkozásúak intenzívebb eljárása összefüggésben van a kerületek aktív lakosságának foglalkozás szerinti összetételével, amely, ahogy fentebb láttuk, igen eltérő képet mutat. A szellemi foglalkozásúak jelentős része, lakóhely szerint, mindössze néhány kerületben koncentrálódik, és ezekben a kerületekben természetesen nincs annyi szellemi munkahely. Ennek megfelelően az eljáró aktív keresők közül a szellemi dolgozók azokból a kerületekből járnak el nagyobb mértékben dolgozni, amelyekben a helyben lakó aktív keresőkön belül nagy a szellemi foglalkozásúak hányada (például I., II., XII. kerületek). A peremkerületek túlnyomó részében a fizikai dolgozók közül kerül ki az eljárók többsége.

A *bejárók* oldaláról vizsgálva a jelenséget (bejárókon az egyes kerületekbe a többi kerületből és a vidékről bejárókat értjük) megállapítható, hogy a budapesti kerületekben dolgozó aktív keresők között a bejárók aránya 1970-ben 69 százalék, 1980-ban és 1990-ben pedig egyaránt 73 százalék volt. A mutató viszonylagos stabilitása annak is köszönhető, hogy a fővárosban dolgozók között a vidékről bejárók aránya a létszámváltozások ellenére mindhárom népszámláláskor egynegyed körüli volt.

Az 1990. évi adatok szerint a főváros — és egyben az ország — adminisztratív központjának is tekinthető V. kerületben volt legnagyobb a bejárók hányada (95%) az ott dolgozók között, de a többi belső kerületben is magas (80—90%) ez a mutató. A budai kerületek közül a szintén központi szerepkörű I. kerületben is hasonló nagyságú (88%) volt a kerületben dolgozók között az idejárók aránya.

2. ábra. A bejárók a helyben dolgozó aktív keresők százalékában

A bejárók között 1970-ben és 1990-ben is a fizikai foglalkozásúak voltak többségben, bár arányuk a két évtized alatt 59 százalékról 52 százalékra változott. Mind a

fizikai foglalkozásúaknak a bejárók közötti magas aránya, mind az említett arány-csökkenés a vidékről bejárók foglalkozási összetételével hozható összefüggésbe, akik között a fizikai foglalkozásúak lényegesen nagyobb súllyal szerepelnek, mint a Budapesten lakók és dolgozók között. 1990-ben a vidékről bejárók 72 százaléka volt fizikai foglalkozású, 1970-ben pedig ennél jóval magasabb, 84 százalék. A vidékről bejáró fizikai dolgozók tehát bizonyos fokig ellensúlyozzák a fővárosban lakó szellemi foglalkozásúak magas számát. A peremkerületekben a fizikai, illetve a szellemi foglalkozású bejárók egymáshoz viszonyított aránya az elmúlt két évtizedben általában nem változott számottevően, említésre érdemes módosulások csak Kis-Budapest kerületeiben következtek be, főként a szellemi foglalkozásúak javára.

Azt, hogy egy-egy területnek, jelen esetben Budapest egyes kerületeinek munkaerő-vesztesége vagy -nyeresége van-e, az adott kerületben dolgozók (helyben dolgozók) számának az ugyanazon kerületben lakó (helyben lakó) aktív keresők számához mért aránya mutatja. Ha ennek a mutatónak az értéke 100 felett van, *munkaerő-nyereséget*, ha 100 alatti, akkor *munkaerő-veszteséget* jelez. A következőkben ebből a szempontból vizsgáljuk az adatokat.

Az elmúlt évtizedben a munkaerő-nyereség, illetve -veszteség alakulásában sem következett be alapvető változás, azok a tendenciák, amelyek az 1970 és 1980 között végbement folyamatokat jellemezték, a legutóbbi évtizedben is megmaradtak.

Általában azokban a kerületekben nőtt tovább a munkaerő-nyereség, ahol — részben a demográfiai tényezők következtében, részben a nagyobb arányú lakóhely-változtatási célú elvándorlás eredményeképpen — számottevően csökkent az ott lakó aktív keresők létszáma. Ahhoz, hogy munkahelyeiket betöltsék, ezek a kerületek még inkább rá vannak szorulva külső munkaerőre, aminek következtében a bejárók száma nagyobb mértékben növekszik, mint az onnan eljáróké. Ez a tendencia elsősorban a belső-pesti kerületekben érvényesült. A magyarázat fordítva is igaz, így a munkaerő-veszteség mértéke főleg azokban a kerületekben nőtt, ahol emelkedett a helyben lakó aktív keresők létszáma, és ennek következtében munkaerő-felesleg jelentkezett, tehát az eljárók száma erősebben nőtt, mint a bejáróké (például a III. és a XV. kerületben). A városrész nagyságú XI. kerületben viszont nem történt számottevő változás az elmúlt két évtized alatt, a fővárosnak ez az igen kedvező adottságú, sokszínű kerülete megtartotta mérsékelt munkaerő-befogadó jellegét.

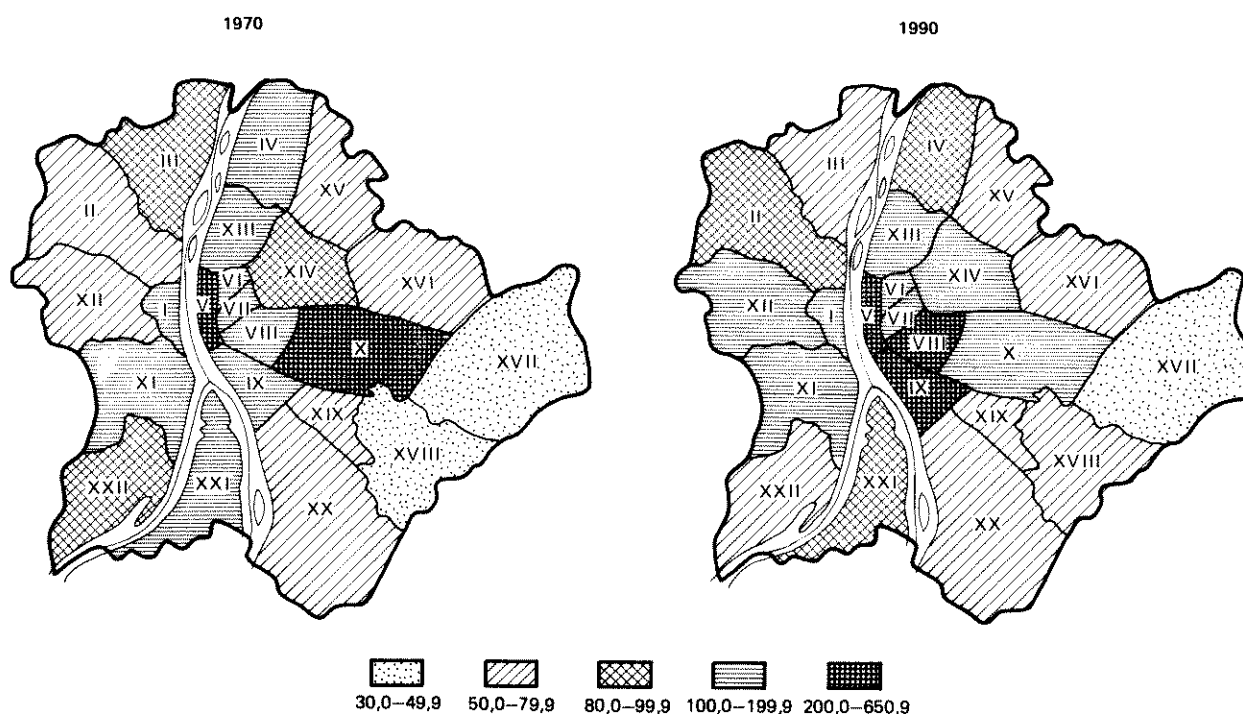
A munkaerő-nyereség és -veszteség kerületenként 1970 és 1990 között a következőképpen alakult:

a veszteség	
tovább nőtt	III., XV., XIX., XXII.;
mérséklődött	II., XVI., XVII., XVIII., XX.;
a veszteségből nyereség lett	XII., XIV.;
a nyereség	
tovább nőtt	I., V., VI., VII., IX., XI., XIII.;
mérséklődött	X.;
a nyereségből veszteség lett	IV., XXI.

Mindezt szükséges kiegészíteni azzal, hogy a munkaerő-veszteség, illetve -nyereség mértékét jelentősen befolyásolja a betölthető munkahelyek számának változása is. Valószínű például, hogy a hagyományosan munkaerő-befogadó jellegű, munkahely-

teremtő XXI. kerület (Csepel) helyzete is azért változott meg (korábban munkaerő-nyereséggel rendelkezett, 1990-ben már munkaerő-veszteséget mutatott), mert az elmúlt két évtized alatt, de főleg az 1980-as évtized végén igen sok csepeli munkahely szűnt meg, és az ott lakó aktív keresők kénytelenek voltak más kerületben munkát keresni. A IV. kerületből (Újpest) is azért lett munkaerő-kibocsátó terület, mert egyfelől jelentősen nőtt a népesség, ami együtt járt az aktív keresők létszámának — igaz, a népességre jellemzőnél kisebb mértékű — gyarapodásával, másfelől pedig a hagyományos gyáripár válsága, a munkahelyek felszámolása ezt a kerületet is erősen érintette. A kerületek közötti munkaerőmozgás növekedésére olyan infrastrukturális fejlesztések is hatással vannak, mint például a metróvonal kiépítése. Nyilvánvaló, hogy az 1970-es évtizedben már működő Duna alatti metró is elősegítette a budai és a pesti városrész közötti napi munkaerőmozgás erősödését. A IV. kerület esetében is szerepet játszott az, hogy a metróhálózat egyik vonala Újpestig kiépült.

3. ábra. A helyben dolgozók a helyben lakó aktív keresők százalékában

Megállapítható tehát, hogy jelentős különbség van Kis-Budapest kerületei és a peremkerületek között. Valamennyi munkaerő-nyereséggel rendelkező kerület Kis-Budapesthez tartozik, viszont azon kerületek többsége, amelyeknek munkaerő-vesztesége volt, peremkerület.

A szellemi és a fizikai foglalkozásúak lakóhely és munkahely közötti mozgásának változásai megegyeznek az előzőkben leírtakkal. Főleg a belső-pesti kerületekben nőtt meg számottevően mind a szellemi, mind a fizikai foglalkozásúak körében a munkaerő-nyereség.

1990-ben több olyan — elsősorban budai — kerület volt, ahol a fizikai foglalkozásúaknál munkaerő-nyereség, a szellemi foglalkozásúaknál pedig munkaerő-veszteség mutatkozott. Adatokkal kifejezve: a Budán dolgozó fizikai foglalkozásúak az ebben a városrészben lakó fizikai foglalkozású aktív keresők 124 százalékát alkotják, a szellemi foglalkozásúaknál ez a mutató csak 80 százalék. Mivel a budai kerületek többségében jelentős volt a szellemi foglalkozású helyben lakók aránya, így az e

kerületekben meglévő fizikai munkahelyek egy részét csak külső forrásból tudták betölteni. Ugyanakkor ezekben a kerületekben a szellemi munkahelyek száma sokkal kisebb volt, mint az ott lakó szellemi foglalkozásúaké. Tehát a budai kerületek egy részének (például a II. és a III. kerület) munkaerő-vesztesége egészen más jellegű volt, mint a peremkerületek többségéé. Itt a szellemi és a fizikai foglalkozásúak körében egyaránt jelentős volt a munkaerő-veszteség, míg az említett budai kerületekben ez csak a szellemi foglalkozásúaknál jelentkezett.

2. tábla

*A helyben lakó, illetve dolgozó aktív keresők megoszlása
kerületcsoportok és a tevékenység jellege szerint, 1990
(százalék)*

Kerületcsoport	Helyben lakó			Helyben dolgozó		
	aktív kereső					
	összesen	szellemi	fizikai	összesen	szellemi	fizikai
		foglalkozású			foglalkozású	
Észak-budai kerületek	17,8	22,3	13,5	13,9	15,5	12,6
Dél-budai kerületek	11,2	12,7	9,7	10,0	10,1	9,9
Buda együtt	29,0	35,0	23,2	23,9	25,6	22,5
Észak-pesti kerületek	12,3	11,9	12,6	12,1	11,1	13,0
Belső-pesti kerületek	12,5	12,3	12,7	26,9	32,8	21,9
Kelet-pesti kerületek 1.	12,3	11,8	12,8	14,5	12,6	16,1
Kelet-pesti kerületek 2.	21,0	18,3	23,6	10,1	7,4	12,3
Dél-pesti kerületek	12,9	10,7	15,1	12,5	10,5	14,2
Pest együtt	71,0	65,0	76,8	76,1	74,4	77,5
<i>Budapest összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>N</i>	<i>918 255</i>	<i>453 575</i>	<i>464 680</i>	<i>1 087 872</i>	<i>495 869</i>	<i>592 003</i>

1980-hoz képest sem Budán, sem Pesten nem változott számottevő mértékben a helyben lakó, illetve dolgozó aktív keresők foglalkozás szerinti megoszlása. Így Budán, 1990-ben is kevesebb volt a szellemi munkahely, mint Pesten, és mivel a szellemi foglalkozásúak jelentős része Budán lakott, ezért a Pestre járás is elsősorban ezt a réteget érintette.

A szellemi foglalkozásúak néhány kerületben nemcsak lakóhelyük, hanem munkahelyük szerint is koncentrálódtak. A fővárosban dolgozó szellemi foglalkozásúak egyharmada a belső-pesti kerületekben talált munkát. Ugyanakkor a Budapesten dolgozó fizikai foglalkozásúaknak egyetlen kerületcsoportban sincs olyan magas arányuk, mint amekkorát a szellemi foglalkozásúaknál tapasztaltunk. Tehát míg a szellemi dolgozók szempontjából a belső-pesti kerületcsoportnak meghatározó jelentősége van, addig a fizikai foglalkozásúakat egyetlen kerületcsoport sem tömöríti hasonlóan magas számban és arányban.

Az I., II. és XII., illetve az V. kerület közötti munkaerőmozgás összefügg azzal, hogy az utóbbi kerületben dolgozott e három budai kerület szellemi foglalkozású

eljáróinak negyede. Eszerint azok a szellemi tevékenységet végző eljárók, akik a szellemi foglalkozásukat lakóhely szerint leginkább tömörítő három budai kerület valamelyikében laknak, munkahely szerint is kis területen — többnyire az egyetlen V. kerületben — koncentrálódnak. Ezek az adatok nagyrészt igazolják a városszociológusoknak azokat a megfigyeléseit, melyek szerint a nagyvárosok belső részeiből az előnyösebb helyzetben levő társadalmi csoportok a külső villanegyedek felé vándorolnak, továbbá, hogy létrejönnek olyan városrészek, ahol hasonló foglalkozású, anyagi helyzetű, kultúrájú emberek élnek. A hasonló helyzetű rétegeknek egy része nemcsak lakóhely szerint, hanem munkahely szerint is koncentrálódik, így az ilyen módon létrejött igen homogén lakóterületek és munkahelyi körzetek erősítik a szegregációt, gátolják az egyes társadalmi rétegek közötti közeledést.

A pesti oldalon van néhány olyan kerület, amelyeket hagyományosan munkáskerületeknek szoktunk nevezni. Ilyen például Csepel (XXI.), Újpest (IV.), Kőbánya (X.), Pesterzsébet, Soroksár (XX.). Ezekre a kerületekre az elmúlt két évtizedben az volt jellemző, hogy mind az ott lakók, mind az ott dolgozók körében csökkent a fizikai foglalkozásúak aránya, a szellemi foglalkozásúaké pedig nőtt.

Az említett kerületek munkás jellege csökkent ugyan, de még mindig jelentős számú fizikai munkahellyel rendelkeznek. Így azt lehet mondani, hogy a fizikai foglalkozású aktív keresők koncentrációja inkább jellemző a munkahelyre, mint a lakóhelyre. Ennek a tendenciának a kialakulásában nem kis szerepük van a vidékről bejáró jelentős létszámú fizikai dolgozóknak.

A FŐVÁROSI KERÜLETEK KÖZÖTTI MUNKAERŐMOZGÁS IRÁNYA

A napi munkaerőmozgás vizsgálata aszerint, hogy honnan hová történik, megmutatja, hogy az egyes területek, ebben az esetben a budapesti kerületek között milyen szoros a kapcsolat. A munkaerőmozgás irányának az ismerete igen fontos előfeltétele a közlekedés fejlesztésének, a vonzaskörzetek megállapításának és más egyéb területfejlesztési koncepciók kialakításának. A főváros kerületei esetében is az lenne az ideális, ha mind a 22 kerületet egyenként megvizsgálánánk abból a szempontból, hogy mely kerületekkel és milyen vidéki településekkel vannak kapcsolatban. Erre azonban területi okokból nem vállalkozhatunk. Ezért a következőkben csak néhány nagyobb területen próbáljuk feltárni a munkaerőmozgás jellemzőit.

A budai és a pesti városrészen belül és a Duna-part két oldala között közlekedők száma 1970 és 1990 között — az aktív keresők számának csökkenése következményeként — visszaesett, de a fő arányok — különösen, ha csak a vizsgált időszak második szakaszát, az 1980 óta eltelt évtizedet nézzük — nem változtak. 1990-ben a munkavégzés céljából Budáról Pestre, illetve Pestről Budára naponta átkelők száma több mint 200 ezer fő volt, ez pedig a Budapesten lakó aktív keresők 22 százaléka. Ez az arány szinte semmit sem változott 1980 óta, számuk azonban 20 ezer fővel alacsonyabb a tíz évvel korábbinál. A számbeli csökkenés jobban érintette a Budáról Pestre, mint a Pestről Budára járókat.

Buda és Pest külön-külön vizsgált adatai alátámasztják azt a korábbi megfigyelésünket, hogy a budai városrészből inkább a szellemi foglalkozásúak járnak át Pestre dolgozni. (A Budáról Pestre dolgozni járók között a szellemi tevékenységet végzők

aránya több mint kétharmad volt.) A budai városrészt el nem hagyó, vagyis a budai kerületek között közlekedők körében is többségben (64%) voltak a szellemi foglalkozásúak. Ez összefügg azzal, hogy a Budapesten lakó és dolgozó fizikai foglalkozásúaknak közel kétharmada viszont Pesten lakik, illetve dolgozik.

3. tábla

A napi munkaerőmozgás a budai és a pesti városrészben, 1970—1990

Megnevezés	1970-ben		1980-ban		1990-ben			
	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék	szellemi	fizikai
							foglalkozású (százalék)	
Budán lakik, Pesten dolgozik	127,9	18,7	139,8	20,7	123,3	20,6	25,1	15,2
Budán lakik, Budán dolgozik	47,3	6,9	54,4	8,1	51,5	8,6	10,1	6,8
Pesten lakik, Budán dolgozik	73,6	10,7	79,6	11,8	76,7	12,8	12,5	13,2
Pesten lakik, Pesten dolgozik	436,8	63,7	400,8	59,4	347,9	58,0	52,3	64,8
<i>Lakóhelyével nem azonos kerületben dolgozók összesen</i>	<i>685,6</i>	<i>100,0</i>	<i>674,6</i>	<i>100,0</i>	<i>599,4*</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Ebből 325,7 ezer szellemi és 273,7 ezer fizikai foglalkozású.

Megjegyzés: a tábla a vidékre eljárók, illetve onnan bejárók adatait nem tartalmazza.

Az adatok részletesebb vizsgálatából megállapítható, hogy Budára legnagyobb arányban a belső-pesti kerületekből jártak át dolgozni (az V. kerületből eljárók 31, a VI., VII., VIII. kerületekből az eljárók 20—23 százaléka). Ennél jóval kisebb, 10 százalék körüli ez a mutató a pesti peremkerületekben. Az ellenkező irányba — Budáról Pestre — történő utazás a XI. és a III. kerület eljárói között fordult elő a legnagyobb gyakorisággal (76, illetve 74%). Tehát a két városrész kapcsolatában — nem meglepő módon — a Duna mellett fekvő kerületek nagyobb szerepet kaptak, mint azok, amelyek a Dunától távolabb helyezkednek el. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy 1970 és 1980 között a pesti peremkerületek és a budai városrész kapcsolata kifejezetten erősödött, és a következő évtizedben sem esett vissza. Természetesen ennek ellenére megállapítható, hogy a belső-pesti kerületek és a budai kerületek közötti munkaerőmozgás továbbra is jóval erősebb, mint ami a budai városrész és a pesti peremkerületek kapcsolatát jellemzi.

Sajátos helyzetben van a budai oldalon fekvő kerületek között a XXII. kerület (Budafok, Nagytétény). Kapcsolata — elsősorban a vidéki településekkel, főleg Érd-dél — nagyon erős, viszont a pesti kerületekkel igen gyenge. A budai kerületek közül is csak a XI. kerületbe áramlik naponta számottevő munkaerő. Ez a helyzet a déli hidak felépítésével és a világkiállítással valószínűleg jelentősen változni fog.

A peremkerületek és a Kis-Budapest közötti napi munkaerőmozgásban is jelentős különbségek tapasztalhatók.

Az elmúlt két évtizedben két jelentős változás történt: nőtt a Kis-Budapestre bejárók és csökkent a Kis-Budapesten lakók és dolgozók aránya. Különösen figyelemreméltó, hogy miközben 1970 óta a Kis-Budapesten lakók és dolgozók száma 23 százalékkal csökkent, addig a peremkerületekből Kis-Budapestre járók száma 11 százalékkal lett magasabb.

4. tábla

A napi munkaerőmozgás a kis-budapesti és a peremkerületi városrészben, 1970—1990

Megnevezés	1970-ben		1980-ban		1990-ben	
	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék
Peremkerületben lakik és dolgozik . . .	37,2	5,4	37,7	5,6	37,9	6,3
Peremkerületben lakik és Kis-Budapest- ten dolgozik	170,9	24,9	183,8	27,2	190,2	31,7
Kis-Budapesten lakik és dolgozik . . .	423,6	61,8	399,3	59,2	327,1	54,6
Kis-Budapesten lakik és peremkerület- ben dolgozik	53,9	7,9	53,8	8,0	44,2	7,4
<i>Lakóhelyével nem azonos kerületben dolgozó összesen</i>	<i>685,6</i>	<i>100,0</i>	<i>674,6</i>	<i>100,0</i>	<i>599,4</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés: a tábla a vidékre eljárók és az onnan bejárók adatait nem tartalmazza.

Az adatok elemzésének már ebben a szakaszában is utalni kell egy olyan összefüggésre, mely szerint 1970 és 1990 között a peremkerületekből dolgozni eljárók számának és arányának növekedésével párhuzamosan az oda bejárók és ezen belül a vidékről bejárók száma és aránya is emelkedett. Ez azt jelentheti, hogy a peremkerületek a Kis-Budapestre eljáró dolgozóikat vidékről pótolhatták. Ezt a feltételezést az is alátámasztja, hogy a peremkerületekbe bejárók száma főleg a fizikai foglalkozásúak körében emelkedett, így a Kis-Budapesten található fizikai munkahelyek egy részét peremkerületi lakosok, a peremkerületekben található fizikai munkahelyek egy részét pedig vidéki lakosok töltötték be. Ez a tendencia peremkerületenként eltérő nagyságú lehet, de mindenesetre a vidéki településekkel szoros ingázási kapcsolatot tartó két kerület esetében (XXI., XXII.) jelentős mértékben valósulhatott meg az eljárók „kicserélése” a bejárókkal.

A FŐVÁROSI KERÜLETEK ÉS A VIDÉKI (AGGLOMERÁCIÓBA TARTOZÓ) TELEPÜLÉSEK KÖZÖTTI NAPI INGÁZÁS

Budapest és a vidék napi ingázási kapcsolatára az egyoldalúság jellemző: a fővárosból kifelé áramló munkaerő csak kis töredéke a vidéki településekről naponta a fővárosba áramló munkaerőnek.

Budapesten koncentrálódik az ország aktív keresőkkel betöltött munkahelyeinek mintegy negyede (1970-ben 26, 1980-ban 25, 1990-ben 24 százaléka). Így a Budapesten lakó aktív keresők túlnyomó többsége (1970-ben 98, 1980-ban és 1990-ben egyaránt 97 százaléka), ha nem is feltétlenül lakóhelyével azonos kerületben, de a fővárosban jutott munkalehetőséghez. A főváros közigazgatási határain kívül dolgo-

zó budapesti lakosok (akik főként a fővároshoz közeli településeken: Budaörsön, Szentendrén, Gödöllőn, Érden, Törökbálinton, Kerepestarcán stb. találtak munkahelyet) nem jelentenek számottevő munkaerő-vesztést Budapest számára. Bár a vidéki városokba, községekbe eljárók száma (1970-ben 21 ezer, 1980-ban és 1990-ben egyformán 27 ezer) megfelel egy közepes nagyságú magyar város (mint például Eger, Nagykanizsa, Sopron) aktív keresői létszámának, csupán jelentéktelen hányadát képviseli Budapest aktív keresőinek. Ezért a kifelé történő ingázást nem vizsgáljuk.

Az ellenkező irányú, a fővárosba befelé történő ingázás adatai azt mutatják, hogy az elmúlt két évtized alatt megnövekedett Budapest munkaerővonzása. Míg 1970-ben a fővárosban dolgozók 15,8 százaléka volt vidéki lakos, addig 1990-ben már 18,1 százaléka. Ez az arányváltozás a fővárosban dolgozók összlétszámának 16 százalékos, a fővárosba vidékről bejárók létszámának 4 százalékos csökkenése mellett következett be. A bejárók arányának emelkedése nagyjából azonos mértékű volt mind az 1970-es, mind az 1980-as évtizedben, de a főváros egyes kerületeiben jelentős eltérések tapasztalhatók.

A vizsgált teljes időszakban megállapítható, hogy a vidéki településeknek nagyobb a szerepe a budai városrész munkaerő-ellátásában, mint a pesti városrészben. A vidékről bejárók aránya kiemelkedően magas (30 százalék körüli) a XXII. kerületben, a pesti kerületek közül pedig a X. kerületnek van az átlagosnál jóval szorosabb kapcsolata a vidéki településekkel.

A fővárosi kerületekbe bejárók adatainak elemzésénél már jeleztük, hogy a vidéki településekről a fővárosba dolgozni járók között jelentős többséget (1970-ben több mint négyötödös, 1990-ben közel háromnegyedes arányt) képviseltek a fizikai foglalkozásúak. A vidéki lakóhelyű aktív keresők tevékenységi jelleg szerinti megoszlása kerületcsoportonként meglehetősen változatos. A fizikai foglalkozásúaknak a vidékről bejárók közötti hányada minden kerületcsoportban csökkent, a csökkenés mértékében azonban nincsenek kirívó különbségek. Így 1990-ben is, akárcsak húsz évvel korábban, a belső (pesti) kerületekben volt — a kerület munkahelyeinek jellegzetes struktúrájából adódóan — a legkisebb a vidéken lakó aktív keresők körében a fizikai foglalkozásúak aránya. Ugyanakkor a kelet-pesti és a dél-pesti kerületek vidéken lakó dolgozói közül az átlagosnál jóval több a fizikai foglalkozású.

A legutóbbi népszámlálás adatai szerint a fővárosba bejáró aktív keresők 83,9 százaléka Pest megye településeiről, 5,4 százaléka Fejér megyéből, 3,1 százaléka Nógrád megyéből, 2,8 százaléka Heves megyéből jár Budapestre. A Jász-Nagykun-Szolnok megyében lakó bejárók aránya 2,2, a Komárom megyében lakóké 1,4, a Bács-Kiskun megyében lakóké pedig 1,1 százalék.

Annak a több mint 196 ezer aktív keresőnek, aki 1990-ben vidékről járt be a fővárosba dolgozni, 51,3 százaléka a fővárosi agglomerációba tartozó települések valamelyikén lakott. Az agglomerációból bejáróknak a vidékről bejárók közötti aránya 1970-ben ennél kissé alacsonyabb, 1980-ban kissé magasabb volt (49,6 illetve 52,6 százalék), eszerint az agglomerációs terület szerepe Budapest munkaerő-ellátásában az 1970-es években növekedett, majd 1980 és 1990 között csökkenni kezdett. A húsz év alatt bekövetkezett nem egészen két százalékpontnyi aránynövekedés igen csekély, de ellenkező irányú létszámváltozást takar: az agglomerációból bejárók létszáma 1990-ben ugyan mindössze 500 fővel, de alacsonyabb volt, mint 1970-ben.

5. tábla

A vidéki településekről bejárók munkahely szerint, 1970—1990

Munkahely	A bejárók száma (fő)			A bejárók megoszlása (százalék)		
	1970-ben	1980-ban	1990-ben	1970-ben	1980-ban	1990-ben
Észak-budai kerületek						
I.	5 820	3 231	3 394	2,8	1,6	1,7
II.	4 280	5 679	7 149	2,1	2,8	3,6
III.	6 769	9 249	8 745	3,3	4,5	4,5
XII.	4 202	5 681	6 604	2,1	2,8	3,4
Együtt	21 071	23 840	25 892	10,3	11,6	13,2
Dél-budai kerületek						
XI.	17 771	18 768	17 728	8,7	9,2	9,0
XXII.	6 839	5 782	5 757	3,3	2,8	2,9
Együtt	24 610	24 550	23 485	12,0	12,0	12,0
Buda együtt	45 681	48 390	49 377	22,4	23,6	25,1
Észak-pesti kerületek						
IV.	13 408	10 252	7 832	6,6	5,0	4,0
XIII.	16 425	14 633	14 562	8,0	7,1	7,4
Együtt	29 833	24 885	22 394	14,6	12,1	11,4
Belső-pesti kerületek						
V.	15 432	19 801	18 178	7,6	9,7	9,3
VI.	8 713	9 445	8 491	4,3	4,6	4,3
VII.	9 258	9 820	9 391	4,7	4,8	4,8
VIII.	16 490	15 849	14 497	8,1	7,7	7,4
Együtt	51 163	54 915	50 557	24,6	26,8	25,7
Kelet-pesti kerületek 1.						
X.	29 969	25 027	21 172	14,7	12,2	10,8
XIV.	8 140	9 595	11 189	4,0	4,7	5,7
Együtt	38 109	34 622	32 361	18,7	16,9	16,5
Kelet-pesti kerületek 2.						
XV.	1 881	2 393	3 217	0,9	1,2	1,6
XVI.	3 369	3 631	3 953	1,6	1,8	2,0
XVII.	1 086	2 251	2 647	0,5	1,1	1,3
XVIII.	3 778	4 091	5 228	1,8	2,0	2,7
XIX.	3 428	2 146	2 475	1,7	1,0	1,3
Együtt	13 542	14 512	17 520	6,6	7,1	8,9
Dél-pesti kerületek						
IX.	14 258	14 352	12 350	7,0	7,0	6,3
XX.	4 324	4 968	5 264	2,1	2,4	2,6
XXI.	8 405	8 445	6 608	4,1	4,1	3,4
Együtt	26 987	27 738	24 222	13,2	13,5	12,3
Pest együtt	158 634	156 672	147 054	77,6	76,4	74,9
<i>Budapest összesen</i>	<i>204 315</i>	<i>205 062</i>	<i>196 431</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Ebből:						
Kis-Budapest	157 797	161 103	153 450	77,2	78,6	78,1
Peremkerületek	46 518	43 959	42 981	22,8	21,4	21,9

6. tábla

A vidékről bejáró aktív keresők foglalkozási összetétele kerületcsoportonként, 1970—1990

Munkahely (kerületcsoport)	A fizikai	A szellemi	A fizikai	A szellemi	A fizikai	A szellemi
	foglalkozású aktív keresők az összes bejáró százalékában					
	1970-ben		1980-ban		1990-ben	
Észak-budai kerületek	80,7	19,3	74,1	25,9	69,1	30,9
Dél-budai kerületek	86,1	13,9	79,2	20,8	74,3	25,7
Buda együtt	83,6	16,4	76,7	23,3	71,6	28,4
Észak-pesti kerületek	84,9	15,1	77,8	22,2	73,3	26,7
Belső-pesti kerületek	76,3	23,7	69,8	30,2	64,0	36,0
Kelet-pesti kerületek 1. . . .	88,3	11,7	82,5	17,5	79,6	20,4
Kelet-pesti kerületek 2. . . .	88,4	11,6	83,6	16,4	81,1	18,9
Dél-pesti kerületek	85,9	14,1	80,4	19,6	76,0	24,0
Pest együtt	83,4	16,6	77,0	23,0	72,9	27,1
Budapest összesen	83,5	16,5	77,0	23,0	72,5	27,5
Ebből:						
Kis-Budapest	81,8	18,2	75,6	24,4	70,7	29,3
Peremkerületek	89,2	10,8	82,0	18,0	80,0	20,0

Az adatok minél szemléletesebb bemutatása érdekében a fővárosi agglomerációba tartozó 43 települést (amelyeket egy 1971. évi kormányhatározat sorolt Budapest agglomerációs övezetébe) különböző szempontok szerint a következőképpen csoportosítottuk.

A budai oldal települései:

Északi oldal	Nyugati oldal	Déli oldal
Budakalász	Budaörs	Érd
Pomáz	Törökbálint	Diósd
Csobánka	Budakeszi	Tárnok
Leányfalu	Nagykovácsi	Százhalombatta
Tahitófalu	Solymár	
Pócsmegyer	Pilisszentiván	
Szigetmonostor	Pilisvörösvár	
Szentendre	Pilisborosjenő	
	Úröm	

A pesti oldal települései:

Északi oldal	Keleti oldal	Déli oldal
Dunakeszi	Csömör	Alsónémeti
Göd	Kerepestarcsa	Dunaharaszti
Fót	Nagytarcsa	Taksony
Csomád	Mogyoród	Szigetszentmiklós
	Pécel	Tököl
	Ecser	Halásztelek
	Maglód	Szigethalom
	Gyömrő	
	Vecsés	
	Üllő	
	Gyál	

A Duna természetes választóvonalként különíti el a budai és a pesti oldal településeit. A Csepel-szigeten fekvő települések a pesti, a Szentendrei-sziget települései a budai csoportban szerepelnek. A települések felosztása többé-kevésbé a fő közlekedési útvonalakat is követi, főleg a déli, illetve az északi csoportba tartozó települések esetében. (Például a Buda északi oldalán levő települések nagy részét a szentendrei gyorsvasút köti össze Budapesttel.)

Az ingázási adatok ismertetése előtt célszerű röviden összefoglalni az agglomerációs térség népesedési viszonyainak és munkaerőhelyzetének változását az elmúlt két évtizedben.

Jelentős változás következett be a térség népességgyarapodásában. Míg az 1970-es évtizedben a fővárosi agglomeráció népessége 20,6 százalékkal nőtt, addig az 1980-as évtizedben a létszámemelkedés minimális (0,8%) volt. (Emlékeztetőül annyit, hogy az 1980-as évtizedben Budapest népessége 2,1 százalékkal, ezen belül Kis-Budapesté 6,6 százalékkal csökkent. Viszont figyelemreméltó, hogy a peremkerületek lakóinak a száma 6,6 százalékkal nőtt.) Összességében ez azt jelenti, hogy a főváros és a környező 43 agglomerációs település népessége az elmúlt évtizedben — a második világháború befejeződése óta eltelt időszakban most első ízben — csökkent, mégpedig 1,6 százalékkal. Az 1980-as évtizedben az ország egészére jellemző — 3,1 százalékos — népességfogyás tehát az átlagosnál jóval kisebb mértékben jelentkezett a főváros és a hozzá tartozó agglomerációs térség együttesében.

A népességváltozás az agglomerációs térség egyes településcsoportjait különbözően érintette. Bár az agglomerációba tartozó települések közel fele-fele arányban helyezkednek el a budai, illetve a pesti oldalon, a pesti oldal településein többen élnek, mint a budai részen. 1970-ben az agglomerációs térségben lakó mintegy 413 ezer embernek 57 százaléka lakott a pesti oldalon, 1990-ben pedig 54 százaléka. A budai oldalon lakók aránya 43 százalékról 46 százalékra változott. Az arányok közeledése azt jelenti, hogy a vizsgált húsz év alatt a budai oldal településeinek népessége — különösen az északi, illetve a déli szektorban — emelkedett, a pesti oldalé viszont csökkent. A népességváltozás eltérő tendenciáit jelzi, hogy az 1980-as években a budai oldal 21 települése közül csupán 7 település esetében volt negatív az élveszületések és a halálozások egyenlege, és 12 településnél mutatkozott népességvándorlásból adódó nyereség. Ezzel szemben a pesti oldalon fekvő 22 településből 13-ban természetes népességfogyás következett be, és ugyancsak 13 településen jelentkezett vándorlási veszteség.

Ezek a tendenciák az aktív keresőket is érintették. Számuk e térségben az 1970-es évtizedben 13,8 százalékkal nőtt, a következő évtizedben viszont 7 százalékkal csökkent. (Ez a csökkenés kisebb, mint amit a főváros esetében tapasztaltunk, ahol ez a mutató 10,8 százalék volt.) Ezzel együtt az agglomerációba tartozó települések aktív keresőinek száma az általunk vizsgált két évtized alatt — szemben Budapest aktív keresői létszámának 17,3 százalékos csökkenésével — 5,8 százalékkal nőtt, nagyrészt a korábbi években letelepedettek kedvezőbb korösszetételének köszönhetően.

A változások különbözőképpen érintették az egyes településcsoportokat. Az agglomerációs térség aktív keresői körében megnőtt a budai északi, illetve déli oldal településein lakó aktív keresők aránya, viszont csökkent a pesti keleti oldal településein lakóké. A többi településcsoport részesedése lényegében változatlan maradt. Összességében a pesti oldal súlya csökkent, a budai oldalé pedig némileg növekedett.

Az agglomerációs térség egyik jellemzője az átlagosnál magasabb eljárási arány. 1970-ben az agglomerációban lakó aktív keresők kétharmada (66,9%) dolgozott lakóhelyétől eltérő településen. Az ezt követő évtizedben az eljárási arány kissé mérséklődött, 63,8 százalékra esett vissza. 1990-ben az agglomerációs településekről az ott élő aktív keresők 65 százaléka járt el más településre. Az ingázás intenzitásának ez az alakulása azt jelzi, hogy az 1970 és 1990 közötti időszakban az agglomerációs térségben az ingázók száma kevésbé változott, mint az ott élő aktív keresőké.

7. tábla

Az eljárás gyakoriságának alakulása az agglomerációs térségben, településcsoportonként

Településcsoport	Az eljárók a helyben lakók százalékában			A Budapestre eljárók az összes eljáró százalékában		
	1970	1980	1990	1970	1980	1990
Buda						
északi oldal	48,2	52,6	56,0	67,3	67,3	69,5
nyugati oldal	71,8	68,0	68,4	87,3	84,6	85,1
déli oldal	60,1	58,6	61,4	77,5	80,7	77,3
Együtt	61,8	60,8	62,0	80,1	79,5	78,7
Pest						
északi oldal	66,6	59,3	62,0	86,9	84,3	83,2
keleti oldal	74,5	70,8	71,3	95,4	91,8	90,1
déli oldal	68,5	64,3	63,8	72,0	69,5	70,1
Együtt	70,9	66,2	66,8	86,0	83,8	82,8
<i>Összesen</i>	<i>66,9</i>	<i>63,8</i>	<i>65,0</i>	<i>83,6</i>	<i>82,0</i>	<i>81,0</i>

Az agglomerációs településekről eljárók körében az elmúlt két évtized alatt kismértékben, de folyamatosan csökkent azoknak az aránya, akik Budapestre jártak dolgozni. Ennek okai közül meg kell említeni azt a sajátos fejlődést, amely a vizsgált időszakban az agglomerációs települések nem kis részét jellemzi. Az 1970 óta eltelt időszakban városi rangot kapott Érd, Dunakeszi, Budaörs, Szigetszentmiklós, de más települések (például Pomáz, Törökbálint, Szigethalom) jelentősége is megnövekedett, ezek a települések is vonzásközpontokká váltak.

Ugyanakkor a Budapestre való eljárás gyakoriságát növelte — különösen a vizsgált időszak második felében és főleg a budai települések vonatkozásában — az, hogy az eredetileg fővárosi lakosok közül sokan az agglomerációs települések valamelyikén választottak maguknak új lakóhelyet, de budapesti munkahelyüket megtartották.

Az agglomerációba tartozó települések aktív keresői között — akárcsak az ország egészében — emelkedett a szellemi dolgozók aránya. Ez megmutatkozott az e térségből Budapestre járók foglalkozási összetételében is. A fővárosba eljárók lakóhely szerinti foglalkozási összetételét 1990-ben az jellemezte, hogy míg a budai oldal településeiről eljárók között 40 százalék, a pesti oldal településeiről eljárók körében 31 százalék volt a szellemi foglalkozásúak aránya. (A budai oldal településcsoportjai között is nagy volt a különbség, ugyanis amíg az egyes településcsoportok fővárosba eljárói között a szellemi foglalkozásúak aránya az északi oldalon 44, a nyugati oldalon 43, addig a délin 34 százalék volt.)

8. tábla

A budapesti kerületekbe vidékről bejárók lakóhely szerint

A munkahely kerülete	Vidékről	Agglome- rációból	Vidékről	Agglome- rációból	Vidékről	Agglome- rációból
	bejáró					
	a kerületbe	a vidékről	a kerületbe	a vidékről	a kerületbe	a vidékről
	bejárók százalékában					
	1970		1980		1990	
Észak-budai kerületek						
I.	27,3	23,1	16,0	36,8	17,1	42,3
II.	16,5	48,5	18,6	55,9	22,8	54,4
III.	30,6	68,6	32,6	64,3	33,3	62,4
XII.	19,4	50,0	22,0	50,7	23,4	48,6
Együtt	23,1	48,3	22,7	55,3	24,5	54,1
Dél-budai kerületek						
XI.	27,9	54,0	28,0	57,1	28,7	54,0
XXII.	60,0	48,8	55,0	54,4	51,0	56,7
Együtt	32,8	52,6	31,7	56,4	32,6	53,3
Buda együtt	27,5	50,6	26,5	55,9	27,8	53,7
Észak-pesti kerületek						
IV.	33,0	53,7	31,2	52,6	31,1	50,9
XIII.	20,3	49,8	20,5	49,8	22,0	50,6
Együtt	24,6	51,6	23,9	51,0	24,5	50,7
Belső-pesti kerületek						
V.	12,9	40,9	16,1	48,0	16,6	53,0
VI.	17,2	33,1	20,0	37,4	21,2	38,0
VII.	17,4	37,1	18,9	46,4	21,0	44,0
VIII.	20,0	34,6	20,1	42,7	22,1	41,6
Együtt	16,3	36,8	18,2	44,4	19,5	45,5
Kelet-pesti kerületek 1.						
X.	33,8	34,3	32,3	37,8	31,5	37,1
XIV.	17,6	32,9	18,1	44,8	21,2	42,5
Együtt	28,2	34,0	26,5	39,7	27,0	39,0
Kelet-pesti kerületek 2.						
XV.	21,2	31,0	20,6	34,5	24,5	35,9
XVI.	42,5	21,6	40,3	44,4	37,3	33,2
XVII.	34,9	29,8	31,9	46,7	37,2	43,5
XVIII.	35,9	43,0	31,0	48,5	35,3	49,4
XIX.	23,1	39,4	20,0	43,3	22,6	32,6
Együtt	29,9	34,0	28,1	44,1	31,0	40,0
Dél-pesti kerületek						
IX.	19,6	45,7	20,7	54,5	21,5	51,5
XX.	34,4	55,6	33,1	59,7	33,4	55,0
XXI.	30,6	63,1	33,1	68,1	38,0	64,8
Együtt	24,0	52,7	25,3	59,6	26,7	55,9
Pest együtt	22,0	41,4	22,5	47,1	23,8	45,9
Budapest összesen	23,0	43,4	23,3	49,2	24,7	47,9
Ebből:						
Kis-Budapest	21,2	41,5	21,7	47,9	22,9	47,5
Peremkerületek	33,2	50,2	32,5	53,8	34,4	49,1

Közvetetten ezek az adatok is bizonyítják, hogy a fővárosból kitelepülő, kedvezőbb anyagi helyzetben levő és viszonylag magasabb státusú rétegek elsősorban Buda északi, észak-nyugati, hegyvidékes településeire költöznek, mintegy kitérítve Budapest kedvező adottságú hegyvidéki lakott területeit. Budapest és az agglomerációs térség ingázási kapcsolatának főbb jellemzőit a 8. táblában foglaltuk össze.¹

Az adatokból megállapítható, hogy 1990-ben — akárcsak a korábbi két népszámlálás időpontjában — a budai kerületek vidéki dolgozói között nagyobb volt az agglomerációs térségben lakók aránya, mint a pesti kerületekben. Különösen a III. kerület (Óbuda) és a XXII. kerület (Budafok, Nagytétény) kapcsolata erős az agglomerációhoz tartozó településekkel. A pesti kerületek közül kiemelkedik Csepel (XXI. kerület) az említett két budai kerületnél is magasabb mutatójával.

Nyilvánvalóan a közlekedési viszonyokkal is magyarázható, hogy a pesti kerületek közül 1990-ben az észak- és a dél-pesti kerületcsoportok kapcsolata erősebb a környező agglomerációs térséggel. Az e két kerületcsoportba bejáró vidékieknek több mint a fele az agglomerációból ingázik.

A X. és a XI. kerületben igen jelentős számú vidéki lakos dolgozik (1990-ben közel 39 ezer fő, a vidékről a fővárosba bejárók egyötöde). A két kerület között az a különbség, hogy míg a XI. kerület bejáróinak 54 százaléka, addig a X. kerület vidéki dolgozóinak csak 37 százaléka lakott az agglomerációba tartozó településeken. Az adatok azt mutatják, hogy Budapestnek az a kerülete (a X. kerület, Kőbánya), mely a legtöbb vidéki lakost foglalkoztatja, ingázás szempontjából csak mérsékelten kötődik a környező agglomerációs településekhez. A jelenség egyik lehetséges magyarázata az, hogy a két kerület közlekedési viszonyai valamelyest eltérnek egymástól. A XI. kerület bejáróinak nagyobb része — főleg az érdeiek — távolsági autóbusszon közlekedik, ellentétben a X. kerülettel, amely a vasútvonalak mellett fekvő nagyszámú távolabbi, nem agglomerációs településről is viszonylag rövid idő alatt megközelíthető a Kőbánya-Kispestre, Kőbánya felsőre befutó vonatokkal.

A Csepel-sziget sajátos közlekedési viszonyainak köszönhetően — mivel a XXI. kerület a szigeten levő településekről közelíthető meg legjobban — itt a legmagasabb a vidéki dolgozók között az agglomerációs övezetben lakók aránya. Különösen Szigetszentmiklós szerepe jelentős.

A FŐVÁROSI KERÜLETEK ÉS AZ AGGLOMERÁCIÓBA TARTOZÓ TELEPÜLÉSEK KÖZÖTTI INGÁZÁS IRÁNYA

E fejezetben azt vizsgáljuk, hogy mely kerületekkel, kerületcsoportokkal tartanak szorosabb, illetve gyengébb kapcsolatot az egyes agglomerációs települések, település-csoportok, melyek a munkaerő Budapestre áramlásának fő útvonalai. Az ingázási kapcsolatok főbb tendenciáit a 9. táblában foglaltuk össze.

¹ Az egyes fővárosi kerületek és az agglomerációs térség közötti ingázási kapcsolat vizsgálata előtt elengedhetetlen egy módszertani megjegyzés. A népszámlálások adatközlései az egyes kerületekbe bejárók lakóhelyének felsorolásánál csak azokat a településeket tüntetik fel egyenként, amelyekből legalább 40 fő járt el dolgozni az adott kerületbe. A többi településre vonatkozó adatok csupán összesítve szerepelnek a táblákban. Így dolgozatunkban a bejárók lakóhelyének kerületenkénti vizsgálatakor csak azokat a településeket vehettük figyelembe, amelyekből legalább 40 fő ingázott az egyes kerületekbe. Ennek megfelelően az agglomerációs térségben lakó fővárosi dolgozók általunk vizsgált köre valamivel kisebb a tényleges számnál (1970-ben 8,4, 1980-ban 6,6, 1990-ben pedig 6,7 százalékkal). Ez az eltérés azonban a fő tendenciák feltárását nem befolyásolja, hiszen ez az arányokban csak elhanyagolható különbségeket jelent.

9. tábla

Az agglomerációs övezetből bejárók száma lakóhely és munkahely szerint

Lakóhely (településcsoport)	A budai	A pesti	A budapesti	A budai	A pesti	A budapesti	A budai	A pesti	A budapesti
	munkahelyre bejárók száma 1990-ben (ezer fő)			munkahelyre bejárók számának változása (százalék)					
				1980 és 1990 között			1970 és 1990 között		
Buda									
északi oldal	3,7	3,7	7,3	+ 1,2	+12,1	+ 6,3	+20,3	+43,9	+31,0
nyugati oldal	9,7	7,9	17,7	- 11,1	- 4,6	- 8,3	- 5,7	- 2,6	- 4,3
déli oldal	8,9	6,2	15,1	- 0,2	+ 9,3	+ 3,5	+ 9,5	+89,5	+32,5
Együtt	22,3	17,8	40,1	- 5,1	+ 3,1	- 1,6	+ 3,7	+27,7	+13,1
Pest									
északi oldal	1,3	11,0	12,3	+31,8	- 5,6	- 2,7	+139,3	- 9,9	- 3,7
keleti oldal	2,1	26,8	28,9	+13,9	-14,3	-12,7	+112,7	-10,6	- 6,7
déli oldal	0,8	11,9	12,7	+46,0	-12,5	-10,3	+ 64,4	- 9,6	- 7,0
Együtt	4,2	49,7	53,9	+24,2	-12,1	-10,1	+108,6	-10,2	- 6,1
Összesen	26,5	67,5	94,0	- 1,4	- 8,5	- 6,6	+ 12,6	- 2,6	+ 1,2

Az agglomerációs térségből bejárók ingázási adatai azt mutatják, hogy az elmúlt két évtized alatt az az alapvető tendencia, mely szerint intenzívebbé vált az ingázás a Duna két partja között, nem változott. Az 1980-as évtizedben ugyan némileg csökkent az agglomerációs településekről Budapestre dolgozni járók száma, de a budai oldalról a pesti kerületekbe, illetve a pesti oldalról a budai kerületekbe dolgozni járók száma kisebb mértékben emelkedett: 1990-ben a Dunán naponta munkavégzés céljából közel 22 ezer agglomerációs térségi lakos kelt át, a fővároson belüli munkaerőmozgás, valamint az agglomerációs térségből történő ingázás eredményeképpen tehát a Dunán naponta átkelők száma mintegy 222 ezer főre tehető.

A Duna két partja közötti ingázás élénkülése ellenére is Pesten jóval többen találtak munkát, mint Budán, és ez érvényes a fővárosban lakókra és az oda dolgozni vidékről bejárókra egyaránt. Tehát a pesti városrész munkaerőt lekötő szerepe az elmúlt két évtizedben alapvetően nem változott, az agglomerációs térségből bejárók között a Pesten dolgozók aránya 1970 és 1990 között 75 százalékról csak 72 százalékra csökkent. A létszámváltozások agglomerációs területcsoportonként különbözők voltak ugyan, de az 1970-es évtizedben kialakult főbb tendenciákat — például a budai oldal jelentőségének növekedését — alapvetően nem módosították.

A fővárosi kerületek és az agglomerációs települések földrajzi szempont szerinti csoportosításából megállapítható, hogy egyes szomszédos részterületek ingázási kapcsolata igen erős, bár az 1970-es állapothoz képest ez a kapcsolat a távolabbi kerületekbe történő ingázás élénkülésével párhuzamosan kisebb-nagyobb mértékben csökkent. Az 1990-es adatok szerint a Duna budai partján fekvő agglomerációs települések közül jelentős az ingázási kapcsolat a déli oldal települései és a dél-budai kerületek (XI., XXII.), az északi oldal települései és az észak-budai kerületek (I., II., III., XII.) között. Az általunk vizsgált csoportosításban a legszorosabb kapcsolat — nyilván a sajátos közlekedési viszonyoknak is köszönhetően — a Pest déli oldalának agglomerációs települései és a dél-pesti kerületek (IX., XX., XXI.) között volt. Pest déli

agglomerációs térségéből a bejárók 66 százaléka talált munkát a dél-pesti kerületekben, és természetesen ebből a legnagyobb mértékben — 30 százalékkal — a Csepel-szigeten levő XXI. kerület részesedett. A legtöbb települést összefogó Pest keleti oldaláról bejárók már kevésbé koncentráálódtak egy-egy részterületre. (Ez utóbbi agglomerációs településcsoportnak az is jellegzetessége, hogy csupán ennek volt jelentősebb ingázási kapcsolata a Budapesthez csatolt XV—XIX. kerületekkel.)

10. tábla

Az agglomerációba tartozó településekről Budapest kerületeibe bejárók az ingázás iránya szerint

Lakóhely (településcsoport)	Buda			Pest					
	északi	déli	összes	északi	belső	keleti 1.	keleti 2.	déli	összes
	kerületeibe bejárók az agglomerációból bejárók százalékában								
	1970-ben								
Buda									
északi oldal	50,4	4,1	54,5	16,5	23,1	3,0	—	2,9	45,5
nyugati oldal	30,0	26,2	56,2	15,2	20,8	3,2	—	4,6	43,8
déli oldal	10,2	61,0	71,2	3,6	16,7	2,7	—	6,0	28,8
Együtt	26,9	33,9	60,8	11,7	19,8	3,0	—	4,7	39,2
Pest									
északi oldal	3,1	1,1	4,2	67,9	17,9	4,5	3,9	1,6	95,7
keleti oldal	1,0	2,2	3,2	7,3	28,4	38,4	14,8	7,9	96,8
déli oldal	1,5	1,9	3,4	1,6	13,3	2,5	0,3	78,9	96,6
Együtt	1,6	1,9	3,5	19,5	22,5	22,3	8,9	23,3	96,5
Összesen	11,2	14,1	25,3	16,5	21,5	15,0	5,5	16,2	74,7
	1980-ban								
Buda									
északi oldal	46,6	6,0	52,6	12,4	26,5	5,1	—	3,4	47,4
nyugati oldal	34,9	22,2	57,1	9,8	23,4	4,4	—	5,3	42,9
déli oldal	10,3	50,7	61,0	4,3	23,1	4,1	—	7,5	39,0
Együtt	28,1	29,6	57,7	8,3	23,8	4,4	—	5,8	42,3
Pest									
északi oldal	5,5	2,2	7,7	55,2	22,7	6,6	4,8	3,0	92,3
keleti oldal	2,5	3,1	5,6	6,4	29,1	31,9	17,5	9,5	94,4
déli oldal	0,8	2,9	3,7	1,7	15,6	3,7	—	75,3	96,3
Együtt	2,7	2,9	5,6	15,6	24,6	19,9	10,7	23,6	94,4
Összesen	13,0	13,7	26,7	12,6	24,3	13,6	6,4	16,4	73,3
	1990-ben								
Buda									
északi oldal	44,4	5,7	50,1	12,6	26,9	7,4	—	3,1	49,9
nyugati oldal	37,6	17,8	55,4	9,2	25,1	6,2	—	4,2	44,6
déli oldal	12,3	46,5	58,8	5,9	22,1	6,0	1,1	6,2	41,2
Együtt	26,4	29,3	55,7	8,6	24,3	6,3	0,4	4,7	44,3
Pest									
északi oldal	7,5	3,0	10,5	46,6	24,7	8,1	6,8	3,2	89,5
keleti oldal	3,8	3,4	7,3	6,3	26,9	29,3	20,2	9,9	92,7
déli oldal	1,8	4,3	6,1	2,8	19,5	4,6	1,2	65,9	93,9
Együtt	4,2	3,5	7,7	14,7	24,6	18,7	12,7	21,6	92,3
Összesen	13,3	14,9	28,2	12,1	24,5	13,4	7,5	14,4	71,8

Az agglomerációs térségből Budapestre bejáró szellemi, illetve fizikai foglalkozásúak ingázási iránya 1990-ben jelentősen eltért. Mind a budai, mind a pesti oldalról bejáró szellemi foglalkozásúak nagyobb arányban találtak munkát a belső-pesti kerületekben, mint a fizikai foglalkozásúak. (Ez azt jelenti, hogy mind a budai, mind a pesti oldalról bejáró szellemi foglalkozásúak között 32, míg a fizikai foglalkozásúak között csak 20 százalék volt a belső-pesti kerületekben dolgozók aránya.) Így az egyes szomszédos részterületek ingázási kapcsolata elsősorban a fizikai foglalkozásúak tekintetében erős, mivel a szellemi foglalkozásúak jelentős része távolabb, a belső-pesti kerületekben levő munkahelyére járt dolgozni. Például a budai oldalról bejáró fizikai foglalkozásúak 60 százaléka dolgozott Budán, a szellemi foglalkozásúak között ez az arány csak 49 százalék volt.

Az ingázás fő irányai ugyan többé-kevésbé változatlanok maradtak az elmúlt két évtizedben, de a kisebb földrajzi térségek, illetve egyes konkrét kerületek és az agglomerációba tartozó települések között történtek változások. A továbbiakban ezeket a változásokat és az 1990-es helyzetet elemezzük, az agglomerációs települések szerint.

Buda északi oldala

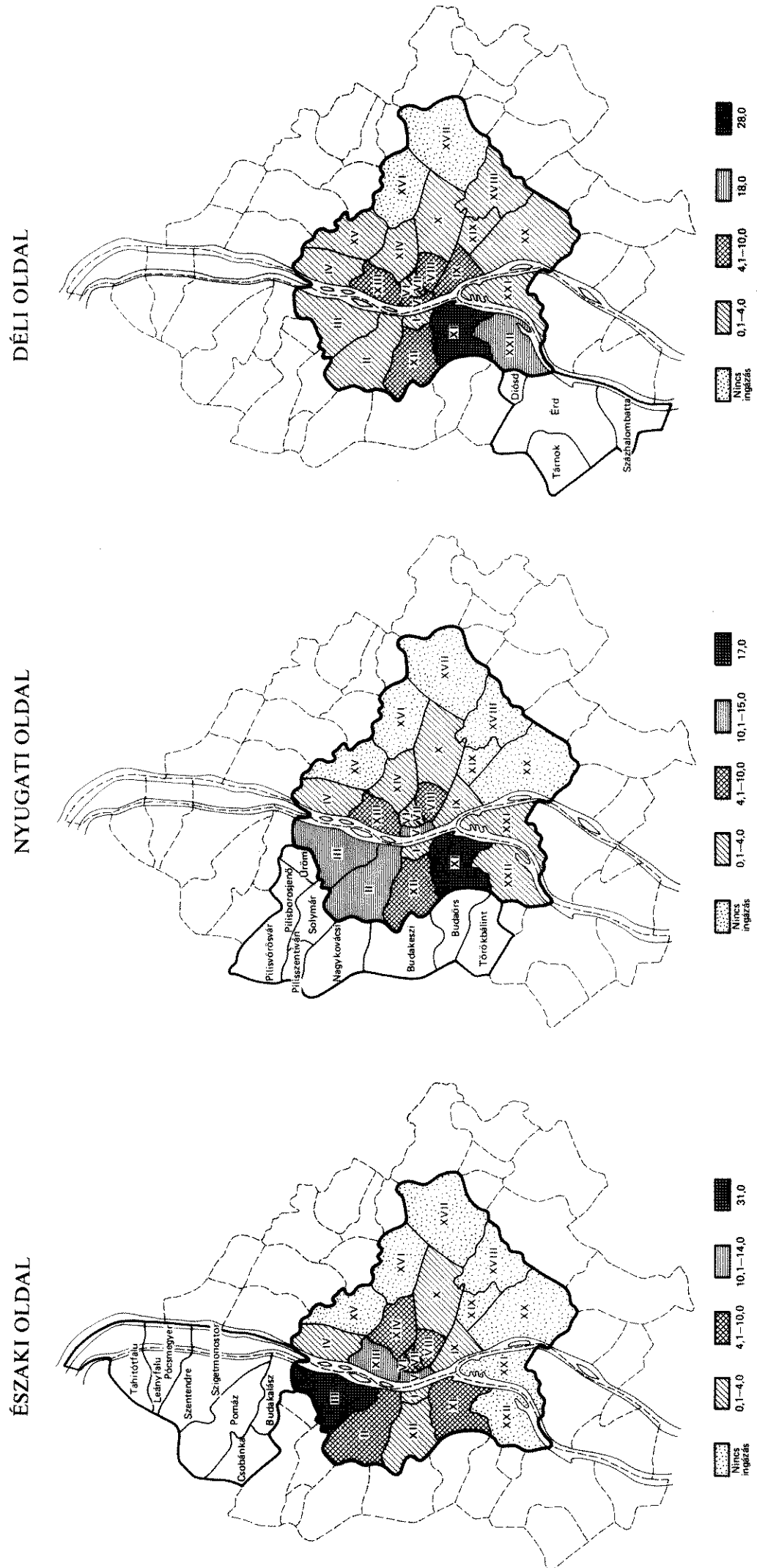
Buda északi oldalának települései egyértelműen Buda északi kerületeihez, elsősorban a III. kerülethez kapcsolódnak. A vizsgált területnek jelentős ingázási kapcsolata volt a pesti kerületek közül a XIII. és az V. kerülettel. A budai városrészen belüli közlekedési viszonyokkal is magyarázható, hogy innen a jelentős számú munkahellyel rendelkező XI. kerületbe alig jártak dolgozni (1990-ben 5,7 százalék), sőt a XXII. kerülettel semmiféle ingázási kapcsolat sem volt. (Pedig a budai rakpart és a szentendrei autópálya kiépítésével viszonylag könnyen megközelíthetővé váltak Dél-Buda egyes körzetei.)

11. tábla

*A bejárók megoszlása az ingázás iránya szerint
(százalék)*

A munkahely (kerületcsoport)	A bejáró lakóhelye					
	Szentendre			Pomáz		
	1970	1980	1990	1970	1980	1990
Észak-budai	41,6	35,0	34,0	56,7	51,7	48,3
Dél-budai	5,4	7,7	7,0	3,6	5,7	5,9
Buda együtt	47,0	42,7	41,0	60,3	57,4	54,2
Észak-pesti	14,8	11,8	13,5	13,3	11,3	12,2
Belső-pesti	30,9	36,0	32,9	21,9	22,3	24,7
Kelet-pesti 1.	3,1	6,3	8,8	2,1	5,5	6,4
Kelet-pesti 2.	—	—	—	—	—	—
Dél-pesti	4,2	3,2	3,8	2,4	3,5	2,5
Pest együtt	53,0	57,3	59,0	39,7	42,6	45,8
<i>Budapest</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

4. ábra. A budai oldalról Budapestre bejárók kerületenkénti megoszlása, 1990
(százalék)

A legutóbbi népszámlálás adatai szerint az északi oldal településeiről bejáróknak több mint 70 százaléka Szentendrén és Pomázon lakott. E két település bejáróinak ingázási iránya némileg különbözött egymástól, ugyanis a Szentendréről bejáró ingázók jelentősebb arányban találtak munkát belső-pesti kerületekben, mint akik Pomázzról bejártak. Ennek oka az, hogy a Szentendréről bejáróknak 1990-ben 56,5 százaléka, a Pomázzról bejáróknak pedig csak 39,3 százaléka volt szellemi foglalkozású. Az előzőekben már kimutattuk, hogy a szellemi foglalkozású bejárók jelentősebb arányban dolgoznak a belső pesti kerületekben, mint a fizikai tevékenységet végzők. Például 1990-ben a Szentendréről bejáró szellemi foglalkozású ingázóknak 39 százaléka dolgozott a belső-pesti kerületekben, a fizikai foglalkozásúaknak 24,9 százaléka.

Buda nyugati oldala

E településeggyüttes egyes településein a Budapestre bejáró dolgozók ingázási arányai — összefüggésben a közlekedési útvonalakkal — kisebb mértékben eltérnek egymástól. A Buda nyugati oldaláról bejárók 63,8 százaléka három településen lakott. Budaörs (és a 12. táblában nem szereplő Törökbálint) inkább a XI. kerülettel van kapcsolatban (a XXII. kerület szerepe elhanyagolható mértékű), Budakeszi és Pilisvörösvár ingázói pedig túlnyomórészt Buda északi kerületeiben találnak munkát. Az utóbbi két település ingázási kapcsolatai a táblában nem említett további öt település ingázási irányait is jellemzik. (Például 1990-ben a Nagykovácsiból Budapestre eljáró aktív keresők 43,6 százaléka, a Solymárról eljárók 40,3 százaléka, a Pilisszentivánról eljárók 67,9 százaléka, a Pilisborosjenőről eljárók 64,2 százaléka, az Ürömről eljárók 52,8 százaléka a II. és a III. kerületben dolgozott.)

12. tábla

A bejárók megoszlása az ingázás iránya szerint

Munkahely (kerületcsoport)	A Budaörsről			A Budakesziről			A Pilisvörösvárról		
	bejárók megoszlása (százalék)								
	1970	1980	1990	1970	1980	1990	1970	1980	1990
Észak-budai	10,3	12,4	16,8	46,0	49,4	48,7	38,1	51,4	48,3
Dél-budai	49,7	43,6	34,4	9,3	8,5	8,4	3,1	3,0	3,5
Buda együtt	60,0	56,0	51,2	55,3	57,9	57,1	41,2	54,4	51,8
Észak-pesti	5,5	4,6	4,8	10,7	7,3	7,3	42,7	24,3	19,2
Belső-pesti	22,7	25,4	29,8	25,2	25,7	25,5	13,9	16,3	20,6
Kelet-pesti 1.	4,3	5,9	8,0	4,1	5,2	6,3	2,2	2,7	5,8
Kelet-pesti 2.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dél-pesti	7,5	8,1	6,2	4,7	3,9	3,8	—	2,3	2,6
Pest együtt	40,0	44,0	48,8	44,7	42,1	42,9	58,8	45,6	48,2
<i>Budapest</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A szellemi és a fizikai foglalkozásúak eltérő ingázási iránya e településcsoportban is érvényesült, például 1990-ben Solymárról (ahol az utóbbi két évtizedben jelentősen

megnőtt szellemi foglalkozásúak aránya) a szellemi foglalkozásúak 31,2 százaléka járt a belső-pesti kerületekbe dolgozni. A fizikai foglalkozásúak körében ez az arány csak 6,8 százalék volt.

Összefoglalva azt lehet mondani, hogy míg Budaörs és Törökbálint ingázási kapcsolatai nem kötődnek egyértelműen Buda északi, illetve déli kerületeihez, addig a többi nyugati oldalhoz tartozó településnek meghatározó a kapcsolata Buda északi kerületeivel.

Buda déli oldala

A Buda déli oldalának agglomerációs településeiről bejárók ingázási irányai az elmúlt két évtizedben annyiban változtak, hogy számottevően nőtt a pesti belső kerületek szerepe, és csökkent a XI. és a XXII. kerületé. A változások ellenére elsősorban a XI. és a XXII. kerület jelentősége maradt meghatározó, mert 1990-ben a több mint 15 ezer bejáró 47 százaléka továbbra is az említett két kerületben talált munkát.

Buda déli oldalához mindössze négy települést soroltunk, közülük Érd jelentősége kiemelkedő: 1990-ben az e térségből bejárók 76 százalékanak ez a település volt a lakóhelye. Tekintettel arra, hogy a 43 agglomerációs település közül Érdről járnak be legtöbben dolgozni, ezért érdemes részletesen — a tevékenység jellege szerint is — bemutatni Érdnek a kerületekkel való napi ingázási kapcsolatát.

13. tábla

A bejárók megoszlása az ingázás iránya szerint

Munkahely (kerületcsoport)	Az Érdről bejárók megoszlása (százalék)				
	1970-ben	1980-ban	1990-ben		
			szellemi	fizikai	együtt
	összesen		foglalkozású		
Észak-budai	10,4	11,0	13,8	10,6	11,7
Dél-budai	59,0	49,1	38,6	49,3	45,7
Buda együtt	69,4	60,1	52,4	59,9	57,4
Észak-pesti	3,8	5,0	5,5	6,2	6,0
Belső-pesti	17,3	21,8	28,8	18,4	21,8
Kelet-pesti 1.	2,7	5,1	5,5	6,7	6,3
Kelet-pesti 2.	—	—	1,2	1,5	1,4
Dél-pesti	6,8	8,0	6,6	7,3	7,1
Pest együtt	30,6	39,9	47,6	40,1	42,6
<i>Budapest</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A fő tendenciákat e térségre vonatkozóan már az előző fejezetben összefoglaltuk — amelynek természetesen Érd adta meg a fő hangsúlyát —, itt csak annyit kell megjegyezni, hogy a két szomszédos kerület közül Érd szempontjából a XI. kerület jelentősége továbbra is meghatározó maradt. A pesti belső kerületek közül főleg az V. kerület szerepe növekedett. (A 13. tábla jól szemlélteti a szellemi és a fizikai

foglalkozásúak ingázási iránya közötti különbséget, különösen a belső-pesti kerületek tekintetében.) Budapest északi területeivel viszonylag gyenge a kapcsolat, nyilvánvalóan a nehézkes közlekedési viszonyok miatt. (Bár 1970 óta némileg emelkedett a térségbe ingázók aránya.) A pesti peremkerületek túlnyomó többségével Érdnek nem volt, illetve nagyon csekély ingázási kapcsolata volt, és ez jól mutatja az ingázás térbeli határait. (Bár ez a helyzet a budapesti új hidak felépítésével, az M0-ás körgyűrű további szakaszainak átadásával és a világhiállítás megrendezésével bizonyára változni fog.)

Pest északi oldala

A Pest északi oldalán fekvő legfontosabb három település adatai alapján megállapítható, hogy jelentős mértékben változott az ingázás iránya az elmúlt két évtizedben. (A pesti oldalról bejárók esetében — a viszonylag kisebb arányszám miatt — mellőzzük a budai kerületek részletesebb bemutatását.) Visszaesett az észak-pesti kerületekben dolgozók aránya, ezzel szemben más területen nőtt az oda ingázóké. E változások ellenére továbbra is minimális a dél-pesti és a XVI—XIX. kerületekkel az ingázási kapcsolat, tehát az észak-dél irányú közlekedés erre a térségre sem volt jellemző, és ezt Pest-környék déli településeinél is tapasztalni fogjuk. A Pest környéki települések három csoportja közül az északi oldal településeinek volt a legintenzívebb kapcsolata a Duna másik partján levő városrész kerületeivel. (Ez leginkább az észak-budai — főleg a II. és a III. — kerületeket érintette.)

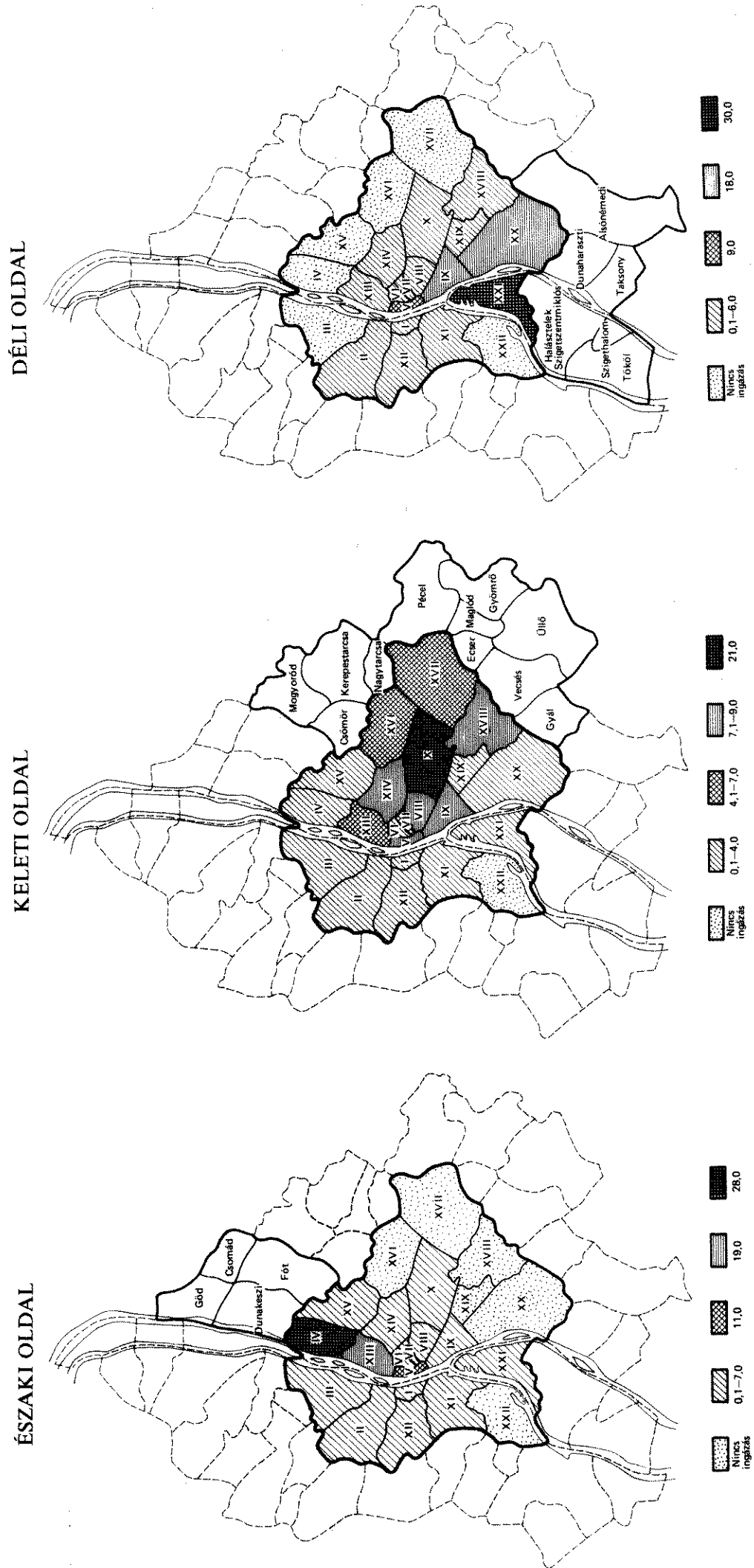
14. tábla

A bejárók megoszlása az ingázás iránya szerint

Munkahely (kerületcsoport)	A Dunakesziről			A Gödről			A Fótról		
	bejárók megoszlása (százalék)								
	1970	1980	1990	1970	1980	1990	1970	1980	1990
Buda együtt	6,5	9,3	12,7	5,0	10,3	11,2	—	2,7	5,7
Észak-pesti	64,5	52,0	44,5	60,5	47,9	44,0	80,0	66,7	52,0
Belső-pesti	19,0	25,1	27,1	23,2	27,8	27,7	11,1	13,8	17,7
Kelet-pesti 1.	5,2	6,6	7,9	5,7	7,6	9,2	2,4	5,8	7,9
Kelet-pesti 2.	2,6	3,4	4,0	3,3	3,0	4,3	6,5	9,4	14,8
Dél-pesti	2,2	3,6	3,8	2,3	3,4	3,6	—	1,6	1,9
Pest együtt	93,5	90,7	87,3	95,0	89,7	88,8	100,0	97,3	94,3
<i>Budapest</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az ingázás irányában bekövetkezett változások ellenére továbbra is jelentős maradt e településcsoport ingázási kapcsolata az észak-pesti (IV. és XIII.) kerületekkel. E két kerület közül a IV. kerület a fontosabb. Például 1990-ben a Fótról bejárók 34,3 százaléka dolgozott a IV. és 17,7 százaléka a XIII. kerületben. Ugyancsak Fót kapcsolata a legintenzívebb a XV. kerülettel, tekintettel arra, hogy a vizsgált négy település közül földrajzilag Fót van a legközelebb a XV. kerülethez.

5. ábra. A pesti oldalról Budapestre bejárók kerületenkénti megoszlása, 1990
(százalék)

Pest keleti oldala

Az agglomerációs térség településeit magában foglaló pesti keleti oldal bejáróinak jelentős része a belső kerületekben, a XIV. kerületben és a legtöbb vidéki lakost foglalkoztató X. kerületben dolgozott.

Az elmúlt két évtizedben tapasztalt fő változásoknak megfelelően az ebből a térségből bejárók között is növekedett azoknak az aránya, akik nem egy — a bejárókat koncentráló — területen találtak munkát. Az összevont kerületcsoportokat részletesebben vizsgálva megállapítható, hogy a keleti oldalról jelentős létszámú munkaerő ingázott a belső-pesti kerületek közül az V.-be, a kelet-pesti kerületek 1. közül a X. kerületbe és a dél-pesti kerületek köréből a IX. kerületbe. Különösen a X. kerület kapcsolata erős a keleti oldal településeivel, mivel 1990-ben az egész agglomerációs övezetből oda bejárók 77,5 százaléka az említett térségben lakott. (A XIII. kerület esetében ez az arány 50,7 százalék volt.)

A keleti oldal három legfontosabb településének ingázási adatai azt mutatják, hogy településenként is vannak eltérések az ingázás irányát illetően. Vecsés és Gyál esetében az elmúlt két évtized alatt jelentősen csökkent a X. kerület jelentősége, viszont felértékelődött a IX., a XVIII. és a XIX. kerület szerepe. A Keresztesarcsáról bejárók körében a vizsgált időszak alatt a X. kerülettel való szoros kapcsolat nem csökkent, viszont megnőtt a budai kerületek, illetve a pesti peremkerületek jelentősége. A peremkerületekre az jellemző, hogy inkább munkaerő-kibocsátó kerületek — az ott lakók jelentős része főleg a belső kerületekben dolgozik —, és viszonylag kevés a vidéki munkaerő. Ennek nagyobbik része viszont a keleti oldal településeiről ingázott, és arányuk az elmúlt évtizedben mérsékelten nőtt.

15. tábla

A bejárók megoszlása az ingázás iránya szerint

Munkahely (kerületcsoport)	A Keresztesarcsáról			A Gyálról			A Vecsésről		
	bejárók megoszlása (százalék)								
	1970	1980	1990	1970	1980	1990	1970	1980	1990
Buda együtt	3,2	9,4	10,7	6,9	8,1	8,1	3,3	6,5	8,2
Észak-pesti	7,6	7,2	7,3	6,0	4,2	4,7	6,3	5,6	5,8
Belső-pesti	39,5	35,1	29,6	20,9	21,2	20,4	20,4	25,0	24,2
Kelet-pesti 1.	27,3	25,2	28,3	25,5	20,5	18,2	46,9	36,7	28,7
Kelet-pesti 2.	16,5	18,3	19,7	24,1	22,1	24,2	16,3	18,0	23,2
Dél-pesti	5,9	4,8	4,4	16,6	23,9	24,4	6,8	8,2	9,9
Pest együtt	96,8	90,6	89,3	93,1	91,9	91,9	96,7	93,5	91,8
<i>Budapest</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A keleti oldal agglomerációs településeinek további jellegzetessége, hogy az agglomerációs térségen belül e településcsoport ingázói körében a legnagyobb a fizikai foglalkozásúak aránya. (1990-ben a Pest keleti oldalának településeiről bejárók között 72,8 százalék volt a fizikai foglalkozásúak aránya, ugyanez a mutató a Pest északi oldaláról bejárók körében 59,3 százalék, a Pest déli oldaláról bejárók között 66,8

százalék volt. A budai oldalon ennél jóval alacsonyabb a fizikai foglalkozásúak aránya.) A legtöbb fizikai foglalkozású bejárót foglalkoztató kelet-pesti, illetve dél-pesti kerületekben főleg az e térségben lakó fizikai foglalkozásúak dolgoznak.

Pest déli oldala

A fővárost övező agglomerációba tartozó települések általunk felállított hat csoportja közül ez a településcsoport kötődik a legerősebben a szomszédos kerületekhez.

16. tábla

A bejárók megoszlása az ingázás iránya szerint

Munkahely (kerületcsoport)	A Dunaharaszti-ról			A Szigetszentmiklósról			A Halásztelekről		
	bejárók megoszlása (százalék)								
	1970	1980	1990	1970	1980	1990	1970	1980	1990
Buda együtt	6,1	6,1	7,2	4,6	3,5	8,4	—	3,3	5,2
Észak-pesti	2,4	2,5	3,2	3,1	2,2	3,8	—	2,5	3,0
Belső-pesti	17,9	20,2	21,1	18,3	17,3	21,4	3,8	8,9	15,2
Kelet-pesti 1.	4,6	5,1	6,1	2,9	3,8	5,1	—	2,4	3,4
Kelet-pesti 2.	0,8	—	2,9	—	—	1,1	—	—	—
Dél-pesti	68,2	66,1	59,5	71,1	73,2	60,2	96,2	82,9	73,2
Ebből:									
IX. és XX. kerület	50,9	52,8	49,5	26,3	25,1	30,2	7,4	11,5	16,0
XXI. kerület	17,3	13,3	10,0	44,8	48,1	36,3	88,8	71,4	57,2
Pest együtt	93,9	93,9	92,8	95,4	96,5	91,6	100,0	96,7	94,8
<i>Budapest</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

1990-ben az e térségből Budapestre bejárók kétharmada dolgozott a dél-pesti kerületekben, igaz, ez a mutató 1970-ben még több mint háromnegyed volt. Ez tehát azt jelenti, hogy az ingázás irányát tekintve jelentős átrendeződés ment végbe a többi budapesti kerületcsoport javára.

Ha a dél-pesti kerületeket külön-külön vizsgáljuk, akkor feltűnik, hogy a Duna pesti oldalán levő Alsónémediből, Dunaharaszti-ról és Taksonyból ingázók főleg a IX. és a XX. kerületekben, a többi négy Csepel-szigeti településről ingázók pedig a XXI. kerületben találtak munkát. A déli oldal bejáróinak döntő többsége által lakott három település adatai is ezt bizonyítják.

*

E tanulmányban viszonylag nagy időtávot — két évtizedet — átfogva és jelentős adattömeget áttekintve próbáltuk bemutatni a napi munkaerőmozgás (ingázás) alakulását Budapesten és a fővárosi agglomerációban. Az adatok részletes ismertetése után összefoglaljuk azokat a főbb megállapításokat, amelyekről az egyes fejezetekben már említést tettünk, illetve jelezzük azokat a napi munkaerőmozgással kapcsolatos tendenciákat, melyek véleményünk szerint — a közeljövőben várhatók.

1. A napi munkaerőmozgás 1970 és 1990 közötti változása különböző mértékű volt az 1970-es, illetve az 1980-as évtizedben. A jelentősebb változások az 1970-es évtizedben zajlottak le és nemcsak azért, mert ez az időszak még — főleg az agglomerációs térséget tekintve — a népesség és az aktív keresők számának a bővülését eredményezte, hanem azért is, mert a napi munkaerőmozgás (és az ingázás) mértéke és fő irányai is ebben az évtizedben alakultak ki. Az 1980-as évtizedben eszerint az előző évtizedre jellemző folyamatok határozták meg a napi munkaerőmozgás (ingázás) mértékét és irányát.

2. A kisebb földrajzi térségekre bontott — fővárosi kerületcsoportok, agglomerációba tartozó településcsoportok szerinti — adatok azt bizonyítják, hogy a napi munkaerőmozgás (ingázás) mértéke és iránya térbelileg többé-kevésbé behatárolt, egyes földrajzi övezetek között nagyon szoros, más területek között viszont nagyon gyenge kapcsolat alakult ki. E kapcsolatok feltárása mind gazdasági, mind közigazgatási szempontból rendkívül fontos, mert a településfejlesztési döntéseknél ezen vizsgálatok eredményeit is célszerű figyelembe venni.

3. A napi munkaerőmozgást (ingázást) befolyásoló legfontosabb tényezők közé tartozik az adott terület munkaerőbősége, illetve -hiánya, az utazási időt meghatározó földrajzi távolság és a közlekedési lehetőségek. A napi munkaerőmozgással (ingázással) kapcsolatos adatok is azt mutatják, hogy különösen az utóbbi tényező szerepe jelentős, hiszen az elmúlt évtizedekben a közlekedési infrastruktúra javulása nyilvánvalóan segítette az egyébként jelentős földrajzi távolságra levő területek közötti ingázási kapcsolatok erősödését (például: metró, elővárosi gyorsvasutak, expressz autóbuszjáratok stb.) Az adatok alapján megállapítható, hogy az elmúlt két évtizedben nőtt a távolabbi térségekbe történő napi munkaerőmozgás (ingázás), így — képletesen szólva — a fővárosi kerületek egyre közelebb kerülnek egymáshoz, egyes kerületek (például a XXII. és a XXI.) elszigeteltsége mérséklődött, és különösen a belső-pesti kerületekkel való kapcsolattartás erősödik.

4. Adataink jól érzékeltetik, hogy az aktív keresők munkahely szerinti területi elhelyezkedése egészen más, mint amit a lakóhely oldaláról tapasztalunk. A munkaerőmozgás (ingázás) tehát jelentősen megváltoztatja egy-egy térség lakosságának napközbeni összetételét. Például Budapest V. kerületében az ún. nappali népesség — azaz az e kerületből eljáró és oda bejáró aktív keresők különbségével megnövelt lakónépesség — közel háromszorosa a lakónépességnek (1990. évi adat). A napi munkaerőmozgás eredményeként tehát, Budapest lakossága meglehetősen mobilnak tekinthető, ezért célszerű a fővárost — mint közigazgatási egységet — együtt kezelni, és egyes kerületek autonómiájának kereteit annak figyelembevételével megszabni, hogy a munkaerőt befogadó kerületek bizonyos fókig többletterheket is vállalnak. Az agglomerációs térség adatai is azt mutatják, hogy az elmúlt két évtizedben kialakult szoros kapcsolat a fővárossal nem lazult és ezt valamilyen formában figyelembe kell venni a főváros és környéke közigazgatási kapcsolatának rendezésekor.

5. Az általunk vizsgált adatok szerint a napi munkaerőmozgást (ingázást) befolyásoló tényezők közé tartozik a lakosságnak az a törekvése, hogy a főváros belső kerületeiből egyes külső kerületekbe, illetve az agglomerációs övezetbe költözzön ki. Az átköltöző aktív keresők a fővárosban, illetve a belső kerületekben levő munkahelyeiket megtartják, és így növelik a kerületek közötti utazások számát, illetve ingázóvá

válnak. E jelenséget közvetve azok az adatok is bizonyítják, melyek a budai oldalon levő agglomerációs települések és a belső pesti kerületek kapcsolatának jelentős mértékű erősödésére utalnak. Ugyanis a belső pesti kerületek lakossága az elmúlt két évtized alatt erősen csökkent, az onnan elvándorló lakosság elsősorban a külső kerületekbe (lakótelepre, társasházövezetbe) költözött — például a III. és a IV. kerületbe —, ugyanakkor egy kisebb, de feltehetően nem jelentéktelen hányaduk főként a kedvezőbb fekvésű budai agglomerációs településeken telepedett le. Ez azt is jelenti, hogy a fővárosi agglomerációba tartozó települések közül a budai oldalon levők jelentősége növekedett, és azok a tendenciák, melyek a fővárost is jellemezték — nevezetesen a szellemi, illetve a fizikai foglalkozásúak lakóhely szerinti elkülönülése — az agglomerációs térségben is jelentkeztek.

6. Jelen dolgozatban azokat az agglomerációba tartozó településeket vizsgáltuk, melyeket egy 1971. évi kormányhatározat nevezett meg. Nyilvánvaló azonban, hogy azóta jelentősen megváltoztak a fővárost övező települések népesedési viszonyai, népességük társadalmi-foglalkozási összetétele. Sok olyan — az 1971. évi kormányhatározatban nem említett — település van, amelyeknek ingázási kapcsolata legalább olyan erős a fővárossal, mint az itt vizsgált településeké, ezért érdemes lenne e települések némelyikével az agglomerációba tartozó településegüttest bővíteni. A közeljövőben várható jelentős infrastrukturális fejlesztések — főleg az M0-ás autópályagyűrű — sok olyan települést is „közel hoznak” Budapesthez, amelyek nem tartoztak eddig az agglomerációs térségbe.

7. Az elmúlt két évtizedbeli változások alapján elmondható, hogy azok az alapvető napi munkaerőmozgást (ingázást) jellemző kapcsolatok, melyeket az agglomerációs övezetbe tartozó településekről és a fővárosi kerületekről e dolgozat keretében feltártunk, továbbra is hatni fognak. A közlekedési infrastruktúra további javulása, az EXPO következtében keletkező munkaerő-kereslet azonban azt eredményezheti, hogy az egyes térségek közötti kapcsolatok még intenzívebbé, illetve más térségeké lazábbá válhatnak. Például Buda és Pest déli oldalának kapcsolatát a szomszédos kerületekkel erősíti az új Duna-híd megépítése, vagy a Budapest körüli autópályakörgyűrű (M0) elkészítése alapvetően befolyásolja a pesti peremkerületek és a budai agglomerációs települések közötti ingázási kapcsolatokat. Mivel az említett infrastrukturális beruházások egy része az évtized közepére várhatóan elkészül, megfontolandó lenne egy teljes körű összeírás végrehajtása — esetleg korlátozott tematikájú népszámlálás formájában — annak érdekében, hogy a várható változásokról empirikus adatforrás álljon rendelkezésre.

IRODALOM

- Böhm Antal—Pál László:* Bejáró munkások. Műhelytanulmány. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet. Budapest. 1979. 323 old.
- Böhm Antal—Pál László:* Társadalmunk ingázói — Az ingázók társadalma. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet. Budapest. 1985. 163 old.
- Lencsés Ferenc:* Az ingázásról. *Valóság*. 1978. évi 12. sz. 89—97. old.
- Losonczy Károly:* Az ingázás iránya, költsége és az ingázók utazási ideje. *Statisztikai Szemle*. 1968. évi 7. sz. 731—746. old.
- Pesti Lajosné:* A főváros és környéke közötti ingaforgalom főbb jellemzői. *Területi Statisztika*. 1979. évi 6. sz. 636—650. old.
- Thirring Lajos:* Tájékoztató adatok az iparforgalmi keresőnépesség ingavándorlásairól. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1935. évi 1. sz. 12—22. old.

- Tímár János*: Az ingázásról. *Valóság*. 1980. évi 7. sz. 49—57. old.
- Városshociológia. Válogatott tanulmányok. Gondolat Könyvkiadó. Budapest. 1973. 444 old.
- Szemponok a budapesti agglomeráció összehangolt területfejlesztési és területrendezési terveinek előkészítéséhez. Építési és Városfejlesztési Minisztérium. Budapest. 1979. 36 old.
- Zoltán Zoltán*: A dinamikus nagyváros. Gyorsuló idő. Magvető Kiadó. Budapest. 1981. 211 old.
- Enyedi György*: A városnövekedés szakaszai. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1988. 111 old.
- A népesség területi elhelyezkedése és mozgása. MTA Regionális Kutatóközpont Tudományos Szemináriuma. Pécs. 1984. április 25—26. 278 old.
- Lakatos Miklós*: A budapesti kerületekben lakó és dolgozó aktív keresők napi ingavándorforgalmának mértéke és iránya 1970 és 1980 között. *Területi Statisztika*. 1983. évi 5. sz. 503—520. old.
- Lakatos Miklós*: A budapesti agglomerációba tartozó települések és a főváros kerületeinek ingázási kapcsolata az 1970-es évtizedben. *Területi Statisztika*. 1985. évi 2. sz. 191—209. old.

TÁRGYSZÓ: Agglomeráció. Ingavándorlás. Területi beosztás.

РЕЗЮМЕ

Авторы на основании данных переписей населения 1970, 1980 и 1990 годов исследуют связи суточной миграции в отдельных районах Будапешта и столичной агломерации. После краткого обзора демографического, жилищного и трудового положения столицы следует анализ размеров суточной миграции с учетом места жительства (выезжающие) и места работы (приезжающие). Важным фактором суточной миграции является ее направление, ввиду чего исследование охватывает также и взаимную миграцию между некоторыми большими городскими регионами (например Будой и Пештом).

В следующем разделе авторы анализируют масштабы и направление миграции между районами столицы и периферийными, в том числе принадлежащими к будапештской агломерации, поселениями. Подробно, с помощью картографий, показывают миграцию между столичными районами и поселениями будапештской агломерации, образуя в ходе этого шесть групп поселений и семь групп столичных районов.

В ходе оценки данных отчасти принимают во внимание также состав участников миграции по социальному положению и занятиям. Очерк о суточной миграции дополнен несколькими методологическими замечаниями и подробным указателем литературных источников.

SUMMARY

Relying on the data of 1970, 1980 and 1990 Population Census the study analyses characteristics of daily commuters by districts of Budapest, and in the capital's agglomeration. Having reviewed the population, housing and labour conditions of the capital, the extent of daily commuting is analysed, taking account of residence and workplace of commuters. The direction of commuting is an important factor of daily commuting; therefore the analysis is extended to correlations of commuting between some larger parts of Budapest (e. g. Buda and Pest).

In the subsequent chapter the authors analyse the extent and direction of commuting between districts of the capital, and between Budapest and rural settlements, within this those belonging to the capital's agglomeration. Commuting between districts of the capital and settlements in its agglomeration is shown in detail, using cartograms, through classifying settlements in the agglomeration and districts of the capital into six and seven groups, respectively.

In the course of assessing data the socio-occupational structure of commuters is also taken into account. The report on commuting is supplemented by methodological remarks, and by a detailed literature on the subject.

A FŐVÁROSI LAKÁSHELYZET JELLEMZŐI

BALOGH KÁROLY

A budapesti lakások száma — a népszámlálással egyidejűleg végrehajtott lakásösszeírás adatai szerint — 1990. január 1-jén 794 ezer volt, 67 ezerrel, 9,2 százalékkal több, mint tíz évvel korábban. A számszerű gyarapodás az 1960 óta eltelt három tízéves periódus közül ebben az időszakban volt a legalacsonyabb, az 1960–1969. évinél 23 ezerrel, az 1970–1979. évinél 33 ezerrel kevesebb. Az ország lakásállományából a főváros részesedése csak kismértékben módosult, 1990 elején 20,6 százalék volt.

1. tábla

A lakásállomány alakulása

Év	A lakások száma az év elején	A tízéves növekedés	
		darab	százalék
1949	464 345		
1960	535 855	71 510	15,4
1970	626 225	90 370	16,9
1980	726 691	100 466	16,0
1990	793 764	67 073	9,2

Megjegyzés: 1949-ben és 1960-ban az üdülőegységek számával együtt.

A lakásállomány területi eloszlásában a laza beépítettségű külső kerületek javára következett be eltolódás. A külső kerületekben az 1980–1989. években 16 százalékkal gyarapodott a lakások száma, és 1990 elején ebben a térségben a főváros lakásállományának 41,3 százaléka koncentrált, 2,5 százalékponttal nagyobb hányada, mint az előző népszámlálás idején. Az ide sorolt kerületek közül legszámtöbbben (32–39 százalékkal) a III., a IV. és a XVII. kerület lakásállománya nőtt, de 20 százalék feletti volt a növekedés a XIX. és a XXI. kerületben is. A városmagot alkotó kerületek lakásállománya ugyanakkor — az új lakások számát lényegesen meghaladó lakásmegszűnések következtében — 2,4 százalékkal, aránya 24,1-ről 21,5 százalékra csökkent. A városmagot közvetlenül körülvevő, valamint a budai hegyvidéki kerületekben a lakások száma a főváros egészére jellemző mértékben gyarapodott, részesedésük Budapest lakásállományából alig változott.

2. tábla

A lakásállomány alakulása kerületcsoportok szerint

Kerületcsoport	Lakások száma az év elején		Az 1980–1989. évi növekedés, illetve csökkenés (–)		A lakásállomány százalékos megoszlása az év elején	
	1980	1990	darab	százalék	1980	1990
Városmagot alkotó . . .	175 135	170 963	– 4 172	– 2,4	24,1	21,5
Városmagot körülvevő .	201 511	220 717	19 206	9,5	27,7	27,8
Külső	282 243	327 948	45 705	16,2	38,8	41,3
Budai hegyvidéki . . .	67 802	74 136	6 334	9,3	9,3	9,3
<i>Összesen</i>	<i>726 691</i>	<i>793 764</i>	<i>67 073</i>	<i>9,2</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés. Az egyes kerületcsoportokba tartozó kerületek felsorolását lásd a 9. táblában.

Az adatok kerekítése (mind a megoszlási viszonyszámoknál, mind a természetes mértékegységben és értékben kifejezett adatoknál) egyedileg történt, ezért a részadatok összegei eltér(het)nek a 100,0 százaléktól, illetve az összesen adatoktól.

Az új építkezések, illetve a lakásmegszünések eredményeként a lakásállomány tovább fiatalodott. Budapesten az 1980–1989. években 126 ezer új lakást vettek használatba, ami az 1990. év eleji lakásállomány közel egyhatodának felel meg. A szanálások, bontások jórészt a századforduló előtt épített lakások számát csökkentették, ezek aránya azonban változatlanul nagyon magas. 1990 elején Budapesten 111 ezer 90 évesnél idősebb lakást írtak össze, és ezek az ország ilyen korú lakásainak közel egyharmadát, a főváros lakásállományának pedig 14 százalékát képezték. A századforduló előtt épített lakásoknak több mint kilenc-tizede állami tulajdonban van, jelentős hányaduk a városmagot alkotó kerületekben helyezkedik el.

A lakásállomány kor szerinti összetétele a hosszabb ideje dinamikusan fejlődő külső kerületekben a legkedvezőbb. Ebben a térségben a lakásállomány több mint háromötödét a 30 évnél nem régebben létesített lakások teszik ki. Legöregebb lakásállománnyal a városmagot alkotó kerületek rendelkeznek, ahol a lakásoknak közel fele 90 évesnél idősebb.

3. tábla

A lakásállomány százalékos megoszlása kor (építési év) szerint, kerületcsoportonként

Kerületcsoport, tulajdonjelleget	1899-ben és korábban épült	1900–1989. években épült				Összes
		1900–1944.	1945–1959.	1960–1979.	1980–1989.	
lakások aránya (százalék) 1990. január 1-jén						
Városmagot alkotó . . .	48,6	36,0	2,5	10,6	2,3	100,0
Városmagot körülvevő . .	5,4	32,9	10,0	38,6	13,2	100,0
Külső	3,3	25,5	7,4	38,2	25,6	100,0
Budai hegyvidéki	6,5	41,3	5,1	35,2	11,8	100,0
<i>Összesen</i>	<i>13,9</i>	<i>31,3</i>	<i>6,9</i>	<i>32,1</i>	<i>15,9</i>	<i>100,0</i>
Az összes lakásból:						
személyi tulajdonú . . .	2,3	24,2	6,7	43,4	23,5	100,0
állami és egyéb tulajdonú	24,1	37,5	7,1	22,2	9,2	100,0

Az 1990 elején összeírt 794 ezer lakás közül 776 ezerben (97,7%) laktak, 18 ezer pedig nem lakott, üresen álló lakás volt. A lakott lakások száma 9,3 százalékkal, a nem lakottaké 5,7 százalékkal volt nagyobb a tíz évvel korábinál.

A magánéros építkezések térhódításával, az állami szerepvállalás visszaszorulásával összefüggésben a lakásállomány tulajdonjelleget szerinti összetétele is jelentősen módosult. A személyi tulajdonú lakások száma tíz év alatt 20 százalékkal nőtt, miközben az állami tulajdonban levőké mindössze 1 százalékkal gyarapodott. A lakott lakások nagyobb része (53,5 százaléka) azonban 1990 elején is állami tulajdonban volt. Az állami tulajdonú lakások zöme a városmagot alkotó és az azt körülvevő kerületekben található, ahol a lakásállomány 90 százalékát, illetve közel háromötödét teszik ki. A külső és a budai hegyvidéki kerületekben a személyi tulajdonú lakások vannak túlsúlyban.

A személyi tulajdonú lakások arányának növekedésében az is szerepet játszott, hogy az utóbbi években az állami bérlakások közül egyre több került személyi tulajdonba. 1986-ban és 1987-ben 800–800, 1988-ban 1600, 1989-ben 5100 lakást értékesítettek a tanácsok. Ez a folyamat 1990–1991-ben tovább erősödött, ebben a két évben összesen 69 ezer bérlakást adtak el. Jórészt ennek tulajdonítható, hogy a budapesti lakásoknak 1992 elején — a két évvel korábbi 46 százalékkal szemben — már mintegy 55 százaléka volt személyi tulajdonban.

4. tábla

A lakott lakások összetétele tulajdonjelleget és használati jogcím szerint kerületcsoportonként, 1990. január 1-jén

Kerületcsoport	Személyi	Állami és egyéb	Összes	Az összes lakásból		
	tulajdonú			tulajdonosi	főbérleti	egyéb
	lakások aránya (százalék)			jogcímen lakott lakások aránya (százalék)		
Városmagot alkotó . . .	9,6	90,4	100,0	8,8	90,2	1,0
Városmagot körülvevő	42,2	57,8	100,0	40,3	59,2	0,5
Külső	65,8	34,2	100,0	62,7	36,9	0,4
Budai hegyvidéki . . .	58,0	42,0	100,0	55,1	44,0	0,8
Összesen	46,4	53,6	100,0	44,2	55,2	0,6

A tulajdonformák átrendeződésével a lakások használati jogcím szerinti megoszlása is változott. A tulajdonosi jogcímen lakott lakások aránya a két népszámlálás közötti időszakban közel 7 százalékponttal, 44 százalékra nőtt, a bérlakásoké ehhez hasonló mértékben csökkent, és 1990 elején 55 százalék volt.

A lakott lakások minőségi összetételének, felszereltségének főbb jellemzői

Az elmúlt évtizedben a lakásállomány minőségi mutatói javultak. Ebben az új építkezések, illetve a lakásmegszünések mellett a korábbiaknál nagyobb volumenű lakásfelújítások és -korszerűsítések is jelentős szerepet játszottak. Az építkezések

döntő része a többszobás, komfortos lakások számát gyarapította, a bontások, szanálások pedig elsősorban az egyszobás, alacsony komfortfokozatú lakásokét csökkentették.

A lakásállomány szobaszám szerinti megoszlásában 1980 óta az egyszobás, valamint a három- és többszobás lakások esetében következett be jelentős változás. Az egyszobás lakások aránya 35-ről 25 százalékra csökkent, a három- és többszobásoké 23-ról 35 százalékra emelkedett. A kétszobás lakások aránya némileg mérséklődött, de változatlanul a legmagasabb (40%), tehát továbbra is ez a lakásnagyság tekinthető átlagosnak. A többszobás lakások aránya növekedésének eredményeként a száz lakásra jutó szobák száma az 1980. év eleji 191-ről 223-ra emelkedett.¹

A szobák alapterületét is figyelembe véve a lakásállomány nagyság szerinti összetételében bekövetkezett javulás kevésbé „látványos”. Igaz ugyan, hogy az 1980–1989. években épített lakások átlagos alapterülete meghaladta a korábban épültekét, de az összalapterület kevésbé nőtt, mint a szobaszám. Erre utal, hogy amíg a 12 négyzetméternél nagyobb alapterületű lakószobák száma 1980 és 1990 között 17 százalékkal gyarapodott, addig a 7–12 négyzetméteres félszobáké ugyanezen időszak alatt másfélszeresére, a 4–6 négyzetméteres kisszobáké pedig több mint kétszeresére emelkedett. Összevont szobaszám alapján számítva — tehát két kisszobát egy félszobának, két félszobát egy lakószobának tekintve — 1990 elején a budapesti lakásállománynak a fele minősült kétszobásnak, az egyszobás, valamint a három- és többszobás lakások pedig megközelítőleg azonos arányt (25–25%) képviseltek.

5. tábla

A lakott lakások összevont szobaszám szerinti megoszlása a lakások építési éve és tulajdonjellege szerint

Építési év, tulajdonjellege	Egy-	Két-	Három- és több-	Összesen
	szobás lakások aránya (százalék) 1990. január 1-jén			
1919-ben és korábban . . .	44,2	37,2	18,6	100,0
1920–1944	36,8	35,5	27,7	100,0
1945–1959	33,5	48,6	18,0	100,0
1960–1979	9,7	65,4	24,9	100,0
1980–1989	8,3	55,9	35,8	100,0
Összesen	25,3	49,7	25,0	100,0
Az összes lakásból:				
személyi tulajdonú . . .	13,7	53,3	33,0	100,0
állami és egyéb tulajdonú	35,3	46,6	18,1	100,0

A lakások összevont szobaszám szerinti összetétele a lakások korától (építési évétől) függően nagyon különböző, a fiatalabbaké jóval kedvezőbb, mint a régebben építetteké. Az 1920 előtt épített lakásoknak például 44 százaléka egyszobás és csak 19

¹ Megjegyezzük, hogy a vidék lakásállományának szobaszám szerinti megoszlása kedvezőbb a budapestinél, s az e tekintetben fennálló különbség 1980 óta még nőtt is: 1990 elején a vidéki lakások között az egyszobások 14 százalékos, a három- és többszobások 42 százalékos arányt képviseltek, 11 százalékponttal kisebb, illetve 7 százalékponttal nagyobb hányadot, mint a fővárosban. A száz lakásra jutó szobák száma (243) pedig 20-szal volt nagyobb a Budapestre jellemzőnél.

százaléka három- és többszobás az 1960 óta létesített lakásokra jellemző 9 százalékkal, illetve 28 százalékkal szemben. Ebből következik, hogy a lakások szobaszám szerinti megoszlása a lényegesen fiatalabb, személyi tulajdonú lakások esetében jobb, mint a nagyobb részben régen épült állami tulajdonúaké. A városrészek közül a külső, valamint a budai hegyvidéki kerületek helyzete a legkedvezőbb, ahol 1990 elején a lakások 27 százaléka, illetve 38 százaléka rendelkezett három és több szobával, a városmagot alkotó és azt körülvevő kerületekben ugyanakkor csak mintegy 20 százalékos arányt képviseltek az ilyen szobaszámú lakások.

1980 és 1990 között — az egyszerűsített komfortfokozatok figyelembevételével számítva — a komfortos lakások száma 28 százalékkal nőtt, ugyanakkor a félkomfortosoké 25, a komfort nélkülieké pedig 51 százalékkal csökkent. 1990. január 1-jén a lakásállomány 87 százaléka volt komfortos, 12 százalékponttal nagyobb hányada, mint az előző népszámlálás időpontjában.²

A komfortosság részletes vizsgálata (fűtési móddal együtt) alapján 1990. január 1-jén a budapesti lakásoknak 49 százaléka minősült összkomfortosnak, és ezekben élt a fővárosi lakosság 54 százaléka. A három- és többszobás lakásoknak közel kétharmada, az egyszobásoknak kevesebb mint egyötöde volt összkomfortos. A fővárosi népesség 5 százaléka félkomfortos, 6 százaléka komfort nélküli, 2 százaléka szükség-, vagy még annak sem tekinthető lakásokban lakott. Ezek túlnyomó hányadát egyszobás, többségében állami tulajdonú, régen, a második világháború előtt épült lakások képezték.

A komfort nélküli lakásoknak közel kétötöde a városmagot alkotó kerületekben található, s a lakásállományon belüli arányuk ebben a térségben — a főváros többi kerületére átlagosan jellemző 6 százalékkal szemben — megközelíti a 14 százalékot. A félkomfortos lakások aránya is a városmagot alkotó kerületekben a legmagasabb, 8 százalék, a többi kerületben kialakult átlagnak mintegy kétszerese.

6. tábla

A lakott lakások számának megoszlása komfortosság, összevont szobaszám és tulajdonjelleg szerint

Komfortosság	Egy-	Két-	Három- és több-	Összes	Az összes lakásból	
					személyi	állami és egyéb
	szobás				tulajdonban levő	
lakások megoszlása (százalék) 1990. január 1-jén						
Összkomfortos	17,8	55,6	65,9	48,6	60,7	38,2
Komfortos	36,6	36,9	31,3	35,4	29,5	40,6
Félkomfortos	12,2	4,2	1,9	5,6	3,2	7,8
Komfort nélküli	24,7	3,0	0,8	7,9	4,2	11,1
Szükség lakás és egyéb	8,7	0,4	0,0	2,4	2,4	2,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

² A lakások komfortfokozat szerinti összetétele vidéken is javult, de még mindig jóval kedvezőtlenebb, mint Budapesten. 1990 elején komfortos kategóriába ott a lakások 70 százaléka tartozott, a komfort nélküliek pedig 20 százalékos arányt képviseltek, a fővárosra jellemző 8 százalékkal szemben.

A lakások felszereltsége, minősége a két népszámlálás közötti időszakban tovább javult. A lakott lakásokon belül

- a hálózati vízvezetékkel ellátottak aránya 94-ről 99 százalékra,
- a hálózati gázzal ellátottaké 65-ről 79 százalékra,
- a közcsatorna-hálózatba bekapcsoltaké 81-ről 87 százalékra,
- a vízöblítéses WC-vel ellátottaké 80-ról 91 százalékra

emelkedett.

A lakások fűtése korszerűsödött, környezetvédelmi és levegőtisztasági szempontból is kedvezően változott. A központi fűtésű lakások aránya 1990 elején elérte az 50 százalékot, ami 1980-hoz képest 19 százalékpontos növekedést jelent. Nőtt a korszerű egyedi helyiségfűtésű lakások aránya is, és ez jórészt a gázhálózatba bekapcsolt lakások számának számottevő bővülésével hozható összefüggésbe.

1. ábra. A lakott lakások megoszlása fűtési mód szerint (százalék)

7. tábla

A lakott lakások felszereltsége szobaszám és tulajdonjelleget szerint

Felszereltség	Egy- szobás	Két- szobás	Három- és több- szobás	Összes	Az összes lakásból	
					személyi tulajdonban levő	állami és egyéb
	lakások aránya (százalék) 1990. január 1-jén					
Hálózati vízvezeték	95,8	99,0	99,6	98,5	97,4	99,3
Melegvíz	73,3	95,3	98,8	91,2	94,5	88,3
Hálózati gáz	67,0	82,3	83,1	78,8	72,1	84,6
Palackgáz	6,2	5,4	5,7	5,7	10,3	1,7
Közcsatorna	87,7	88,3	84,5	86,8	74,2	97,8
Házi csatorna	9,2	11,1	15,3	12,1	24,0	1,8
Vízöblítéses WC	70,3	95,8	99,2	90,7	94,6	87,4

A többszobás lakások felszereltsége szinte minden tekintetben felülmúlja az egyszobásokét, és főként a melegvízzel, a hálózati gázzal és a vízöblítéses WC-vel való ellátottságban mutatkozik a többszobások javára jelentős különbség. A tulajdonjellegtől függően nem észlelhető egyértelmű színvonalbeli különbség: a hálózati vizet, a

hálózati gázt, a közcsatornát tekintve az állami tulajdonú lakások ellátottsága a jobb, a melegvízzel, a vízöblítéses WC-vel felszereltek viszont a személyi tulajdonú lakások körében képviselnek nagyobb hányadot.³

A laksűrűség alakulása

A főváros lakásállományának gyarapodása a lakónépeség fogyása mellett következett be, így a laksűrűség jelentősen mérséklődött. 1990. január 1-jén Budapesten száz lakott lakásra 252, száz lakott szobára 113 lakó jutott, 24-gyel, illetve 32-vel kevesebb, mint tíz évvel korábban.

A fővárosi lakások laksűrűsége változatlanul kedvezőbb a vidékiekéénél, de a különbség — mivel a javulás vidéken nagyobb arányú volt — kisebb a tíz évvel ezelőttinél. Vidéken a legutóbbi népszámlálás idején száz lakott lakásra 28-cal, száz lakott szobára 2-vel több lakó jutott, mint Budapesten. A budapesti és a vidéki lakások átlagos laksűrűségében mutatkozó eltérés jórészt a fővárosi egyszobás lakások viszonylag kedvezőbb laksűrűségéből és az ország más térségére jellemzőnél jóval magasabb arányából ered. 1990 elején Budapesten az egyszobás lakásoknak átlagosan 11 százalékkal kevesebb lakója volt, mint vidéken. S míg a fővárosban a lakásállományon belül képviselt arányuk közel 25 százalék volt, addig vidéken a 14 százalékot sem érte el. A főváros javára fennálló különbség a nagyobb szobaszámú lakások felé haladva egyre kisebb, a négy- és többszobás lakások esetében már elenyésző.

8. tábla

A lakások laksűrűsége szobaszám szerint

Szobaszám	A száz lakott lakásra		A száz lakott szobára	
	jutó lakók száma (fő) 1990. január 1-jén			
	Budapesten	vidéken	Budapesten	vidéken
Egy	173	194	173	194
Kettő	237	255	118	127
Három	309	322	103	107
Négy és több .	367	373	85	86
Összesen . . .	252	280	113	115

A laksűrűség 1980 óta valamennyi kerületben csökkent, mértéke azonban nagyon eltérő volt. A IV. és a XIX. kerületben például csak 6-tal, illetve 3-mal, a X., a XIV. és a XV. kerületben ugyanakkor több mint 40-nel lett kevesebb a száz lakásra jutó lakók száma. A városrészek közül legnagyobb mértékben a városmagot körülvevő, legkevésbé a külső kerületek laksűrűsége mérséklődött.

A száz lakásra jutó lakók száma 1990 elején a városmagot alkotó kerületekben volt a legalacsonyabb (228) és a külső kerületekben a legmagasabb (275). Az előbbi

³ A lakások közművesítettségének, komfortosságának növelése tekintetében vidéken még nagyobb mértékű volt az előrelépés, mint a fővárosban. Budapest ilyen értelemben fennálló előnye azonban változatlanul jelentős. 1990 elején vidéken például vezetékesgáz-hálózatba és közcsatorna-hálózatba a lakások 31—33 százaléka volt bekapcsolva, feleakkora hányada sem, mint a fővárosban.

városrészen belül, Budapest valamennyi kerületét figyelembe véve is az I. kerület állt az élen, itt 1990 elején száz lakásra 218 lakó jutott, 76-tal kevesebb, mint a rangsor végén álló, a külső kerületekhez tartozó XVII. kerületben. A szobák száma alapján számítva a budai hegyvidéki kerületek, a II. és a XII. kerület helyzete a legkedvezőbb, ahol a szobák száma összességében meghaladja a bennük lakókét, de a fővárosi átlagnál jóval alacsonyabb az így számított laksűrűség az I., valamint a XI. kerületben is. A városmagot alkotó kerületek felében (a VII., a VIII., a IX. kerületben), valamint a X. kerületben ugyanakkor a száz szobára jutó lakók száma a legutóbbi népszámlálás idején 123–129 között mozgott.

9. tábla

A laksűrűség alakulása kerületek (kerületcsoportok) szerint

Kerület	A száz lakott lakásra		A száz lakott szobára	
	jutó lakók száma (fő) az év elején			
	1980	1990	1980	1990
Városmagot alkotó kerületek				
I.	251	218	126	102
V.	250	225	131	109
VI.	259	228	141	118
VII.	249	234	145	129
VIII.	252	225	152	125
IX.	258	232	149	123
Együtt . .	253	228	143	120
Városmagot körülvevő kerületek				
X.	312	265	165	126
XI.	278	242	132	104
XIII.	252	223	149	112
XIV.	273	231	146	112
Együtt . .	275	238	145	111
Külső kerületek				
III.	298	274	141	114
IV.	280	274	151	119
XV.	311	268	149	112
XVI.	299	280	147	108
XVII.	305	294	152	113
XVIII.	291	280	152	116
XIX.	274	271	144	112
XX.	276	261	164	120
XXI.	294	281	155	119
XXII.	302	281	154	115
Együtt . .	293	275	150	115
Budai hegyvidéki kerületek				
II.	269	243	124	95
XII.	267	240	125	99
Együtt . .	268	242	125	97
<i>Összesen</i>	276	252	145	113

Az 1980-as évtizedben a budapesti lakásállomány 66 ezres gyarapodása mellett a háztartások száma 43 ezerrel nőtt, az önálló lakással rendelkező háztartások aránya emelkedett. A mennyiségi lakáshiány azonban — az egyedül lakók számának több mint 54 ezret kitevő növekedése miatt — csak kismértékben enyhült. 1990. január 1-jén a budapesti lakások 86,6 százalékában éltek egy háztartásba tartozó személyek, a tíz évvel korábbi 85,1 százalékkal szemben. Ezen belül a többségében egyszemélyes, ún. nem család-háztartások aránya emelkedett, az egy, illetve a több családból állóké csökkent. A két háztartás által lakott lakások aránya 11,4-ről 9,4 százalékra, a három- és többháztartásosaké 1,7-ről 1,3 százalékra mérséklődött.

1990 elején a budapesti lakásokban összesen 850 ezer háztartást írtak össze. Ezeknek közel négyötöde rendelkezett önálló lakással, ami lényegesen kisebb hányad a vidéket jellemzőnél (88%). A többszemélyes háztartások 86, az egyedül állók 65 százaléka élt önállóan egy lakásban.

A kisebb (1–2 szobás) lakások 88 százalékában egy háztartást alkotó személyek éltek. Az egyszobás lakások nagyobb részét (51 százalékát) a zömében egyedül állót jelentő nem család-háztartások, a kétszobások több mint háromötödét pedig egycsaládos háztartások lakták. A négy- és többszobás lakásoknak ugyanakkor háromnegyede szolgált egy háztartáshoz tartozó személyek életteréül, 18 százalékában két háztartás, 4 százalékában három és több háztartás lakott együtt.

10. tábla

*A lakott lakások laksűrűsége, megoszlása összevont szobaszám és a háztartások típusa szerint
1990. január 1-jén*

A lakásban élő háztartások száma és típusa	Egy-	Két-	Három-	Négy- és több-	Összes	A száz lakott lakásra jutó lakó (fő)
	szobás					
	lakások megoszlása (százalék)					
Egy háztartásban						
egy család	35,8	61,0	68,6	62,0	56,2	299
két vagy több család	0,3	1,2	2,5	4,3	1,4	509
nem család-háztartás	51,4	25,4	14,1	9,7	29,0	123
Együtt	87,5	87,6	85,2	76,0	86,6	244
Két háztartásban						
csak család	0,5	1,5	2,8	6,7	1,7	528
csak nem család	3,9	2,9	2,2	2,2	3,0	219
család és nem család	2,7	4,6	6,4	9,4	4,7	391
Együtt	7,1	9,0	11,4	18,3	9,4	362
Három és több háztartás	0,7	1,1	1,8	4,3	1,3	505
Lakás lakónépesség nélkül	4,6	2,3	1,6	1,3	2,7	—
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	252

A laksűrűség a háztartások számától, illetve összetételétől függően igen különböző. Például az egy nem család-háztartás által lakott lakásokban átlagosan — száz lakásra

számítva — 1990 elején csak 123, ezzel szemben a három és több háztartás által lakottakban 505, a családokból összetevődő kétháztartásos lakásokban 528 fő élt.

A lakáshelyzet javulására utal az is, hogy nagymértékben nőtt azoknak a lakásoknak a száma és aránya, amelyekben egy generációhoz tartozó személyek — csak fiatalok vagy csak középkorúak, illetve kizárólag időskorúak — laknak, s számottevően csökkent azoké, amelyekben három generáció képviselői élnek együtt. Az egy generációhoz tartozók által lakott lakások száma tíz év alatt 18 százalékkal, aránya 38-ról 42 százalékra nőtt. Ezen belül legszámottevőbben — 25 százalékkal — a csak öregkorúak által lakott lakások száma emelkedett. 1990 elején az egy generációhoz tartozók által lakott lakások 47 százalékában öregkorúak, 38 százalékában középkorúak, 15 százalékában fiatalkorú személyek éltek. Az egy generációba tartozók életterületül szolgáló lakások 55 százalékában — összesen 178 ezer lakásban — egyedül álló személyek laktak. Az önálló lakásban élő egyedül állók aránya a korral párhuzamosan emelkedő irányzatú: a fiatalok 42, a középkorúak 62, az öregek 76 százaléka lakott egyedül egy lakásban. Az egyedül állók által lakott lakások 47 százaléka egyszobás volt, a több személy otthonául szolgáló lakásokat jellemző 17 százalékkal szemben.

A két generációba tartozó személyek által lakott lakások aránya 49 százalékról 48 százalékra csökkent. Ezeknek a lakásoknak 70 százalékában fiatal- és középkorúak, 22 százalékában közép- és öregkorúak laktak együtt. A kizárólag egy, illetve a két generációhoz tartozó személyek által lakott lakások több mint 90 százaléka egy háztartásos lakás volt.

1990 elején a lakott lakások 8 százalékában éltek mindhárom generációt képviselő személyek, ami az 1980. évinél 2 százalékponttal kisebb hányadot jelent. Ezen lakások egyharmadában az ott lakók kettő vagy annál több háztartást alkottak. A lakások több mint fele három- és többszobás volt, míg az egy és a két generáció által lakottakból az ilyenek csak 14, illetve 31 százalékot képviseltek.

11. tábla

A lakott lakások összevont szobaszám, háztartás-összetétel és a lakók generációi szerint

Megnevezés	Egy-	Két-	Három- és több-	Összes	Az összes lakásból		
					egy-	két-	három- és több-
	szobás				háztartásos		
lakások aránya (százalék) 1990. január 1-jén							
Egygenerációs . .	39,3	47,2	13,5	100,0	96,6	3,1	0,3
Kétgenerációs . .	15,0	53,8	31,2	100,0	86,1	12,4	1,4
Háromgenerációs	7,2	40,8	51,9	100,0	66,1	27,8	6,1
Lakónépesség nél- küli lakások . .	43,1	42,7	14,3	100,0	—	—	—
Összesen . .	25,3	49,7	25,0	100,0	86,6	9,4	1,3

A lakott lakásoknak a lakók korösszetétele szerinti megoszlásában kerületcsopontonként eléggé nagy különbségek észlelhetők, s e tekintetben főleg a városmagot

alkotó és a külső kerületek között jelentős az eltérés. A városmagot alkotó kerületekben például 1990 elején a lakott lakások 47 százalékában éltek egy generációba tartozó személyek, míg a külső kerületekben ez az arány csak 37 százalék volt. A különbség jórészt a csak öregkorú személyek által lakott lakásoknál jelent meg, amelyek az összes lakott lakáson belül a városmagot alkotó kerületekben 24 százalékos arányt képviseltek, a külső kerületeket jellemző 16 százalékkal szemben. A két generáció életteréül szolgáló lakások aránya a külső kerületekben 53, a városmagot alkotó kerületekben ugyanakkor 41 százalék volt.

A korösszetétel szerinti laksűrűség a csak öregkorúak és a csak középkorúak által lakott lakásokban a legjobb: száz lakásra számítva 142, illetve 149 fő. Ennek az a magyarázata, hogy meglehetősen nagyszámú (összesen 91 ezer) öregkorú él egyedül önálló lakásban, s a középkorúak által lakott lakások közül is minden másodikban csak egy személy él. A laksűrűség azokban a lakásokban a legmagasabb, amelyekben három generációhoz tartozó személyek élnek együtt, de az átlagosnál sokkal zsúfoltabbak azok a lakások is, amelyekre a fiatalok és a középkorúak együttélése jellemző.

12. tábla

A lakott lakások laksűrűsége és megoszlása a lakók korösszetétele szerint 1990. január 1-jén

A lakásban lakók korösszetétele	A lakott lakások		A száz lakott lakásra jutó lakó (fő)
	száma	százalékos megoszlása	
Csak fiatalkorú	49 306	6,4	207
Csak középkorú	121 267	15,6	149
Csak öregkorú	152 756	19,7	142
Fiatál- és középkorú	257 586	33,2	349
Fiatál- és öregkorú	30 756	4,0	263
Közép- és öregkorú	80 322	10,4	245
Fiatál-, közép- és öregkorú	62 383	8,0	440
Lakónépesség nélküli lakások	21 147	2,7	—
<i>Összesen</i>	<i>775 523</i>	<i>100,0</i>	<i>252</i>
Az összes lakásból, ahol a lakó egyedül álló			
fiatalkorú	20 067	2,6	100
középkorú	67 171	8,7	100
öregkorú	91 088	11,7	100

A laksűrűség csökkenése az egy, valamint a két személy által lakott lakások számának és arányának növekedése mellett következett be. 1990 elején a budapesti lakások 23 százalékában élt egy, és 30 százalékában két lakó, a tíz évvel korábbi 17, illetve 29 százalékkal szemben. A három vagy annál több személy által lakott lakások száma és aránya ugyanakkor mérséklődött az 1980. évihez képest. A három személy otthonál szolgáló lakások aránya 24-ről 21 százalékra, a négy személy által lakottaké 18-ról 15 százalékra csökkent. A lakások 8 százalékában 5 vagy annál több személy lakott, 3 százalékponttal kisebb hányadában, mint az előző népszámlálás időpontjában.

A lakott lakások lakószám szerinti megoszlását kerületcsoportonként vizsgálva, szintén a városmagot alkotó és a külső kerületek között mutatható ki számottevőbb

különbség. A városmagot alkotó kerületekben például a lakások 28 százalékában laktak 1990 elején egyedül álló személyek, a külső kerületekre jellemző 18 százalékkal szemben. A különbség nagyrészt az öregkorú egyedül álló személyek által lakott lakások eltérő arányából adódik, amely a városmagot alkotó kerületekben 15 százalék, a külső kerületekben pedig 9 százalék volt. A külső kerületekben a lakások 30 százalékában négyen vagy annál is többen laktak, ugyanakkor a városmagot alkotó kerületekben a lakásoknak csak 17 százalékában éltek ennyien.

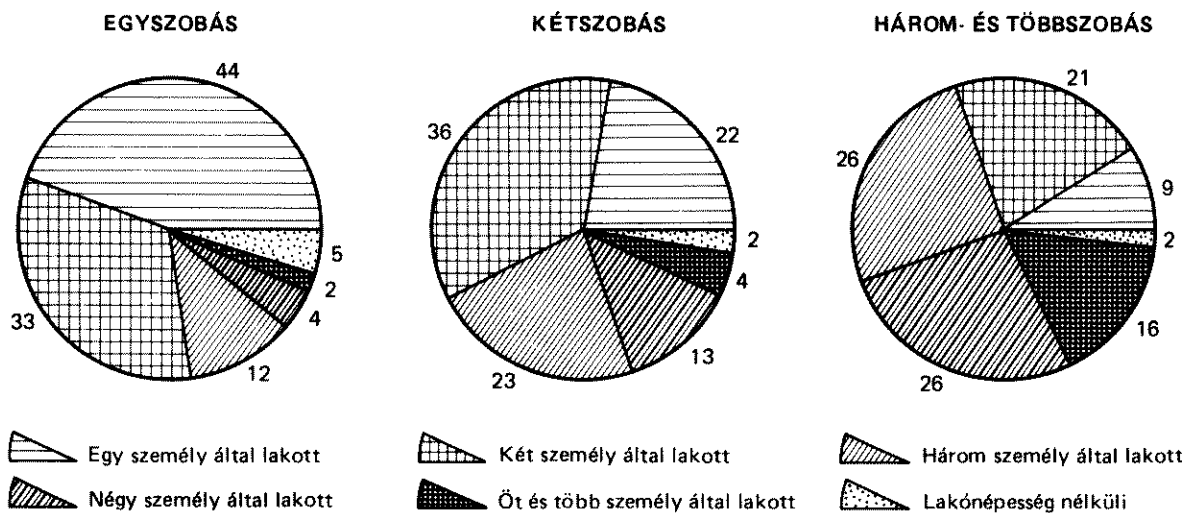
A magas lakószám a többháztartásos lakásokra volt elsősorban jellemző. 1990. január 1-jén a három- és többháztartásos lakásoknak 54 százalékában élt 5 vagy annál több személy, ugyanakkor az egy és a két háztartás által lakott lakások esetében ez az arány 6, illetve 26 százalék volt.

13. tábla

A lakott lakások megoszlása lakószám és a háztartások száma szerint
1990. január 1-jén

A lakások lakószáma (fő)	Egy-	Két-	Három- és több-	Összesen
	háztartásos lakások megoszlása (százalék)			
Egy	26,6	—	—	23,0
Kettő	31,5	26,4	—	29,7
Három	21,2	26,4	22,3	21,1
Négy	15,2	21,7	23,9	15,5
Öt-hat	5,2	22,0	34,9	7,0
Hét-kilenc	0,4	3,3	16,5	0,8
Tíz és több	0,0	0,2	2,5	0,1
Lakónépesség nélküli lakás	—	—	—	2,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

2. ábra. A lakott lakások megoszlása a szobák száma és a lakószám szerint

A lakószám a lakásnagyságtól függően nagyon különböző. 1990 elején az egy-szobás lakások több mint háromnegyedében 1–2, a kétszobások négyötödében pedig legfeljebb 3 személy lakott. A három- és többszobás lakások 52 százalékában 3–4

személy élt együtt, közel egyhatodik pedig 5 vagy annál több személynek volt az otthona.

A lakóházak számának, összetételének alakulása

1990. január 1-jén a lakóházak száma Budapesten 169 941 volt, 8879-cel (5,5%) több, mint az előző népszámlálás idején. Ezeken kívül összeírtak még 677 olyan egyéb (köz- vagy gazdasági) épületet is, amelyekben legalább egy lakott lakás volt, valamint 67 gazdasági, ideiglenes és mozgó létesítményt, amelyekben szükségből laktak.

14. tábla

A lakóházak, a lakások és a lakók számának megoszlása a lakóházak magassága és a bennük levő lakások száma szerint 1990. január 1-jén

A lakóház	A lakóházak	A lakóházakban	
		levő lakások	lakó személyek
számának megoszlása (százalék)			
		Szintszám	
Földszintes	79,2	23,4	24,7
Egy-	5,8	5,6	5,1
Kettő-	4,0	9,1	8,0
Három-négy-	7,4	29,8	28,4
Öt- és többemeletes	3,6	32,2	33,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
		Lakásszám	
Egy	64,9	13,9	16,0
Kettő	12,0	5,2	5,3
Három-négy	5,5	4,0	3,8
Öt-tíz	6,2	9,7	9,3
Tizenegy-húsz	5,7	18,5	17,3
Huszonegy-ötven	4,4	30,6	30,1
Ötvenegy és több	1,2	18,1	18,3

A földszintes lakóépületek száma 2, a többszinteseké 22 százalékkal gyarapodott tíz év alatt. Ez utóbbiak közül az 1, és a 3 emeletes lakóházak száma több mint 30 százalékkal, az 5 és többemeleteseké közel 10 százalékkal nőtt, a 4 emeleteseké kismértékben csökkent. Az emeletes lakóépületek számának jelentős növekedése ellenére a lakóházak túlnyomó hányada — közel négyötöde — jelenleg is földszintes. A lakások több mint háromnegyede azonban emeletes lakóházakban található, s a lakóknak ehhez hasonló aránya él többszintes lakóházban. Az összes lakóépületnek közel 4 százaléka 4 emeletesnél magasabb, ezekben él a lakosság egyharmada.⁴

⁴ A fővárosi lakóházak magasság, nagyság szerinti összetétele lényegesen eltér az ország egészét jellemzőtől. Az ország lakóházainak 7 százaléka koncentrálódik Budapesten, ezen belül a földszintes épületeknek 6 százaléka, az emeleteseknek viszont több mint egyharmada. A 20-nál több lakást magában foglaló lakóépületeknek háromötöde található a fővárosban.

1980 óta az 1, valamint az 5 és annál több lakásos lakóházak száma emelkedett, a 2, a 3 és a 4 lakásosoké csökkent. A lakóházak között 6 százalékot képez a 20-nál több lakást magában foglaló épület, ezekben él a fővárosi lakosságnak közel fele.

A lakóházak magasság, illetve lakásszám szerinti összetételében az egyes városrészek között fennálló különbségek — jóllehet az elmúlt évtizedekben némileg mérséklődtek — változatlanul jelentősek. A külső kerületek lakóházainak túlnyomó része földszintes épület, míg a városmagot alkotó kerületekben az emeletes épületek az uralkodók. Az épületnagyságban meglévő különbségeket jól érzékelteti, hogy a városmagot alkotó kerületekben egy lakóépületben átlagosan 7,7-szer több lakás van, illetve 6,3-szer annyi lakó él, mint a külső kerületekben.

15. tábla

A lakóházak főbb adatai kerületcsoportok szerint 1990. január 1-jén

Kerületcsoport	A lakóházak száma	Ezen belül:			A száz lakóházra jutó	
		a földszintes	az egy-	a három- és több-	lakás	lakó
			lakásos			
		lakóházak aránya (százalék)				
Városmagot alkotó	8 136	13,5	8,5	87,9	2 098	4 675
Városmagot körülvevő . . .	26 196	58,1	47,8	42,3	842	1 946
Külső	119 876	90,8	74,9	12,2	273	738
Budai hegyvidéki	15 733	59,7	46,8	40,2	470	1 108
<i>Összesen</i>	<i>169 941</i>	<i>79,2</i>	<i>64,9</i>	<i>23,0</i>	<i>466</i>	<i>1 147</i>

Az emeletes lakóépületek arányát tekintve az egyes kerületcsoportokon belül is meglehetősen nagy a szóródás. E téren elsősorban a külső kerületek között tapasztalható jelentősebb különbség, ami alapvetően az elmúlt évtizedek lakótelepi építkezéseivel hozható összefüggésbe. Például a III. és a IV. kerületben — ahol az 1980–1989. években több nagy volumenű lakótelepi építkezést fejeztek be — a lakóházaknak 1990 elején közel egynegyede volt emeletes épület, ugyanakkor a lakótelepi építkezésekkel kevésbé érintett XVI., XVII., XVIII. és XX. kerületben csupán 4–6 százaléka.

*

Az 1990. január 1-jei népszámlálás adatai alapján elmondhatjuk, hogy az 1980-as évtizedben tovább folytatódott a főváros lakásállományának gyarapodása, jóllehet a növekedés jóval kisebb mértékű volt, mint az ilyen szempontból csúcspontot jelentő 1970–1979. években. A korábbinál alacsonyabb lakásszaporulat az új építkezések mérséklődésével függött össze, a lakásmegszünések száma ugyanis lényegesen kevesebb volt az 1970–1979. évinél. A lakásépítkezések volumene az állami finanszírozású fejlesztéseknél esett vissza, magánerebből több lakás épült, mint az előző tíz évben. Az építkezések és a lakásmegszünések nyomán a lakásállomány területi megoszlása módosult, a külső kerületek súlya tovább nőtt, a városmagot alkotó kerületeké ezúttal is csökkent. Az új lakások döntő része a többszobás, jól felszerelt lakások

számát gyarapította, a bontások pedig elsősorban az egyszobás, rosszul felszerelt lakásokét csökkentették, ennek eredményeként a lakásállomány minőségi mutatói számottevően javultak. A lakásállomány növekedése a lakónépesség számának kismértékű fogyása mellett valósult meg, a laksűrűség jelentősen mérséklődött.

TÁRGYSZÓ: Lakáshelyzet. Területi beosztás.

РЕЗЮМЕ

Автор характеризует жилой фонд Будапешта на основании жилищных данных переписи населения 1990 года.

Помимо численной динамики жилого фонда автор исследует по региональным группам (группировка районов по частям города) также и движение числа и доли квартир по году строительства, форме собственности, и юридическому основанию проживания. Качество жилого фонда характеризует согласно основной жилплощади на человека, числу комнат, степени комфортабельности и оснащённости.

Жилищную обеспеченность столичного населения автор анализирует на основании числа и состава проживающих в квартирах домашних хозяйств и, соответственно, возрастной структуры жильцов. На основании числа и типа жилых домов показывает архитектурный вид и характер отдельных частей города.

SUMMARY

The author characterises Budapest's housing stock using housing data of the census of population in 1990.

The study analyses, besides quantitative changes in the housing stock, the development of the number and proportions of dwellings by the year of completion, ownership and right of utilization, in regional breakdown (grouping districts into city-quarters). The quality of the housing stock is characterised by per capita floor space, number of rooms, comfort classes and equipment.

The author analyses housing conditions of the capital's population relying on the number and structure of households living in the dwellings as well as on the age structure of inhabitants. The number and types of residential buildings is used to show the architectural view, and characteristics of certain quarters of the capital.

NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS A NÉPESEDÉS TERÜLETÉN*

DR. MILTÉNYI KÁROLY

A népesedés témakörében történő nemzetközi együttműködés az Európai Gazdasági Bizottság (EGB) régiójában két egymástól élesen elkülönülő részből áll; a globális és az Európán belüli együttműködésből. Ezt *H. Gille* előadásának bevezetője és szerkezete is jelezte; az előadás egyébként elsősorban a globális, a világviszonylatban történő együttműködéssel foglalkozott. Ez indokolt és érthető annak fényében, hogy a népesedés terén történő globális nemzetközi együttműködés pénzügyi forrásait 80-90 százalékban az EGB országai biztosítják.¹ Az Európai Gazdasági Bizottság régiójának országai már az 1960-as évek óta nyomatékosan hangsúlyozták azon álláspontjukat, hogy a világnépesedés problémája rendkívül fontos, bizonyos értelemben meghatározó a világ gazdasági-társadalmi fejlődése szempontjából. Talán éppen annak következtében, hogy az EGB a világnépesedésre, elsősorban Ázsia, Afrika és Latin-Amerika gazdaságilag kevésbé fejlett országaira összpontosította figyelmét, az Európán belüli együttműködés bizonyos mértékig háttérbe szorult. Ebben természetesen más tényezők is szerepet játszottak, így többek között Európa politikai megosztottsága is.

Előadásom első részében a globális nemzetközi együttműködéssel foglalkozom. Részben *H. Gille* kiváló tanulmányára, részben pedig azokra a nemzetközi jelentésekre (kormánynyilatkozatokra) támaszkodom, amelyek a világméretű együttműködést helyezik előtérbe. Bizonyos mértékig felhasználom az e témakörben szerzett személyes ismereteimet és tapasztalataimat is.

Az előadás második részében az Európán belüli együttműködést tekintem át, és az eddigi tapasztalatokat igyekszem összefoglalni elsősorban azoknak az országoknak a nemzeti jelentéseit felhasználva, amelyek elsődlegesen ebben jelölik meg az érintett kormányok érdekeltségét.

* Ez a tanulmány a szerző azon rapportóri előadásának magyar nyelvű változata, melyet az Európai Népesedési Értekezlet (Genf, 1993. március 23—26.) 5. ülészakán tartott. A rapportóri előadás kapcsolódott *H. Gille* (Dánia) bevezető előadásához, amely történeti áttekintést adott az Európai Gazdasági Bizottság (ENSZ) országainak globális és Európán belüli együttműködéséről, bemutatva ennek főbb eseményeit, szervezeti kereteit és pénzügyi adatait. (Az Értekezlet teljes anyagát, beleértve a jelen tanulmányt is, az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának Titkársága publikálja; ez a közlés engedélyükkel történt.)

¹ Figyelembe kell venni, hogy az ENSZ rendszerében Észak-Amerika (az Egyesült Államok és Kanada) is az európai régióhoz tartozik.

A GLOBÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉS

Ahogy ezt H. Gille előadása bemutatta, a globális együttműködés a népesedés területén jelentősen nőtt az elmúlt 30 évben, sőt szerkezete és jellege is radikálisan megváltozott. Demográfiai szakértőként Afrikában az 1960-as, az 1970-es és legutóbb az 1980-as évek közepén alkalmam volt e változások egy részét a helyszínen megfigyelni.

Az 1980-as években a több- és a kétoldalú programok középpontjában egyaránt a technikai és a szaktudásbeli kérdések (például népszámlálások tartása, a születési és halálozási anyakönyvezés bevezetése stb.) állottak. A népesedéspolitika és a családtervezés még rendkívül kényes területnek számítottak, és bármilyen nemzetközi programot külső beavatkozásnak tekintettek. Ennek megfelelően a harmadik világ függetlenséget frissen elnyert országai kezdetben, amikor még gazdasági és politikai elképzeléseikben meglehetősen optimisták voltak, bizonyos gyanakvással fogadták e témaköröket. Ez a gyanakvás még érezhető volt az 1974. évi bukaresti Világnépesedési konferencián is. Amint Gille is utalt rá, nagyon óvatosan és diplomatikusan megfogalmazott kompromisszumokat kellett kidolgozni ahhoz, hogy a Konferencia végül is elfogadja a világnépesedési akcióprogramot. Ez a dokumentum erősen hangsúlyozta, hogy a népesedési kérdések csak a társadalmi-gazdasági fejlődéssel összefüggésben és összhangban oldhatók meg.

Az általános és radikális változások az 1970-es évek végére és az 1980-as években következtek be. A világ két legnagyobb népességű országa, először India, azután pedig Kína, új korszakot nyitottak népesedéspolitikájukban. Az 1984-es mexikói Nemzetközi Népesedési Konferencia idején már a fejlődő országok túlnyomó része — elsősorban az előző évtizedek keserű tapasztalatai alapján — megváltoztatta álláspontját a népesedés és a fejlődés összefüggéseiről. Ez kedvező légkört teremtett a világméretű nemzetközi együttműködéshez a népesedés és a népesedéspolitika témakörében annak ellenére, hogy az Egyesült Államok politikája a Reagan-kormányzat idejében e téren megváltozott. Örömmel értesülök most az Egyesült Államok kormányjelentéséből és az itt levő amerikai kollégánktól, hogy a Clinton-kormányzat lényegében a *Reagan* előtti időszak népesedési politikáját folytatja.

A világméretű együttműködés szükségességét a népesedés terén egyébként azok az egészségi és főleg környezeti szempontok is megerősítették, amelyek nyomán az ún. fenntartható fejlődés fogalma kialakult. E fogalomnak természetesen egyik lényeges eleme a népességnövekedés.

Az a több- és kétoldalú támogatás, melyet az EGB-országok nyújtottak e téren a gazdaságilag elmaradott országoknak, kétségtelenül hozzájárult a fent vázolt változásokhoz. A népesedési tényező jelentőségét azután ismerték fel az érintett kormányok, hogy a megfelelő technikai és tartalmi szakmai ismeretek és adottságok kialakultak a régiókban. Különösen a népszámlálások és a mintavételes népességi felvételek (survey) eredményeit már korszerű számítógépekkel lehetett feldolgozni. Jelentősége volt annak is, hogy ugyanebben az időszakban elterjedtek azok a módszerek és technikák, melyek lehetővé tették az alapvető demográfiai adatok kiszámítását, illetve becslését részleges, illetve hiányos adatokból is. Ugyanakkor a gazdaságstatisztika és a társadalomstatisztika fejlődése ezekben az országokban lehetővé tette a népesedési,

a gazdasági és a társadalmi tényezők közötti kölcsönhatások bemutatását és elemzését.

Ennek a folyamatnak valószínűleg jelentős szerepe volt abban, hogy a kormányok népesedéspolitikai álláspontja fokozatosan megváltozott. Számos gazdaságilag fejletlen országban nemcsak elfogadták és meghirdették az új népesedéspolitikát, hanem igyekeztek ezt beépíteni a gazdaság- és a társadalompolitikába, többnyire intézményesített keretek között is, például népesedési kérdésekkel foglalkozó egységeket hozva létre a gazdasági tervezéssel, illetve a költségvetéssel foglalkozó minisztériumokban és szervezetekben. Ez összefüggött azzal is, hogy ebben az időszakban a demográfiai jellegű nemzetközi projektek témaköre bővült, illetve átalakult; a családtervezés, a népesedéspolitika kialakítása és végrehajtása, valamint több más, ezzel összefüggő témakör került előtérbe és túlsúlyba a korábban említett hagyományos témákkal (népszámlálás, anyakönyvezés stb.) szemben.

Nem volna igazságos, ha nem említeném meg a nemzetközi együttműködés néhány vitatható vonását és negatív tapasztalatát ebben a témakörben.

a) A népszámlálás és a mintavételes népesedési felvételek általános elterjedésével és sikerével ellentétben a statisztikai szempontból megbízható anyakönyvezési rendszer bevezetése a legtöbb országban nem sikerült. Ezt némileg ellensúlyozta, hogy általánossá vált az a technika és módszertan, mellyel népszámlálási, illetve survey-adatokból elfogadható becsléseket lehet végezni azokra a demográfiai jelenségekre és folyamatokra is, melyeket a fejlett országokban az anyakönyvezésből származó statisztikákkal mérnek. Mindazonáltal kétségtelen, hogy időszerű lenne — nem csupán statisztikai szempontok miatt — a megbízható és a teljes körű anyakönyvezés bevezetése.

b) Az egyes elmaradott országokban a szakmai ismeretek és a szakképzettség, valamint különösen az ezzel kapcsolatos gyakorlati munka növekedése nem volt mindig arányban a jelentős inputtal. Ez részben azzal függött össze, hogy a képzett demográfusok körében nemzetközi vándorlás indult meg a szegény országokból a gazdag országokba. Ezt a folyamatot gyakran felerősítették az elmaradott országokban észlelt gazdasági és politikai válságok és változások.

c) A különböző több- és kétoldalú projektek közötti összhang és kooperáció esetenként hiányzott, aminek gyakran kedvezőtlen hatása volt a segélyprogramok általános hatékonyságára.

A vázolt hibák ellenére is nagy biztonsággal megállapítható, hogy az EGB hozzájárulása a világméretű nemzetközi népesedési együttműködéshez sikeres volt, még akkor is, ha az eredmények gyakran bizonyos késéssel jelentkeztek, és nem mindig voltak arányosak a ráfordításokkal. Az európai lelkiismeret és globális felelősség-tudat is valószínűleg szerepet játszott abban a jelentős pénzügyi, technikai és szakmai hozzájárulásban, melyet a régió ezen a területen nyújtott. Kétségtelen azonban, hogy az a növekvő kölcsönös függés, mely földünk kontinenseit és régióit egyre inkább összefűzi, az európai régió jól felfogott érdekében is indokolt és szükséges.

A különböző európai országok hozzájárulásának mértéke igazolni látszik *Bernard Shaw* némileg paradox megállapítását a *Pygmalion*ban, amely szerint a lelkiismeret és az erkölcsi színvonal pozitív korrelációt mutat a vagyonnal és a jövedelemmel. A legnagyobb arányú hozzájárulást a fejlesztési programokban általában (és ezen belül a népesedési programokban is) Hollandia, valamint Skandinávia kisebb gazdag országai: Norvégia, Svédország, Dánia és Finnország adják. A régió nagy országai, az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok és Németország, továbbá Kanada, Belgium és Svájc a megfelelő ország GDP-jéhez viszonyítva közepes helyzetet foglalnak el a népesedési programokhoz való hozzájárulásukat illetően, jóllehet, természet-

tesen, e hozzájárulások abszolút összege jelentős. Némiképp meglepő, hogy Kelet-Európa és Dél-Európa viszonylag szegényebb országain kívül Franciaország és Ausztria is csak kisebb mértékben járultak hozzá e programokhoz. Ennek egyik lehetséges magyarázatára még visszatérek.

Az előző megállapítások Gille tanulmányának pénzügyi adatain alapulnak. Ezeket azonban megerősítik és indokolják, illetve megmagyarázzák azok a jelentések is, melyeket az egyes országok készítettek erre a konferenciára. Ebben az összefüggésben egyébként következtetéseimet nemcsak a kormányjelentések azon fejezetére alapozom, amelyek kifejezetten a nemzetközi együttműködésre vonatkoztak, hanem igyekeztem figyelembe venni az egyes országok jelentéseinek egyéb részleteit is. Ezek ugyanis jelzik az egyes országok kormányzati prioritásait érzékeltetve azt a légkört is, amely a népesedési kérdést az adott országban jellemzi. Nyilvánvaló ugyanis, hogy egyes kormányok nemzetközi együttműködésére vonatkozó álláspontja szorosan összefügg belső hazai népesedéspolitikájukkal vagy azokkal a nézeteikkel, amelyekből ennek hiánya következik.

Ha megengedek magamnak egy némiképp leegyszerűsített általánosítást, akkor úgy tűnik, hogy a demográfiai érdeklődés és a szakmai kapacitás minden országban adott. Ennek megfelelően azok az országok, amelyek elsősorban a világnépesedés problémáival foglalkoznak, kevesebb figyelmet fordítanak saját népesedési helyzetükre, és emiatt kevésbé érdekeltek az Európán belüli együttműködésben. Jellegzetesen ebbe a csoportba tartoznak Észak- és Nyugat-Európa, valamint Észak-Amerika országai, melyek általában semlegesek saját nemzeti népességfejlődésüket illetően, és — a nemzetközi vándorlástól eltekintve — nem kívánnak semmiféle politikát folytatni a népességszám, a népességstruktúra és a termékenység befolyásolására.

E megállapítás alátámasztására néhány mondatot idézek az érintett kormányok jelentéséből:

— Az Egyesült Királyság kormánya nem folytat semmiféle politikát a népesség nagysága, korstruktúrája vagy a változásokat befolyásoló tényezőket illetően, kivéve a bevándorlás területét.

— Demográfiai szempontból a dán kormány nem folytat semmiféle olyan politikát, amely befolyásolni kívánná a népesség nagyságát, növekedését vagy struktúráját. A népesség nagyságának vagy szerkezetének közvetlen befolyásolása nem tekinthető kormányzati feladatnak.

— Kanadának nincs sem kvantitatív termékenységi programja, sem kvantitatív családtervezési programja.

— Norvégiában a népesedési kérdésekkel foglalkozó kormányzati bizottság azt állapította meg 1984. évi jelentésében, hogy nem talált ésszerű indokot olyan intézkedésekre, amelyek azt célozzák, hogy a termékenység elérje az egyszerű reprodukció szintjét.

— A svéd kormánynak nincs hivatalos álláspontja és politikája Svédország népességszáma növekedését illetően.

— Hollandiában az egyetlen népesedési jellegű politika (implicite) az egyenlő esélyek érdekében folytatott politika. (Ehhez hozzá kell tennem, hogy Hollandia gondos tartózkodása az explicit népesedéspolitikától annak ellenére nyert leszögezést, hogy a kormány szeretné, ha a népesség valamivel kisebb szinten stabilizálna, mint a jelenlegi 15 millió.)

— Kevés egyetértés van az Egyesült Államokban a népességnövekedés témájában, és ennek megfelelően hagyományosan nem volt és nincs hivatalos népesedéspolitika.

— A svájci kormányzat megítélése szerint minden olyan intézkedés, amely közvetlenül befolyásolni akarja a születéseket, nem hozható összhangba az egyéni jogokkal és a személyes méltósággal. (A termékenység bármilyen befolyásolásától való tartózkodás okait a svájci kormány nyilatkozata fejezi ki a legtömörebben.)

Hasonló gondolatkört vázol a régió legtöbb kormányának nyilatkozata. Általában azt hangsúlyozzák, hogy a családpolitikát mint a szociálpolitika részét nem motiválják népesedéspolitikai megfontolások. Ezt a német nyilatkozat a következőképpen fejezi ki. „A szövetségi kormányzat a családpolitikát általában és a családra vonatkozó különféle intézkedéseket önmagukban fontosnak tekintik, függetlenül bármiféle demográfiai megfontolástól. Mindazonáltal demográfiai mellékhatások is előfordulhatnak... A szövetségi kormányzat szempontjából ez azt jelenti, hogy a szociális feltételeket úgy kell kialakítani, hogy elhárítsák az akadályokat azok elől, akik gyermeket kívánnak. A fiatal párok szabad döntésének és cselekvésének biztosítási lehetőségét tekintjük a családpolitika lényeges elemének.”

A finn nyilatkozat ugyancsak jelzi, hogy „A családpolitika a második világháború óta központi helyet foglal el a finn szociálpolitikában.” Ugyanakkor a nyilatkozat hangsúlyozza, hogy „A finn társadalom semleges a téren, hogy az emberek milyen típusú családot választanak.”

Talán vitatható, hogy a családpolitika, illetve a népesedéspolitika megkülönböztetése csupán szemantikai kérdés-e. Ausztria esete azonban illusztrálja a kétféle megközelítésből adódó gyakorlati következményeket. Ausztria pronatalista politikát kezdett a második világháború után. Ennek megfelelően, ebben az időszakban, a pénzügyi politika a gyermektelen háztartásoktól a gyermeket eltartó háztartások felé tartó horizontális újraelosztást valósította meg. Később a népesedéspolitikai célokat a kormányzat elvetette, amikor is a családpolitika egy vertikális pénzügyi redisztribúció eszközévé vált, amely általában kedvezményezte az alacsony jövedelmű családokat, függetlenül a gyermekek számától. Itt a gyakorlati változások nyilvánvalók és nyom követhetők. Ausztria viszonylag újkeletű áttérése a pronatalista országok csoportjából a semleges csoportba az egyik lehetséges magyarázata annak, hogy miért volt olyan mérsékelt az ország érdeklődése a világnépesedési kérdések iránt.

Földrajzi helyzetüktől függetlenül Spanyolországot és Olaszországot tipológiámban a nyugat-európai országok közé sorolom. Mindkét kormányzat kifejezte erős érdeklődését a globális kooperáció iránt, mind pénzügyi, mind szakmai téren. Ugyanakkor mindkét kormányzat semleges saját országának termékenysége alakulásának kérdésében annak ellenére, hogy — drámaian gyors csökkenés után — ebben a két országban a legalacsonyabb a termékenység az egész világon.

Franciaország szerepe a nemzetközi együttműködésben e téren meglehetősen kivételes. Franciaország hagyományosan erősen pronatalista érzelmű és politikájú ország volt, különlegesen erős demográfiai szakmai és intézményi háttérrel. Ugyanakkor, mint korábbi gyarmattartó hatalom, nyilvánvalóan érdekelt a fejlődő országok helyzetében, különösen a franciául beszélő régiókban. Ennek nyomán, Belgiummal, a másik (részben) franciául beszélő, korábbi gyarmattartó hatalommal együtt, talán ennek a két országnak az érdeklődése a legkiegyensúlyozottabban megosztott a globális kooperáció, valamint az Európán belüli együttműködés között.

Befejezve előadásomnak ezt a részét, szeretném felhívni a figyelmet a Vatikán nyilatkozatára, amely, természetesen, bizonyos értelemben kivételes a többi országhoz képest, mindazonáltal fontos, különösen a globális népesedési együttműködés témakörében. „A Vatikán határozottan ragaszkodik ahhoz, hogy a nemzetközi népesedési programokban a házaspárok szabadon és felelősségteljesen választhassanak a

családnagyságot és a születések időzítését illetően, mentesek legyenek minden kormányzati vagy más szervezetektől származó kényszertől.” Ez összhangban van azzal az alapelvvel, melyet a nyilatkozat a termékenységi és a családpolitika kapcsán megfogalmaz: „A születések időzítésére és a gyermekek számára vonatkozó döntések kizárólag a házaspárokra tartoznak, és nem tartoznak semmi más hatóságra/tekintélyre (authority).” Azt hiszem, hogy ezek tiszteletreméltó elvek, és bárki által elfogadhatók, függetlenül a vallási meggyőződéstől, feltéve persze, hogy a szervezet, illetve hatóság/tekintély kifejezések kivétel nélkül minden szervezetre és hatóságra/tekintélyre vonatkoznak. A nyilatkozat egyébként támogatja az ún. természetes termékenységszabályozó módszereket. Érthetően ellenzi a művi vetéléseket és a sterilizációt. Némileg feltűnő — legalábbis számomra —, hogy a nyilatkozat nem érinti a fogamzásgátlás kérdéskörét.

AZ EURÓPÁN BELÜLI EGYÜTTMŰKÖDÉS

Remélem nem vádolnak nemzeti elfogultsággal, ha a regionális együttműködés fontosságát és háttérét vázolandó a magyar nyilatkozatból idézek. „Ebben a témakörben az Európán belüli együttműködést különösen fontosnak tartjuk. Ennek egyik oka, hogy a népesedési problémák az európai országokban teljesen mások, mint más kontinenseken és régiókban, és különösen eltérnek a fejlődő országok problémáitól. Következésképpen mind a több-, mind a kétoldalú együttműködést az európai régióban rendkívül fontosnak tartjuk mind kormányzati szinten, mind pedig a tudományos és szakmai szervezetekben.”

Azok a népesedési különbségek, melyekre az idézet utal, elsősorban a termékenység tekintetében jelentkeznek. Az európai országok többségében a termékenység egy ideje már az egyszerű reprodukció szintje alatt van. Szemben az észak- és nyugat-európai országok kormányainak és társadalmainak semleges magatartásával, ez néhány kelet-európai és mediterrán országban aggodalmakat keltett mind a közvéleményben, mind pedig a kormányokban, amelyek olyan népesedéspolitikát kíséreltek meg kialakítani és végrehajtani, amellyel reményeik szerint megállíthatják vagy lelassíthatják a kedvezőtlen irányzatokat. Időnként csalódva reményeikben ezek az országok tanulni szeretnének más, hasonló nehézségekkel küszködő országok tapasztalataiból.

A lehetséges vagy a tényleges népességcsökkenés által kiváltott, jellegzetesen eltérő lélektani és érzelmi reakciók valószínűleg a különböző kulturális és történeti háttérrel magyarázhatók. Feltehetőleg, legalábbis részben ennek tulajdonítható, hogy mind a lengyel, mind a magyar nyilatkozat meghatároz bizonyos célokat e témakörben: garantálni kell legalább az egyszerű reprodukciót (Lengyelország), illetve lassítani vagy megállítani kell a népességcsökkenést (Magyarország).

A román nyilatkozat ugyancsak kifejezésre juttatja a kormány óhaját a termékenység növelését illetően, hangsúlyozva azonban, hogy az 1990 előtti erőszakos pronatalista politikától eltérően csak szociálpolitikai eszközök alkalmazhatók e cél érdekében.

Meglehetősen más okokból jelez pronatalista népesedéspolitikát a ciprusi nyilatkozat: „Jóllehet a népességnövekedés Cipruson évi 1 százalék fölött van, felülmúlva a legtöbb európai országét, a kormányzat ezt nem tekinti elég magasnak, tekintettel a

népesség kis létszámára és a munkaerő hiányára, amely középtávon valószínűleg még nőni fog. Ezért a népességpolitika alapvető célja a lehető legnagyobb népességnövekedés elérése.”

Noha Izrael népességfejlődését elsősorban a nemzetközi vándorlás határozza meg, az izraeli nyilatkozat hasonló gondolatokat fejez ki: „A kormányzat álláspontja szerint olyan légkör és feltételek kialakítása kívánatos, amely feltehetően hozzájárul a termékenységi szint növeléséhez.” Egyébként azt az előzetes hipotézisemet, mely szerint a belső demográfiai problémákkal való elfoglaltság csökkenti az érdeklődést a globális népességproblémák iránt, ez a nyilatkozat megerősíteni látszik. A nyilatkozat ugyanis még a nemzetközi kooperációval foglalkozó részében is azzal foglalkozik, hogy röviden vázolja a különböző vallási és etnikai csoportok demográfiai jellemzőit Izraelen belül.

Görögország, Törökország, Bulgária, Portugália és a balti országok (Észtország, Lettorság, Litvánia) elsősorban a nemzetközi vándorlás problémáival vannak elfoglalva, és miután ebben az EGB-országok segítségét kérik, az Európán belüli együttműködést különösen fontosnak tekintik.

Az újonnan függetlenné vált Oroszország, Ukrajna és Fehér Oroszország, valamint a legújabban önállósult Cseh Köztársaság és Szlovák Köztársaság úgy tűnik, egy liberális, semleges pozíció felé tartanak a termékenység kérdésében. Mindazonáltal, figyelembe véve kezdeti politikai és gazdasági nehézségeiket, nyilvánvalóan a saját demográfiai problémáikkal vannak elfoglalva, és ezért a regionális-szubregionális együttműködést helyezik előtérbe.

A horvát nyilatkozat, érthetően, a folyamatban levő háború következményeit helyezi a középpontba, így elsősorban a harcokkal kapcsolatos halálozást vagy az ezek következtében kikényszerített vándorlást, illetve menekülést. Ennek megfelelően a horvátok itt is elsősorban az EGB regionális együttműködésére és különösen a szomszéd országok segítségére számítanak.

Az országok nyilatkozatainak többsége az Európán belüli együttműködésben azoknak a témaköröknek az elsődlegességét jelzi, amelyek ennek a Konferenciának a napirendjében is szerepelnek. A termékenység és a család témáján kívül tehát a nemzetközi vándorlás, az egészség és a halandóság, az öregedés és annak gazdasági következményei, különösen a nyugdíjrendszerek finanszírozása azok a fő témák, amelyek csaknem minden ország nyilatkozatában szerepelnek. Ezeknek a témaköröknek a jelentősége és gyakorlati összefüggései nyilvánvalók.

Az Európai Népeségtudományi Társaság (European Association for Population Studies — EAPS) és a Demográfiai Kutatások Nemzetközi Együttműködési Bizottsága (Comité International pour la Cooperation des Recherches d'Études Démographiques — CICRED) nyilatkozataikban ugyancsak azt jelzik, hogy a tudományos érdeklődés és tevékenység bizonyos idő óta ezekre a témakörökre összpontosul. A legutóbbi fejlemények azonban újabb távlatokat nyitottak, újabb problémákat okoztak ezeken a területeken.

*

Nyilvánvalóan nehéz egy olyan igazságos és minden szempontból megindokolható kompromisszumnak a kialakítása, amely a pénzügyi és a szaktudásbeli erőforrásokat

optimálisan osztja el egyrészt a globális, másrészt az Európán belüli együttműködés között. Mindazonáltal — figyelemmel az utóbbi évek gazdasági, társadalmi és politikai változásaira — az Európán belüli együttműködés növelése nemcsak lehetségesnek, hanem szükségesnek is látszik. Más szavakkal, nekünk európaiaknak nem szabad és nem is lehet lemondanunk globális felelősségünkről, de ugyanakkor saját magunkról is gondoskodnunk kell.

TÁRGYSZÓ: Népesedéspolitika. Nemzetközi együttműködés.

РЕЗЮМЕ

Настоящая статья является переводом отчетного доклада, представленного автором на состоявшейся 23—26 марта 1993 года в Женеве 5 сессии Европейской Демографической Конференции.

Автор занимается, с одной стороны, глобальным сотрудничеством стран Европейской Экономической Комиссии в области демографии и, с другой стороны, внутриевропейским сотрудничеством.

Подлинный английский текст будет опубликован в документе секретариата ЕЭК о настоящей сессии.

SUMMARY

The study is the translation of the rapporteur's paper delivered at the fifth session of the European Population Conference, held in Geneva from 23 to 26 March 1993.

The paper deals with the general cooperation of ECE countries in population subjects, on the one hand, and regional cooperation problems within Europe, on the other.

The original English text is being published as conference paper edited by the ECE Secretariat.

A MAKROÖKONÓMIAI SZÁMÍTÁSOK A GAZDASÁGSTATISZTIKÁBAN (II.)

DR. HORVÁTH RÓBERT

A gazdaságstatisztika fejlődésén belül a makroökonómiai számítások (nemzeti-jövedelem-számítás) kezdeteit főként az angol neoklasszikus, majd az angol jóléti gazdaságtan képviselőinek munkásságán keresztül, kiemelve a magyar *Fellner Frigyes* idevágó kutatásait és eredményeit is, a tanulmány első részében (*Statisztikai Szemle*. 1993. évi 7. sz. 593—604. old.) tekintetem át. Felhívtam a figyelmet arra, hogy a gazdaságelmélet statisztikai verifikációja már a XIX. sz. utolsó harmadában, mégpedig a makroökonómiai számításokat szorgalmazó gazdaságpolitikusok munkássága nyomán, a nemzetközi statisztikai kongresszusok és a Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute — ISI) szessziói keretében megkezdődött. A tanulmány második részében a nemzetijövedelem-számítás két világháború közötti elméleti és gyakorlati fejlődését: az ökonometria kialakulását, illetve a statisztikaiindex-számításnak a valószínűség-számítással korszerűen megalapozott irányait mutatom be.

AZ ELMÉLET ÉS A GYAKORLAT FEJLŐDÉSE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Mindez nem jelentette azonban azt, hogy a két háború közötti korszak teljesen mentes lett volna olyan kezdeményezésektől, melyek a tudománytörténet szempontjaiból — legyen az akár a közgazdaságtani elmélet, akár a gazdaságstatisztika elmélete és gyakorlata — elhanyagolhatók lennének, csupán ezek rendszeres feltárását eddig még nem végezték el.

A legkorábbi kezdeményezésekre Angliában került sor, ahol *Keynesnek* a háború és különösen a békekötések katasztrofális következményeit előrejelző műve, valamint a német háborús jóvátételek körüli viták szükségessé tették a makroökonómiai tájékozódást e kérdésekben. [13] Így érthető, hogy *Sir Josiah Stamp*, az egyik legnagyobb tekintélyű angol közgazdász, már az 1920—1921-es időszakban újrafelvetette a nemzeti vagyon és a nemzeti tőke kiszámításának a kérdését, utalva azok szoros összefüggésére a nemzetijövedelem-számítás módszertani problémáival. [14]

Stamp bár elméleti megfontolások alapján ellenezte e makroökonómiai aggregátumok pontbecslését, és helyette a hosszú lejáratú időbeli analízist és az ezekben beálló

változások megfigyelését tartotta lényegesnek, belátta, hogy Németország esetében a háború utáni infláció kizárta ezt a lehetőséget. Vizsgálódásait a korábbi angol szakirodalom összefoglalásával kezdte *Crammond* (1914), *Mallet* (1916), *Strutt* (1915) és saját (1916) nemzetivagyon-számításait ismertetve, a nemzetijövedelem-számításainál pedig *Bowley* (1912), valamint *Chiozza-Money* és *Whitaker* (1912 és 1920) idévágó munkásságát taglalta. Stamp már korábban is rámutatott arra (szóban forgó háború utáni tanulmányában méginkább kiemelve), hogy a módszertani kettősség nem kellő felismerése roppant károkat okozott már e kérdések elemzésében. Elvileg mindkét alapvető megközelítés koncepciója jogosult volt mind a nemzeti vagyon, mind a nemzeti jövedelem vonatkozásában, de elméletileg összefonódva merült fel, és inkább csak az utóbbi kapcsán került tisztázásra, véleménye szerint nem is teljesen.

Így érthető, hogy Stamp tulajdonképpen a nemzeti vagyon három számítási módszeréről beszél, nevezetesen

- az egyéni jövedelemadó,
- a népszámlálási, foglalkozási és vagyonstatisztika (alternatív jellegű számítás),
- a tiszta termelés, azaz a termelési statisztika adatai alapján történő felmérésről.

Még két további számítási lehetőségre is kitér, melyek közül

- az egyik a tőkevagyon kamathozadékának a felhasználása megfelelő tőkésítési kulcsokkal az előbbire való visszakövetkeztetés céljából,
- a másik az Ausztráliában bevezetett jövedelmi cenzus módszere, mely egyedi módszertani megoldás volt.

A módszertani lehetőségeknek ez a széles választéka azonban inkább akadályozta, mint elősegítette a felvetett kérdés tisztázását. Hogy Stamp maga is érezhette ezt, az abból is kitűnik, hogy későbbi tanulmányaiban egyre határozottabban a két alapvető megközelítési módszer, a termelési adatokra alapozott „magyar” és a személyi jövedelmekre épülő „angol” módszer mellett harmadik változatként az úgynevezett „vegyes” módszert különítette el, melyen a két alapvető módszer egyes elemeinek a másik hiányai és hézagai pótlására való felhasználását értette, de ez utóbbi esetben megengedhetőnek tartotta azt is, hogy hézagpótlás gyanánt más módszertani alapokra épülő részletszámítások is bekerüljenek a két alapmódszer valamelyikébe.

Rá kell mutatni arra is, hogy Stamp az említett háború utáni tanulmányában részletesebben foglalkozott egy olyan elméleti nehézséggel, mely korábban már felmerült, de előle a korábbi kontribúciók általában kitértek. Ez a kérdés a pénz vásárlóerejében bekövetkezett változások hatásának figyelembevétele volt, mely — szerinte — a változó árszínvonal révén nemcsak a jövedelmek, bérek és profitok értékelését érinti objektíve, hanem azok határhasznát is eltérően befolyásolja az egyes gazdasági alanyoknál, szubjektíve is. Ez utóbbi olyan szempont, amely már Marshall rendszerében fontos helyet kapott, és már emiatt sem volt mellőzhető. Annál kevésbé, mert e gondolat rendszeres kiaknázására *Pigou* egy egész úgynevezett „jóléti közgazdaságtani rendszert” épített ki, amelyet a két világháború közötti szociálpolitikai áramlatok messzemenően figyelembe vettek a jövedelemelosztási kérdések kifejtésénél, következésképpen a makroökonómiai számításokban sem lehetett azokat figyelmen kívül hagyni. [15]

Pigou számára a „jólét” fogalma nemcsak valamennyi jószág, hanem minden pénzért megvásárolható szolgáltatás „közgazdasági értékét” is magába foglalta, még akkor is ha ez utóbbi nem volt semmiféle kapcsolatban termelő jellegű közgazdasági tevékenységgel. Felfogása szerint az ilyen szolgáltatások is szükségesek az „emberi jólét” vagy pontosabban az „emberi boldogság” növeléséhez. Ez utóbbi kategória azonban már nem tartozik a szoros értelemben vett közgazdaságtani fogalmak körébe, ez még inkább etikai probléma. Közülük néhány olyan szolgáltatást, mint például a közegészségügy vagy a honvédelem azonban úgy is fel lehet fogni, hogy ezek növelik az egyes állampolgárokra eső „nemzeti osztalékot” — a „national dividend”-et — s ezen keresztül végeredményben a „nemzeti jólétet” is. Clark a későbbiek folyamán jogosan tartotta ezeket figyelembe veendőnek a nemzetijövedelem-számításokban.⁶

A materiális termelés alapján álló megközelítési módszer ezekből a módszertani vitákból kevesebb bonyodalom árán került ki, amelyet jól illusztrálnak Fellner későbbi eredményei. Ebből a szempontból az akkori Magyarország 1927—1929-es átlagárákon számított nemzeti jövedelmének a felmérése kínálkozik alkalmas példaként. Lényegileg a tiszta hozadék megállapításához ekkor már hozzászámította a termelő szolgáltatások nettó értékét is, valamint — figyelemmel a külgazdasági kapcsolatokra — a külkereskedelmi mérleg nettó egyenlegét. Végül amellet érvelt, hogy ezeken túl figyelembe kell venni a nemzetközi fizetési mérleg egyes olyan tételeit is, melyek anyagi javak forgalmazásának értékelkedéséből állottak elő. [17]⁷

A nyugati közgazdaságtani gondolkozásban az első ilyen irányú megoldás Keynes végleteig leegyszerűsített nemzetijövedelem-sémája formájában merült fel az 1936-os ún. „általános elmélet” kifejtése kapcsán. [19] Ebből fejlődött ki a második világháborúban Angliára háruló közgazdasági terhek nyomása alatt az ún. „nemzeti költségvetés” koncepciója, ugyancsak mérleg alakban. Ez az összeállítási forma lehetővé tette a nemzeti termelés és a nemzeti fogyasztás adatainak összevetését mind nyers, mind tisztított alapon számítva, azaz mindazoknak a nemzetijövedelem-tételeknek a szembeállítását is, melyek nem jelentkeztek a konvencionális állami költségvetés keretei között. Még ha nem is mindig álltak rendelkezésre ilyen jellegű hivatalos statisztikai adatok, legfeljebb esetleges szekunder statisztikai felvételek vagy más közvetett számítások, végső esetben becslések, segítségükkel volumenük, illetve nagyságrendjük megközelíthetővé vált. Az első ilyen konkrét kísérletet az angol kormány 1941-es ún. „Fehér könyve” tartalmazta, véglegesen kiforrott formáját pedig csak az 1945-ös „Fehér könyv”, mely „Az Egyesült Királyság nemzeti jövedelme és kiadása” címet viselte. Ebben teljes kidolgozásra kerültek Keynes említett koncepciói mind közgaz-

⁶ Egy jóval ortodoxabb, marginalista közgazdász, a magyar *Heller Farkas* azonban elutasította az ilyen mikroökonómiai kategóriáknak mint az egyéni jövedelem egy olyan szubjektív értékelméleti alapon való beépítését a makroökonómiába, mely a „boldogság” növekedését is pénzértéken kívánja mérni. [16] Szerinte, amennyiben a nemzetgazdaságból mint termelési makroökonómiai egységből indulunk ki, a szolgáltatások figyelembevétele csak a termelő szolgáltatásokig bezárólag jogosult, de ezeké is csak az újraelosztások figyelmen kívül hagyásával, azaz az ezekből származó másodlagos jövedelmek levonásával, nem is beszélve egyéb, a jövedelmek aggregálásából előadódó további és meglehetősen bonyolult részletkérdésekről.

⁷ Szükségesnek látszik itt ezzel kapcsolatban arra utalni, hogy az 1930-as évek elején e kérdések megoldásához a Szovjetunióban egy jóval rendszeresebb és szigorúbb elméleti alapú megközelítést dolgoztak ki a tervgazdaság kiépítésével kapcsolatosan, mely a nemzetijövedelem-számításoknak egy közgazdaságmérleg-koncepcióvá szélesítésén alapult. Mindez lehetővé tette a termelési alapú számítás szigorú keresztülvitelét és az ebből a szempontból nem egynemű közgazdasági jellegű tevékenységek kiszűrését, amennyiben nem állott velük szemben egyértelműen közgazdasági, azaz materiális jellegű fogyasztás [1], [18].

daságtani elméleti, mind statisztikai konceptuális és kvantifikációs szempontból, mely utóbbi munka oroszánrészét *R. Stone* végezte el. [20] Ez az elméletileg koherens rendszer úttörő jelentőségű volt abból a szempontból, hogy világosan megkülönböztette a materiális termelési bázison alapuló nemzetijövedelem-fogalmat és az annak megfelelő végső materiális fogyasztást az alternatív módon kialakítandó, aggregált személyi jövedelmeken alapuló fogalomtól, amellyel a végső fogyasztás makroökonómiai szinten mérhető. Ez utóbbiban jól figyelembe lehetett venni nemcsak a materiális, hanem az immateriális termelést is, minthogy az angol személyi jövedelemadóstatisztika így épült fel, és ez összhangban állt az angol jóléti gazdaságtan által propagált követelményekkel is, lehetővé téve a makroökonómiailag még megvalósítható szubjektív értékelést is. Tisztán elméleti gazdaságtani mértékkel mérve azonban ez utóbbi törekvések ismét alkalmasak voltak zavarkeltésre ebben a kérdésben, ahogy erre *Joan Robinson* egyik 1956-os megnyilatkozásában joggal hivatkozott, de amelyek talán a tisztázás felé vezető út elkerülhetetlen buktatóiként is felfoghatók. [21]

Az Egyesült Államokban jelentős hozzájárulás született e kérdések megoldásához *Simon Kuznets* részéről, aki 1947-ben a nemzeti jövedelemnek egy háromoldalú mérlegét dolgozta ki, mégpedig oly módon, hogy a nemzeti jövedelem materiális termékben mért nagyságrendje és annak végső felhasználási oldala mint a mérleg két szembeállított oldala közé egy harmadik, középső oldalként a nemzeti jövedelem közbeeső elosztási mérlegét iktatta be. Ez a harmadik oldal tulajdonképpen egy megelőző fázisát mutatta be a megtermelt materiális termék végső felhasználásának, de mint Kuznets hangsúlyozta, tisztán elméleti szempontból — minden komputációs nehézség ellenére — ennek nagyságrendje a másik két oldal nagyságrendjével össze kellett, hogy vágjon. Ennek az elméleti felismerésnek ugyan mutatkoztak halvány csírai már de Bruyn és Fellner elemzéseiben, de ettől függetlenül Kuznets teljesítményét nem lehet elég nagyra értékelni.

Ehhez ugyanis elsősorban azt kell átlátni, hogy még ha el is tekintünk a pénz vásárlóerejének az ingadozásaiból adódó problémáktól, azaz még ha meg is elégszünk a nemzeti jövedelem egy évre és a folyó árak bázisán történő kiszámításával, akkor is összezavarja a képet a jövedelmek eredeti és másodlagos elosztása, mely utóbbi természetesen nem csak egy második, hanem esetleg többszörös és nehezen nyomon követhető újraelosztást eredményez. Ennek az újraelosztásnak emellett jellegzetessége az is, hogy formái nem megállapodott, hanem az időben állandóan változó jellegűek. Bowley vizsgálódásai erre a kérdésre vonatkozóan eleinte az ellenkező irányba mutattak ugyan, mert a jövedelmek elosztásának egyes elemei nagy állandósággal jelentkeztek statisztikailag, olyannyira, hogy ezek nyomán Stamp „kivédhetetlen” törvényszerűségekről beszélt velük kapcsolatban. Ez a determinizmus megfelelt a Quetelet által kifejtett statisztikai koncepciónak, közelebbről a jövedelmek Pareto-görbe szerinti megoszlásának. Ezért írta Stamp, hogy „... amennyiben a jövedelmek eloszlását az általunk ismert civilizált országokban szemügyre vesszük, és azt a jellegzetes eloszlást látjuk, amelyet a grafikon mutat — azaz a Pareto-görbe szerinti eloszlást —, azon kezdünk gondolkodni, hogy vajon ez a világegyetem természetéből folyóan ilyen-e, és gondolatban visszamegyünk a középkorig, amikor a társadalom gazdag bárókból és nagytömegű vagyontalan jobbágyból állott, és felmerül bennünk az a gondolat, hogy a maihoz hasonló megoszlással találkozánk-e abban a korban is”. Ennek az inter-

pretációnak a hasonlósága Quetelet-ével még a szóhasználatban is több mint feltűnő, mivel az utóbbi azt is megfogalmazta, hogy a társadalom elemeinek variációs lehetőségei csökkennek a civilizáció elterjedésével. ([14] 88. old. és [23].) Igaz, ezt Quetelet az áringadozások maximumának és minimumának az egymáshoz való közeledésével kapcsolatban állapította meg, méghozzá a XIX. századra nézve. Ebből arra is lehet következtetni, hogy a gazdaságstatisztika makroökonómiai összefüggéseiben és különösen a nemzetijövedelem-számítással kapcsolatban a probléma sztochasztikus vonatkozásainak a gondolata még fel sem merült, főleg annak rövid lejáratú, éves felmérésben való megközelítése miatt. Ez a tényező csupán a hosszú lejáratú megfontolások felmerülésével került előtérbe, midőn a pénz vásárlóerejének változásait vagy felületesebb megközelítésben az árak változásainak zavaró hatásait még akkor is ki kellett szűrni a nemzetijövedelem-számításokból a makroökonómiai szinten, ha a Marshall és Pigou által felvetett szubjektív értékelési szempontokat nem lehetett érvényesíteni.

EGY SZÜKSÉGES ESZKÖZ, AZ INDEXSZÁMÍTÁS FEJLŐDÉSE ÉS A VALÓSZÍNŰSÉG-SZÁMÍTÁS

E kérdés felmerülése és a megoldásra irányuló erőfeszítések tudományelméleti és tantörténeti elemzése szervesen illeszkedik a nemzetijövedelem-számítások kialakulásához, és így e vázlatos szintézist lezáró kérdésnek tekinthető. A pénz vásárlóereje ingadozásai mérésének gondolata a tudományos közgazdasági gondolkodással egyidős probléma, de mégis csak az 1860-as években vetődött fel abban a formában, mint a statisztikai, közelebről a gazdaságstatisztikai módszertannak valamilyen megnyugtató és tovább nem halasztható kérdése.⁸

Ezek a törekvések erősen felgyorsuló formában elsősorban a német statisztikusok körében vezettek a XIX. század utolsó harmadában jelentős eredményekre, főleg *Laspeyres*, *Paasche* és *Drobisch* munkássága révén, szilárdan beágyazva a statisztikai átlagok elméletébe, valamint ehhez kapcsolódva a közgazdasági érték változásainak mérhetőségébe olyan kiválasztott áruaggregátumokon keresztül, melyek árai mind a kiinduló, mind a változást mérő időpontban megfigyelhetők voltak.⁹

Néhány évvel később, 1887-ben Marshallnál merült fel az a gondolat, hogy ezeket a zömmel rövid lejáratú változások mérésére alkalmazott és látszólag statikus módszertani problémának tekintett indexszámokat éppen az átlagok elméletével való szoros összefüggésük miatt, tulajdonképpen a hosszabb lejáratú gazdasági dinamika mérésére is fel lehet használni. Az általa javasolt módszer olyan indexsorok képzésének a lehetőségét vetette fel, ahol az index bázisa évről évre változik oly módon, hogy mindig a megelőző évet választják bázisul, s az így kialakuló „láncindex” kiküszöböli

⁸ Mindez nem jelentette tehát a korai előfutárok — mint *Carli*, *Dutôt*, *Smith*, *Young*, *Shuckburgh-Evelyn*, *Lowe*, *Poulett-Scrope* vagy *Tooke* — nem elhanyagolható kezdeményezéseinek a lebecsülését, de mint követelményt e kérdésnek a makroökonómiai kvantifikációval és — amit *Schumpeter* hangsúlyozott elsőknek — a valószínűség-számítási alapokkal való összhangba hozását. [24]

⁹ Ilyen megfontolásokból kiindulva *Laspeyres* megoldotta a bázisértéken történő indexszámítás módszertani problémáját a számtani átlag elmélete segítségével, figyelemmel az ettől eltérő, elvileg emelkedő árváltozások esetére. [25] *Paasche* ugyanezt a problémát a róla elnevezett és hasonló alapon álló formula segítségével a változó fizikai értelemben vett áruvolumen esetére is kiterjesztette. [26] *Drobisch* pedig tulajdonképpen még tovább szélesítette az indexszámítás lehetőségét az ún. súlyozási probléma, illetve a súlyok keresztvezésének a módszertani kimunkálásával. [27]

a korábban annyi fejtörést okozó változásokat a pénz vásárlóerejéből és a makroökonomiai számításokból is, amennyiben azok ez utóbbi tényezőtől erednek. Jellemzőnek tekinthető, hogy még a „nagy Marshall” is annyira jelentősnek tartotta az akkori gazdasági fejlődés dinamikáját, hogy e láncindexek alkalmazását maximálisan öt-tízéves periódusokra javasolta, tekintettel a gazdaság dinamikájából előálló struktúraváltozásokra, amelyek szerinte a mérendő makroökonomiai statisztikai aggregátum azonosságát, illetve korábbi összetételével feltételezhető „egyneműségét” az általa választott időperióduson túl már kétségessé teszik. [28]

Az itt vázolt törekvésekkel egyidőben és azok hatására *Jevons* egy módszertanilag hasonló, de statisztikai technika szempontjából némileg eltérő megoldást javasolt, nevezetesen az indexszámok konstrukciójának nem a számtani, hanem a mértani átlagra történő alapozását. [29] Felfogása szerint ugyanis a statisztikusok által felhasznált közgazdasági változók sohasem lineáris jellegűek, hanem grafikusán ábrázolva valamilyen görbe vonal mentén való elmozdulás jellemzi azokat. Akár ezen, akár a korábbi számtani átlag elméletén konstruált alapon kerültek a XIX. század utolsó harmadában az indexszámok alkalmazásra, a gazdaságstatisztikusok azt gyakorlatilag árárányok mérésének tekintették, többnyire százalékban kifejezve, melyek egy árukomplexum árainak változását pontmérésként az alap-, illetve a megfigyelési időpont között, azaz kétszer rögzítették, avagy láncindex esetén akár többször is, de többnyire mindig éves viszonylatban. A statisztikusokat az említett módszertani felépítési problémák megoldásán túlmenően erősen foglalkoztatták a kvantifikációból s annak kivitelezéséből eredő problémák. E problémák között említhetők:

1. a megfigyelendő áruk kiválasztásának, illetve összetételének kérdése;
2. az árak megfigyelésének jegyzése;
3. a bázisidőpont megválasztása.

A módszertani problémák megértéséhez nagyban hozzájárult a dán *Westergaard* azon 1890-es felismerése is, hogy a három alapvető indexformula, az ár-, az érték- és a volumenindex között matematikailag szigorúan meghatározható összefüggés áll fenn, mely elsősorban az ellenőrző számítások és a logikai kontroll szempontjából jelentős. [30]

Az indexszámítás fejlődésének a felgyorsulása lazán ugyan, de már az említett német statisztikusok munkásságában is kapcsolódott a statisztikai tudomány valószínűség-számítási alapokra helyezéséhez, mégis kétségkívül az említett angol közgazdászok munkásságában vált szorosabbá ez a kapcsolat. Különösen Marshall és *Edgeworth* hozzájárulásai voltak igen jelentősek ebből a szempontból az 1880-as és 1890-es években. Előbbi az a priori, azaz determinisztikus valószínűségek érvényesülésének hangsúlyozásával meglehetősen szorosan kapcsolódott Quetelet klasszikus valószínűség-számítási gondolköréhez. Ezeknek a megfontolásoknak a segítségével nagyjából azonos eredményre juttott, mint korábban Smith, vagy maga Quetelet, nevezetesen az egyéni értékelésekben mutatkozó szubjektív különbségek kiküszöbölhetőkké váltak a közgazdaságtani makroökonomiai elméleti elemzésekből.¹⁰

¹⁰ Lásd: *Horváth Róbert: Adam Smith's Performance in the field of Index-Numbers. Essays in Political Arithmetics and Smithianism. Acta Universitatis Szegediensis. Juridica et Politica, I. XXV. F. 2. Szeged. 1978. 67. és köv. old., továbbá Quetelet [23] 71. és köv. old., valamint Physique Sociale ou Sur l'Homme et le Développement de ses Facultés. (2. kiad. Muquardt. Bruxelles—Paris—St.-Petersbourg. 1869. 467 old.)*

Marshallnál a makroökonómiai számítások előtérbe nyomulása s az ezekkel kapcsolatos aggregátumok mérési problémája a kvantifikáció révén különös jelentőséget és időszerűséget kapott. Bár a határhaszonelméleti megfontolásokra tekintettel nem mulasztotta el állandóan hangoztatni, hogy a pénz vásárlóerejének az értékelése a gazdagoknál és a szegényeknél vagy egyes közgazdaságilag markáns, egyéb csoportoknál igen jelentősen eltérő lehet, mégis oda konkludált, hogy bár „... ugyanaz az ár — az egyén számára — igen különböző szükségletkielégítéseket takar, minthogy elegendő pénzzel rendelkezhet, avagy érzékenysége is nagyon különböző lehet, ezek a különbségek mégis elhanyagolhatók, amennyiben egy nagyszámú embertömeg átlagát vesszük vizsgálat alá”. Ezzel az idézettel kapcsolatban azt kell megjegyezni, hogy újabb megalapozásaként Marshall éppen Edgeworth 1881-ben megjelent „Mathematical Physics” című művére hivatkozott.¹¹

Marshall gondolatvilágát erősen foglalkoztatta az a közgazdaságtudományi probléma, hogy léteznie kell az elméleti közgazdaságtudományban egy „olyan külső — azaz objektív — mérési standardnak”, amelynek segítségével az egyéni motivációk erőssége is lemérhető a pénz-ár rátán keresztül, mert ennek nem léte esetén csak „szubjektív benyomásokról” beszélhetünk. Marshall érvelése szerint a külső standard segítségével „... a tények csoportosíthatók, és a rájuk vonatkozó megállapítások megfelelő módon kialakíthatók, megközelítő pontossággal és számszerűleg”. Álláspontjának ilyen értelmezése azonban nem jelenti azt, hogy teljesen elvetette volna a szubjektív értékelést és a rajta alapuló hasznossági elméletet. Éppen ellenkezőleg, midőn feltárta a nemzeti jövedelem megtermelését és annak végső és túlnyomóan magán jellegű felhasználása különbségét, tulajdonképpen közelebb került a végső helyes elméleti megoldáshoz, mint a kortárs és későbbi úgynevezett jóléti közgazdaságtan képviselői, elsősorban maga Pigou. Ezt jól mutatja, hogy Marshall már ez időben szorgalmazta a kereslet mérését, vagyis egy olyan probléma megoldását, mely az ökonometria megszületése idején, azaz az 1930-as években az egyik legfontosabb megoldandó problémaként jelentkezett, a következő megfontolással: „... habár jelenleg a kereslet elmélete még gyermekkorát éli, már most előrelátható, hogy lehetséges a fogyasztásra vonatkozó olyan adatokat begyűjteni és azokat úgy elrendezni, hogy az általános közjólét különböző kérdéseinek nagy jelentőségét kidomborítsa.” Ennek ellenére kitartott ama nézete mellett, hogy az egyes egyéni szükségletek közötti különbségek makroökonómiai szinten kiegyenlítik egymást, és így indokoltnak tartotta vizsgálódásaiból egy általános keresleti törvény levezetését az árstatisztikai aggregációk bázisán, még akkor is, ha a Quetelet által definiált „zavaró okok” felmerülését az „állandó hatóokok” mellett nem lehetett szerinte kizárni.

Marshall azon a véleményen volt, hogy az árak „erősen konjekturális statisztikai jellegűek” — azaz becslésszerűek —, „és jelentős hibákkal telítettek”. Így, annak ellenére, hogy végső elemzésben egy statisztikailag operatív közgazdasági elmélet kialakításán fáradozott, részben ahhoz is hozzájárult e nehézségek hangoztatásával, hogy felerősödjenek azok az akkoriban ismét felmerülő hangok, melyek bizalmatlansággal fogadták akár az elméleti, akár az alkalmazott közgazdaságtan terén a statisztikai mérési törekvések előtérbe nyomulását. Ekkoriban különösen az indexszámok

¹¹ Lásd Marshall [9] 18. old.

alkalmazását támadták nagy vehemenciával. Ezen a téren a legmesszebbre a holland statisztikus, *Pierson* ment el, aki teljes használhatatlanságukat igyekezett bizonyítani, míg vele szemben az ellenkező véletet, általános érvényű felhasználhatóságukat *Walsh* képviselte, túlhangsúlyozva megkülönböztetés nélküli alkalmazásuk lehetőségeit.¹² Velük összehasonlítva Marshall és Edgeworth álláspontja igen kiegyensúlyozott és mértéktartó volt, mondván, hogy a statisztikai megfigyelések számát és minőségének javítását egyaránt szorgalmazni kell a közgazdaságtan elmélete és gyakorlati alkalmazása szempontjából, de természetesen a statisztikai módszertan egyidejű és párhuzamos fejlesztésével együtt.

Vizsgálódásainkból — úgy gondoljuk — már az eddigi során is kitűnt az, hogy Marshall Quetelet álláspontját és egyszersmind annak egyidejű meghaladását képviselte. Ezt legjobban a gazdasági fejlődésre vonatkozó nézeteivel lehet igazolni, amelyre nézve világosan érzékelt a különbségeket a nagy számok törvényének, azaz az a priori következtetéseknek minden további nélküli általános sémaként való alkalmazása és egy jóval árnyaltabb, a különféle részsokaságok reprezentativitását felvető, azaz a modern sampling-módszerhez közel álló általánosító következtetés kialakítása között. Ennek alátámasztásaként, arra a példára lehet hivatkozni, hogy akár a csoportosított gyakorisági ármegoszlások középértékeit, akár az általa definiált ún. „normálköltések” reprezentativitását, avagy az „átlagos vállalat” kérdéseit elemezte, mindig tudatában volt annak, hogy ezeket, különösen a legutóbbit, nem véletlenszerűen választja ki az elméleti közgazdász, hanem egy nagyon is részletes elemzés alapján. Nem vitás, hogy Marshallnak ez az álláspontja a modern rétegzett mintavétel gondolatának egy korai közgazdaságtani megfogalmazása.¹³

Jelen vizsgálódások alapján kétségtelennek látszik az is, hogy Edgeworth már jóval közelebb állt a modern valószínűség-számítási gondolkodáshoz és a modern statisztikai módszertanhoz. Már egy 1897-es tanulmányában felvetette a valószínű hiba mérésének a jelentőségét közgazdaságtani téren is.¹⁴

További munkásságában Edgeworth még inkább törekedett arra, hogy különbséget tegyen az a priori, vagy ahogy ő nevezte, „nem verifikált” és az a posteriori vagy „statisztikai” valószínűségek azonosítása és felhasználása között az elméleti és alkalmazott közgazdaságtanban. Ezért egyre gyakrabban alkalmazta a valószínű hibát, és rendszeresen törekedett a statisztikai anyag reprezentativitásának a vizsgálatára, illetve kifejtésére. Ez utóbbi munkássága kezdeteként foghatjuk fel azt az 1896-ban megjelentetett tanulmányát, mely „Az indexszámok védelmében” címet viselte.¹⁵

Ebben azt fejtegette, hogy azok végeredményben különféle spekulatív feltételezéseken alapulnak, ezért azoknak valószínűség-elméleti jellegét és a *Laplace* által megha-

¹² Lásd: *Pierson, N. G.*: Further Considerations on Index-Numbers. *Economic Journal*. March. 1896., továbbá *Walsh, C. M.*: The measurement of General Exchange Value. New York. Macmillan. 1901., valamint The Fundamental Problem in the Monetary Science. Macmillan. London. 1903., végül *Index-Numbers*. Encyclopaedia of the Social Sciences. 1. kiad.

¹³ Lásd *Marshall* [11] 317. old., továbbá *Edgeworth, F. Y.*: Measuring the Variations of the Money Standard. Reports of the British Association. London. 1887—1889., továbbá *Index-Numbers*. *Palgrave's Dictionary of Political Economy*. Szerk.: *Palgrave, R. H. I.* New York. Kelley. 1963. 384. és köv. old. (1. kiad. London. 1894—1900.).

¹⁴ A bimetalizmus valutarendszerének előnyeit és hátrányait kutatva ugyanis tisztán elméleti szempontból, megkísérelte a fizikai tudományokban alkalmazott módszerek analógiájára, azaz az a priori gondolatmenet és a nagy számok törvénye analógiájára a kérdést megoldani, amelynél *de Morgan*ra való hivatkozással eleinte a normál hiba kiszámítását vélte még szükségesnek [31]. Eközben jutott el ahhoz a felismeréshez, hogy a szóródások mérésére vonatkozó illeszkedés jóságának a tesztje az átlag körül nem a normál, hanem a valószínű hiba.

¹⁵ Lásd: *Edgeworth*: A Defence of Index-Numbers. *Economic Journal*. 1896., 356. és köv. old.

tározott hibatörvények alá vetettségét nem lehet vitatni. Ez a megfontolása azon a tényen alapult, hogy „az átlagokból kialakul egy közösnek tekinthető elméleti irányvonal, de az egyedi mozgások ettől függetlenek”, továbbá, hogy ez a megfigyelés „mind a fizikában, mind általában a társadalmi jelenségekben is érvényesül”. Egy későbbi, 1910-ből származó tanulmányában, melyet „A valószínűség-elmélet alkalmazása a közgazdaságtanban” címmel adott közre, álláspontját lényegesebben árnyaltabban fejtette már ki, arra hivatkozva, hogy „természetesen az ilyenfajta a priori előfeltételezés megdől egy olyan specifikus evidencia felmerülése esetén, mely a — megoszlási — görbe alakjára nézve mást „mond”, mert — ahogy e gondolatmenetet folytatta — „ilyen esetben felmerül a szüksége annak — véleménye szerint —, hogy az a priori valószínűség fennforgását felülbíráljuk, akár egy nagyon határozott specifikus evidencia, akár magas rendű szakértők egybehangzó véleménye alapján”.¹⁶

Végül ebben az összefüggésben az is egy igen jelentős eredménye munkásságának, hogy a kor egyik legismertebb angol közgazdasági enciklopédiájában, mely *Palgrave* nevéhez fűződött, az indexszámítás problémáinak egy igen kitűnő és előremutató összefoglalását nyújtotta ez alatt a címszó alatt. Ebben az összefoglalásban nagy világossággal és ugyanakkor tömörséggel fejtette ki az indexszámítás elméleti és gyakorlati problémáit, és lehetővé tette, hogy a közgazdász társadalom viszonylag könnyen és gyorsan igazodjon el ebben a kérdésben, amelynek ismerete nélkül — ez volt a mottója a cikknek — problémáik már nem voltak korszerű színvonalon művelhetők. Ez a felfogás természetesen a statisztikusok számára is kijelölte a feladatokat: e módszereket kellett tökéletesíteni és egyre szélesebb körben felhasználni. Ezzel foglalkozik tanulmányunk befejező része.

IRVING FISHER MUNKÁSSÁGA

Az indexszámítás fejlődésének fenti áttekintése során, mely azt mint a közgazdasági elmélet és alkalmazott elemzés módszerét vizsgálja, célszerűnek látszik *Schumpeternek* azt a megállapítását szem előtt tartani, miszerint a XIX. és XX. század fordulója volt különösen az az időszak, amikor ez a fejlődés az előbbieken említett közgazdászok és gazdaságstatisztikusok hatására felgyorsult.¹⁷

Ezzel kapcsolatban azonban *Schumpeter* nagy jelentőséget tulajdonított *W. C. Mitchell* idevágó tevékenységének is [32], melyet itt helytelen lenne említés nélkül hagyni. Szerinte a valószínűség-számításnak az indexszámításba történő beáramlását és korszakos jelentőségű hozzájárulását ez időszakban mégsem *Mitchell*, hanem *Irving Fisher* dolgozta ki híressé vált „Indexszámok számítása” című művében, mely 1922-ben jelent meg. [33] Kétségtelen ugyan, hogy *Fisher* munkássága már korábban megkezdődött, s egészen 1892-re megy vissza, mikor a „Matematikai vizsgálódások az érték- és árelmélet köréből” címmel első jelentősebb eredményeit közreadta, melye-

¹⁶ Lásd [31] Applications of Probabilities to Economics. *Economic Journal*. June 1910. 287. és köv. old., valamint 390. old. 3. és 5. jegyzet, hivatkozással *Dupuit, D. J.*: De l'Utilité et de sa Mesure. *Écrits Choisis*. Szerk.: *de Bernardi, M.* Turin. La Riforma Sociale. 1933. (1. kiad. 1844.); továbbá *Colson, L. C.*: Cours d'Économie Politique à l'École Polytechnique et de l'École des Ponts et Chaussées. bőv. végleges kiad. Paris. Gauthiers-Villars — Alcan. 1907—1931. 1—6. köt. (*Edgeworth* ezen megállapításainak a kialakításában nemcsak magának *Marshallnak*, de olyan elődök nézeteinek is nagy szerepe volt, mint például *Colson* vagy egyenesen *Dupuit* álláspontja, akikre kifejezetten hivatkozott is.)

¹⁷ Lásd *Schumpeter* [24] alatt i. m. 1326. és köv. old.

ket az ugyancsak nagy jelentőségű 1911-es monográfia követett „A pénz vásárlóereje” címmel.¹⁸ Egyet lehet azonban érteni Schumpeter azon megállapításával, hogy Fisher „... minden későbbi teljesítménye erre az alapvető műre — az 1922-ben megjelentre — és az abban foglalt ‚tesztek’ vizsgálatára volt alapozva”. [24]

Ebben az indexszámok vizsgálatának szentelt korszakos jelentőségű műben Fisher nagy terjedelemben foglalkozott elődei teljesítményével. Gondosan megvizsgálta, hogy azok mennyiben voltak eredeti elméleti megállapítások vagy csupán inkább másoktól átvett gondolatok, avagy csak azok alkalmazásai. E szigorú, de objektív kritikai elemzés lehetővé tette egy nagyszabású szintézis kialakítását, és így joggal tekinthető műve mérföldkönek a gazdaságstatisztika elméletének egésze szempontjából is.

Fisher elsősorban arra törekedett, hogy kidolgozza a módszertani apparátus egész fegyvertárát a reálbérek, az áru- és pénzforgalmi mutatók és különösen a pénz vásárlóereje mérésére vonatkozóan, elhatárolva az indexszámok legkülönfélébb konstrukcióit és változatait, valamint azok ún. tesztjeit, melyek segítették azok használhatóságát és megbízhatóságát elbírálni az alkalmazás során. Fisher e teljesítményével kapcsolatban a mű kiadója, *W. T. Foster* azt hangsúlyozta előszavában, hogy a tradicionális közgazdaságtan által kidolgozott korábbi módszerek — akár verbális, akár filozófiai vagy tekintélyi, szakértői véleményeken alapultak is — már a múlt meghaladott korszakához tartoznak statisztikai szempontból. Ezzel kapcsolatban kiemelte, hogy a Fisher által kidolgozott indexformula konstrukcióból eredő szisztematikus hibája 1‰ 800 nagyságrendű csupán, ami világos bizonyítéka megbízhatóságának, és minden olyan kifogást érvénytelenít, mint amilyenekkel Pierson állt elő. Fisher az első kiadás előszavában vizsgálódásainak induktív jellegét emelte ki, mondván, hogy ez természetesen nem zárja ki azok kifejezetten „elméleti” jellegét. Fogalmazása szerint ezek a vizsgálódások egyszerre „tudomány-” és „ars-” — azaz mesterségbeli eljárás — jellegűek és szerényen csupán arra hivatkozott, hogy e monográfiában több mint száz (valójában mintegy 170) formulát vett beható vizsgálat alá.

A monográfia módszerét a részletesség és rendszeresség hatja át. A kiindulás a legegyszerűbb indexformákkal vagy „egyszerű indexekkel” foglalkozik, elsőként olyanokkal, melyek egyszerű arányokat jelentenek egyes egyedi javakra, illetve árucikkekre nézve, és ezek változásait százalékos arányban fejezik ki különböző időpontokra nézve, megfelelő átlagolások alapján. „Valóságos indexszámoknak” mégis csupán azokat tekintette, amelyek egy nagyobb árucsoport árainak átlagolásából mint valódi „árviszonylatok” (*price-relatives*), vagy ahogy kifejezte, P_1/P_0 formában állíthatók elő, ahol — mint ismert — az 1 és a 0 jelzés az időpont megjelölésére vonatkozik. Ezek fő jellegzetessége tehát az, hogy megragadják az árak két időpont között bekövetkezett változását, és nem két földrajzi hely közötti egyidejű összehasonlításra szolgálnak. E megkülönböztetés alapján Fisher az egyszerű és a valóságos, azaz aggregált indexszámok kifejtésénél hármass megközelítést alkalmazott, nevezetesen számszerű vagy numerikus, grafikus és algebrai kifejtésüket adva főbb jellegzetességeik megállapítása céljából.

¹⁸ Lásd *Fisher, I.: Mathematical Investigations in the Theory of Value and Prices.* Kelley. New York. 1965. (1. kiad. 1892.), továbbá *The Purchasing Power of Money — Its Determination and Relation to Credit, Interest and Crises.* Kelley. New York. 1971. (1. kiad. 1911.), valamint *The Nature of Capital and Income.* Kelley. New York. 1965. (1. kiad. 1906.).

A jellegzetességek megállapításának fő módszereként Fisher a műve IV. fejezetében kifejtett ellenőrző teszteként használta fel, köztük az ún. „megfordíthatósági kritériumot” (reversal-test), mely vonatkozhat mind az időbeli megfordíthatóságra (T_1), mind az alkotóelemek megfordíthatóságára (T_2). Elképzelhető egy harmadik alternatíva is, nevezetesen az árumegfordíthatósági teszt, melyet a későbbiekben Walsh „körbefordíthatósági” (circular) tesztnek nevezett el, amivel azonban Fisher eredeti álláspontja ellentétben áll. Ez utóbbi szerint ő ezt csupán olyan előzetes feltételnek tekintette, melynek minden körülmény között adottnak kell lennie, s valószínűleg ebből következett az is, hogy ezt külön nem is definiálta. Ezek a megfordíthatósági tesztek a két összehasonlítandó áruvolumenre vonatkozó indexformulák felcserélhetőségét fejezik tehát ki, akár az összehasonlítás két időperiódusára, akár a formulában szereplő két faktorra, az árra és a mennyiségre (P és Q) vonatkozóan anélkül, hogy az így manipulált indexszám konstrukciójának módszertani helyességét vagy a formula által adott eredmény megbízhatóságát ez a művelet befolyásolná. Az előszóból kitűnően maga Fisher azon a véleményen volt, hogy ezek közül a megfordíthatósági kritériumok közül messze az időbeli megfordíthatóság kritériuma a legjobban használható, míg a tényezőmegfordíthatóságé elég közepes eredménnyel jár. A harmadik, úgynevezett körbefordítási kritérium azonban egész egyszerűen elvetendő azon megfontolás alapján, hogy „konceptiója hibás és elméletileg teljesen nem is lehet annak eleget tenni”.

Elvileg ezeknek a teszteknek a kidolgozása mögött az a szándék húzódott meg, hogy minden „jónak” tekinthető formulára nézve ezek egyértelműen „jó” minősítést adjanak, és minden „rossz” formulára nézve ugyancsak egyértelműen „rosszat”. Fisher tulajdonképpen még ezzel sem elégedett meg. További erőfeszítése arra összpontosult, hogy megtalálja e kritériumok alapján azt a „legjobb” formulát, amely emellett még műve XI. fejezetében kifejtett azon követelményeknek is megfelel, hogy viszonylag egyszerű konstrukcióval rendelkezzen, és gyorsan és könnyen kiszámítható is legyen. Az összes általa kidolgozott formulák között mindössze csupán nyolc olyat talált, amelyek ezeknek a maximálisnak tekinthető követelményeknek megfeleltek, de ez utóbbiak között is mindössze csupán egy — a híres 353-as formula — elégített ki minden szempontot, s ezért azt „ideális formulának” nevezte jel.

Fisher ezt a formulát tulajdonképpen a formulák úgynevezett „keresztezésével” alakította ki. Ilyen keresztezéseket a formulákon belül — elsősorban az ún. „súlyok” keresztezését — már korábban is használtak, elsősorban Drobisch, de különös módon „... a formulák keresztezésének a gondolatát mint lehetőséget eddig mindenki elmulasztotta”, jegyezte meg Fisher. Az ideális formula végeredményben a két alapvető index, a Laspeyres, illetve a Paasche által kidolgozott ár- és volumenindex keresztezett és súlyozott mértani átlagát jelenti, és az indexszámításban meghonosodott jelölésmódoknak megfelelően ismert alakban írható fel:

$$IF_{353} = \frac{Sp_1q_0}{Sp_0q_0} \cdot \frac{Sp_1q_1}{Sp_0q_1}$$

ahol S az ár- és mennyiségi tényezők szorzatának az aggregátumát jelenti, az 1 és a 0 pedig az időpontok megjelölésére szolgálnak.

Egy ilyen típusú indexformula kialakításának a lehetőségére tulajdonképpen Bowley már 1899-ben, Walsh pedig 1901-ben utalt, ezt maga Fisher is az 1920-as évek elején realizálta, mégis annak szisztematikus levezetése és tesztelése nélkül. Ezt a munkát Fisher az 1922-es műben végezte el, hogy biztosítsa azt a bizonyos „középutat” a korábban kidolgozott formulák között azok súlyainak a keresztezésével, és növelje pontosságukat azok átlagainak a képzésével. Ez utóbbi az, ami a mérési hibát a minimumra szorítja, nem is beszélve a számítás egyszerűségéről és gyorsaságáról mint egy további igen előnyös tulajdonságáról. Fisher számításai szerint az ideális formula pontossága olyan nagyfokú, hogy a mérési hiba „az egy százalék nyolcad részén belül helyezkedik el: . . . vagy másként kifejezve a Washington-obeliszek magasságához képest egy arasz, avagy még másként, egy átlagember súlyából kevesebb három unciánál, illetve egy 8 dolláros kiadásból 1 cent értéknek felel meg”. Végül, de nem utolsó sorban, ahogy ezt a fizikusok vagy a csillagászok kifejeznék: „A ‚szisztematikus hiba’ elhanyagolható nagyságrendű”. Fisher egyébként ezzel kapcsolatban azt is leszögezte, hogy szerinte „. . . az egy bizonyos célra kidolgozott, jó formulának más célokra is megfelelőnek kell lennie”, valamint hogy az „. . . Összes módszerek (minden torzítás és hiba leszámításával) eredményükben meg kell hogy egyezzenek!”.

Fisher érdemei között ki kell emelni azt az egyszerűséget, mellyel az indexszámítás valószínűség-számítási alapjainak a kérdését kidolgozta.¹⁹ Kiindulása e kérdésben az volt, hogy „. . . amennyiben megfelelően nagy számú árviszonylatot használunk fel, rendszerint a legtöbb esetben igen csekély aszimmetria mutatkozik a statisztikai megoszlásban”, azaz az eloszlás megközelítően normális lesz. Egy további következményként „. . . minden olyan aszimmetria, mely a szóródási diagram segítségével kimutatható az árviszonylatok egyenes formulájával, visszafordítható, amennyiben ezeket az arányokat is megfordítva vizsgáljuk”. Más szóval a súlyok keresztezésével és méginkább a formulák keresztezésével, illetve az árviszonylatok keresztezésével a Fisher által alkalmazott teszteknek megfelelően a két irányból vizsgált súlyozott vagy keresztezett formulák szimmetrikus megoldásokat, illetve megoszlásokat adnak. Ezek a megfogalmazások arra utalnak, hogy a nagy számok törvényének helyes alkalmazásával nincsen semmilyen irányban (sem pozitív, sem negatív) eltérés a mérésben, és ebből a szempontból az összes kidolgozott formulák rangsorolhatók annak megfelelően, hogy eredményük közelebb vagy távolabb esik ugyanarra az esetre nézve az ideális formulától. Az utóbbinak a valószínű hibája tehát a többi index eltéréseinek a mértékéül, standardjául szolgálhat, és erre a célra Fisher öt eltérési mérőszámot javasolt a standard egységében kifejezve, aszerint hogy az eltérés 0, ± 1 vagy ± 2 .

A nagyobb nyomaték kedvéért Fisher az általa meghatározott indexszámokat minőségi kategóriákba is besorolta olyan megjelölésekkel, mint „értéktelen”, „gyenge”, „megfelelő”, „jó”, „kiváló” és „egészen kiváló” indexek. A legjobbak közé tartozó, azaz az értékelési skála felső fokán elhelyezkedő 29 indexformula elemzése szerint az ideális indexhez mérve csupán a 0,5—1,0 százalék közötti pontossági eltérést mutat, vagyis ez a statisztikai mérési módszer, amelyet a valószínűség-számítási alapon álló indexszámítás a nevezett 29 formulával képvisel, éppen olyan pontos-

¹⁹ Lásd [33] 229. és köv., 242. és köv., valamint 330. és köv. old., továbbá Appendix I (Notes to Text), Note to Chapter XI. § 11 (Does Skewness and Dispersion matter), s végül Chart 65 a 409. oldalon.

ságú, mint akármilyen fizikai kísérleti eszköz. Ebből a megállapításból az is következik, hogy nincs szükség az indexszámok csoportosítására aszerint sem, hogy azokat milyen tárgyra és milyen területen kívánjuk alkalmazni (ahogy ezt Mitchell javasolta), mert minden számítás további pontosítása már csak attól függ, hogy a vizsgálat tárgya megfelelő gondossággal van-e körülhatárolva, és az adatbázis reprezentativitása növelhető-e még. Mindkét kérdést Fisher gyakorlati statisztikai, azaz statisztikai technikai kvantifikációs problémának, de egyáltalán nem elhanyagolható jelentőségűnek tekintette. E célból számította ki az általa legfontosabbnak tekintett 36 jószágra nézve az ideális formula pontosságának öt fokozatú és a fentiekben ismertetett mérőszámát.

Ha azonban egy árucsoport-választékot a maga összességében mint más árukra vonatkoztatott reprezentatív mintát fogunk fel, úgy a statisztikai mérés alkalmával az a követelmény is felmerül, hogy nemcsak a „36-os mintát” kell a reprezentativitás szempontjából figyelembe venni, hanem azt a jóval nagyobb sokaságot is, amely nem szerepel a mintában. Ezért jelentette ki Fisher, hogy: „Ezzel az indexszámok pontosságára nézve új vizsgálódási területek nyílnak meg, mert figyelembe kell venni 1. a minta kiválasztását, illetve összetételét, valamint 2. a minta egységeinek a számát is... Ez a két új téma legalább olyan fontosnak bizonyulhat, mint magának a formulának a kiválasztása”, ez volt Fisher végső konklúziója.²⁰

Azt a kérdést, hogy a mintába bekerülő áruk száma mikor tekinthető elégségesnek, Fisher szerint mégiscsak az indexszám kiszámításának a célja dönti el, „... akár általános, akár speciális jellegű indexszámról legyen is szó”. De ez a választás valamilyen módon „... szorosan kapcsolódik a helyesen végrehajtott súlyozáshoz, amely helyett az előbbit mint alternatívát akár fel is lehet használni”. Az árjegyzések számára nézve az volt a végső véleménye, hogy minimálisan legalább 20-at, de optimálisan legalább 50 körülit helyes tekintetbe venni. Ennél több hozhat ugyan még némi javulást, de ez a hatás biztosan elenyészik, amennyiben 200 jegyzés alapján kívánunk dolgozni.

A korábban már említett „téves döntés” természetesen nem azonos az eredeti adatok hibáival vagy az eredeti adatok felvétele alkalmával az adatgyűjtők által elkövetett árjegyzési hibákkal, ezért Fisher szükségesnek látta ez utóbbi kérdéssel is foglalkozni. E téren arra a megállapításra jutott, hogy ezeknek a jelentősége tulajdonképpen csekély. Ezt egy meggyőző példával kívánta bizonyítani. Feltételezett 100 árun alapuló bázis esetén, amennyiben 10 árunak a jegyzésében egyformán 10 százalékos hiba van, és valamennyi egy irányba esik, azaz kumulálódik, az egész áruminta jegyzésében ez mindössze 1 százalékos hibát eredményez. Amennyiben ezek az elkövetett hibák nem egy irányba esnek, többnyire kiegyenlítik egymás hatását, mint az általában a statisztikai eltérések esetében tapasztalható. Ha teljesen véletlenszerű a megoszlásuk, az előálló valószínű hiba akkor sem több 1/2 százaléknál. Többek között ezért szorgalmazta Fisher azt, hogy a specializált indexszámok alkalmazásával

²⁰ Meg kell azonban jegyezni, hogy pontosan ez az a terület, melyen Fisher jóval kevésbé eredetit alkotott. Itt inkább csak Mitchell, Kelley és Piersons korábbi idevágó kutatásainak frappáns összefoglalását nyújtotta. Mégis azzal a végső figyelmeztetéssel, hogy egy „nem megfontolt döntés” ezen a két területen, vagy mint harmadik komoly hibalehetőség, „egy tévedés az eredeti, alapul szolgáló statisztikai adatokban” sokkal nagyobb hibát eredményezhet, mint magának a formulának a — helytelen — megválasztása.

a valószínű hiba kiszámításának eléggé bonyolult kérdéseit a minimálisra szorítsa a gazdaságstatisztikai gyakorlatban. Ettől függetlenül az indexszámok legfontosabb hozzájárulását a gazdaságstatisztika problémáinak megoldásához — különösen a makroökonómiai jellegűekhez — a pénz vásárlóerejének a mérésében látta.

A valószínűség-számítás bonyolultabb kérdéseinek jövőbeni gazdaságstatisztikai alkalmazását illetően azonban Fisher már inkább szkeptikus volt, különösen ami a legkisebb négyzetek módszerének felhasználásán alapuló megfontolásokat illeti, amelyet leginkább *A. A. Young* szorgalmazott. Ugyanez volt a véleménye azokról a bizonytalansági feltételezésekről is, amelyekről már Edgeworth megállapította, hogy „... az adatok ilyen jellege fordított arányú változást okozhat, mint normálmegoszlástól való eltérésük vagy azok négyzete”. Fisher a bonyolultabb valószínűség-számítási módszerek felhasználásának jövőjét inkább azon a területen látta, „... ahol az adatok hiányosak vagy bizonytalanok”.²¹

Az indexszámok felhasználásának gyors elterjedése kapcsán, főleg azok elméleti és technikai tökéletesítése hatására a Nemzetközi Statisztikai Enciklopédia megemlíti, hogy 1924 és 1937 között az olasz *Gini* hasonló formulák és ugyancsak hasonló jellegű kritériumok alapján, akárcsak *Haberler*, bizonyos alapvető indexszámítási kérdésekben Fisherrel párhuzamosan, Európában is felszínen tartotta ezeket a kérdéseket. *Divisa* 1925-ben, *Törnquist* pedig 1937-ben a faktormegfordítás bázisán kísérletezett ugyanakkor új típusú láncindexek kialakításával, s ugyanez az enciklopédia nagy jelentőséget tulajdonított az e téren lefolyt fejlődés áttekintésének és kritikai értékelésének is, melyet *Frisch* végzett el 1936-ban.²²

Ebben az első világháború utáni korszakban egyre nagyobb hangsúlyt kapott az úgynevezett „normál sampling” módszerek alkalmazása, akár a fogyasztók, akár az alapvető árufeleségek kiválasztásában, figyelemmel a súlyozásra és az árak összehasonlítására, akárcsak az indexbázisban bekövetkezett változásoknak a felmérése, avagy a minőségben bekövetkezett változások és a helyettesítési lehetőségek kimunkálása. Mindez *King* munkássága révén az 1930-as évektől kezdve a „valós” vagy „reál valószínűségi mintavételi eljárás” néven ment át a gyakorlatba.²³

Tanulmányunk e hosszabb és elsősorban statisztikai technikai részével kapcsolatban elmondható azonban az is, hogy a valószínűség-számításra alapozott mintavételi

²¹ Lásd [33] Chapter XVII (Summary and Outlook), § 14 (The Future Uses of Index-Numbers), 367. és köv. old., továbbá Appendix I (Note to Chapter III), § 12 (Professor Edgeworth's and Professor Young's Probability System of Weighting give Erratic Results). 387. és köv. old., végül *Fisher* nézeteire vonatkozóan a korrelációra alapított valószínűségi elmélet felhasználásának a lehetőségeiről az *R. L. Kelley* által javasolt módszer bírálatával: Note to Chapter XVI, § 4 (Probable Error by Professor Kelley's Method). 430. és köv. old.

²² *Ruist, E.*: Index-Numbers I. Theoretical Aspects. International Statistical Encyclopaedia. Szerk.: *Kruskal, W. H.* — *Tanur, J. M.* 2. kiad. The Free Press — Collier Macmillan. New York—London. 1978. Vol. 1. 451. és köv. old., *Gini* kontribúciójának említése nélkül. Utóbbira nézve „Gini, Corrado” címszó alatt, 394. és köv. old., hivatkozással *Gini, C.*: Quelques Considérations au sujet de la Construction des Nombres-Indices des Prix et de Quelques Questions Analogues. *Metron*. 1924—1925. 3. és köv. old., továbbá *Methods of Eliminating the Influence of Several Group of Factors. Econometrica*. 1937. 56. és köv. old.; lásd még *Divisia, F.*: L'Indice Monétaire et la Théorie de la Monnaie. *Revue de l'Économie Politique*. 1929. 842. és köv. old., továbbá *Törnquist, L.*: Finlands Banks Konsumtionsprisindex. *Nordisk Tidskrift for Teknisk Ökonomi*. 1942. 79 és köv. old., valamint *Frisch, R. A. K.*: Annual Survey of General Economic Theory — The Problem of Index Numbers. *Econometrica*. 1936. 1. és köv. old.; *Haberler, G.*: Der Sinn der Index-Zahlen — Untersuchung über den Begriff des Preisniveaus und die Methoden zu seiner Messung. Mohr. Tübingen. 1927.

²³ Itt azonban azt is meg kell jegyezni, hogy egy teljesen új korszak a klaszter- és rétegzett mintavételi eljárások széles körű elterjedésével az ezekből eredő mintavételi hibák rendszeres kiszámításával, valamint az árak és áruk változékonyságának a vizsgálatával kifejezetten az a posteriori valószínűségi bázison már csak a második világháború után kezdődött meg, a már hivatkozott International Statistical Encyclopaedia (Index-Numbers. III. Sampling) szerint is.

módszerek az indexszámításban való elterjedése csak ebben az utóbbi korszakban vezetett az ökonometria eredményeinek valódi értelemben vett felhasználásához, különösen ami a statisztikai keresletanalízist illeti. Ily módon végül is az a priori valószínűségi bázis felhasználása megmaradt, ha mindjárt csak a végső indukció, a végkövetkeztetések vonalára korlátozva is. Amidőn ugyanis — akár kiigazított, akár nem kiigazított — reprezentatív módszerrel begyűjtött adatokat használunk, az a posteriori megoszlás, melyet különféle nem normál megoszlású empirikus görbékkel ábrázolhatunk, felfogható egy olyan ismeretlen elméleti megoszlásként, amelyről különféle feltételezésekkel élhetünk, illetve megoszlásáról különféle hipotéziseket állíthatunk fel.

Egy ilyen jellegű hipotézis azonban ez esetben is, mint általában az indukció bármely esetében, csak egy a priori valószínűség-elméleti bázison alakítható ki, legyen törvényszerűsége akár ismeretlen, avagy csak bizonyos túlzottan széles határok között ismert, ahogy ezt *Schultz* már 1938-ban éppen a keresleti elemzés kutatása kapcsán leszögezte.²⁴ Ennek következtében az a priori alapon végezhető „hipotézis-testing” továbbra is egy lényeges része az a posteriori valószínűségi alapon álló normál vagy reál mintavételi módszernek. Mindkétfajta valószínűségi bázisra szükség van ahhoz, hogy az indexszámelmélet és annak gyakorlati alkalmazása a tudomány követelményeinek megfeleljen.

Az 1980-as években egyre gyakrabban lehet találkozni az indexelmélet és indexszámítás gyakorlata területén olyan technikai újítási törekvésekkel, melyek a szubjektív vagy marginalista értékelést próbálták érvényesíteni. Erre a célra úgynevezett „konstans hasznossági indexek” (constant utility indices) vagy „közömbösségi árindexek” (indifference price indices) kialakítását szorgalmazták, meghatározva azok alsó és felső határait vagy éppen „szimultán” határait. Ugyanezzel a módszerrel láncindexeket is konstruáltak, sőt legújabbban az indexek differenciálszámítással való előállítására is terjed.

Mivel már a második világháború utáni időszakban a lineáris indexek módszertani kérdését sikerrel megoldották, most már nemcsak az időpont-összehasonlítások, de a differenciálszámítás segítségével a folyamatos időszakra vetített hosszabb időszakok indexének kiszámítása is megoldhatóvá vált.²⁵

*

A makroökonómiai számítások fejlődésének ezt az alap kutatás-jellegű áttekintését lezárva megállapítható, hogy elsősorban a valószínűség-számítás szerepében mutatkozó változás a legszembeötlőbb. A nemzetijövedelem-számítások kialakulása folyamán általában az a priori, determinisztikus fejlődési irányvonal az uralkodó, talán

²⁴ Lásd: *Schultz, H.*: The Theory and Measurement of Demand. Chicago. The University Press. 1972. 128. és köv. old., ahol a matematikai megformulázást a 14. lábjegyzet tartalmazza, az alapvető hipotézisek filozófiai ismeretelméleti problémáit pedig a 137. és köv. old.

²⁵ Lásd a 23. lábjegyzetben említett *Ruist* művét: The Economic Theory, 454. és 456. old., hivatkozással *Konus, A. A.*: The Problem of the True Index of Cost of Living. *Econometrica*. 1939. 10. és köv. old., továbbá *Ulmer, M. J.*: The Economic Theory of Cost of Living Index Numbers. New York. Columbia. 1950., valamint *Staehle, H.*: A development of the Economic Theory of Price Index Numbers. *Review of Economic Studies*. 1934. 163. és köv. old., akárcsak *Theil, H.*: The Information Approach to Demand Analysis. *Econometrica*. 1965. 67. és köv. old. és *Best Linear Index Numbers of Prices and Quantities. Econometrica*. 1960. 464. és köv. old., végül *Kloek, T.—de Wit, G. M.*: Best Linear and Best Linear Unbiased Index Numbers. *Econometrica*. 1961. 602. és köv. old.

elsősorban a gazdaságpolitikai megfontolások miatt. Így nem meglepő, hogy még napjainkban is — az említett „ökonometriai áttörés” ellenére — a valószínűség-számítás gazdaságstatisztikai alkalmazásai túlnyomóan a determinisztikus bázison történnek, elsősorban „a felmerülő szempontok igen nagy száma miatt”, ahogy ezt 1964-ben Frisch megfogalmazta.²⁶ Szerinte csak az „első determinista megközelítés alapján lehet a valószínűség-számítás (statisztikai jellegű) elemzésre való alkalmazásához eljutni”, azaz azt a gazdasági programozás és tervezés sztochasztikus jellegű alkalmazásaira is felhasználni.

Az ökonometria fejlődésének ilyen értékelésével természetesen egyet lehet érteni, különösen ami a nemzetijövedelem-számítások standardizált módszerű felhasználásait illeti, akár a nyugat-európai „System of National Accounts” (SNA), akár a tervgazdálkodást folytató államokban kialakított „Material Product System” (MPS), valamint a ráfordítás-kibocsátás táblák és az ezek alapján kifejlődött „input-output analysis” felhasználása lebeg szemünk előtt abban a formában, ahogy azt *W. W. Leontief* kifejlesztette.

Összehasonlítva az e téren mutatkozó, többnyire esetleges és ritkábban alkalmazott sztochasztikus módszerekkel, a normál vagy reál sztochasztikus valószínűség-számítási megközelítés az indexszámítás területén szinte általánosnak mondható az újabb fejlődésben, szilárdan támaszkodva azokra az elméleti és módszertani, valamint a kvantifikációs-instrumentális alapokra, melyeket Fisher fektetett le.

IRODALOM

- [1] *Horváth, R. A.*: Probability and Epistemology in Theoretical Economics and Economic Statistics. Megjelent: Probability since 1800. Interdisciplinary Studies of Scientific Development. Szerk.: *Heidelberger, M.—Krüger, M.—Rheinwald, R.* Kleine Verlag. Bielefeld. 185—201. old.
- [2] *Horváth, R. A.*: The Rise of Macroeconomic Calculations in Economic Statistics. Megjelent: The Probabilistic Revolution. 2. köt. Ideas in the Sciences. Szerk.: *Krüger, L.—Gigerenzer, G.—Morgan, M. S.* The MIT Press. Cambridge—London. 1987. 147—169. old.
- [3] *Frisch, R. A. K.*: A Survey of the Development of Economics in the last Century. Megjelent: Economic Planning Studies — A Collection of Essays. Szerk.: *Long, F.* Reidel. Dordrecht. Boston. 1976. 10. és köv. old.
- [4] *de Bruyn Kops*: Revenu Annuel de la Nation. Megjelent: Congrès International de Statistique à la Haye. Septième Session. Première Partie. Nijhoff. La Haye. 1869. 137—144. old.
- [5] *Baxter, R. D.*: National Income and Taxation of the United Kingdom. I. National Income. II. Taxation. Megjelent: Congrès International de Statistique à la Haye, Compte-Rendu des Travaux de la Septième Session. Seconde Partie. Szerk.: *von Baumhauer.* 1870. 528—532. old.
- [6] *von Mayr, G.*: Jahreseinkommen der Nation. Megjelent: Congrès International de Statistique à la Haye. Septième Session. Première Partie. Nijhoff. La Haye. 1869. 145 old.
- [7] *Fényes Elek*: Párhuzam egyfelől a magyar koronai birodalom, másfelől az ausztriai, német, lengyel és cseh koronai országok között, területi, népességi, hadi és pénzügyi tekintetben. Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények. III. köt. Magyar Tudományos Akadémia. Pest. 1807. 265—305. old.
- [8] *Fellner, F.*: L'Évaluation de la Richesse Nationale. Bulletin de l'Institut International de Statistique. 8e Session. Vol. XIII. 2e Partie. Budapest. 1901. 96—136. old.
- [9] *Marshall, A.*: Principles of Economics — An Introductory Volume. Macmillan. London. 1930. 18—202. old.
- [10] *Fellner, F.*: Die Schätzung des Volkseinkommens. Bulletin de l'I. I. S. 9e Session. Vol. XIV. 3e Partie. Berlin. 1905. 109—120. old.
- [11] *Clark, C. G.*: The Conditions of Economic Progress. Macmillan. London. 1951. VI. old.
- [12] *Horváth Róbert*: A polgári nemzeti jövedelemszámítás Magyarországon. *Statisztikai Szemle.* 1956. évi 4. sz. 324—337. old.
- [13] *Keynes, J. M.*: The Economic Consequences of the Peace. Macmillan. London. 1920., továbbá *Hargreaves, E. L.*: The Problem of Mark-Debts. London Essays in Economics in Honour of Edwin Cannan. Macmillan. London. 1927.
- [14] *Stamp, J. C.*: Wealth and Taxable Capacity — The Newmarch Lectures for 1920—1921 on Current Statistical Problems in Wealth and Industry. King. London. 1922.

²⁶ Lásd [3] alatt i. m., Preface to the Oslo-Channel Model. 101. és köv. old.

- [15] *Pigou, A. C.*: Wealth and Welfare. Macmillan. London. 1912., továbbá *Pigou, A. C.*: The Economics of Welfare. Macmillan. London. 1946.
- [16] A nemzeti jövedelem és az adóstatisztika problémái. A Magyar Statisztikai Társaság szakértekezlete. *Magyar Statisztikai Szemle*: 1938. évi 7. sz. 731—735. old.
- [17] *Fellner Frigyes*: Csonka-Magyarország nemzeti vagyona. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1929. 94 old.
- [18] *Lange, O.*: Introduction to Econometrics. Pergamon Press. New York—Warsaw. 1959., továbbá *Lange, O.*: Essays in Economic Planning. Indian Statistical Series. 4. sz. Bombay. Asia Publishing House. 1960.
- [19] *Keynes, J. M.*: The General Theory of Employment, Interest and Money. Macmillan. London. 1936., továbbá *Sweezy, P. M.*: The Theory of Capitalist Development — Principles of Marxian Political Economy, 5. kiad. Monthly Review Press. New York. 1964. (1. kiad. Dennis Dobson Ltd. London. 1946.)
- [20] National Income and Expenditure of the United Kingdom. Cmd. 6623. sz. H. M. S. O. London. 1945., továbbá *Stone, R.*: The Use and Development of National Income and Expenditure Estimates — Lessons of the British War Economy. Cambridge University Press. Cambridge. 1951.
- [21] *Robinson, J. W.*: The Accumulation of Capital. Macmillan. London. 1956. 389 old.
- [22] *Kuznets (Smith), S.*: National Income — A Summary of Findings. Reprint. Arno Press. New York. 1975. (1. kiad. uo. 1946.), továbbá *Kuznets, S.*: National Income and Capital Formation 1919—1935. National Bureau of Economic Research. New York. 1937.
- [23] *Quetelet, A. L.*: Lettres à S. A. R. le Duc-régnant de Saxe-Cobourg et Gotha sur la Théorie des Probabilités appliquées aux Sciences Morales et Politiques. Hayez. Bruxelles. 1846. 70 old.
- [24] *Schumpeter, J. A.*: History of Economic Analysis. Szerk.: *Boody-Schumpeter, E.* 6. kiad. Allen and Unwin. London. 1967. 644 old. (1. kiad. New York. 1954.)
- [25] *Laspeyres, E. A.*: Hamburger Warenpreise und die californisch-australischen Goldentdeckungen seit 1848. *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*. 1864. 81. és köv., valamint 209. és köv. old., továbbá *Laspeyres, E. A.*: Die Berechnung einer mittleren Preissteigerung. uo. 296. és köv. old.
- [26] *Paasche, H.*: Über die Preisentwicklung der letzten Jahre nach den Hamburger Börsenentwicklungen. uo. 1871.
- [27] *Drobisch, M. W.*: Über Mittelgrößen und die Anwendbarkeit derselben auf die Berechnung des Steigens und Sinkens des Geldwertes. uo. 1871.
- [28] *Marshall, A.*: Remedies for Fluctuations of General Prices. *Contemporary Review*. 1887.
- [29] *Jevons, W. S.*: Investigations in Currency and Finance. 1884. Reprint. Kelley. New York. 1964. (1. kiad. uo. 1863.), továbbá *Jevons, W. S.*: The Variations of Prices and the Value of Currency since. 1782. London. 1865., továbbá *Jevons, W. S.*: A Serious Fall in the Value of Gold Ascertained. London. 1863.
- [30] *Westergaard, H.—Nybölle, H. C.*: Grundzüge der Theorie der Statistik. Gustav Fischer. Jena. 1927. 559. old. (1. kiad. 1890.)
- [31] *Edgeworth, F. Y.*: Miscellaneous Applications of the Calculus of Probability. *Journal of the Royal Statistical Society*. 1897—1898. 681. old., továbbá *Edgeworth, F. Y.*: Papers Relating to Political Economy. Macmillan. London. 1925.
- [32] *Mitchell, W. C.*: Index-Numbers of the Wholesale Prices in the U. S. and Foreign Countries. Bulletins 173 and 284 of U. S. Bureau of Labour Statistics. é. n. továbbá *Mitchell, W. C.*: The Making and Using of Index-Numbers. (Reprint) Kelley. New York. 1965. (1. kiad. uo. 1938.)
- [33] *Fisher, I.*: The Making of Index-Numbers. A Study of their Varieties. Tests and Reliability. 3. átdolg. kiad. Kelley. New York. 1967. (1. kiad. uo. 1922.)

TÁRGYSZÓ: Statisztika története. Nemzeti jövedelem.

РЕЗЮМЕ

Автор показывает, что в противоположность мнению представителей экономической теории и эконометрии, статистическая верификация экономической теории началась не в первой половине XX века, а еще в последней трети XIX столетия, конкретно в результате деятельности стремившихся к произведению макроэкономических расчетов представителей экономической статистики в рамках международных статистических конгрессов и сессий Международного статистического института.

На эти инициативы обратили внимание представители английской неоклассической школы, а затем также и английской теории экономики благосостояния, которые со времени стыка веков как в исчислении национального дохода, так и изменения колебаний стоимости денег установили тесные связи с экономической статистикой и теорией вероятностей. Этот ход развития был завершен с 1930 лет возникновением эконометрии, которая, однако, в области измерения стоимости денег уступила место новейшему направлению расчета статистических индексов, получившему современное обоснование также и со стороны теории вероятностей.

Автор прослеживает развитие в этой области вплоть до начала второй мировой войны.

SUMMARY

The study points out that contrary to the opinion of the representatives of economic theory and econometrics, the statistical verification of economic theory started before the first half of the 20th century, i.e. already in the last third of the 19th century. It has begun with a result of the activity of economic-statisticians striving for macroeconomic analysis, on international statistical conferences and on the sessions of the International Statistical Institute.

These initiatives were endorsed by English neoclassical then by English welfare economics from the turn of the century on, and it formed close contacts with economic-statistics and with the calculus of probability, both in the scope of national income computation and in measuring the fluctuations of the value of money. The development was completed by the emergence of econometrics in the 1930s which however, made way in the field of measuring the value of money to the newest tendency of statistical index computation backed up also by up-to-date calculus of probability.

The study follows the development up to World War II.

Tájékoztató adatok az iparforgalmi keresőnéesség ingavándorlásairól.

Données de Hongrie sur le mouvement alternant parmi la population active de la catégorie „industrie et trafic“.

Résumé. Sur le mouvement alternant („Pendelwanderung“), on avait jusqu'ici, en Hongrie, des données détaillées, et d'un caractère représentatif, pour Budapest seulement. Lors du recensement général de 1930, nous avons essayé la première fois d'observer ce mouvement pour la Hongrie. A cet égard, les investigations ne portaient pas non plus sur la population entière. Elles se bornaient, conformément au système de la statistique hongroise des entreprises, aux employés et autres salariés des exploitations minières, de l'industrie, du commerce, des établissements de crédit, des transports et communications, laissant de côté, pour des causes d'ordre technique, rendues nécessaires par le dépouillement, le personnel des chemins de fer à traction à vapeur et celui des Postes, Télégraphes et Téléphones. Bien que, en raison du système du dépouillement, les chiffres présentent encore quelques autres lacunes, ils ont une très grande valeur documentaire.

D'après le tableau 1, parmi la population active des catégories „mines, industrie, commerce et crédit“, il y avait en 1930 141.490 personnes qui travaillaient en dehors de la ville ou commune où elles habitaient, de sorte que celles-là (appelées en allemand „Pendler“) représentaient 3,5% de la population active totale, 12,3% de la population active desdites catégories et 16,2% des employés et du personnel auxiliaire de ces dernières. Les nombres proportionnels diffèrent assez suivant les différentes régions. Ils sont élevés, et c'est compréhensible, autour des centres industriels et commerciaux ayant un caractère urbain. Il en est de même surtout aux environs de Budapest (tableau 2), où, en premier lieu à cause du grand nombre des banlieusards travaillant dans la capitale (et en partie d'un mouvement alternant d'ouvriers entre certaines localités environnant Budapest), la proportion des „pendlers“, par rapport à la population active de la catégorie „industrie et trafic“, est de 40,4% pour les communes suburbaines et de 45,1% pour la grande banlieue. Naturellement, la proportion des Budapestois travaillant journellement en dehors de la capitale est très petite (2,4%). En province (tableau 3), il y avait en 1930 93 communes et villes départementales comptant au moins 100 „pendlers“ (avec Budapest et ses environs et les villes autonomes de province, 166). Il est compréhensible que les nombres proportionnels sont assez élevés pour les banlieues de presque tous les gros centres économiques. — Ajoutons que les données, indiquant seulement, d'après le lieu de résidence, les

personnes travaillant hors de la commune ou ville qu'elles habitaient, n'offrent pas de renseignements sur le lieu de travail, ni sur les rapports entre celui-ci et le lieu de résidence, ni sur la distance entre ces deux lieux, etc. — Notre graphique au pointillé, qui montre même les endroits comptant relativement peu de „pendlers“ (50), offre, suivant le lieu de résidence, un tableau assez caractéristique du vif mouvement alternant enregistré autour des centres importants.

Az a körülmény, hogy a népesség egy része nem lakóhelyén keresi kenyerét, tulajdonképpen a múltba visszamenőleg is megfigyelhető. Ma nagy horderejű tömegjelenszerűen zajlik le a többnyire a munkapiac kielégítésére, kiegyenlítésére is törekvő tisztviselő- és munkásvándormozgalom (vándorforgalom) számos változata. A különböző okokra és tényezőkre visszavezethető, foglalkozásonként és területileg más és más formát öltő emberáramlás különféle fajai közül most csupán az *ingavándorlás*, vagy ingaszerű vándormozgalom néven megjelölt¹⁾ jelenséggel kívánunk foglalkozni az országosan *első ízben* rendelkezésre álló, bár csak tájékoztató értékű és hézagos 1930. évi adatok alapján.

Az ú. n. ingavándormozgalom az iparosodással, a városi, főleg nagyvárosi élet ki-fejlesztésével, a közlekedési lehetőségek tökéletesbülésével, az olcsóbb és sokszor egészségesebb, nyugodtabb életet biztosító külvárosok képződésével párhuzamosan alakult ki. Ezidőszert rendkívül nagy embertömeget mozgat meg és pedig rendszerint naponta (többnyire nappal), sőt részben egy napon többször is (a déli munkamegszakítás ideje alatt lakóhelyükre visszatérőket pl. délelőtt és délután, tehát oda-vissza kétszer). Mint Nagy-Budapest hosszú ideje vajdó problémája is mutatja, ez a tömegmozga-

¹⁾ Ez a megnevezés nem egészen hű kifejezője a lakó- és munkahely közt többnyire naponta lezajló ingaszerű mozgási jelenségnek. De nem tökéletes a német „Pendelwanderung“ kifejezés sem. A francia terminológia még ennyire sem alakult ki; a régebben leginkább használt „demi-migration“ és „migration temporaire“ kifejezések helyett újabban francia részről a „migration alternante“ kifejezést javasolják.

lom nem csupán statisztikai és szociográfiai szempontokból sajátos és érdekes, hanem közlekedésügyi, közteherviselési, városfejlesztési stb., más szóval általános városigazgatási nézőpontokból szintén a legaktuálisabb problémák közé lépett elő. Sőt megnövekedett méreteire való tekintettel ma már országos súlyú jelenség. Statisztikai megfigyelése azonban az idevágó vizsgálódások akadályai és költségsége miatt még a kezdet nehézségeivel küzd. Ézideig a leggyakrabban az ingavándorlások közlekedéspolitikai jelentősége nyert megvilágítást. Átfogóbb, minden szempontra kiterjeszkedő megrögzítésének szükségessége inkább csak újabb merült fel, úgyhogy a teljesebb külföldi adatgyűjtések is csak egészen szórványosak. Az idevágó irodalomból elég ezért a Nemzetközi Statisztikai Intézet alapvető becsü munkálkodását¹⁾ megemlíteni, melyről egyébként a hazai szakközönség a Magyar Statisztikai Társaság több előadói ülésén már tudomást is szerezhetett.²⁾

Magyarországon legelőször Budapest-környéki viszonylatban került napirendre e kérdés statisztikai feltárásának szükségessége. Hivatalos statisztikánk, és pedig mind az országos, mind a székesfővárosi statisztikai hivatal a fővárost övező községkoszorú népesedésének megfigyelése során az ingaszerű vándorlások kialakulásáról és jelentőségéről szinte már évtizedek óta rendszeresen megemlékezett³⁾; ezt a jelenséget a főváros környék fejlődését körvonalzó cikkeinkben a Szemle hasábjain is⁴⁾ érinthetjük. Kielégítő és teljes választ azonban az ingavándorlások kérdésére a magyar sta-

tisztika mind máig nem adott.¹⁾ Az idevonatkozó felvilágosításokkal sajnos a különféle feladatokkal nagyon is túlterhelt 1930. évi magyar népszámlálás is adós maradt. Megjegyzendő, hogy az 1890 óta egyre rendszeresebbé kiépített ú. n. vállalati statisztika az iparforgalmi vállalatok alkalmazottait munkahelyük szerint csoportosítja;²⁾ ezeknek az adatoknak a lakóhely alapelvein álló részletes foglalkozási feldolgozás adataival való egybevetése útján tehát már régebben is lett volna mód az ingaszerű vándorforgalom tájékoztató adatainak kiszámítására, bár főleg az a körülmény, hogy az utóbbi feldolgozás a munka nélkül levőket is felöleli, a kétféle összeállítás egybevetéséből nyerhető adatok értékét a békeévekben is zavarólag befolyásolta volna.³⁾

Tekintettel arra, hogy Budapest környékének újabb fejlődése az ingavándorlások számszerű nagyságának meghatározását ismét az érdeklődés homlokterébe állította, még 1932 elején, az 1930. évi népszámlálás foglalkozási feldolgozásának megkezdése előtt egy kisebb kiegészítő feldolgozást hoztunk javaslatba abból a célból, hogy ezen a réven a magyarországi ingavándormozgalmról legalább néhány főbb tájékoztató adat rendelkezésre álljon. E kiegészítő feldolgozást az a körülmény teszi lehetővé, hogy a bányászat és kohászat, az ipar, a kereskedelem és hitel és a közlekedés körében azokról az egyénekről (a munkanélküliektől eltekintve), akik nem laknak vállalatuk székhelyén, a vállalatokhoz való besorolás, tehát a munkahely szerint illetékes községhez való áttétel céljából ú. n. kivonati (repülő) lapok készülnek, amelyek az illetők nevén kívül lakó- és munkahelyüket, az alkalmazó vállalatnak, valamint foglalkozá-

¹⁾ V. ö. *Losch*: Die Statistik der Pendelwanderungen, Bulletin de l'Institut International de Statistique, Tome XXV, 3ème Livraison, 759—807. l. — *van Zanten*: Rapport sur la migration et le mouvement alternants, La Haye, 1934, 40 l. (A Nemzetközi Statisztikai Intézet XXII. — londoni — ülésén nyomatásban benyújtott jelentés).

²⁾ V. ö. *Fellner* Frigyes dr. beszámolóját az Intézet tokiói üléséről (l. Magy. Stat. Szemle 1931. évf. 67. és köv. l.), valamint *Kovács* Alajos dr. jelentését a londoni üléséről (l. M. Stat. Szemle, 1934. évf. 516. és köv. l.).

³⁾ V. ö. többek közt: *Thirring* Gusztáv dr.: Újabb jelenségek Budapest népesedésében. Városi Szemle 1911. évf. 330—351. l. — Értékes idevágó adatokat közöl a *Bárczy—Harrer*-féle „Tanulmány a szomszédos községeknek Budapesthez való kapcsolásáról.” Budapest, 1908. E szerint (v. ö. 10. l.) a rendszeres foglalkozásukat Budapesten űző szomszédos községbeli keresők számát akkoriban 17.000-re lehetett becsülni.

⁴⁾ Legutoljára a „Fővárosunknak és környékének újabb fejlődése” c. cikkben (M. Stat. Szemle 1931. évf. 240—261. l.; v. ö. főleg a 250. lapon).

¹⁾ A Budapestre bejáró munkásságra vonatkozólag a legteljesebb (reprezentatív) adatokat Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatala szolgáltatja. L. *Illyefalvi* I. Lajos dr.: A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. Budapest, 1930. V. ö. 698. és köv. l. — Ezen az alapon értékes adatokat közölt az ingavándorlásokról *Ruisz* Rezső is; l. pl. „A nagyvasutak halála a perifériák urbanizálására” c. cikkét a Vasuti és közlekedési közlöny 63. évf. 37. számában (1932 máj. 8.).

²⁾ Erről bővebben az 1930. évi népszámlálás foglalkozási kötetének (M. Stat. Közlemények. Új sorozat. 86. kötet) bevezető szövegében is megemlékeztünk (l. a 28.* lapon).

³⁾ E zavaró befolyás szempontjából is jellegzetes adatokat találhatunk *Kovács* Alajos dr.-nak az 1910. évi népszámlálás zárókötetében (M. Stat. Közlemények. Új sorozat. 64. kötet) közölt szöveges elemzésében. (139.* és köv. l.).

suknak tüzetes megnevezését, továbbá néhány főbb demografiai adatukat is tartalmaznak. *E kivonati (repülő) lapok megszámlálása útján az ingavándorlások méreteiről eléggé jól tájékoztató képet kaphatunk.* Természetesen az így nyert adatoknak számos fogyatékossága van. Így az, hogy ezek a számok csupán az egyes községek határain átlépő tisztviselő- és munkásforgalmat mutatják ki,¹⁾ tehát a *község* területileg igen eltérő forgalmi bázisán nyugsznak. Ezenfelül szociális, közgazdasági és közlekedési szempontokból különösen a nagyobb kiterjedésű városok és községek határain belül, az egyes város- és községrészek közt végbemenő ingamozgás megfigyelésére néha hasonlóképpen nagy szükség volna. Alapvető hiányossága az adatoknak az is, hogy a vállalati statisztika kereteihez híven csupán az ipar-forgalomra terjeszkednek ki,²⁾ még pedig azoknak a foglalkozási ágazatoknak³⁾ a kivételével, amelyeket a vállalati statisztika a dolog természetéből kifolyólag sem ölelhet fel. Sőt a vállalati statisztikán alapuló kimutatások az ipar-forgalmat még azért sem ölelik fel teljes egészében, mert a vállalati statisztika feldolgozástechnikai okokból éppen a legnagyobb forgalmi vállalatokra (Máv, posta) nem terjed ki. A fent vázolt alapokon az ingavándormozgalmról kimutatható adatok tehát általában a valóság *alatt* maradnak.⁴⁾

¹⁾ Azonban az országhatáron átlépő ingavándormozgalmat *nélkül*, minthogy vállalati statisztikánk csak a belföldön megtelepedett vállalatoknak a népszámláláskor belföldön tartózkodó alkalmazottaira terjeszkedik ki; a vállalati és a részletes foglalkozási statisztika adatai között az előbbi rovására mutatkozó különbség (főleg a határszéleken) részben ebben leli magyarázatát. Az ingavándorlások e sajátos formája egyébként külföldi tapasztalatok szerint feltétlenül megfigyelésreméltó.

²⁾ Már pedig ezenkívül nemcsak a közszolgáltatás és szabadfoglalkozások körében, hanem az ős-termelésnél is éppen elég jelentős, habár részben más jellegű az ingavándorlás; a tanyarendszer kialakulása, a tanyákon való végleges megtelepedés is részben az agrárélet ingavándormozgalmának káros hatásait (munkaidővesztés stb.) kívánja megszüntetni.

³⁾ Házi- és népipar, zándoripar; kofák és egyéb piaci, vásári és utcai árusok, házalókereskedők, ügynökök és alkuszok; közutak karbantartása stb. Ezenkívül egyes foglalkozási csoportokon *belül* is volnának ágak, amelyekben a vállalatok szerinti csoportosítás nem hajtható végre, tehát az esetleges kivonati lapok is hiányoznak.

⁴⁾ Márcsak a népszámlálás télközepi időpontja miatt is, amikor tudvalevőleg az idénymunkanélküliség tekintélyes mérvű (pl. az építőiparban), tehát a vállalati statisztika — és egyben az ingavándor-

Egy szempontból azonban — igaz, hogy csak elvétve — meghaladhatják a tényleges állapotokat; a vállalati statisztika ugyanis a fiókvállalatokat (részüzemeket) nemcsak egy községen belül, hanem, amennyiben a vállalati, illetőleg üzleti ágazat szerint egy-neműek, országosan is *egy tételbe* foglalva mutatja ki; úgyhogy adott esetben az az egyén is az ingavándorlók közé kerül, aki pl. a Hangya valamelyik vidéki fiókjánál — lakóhelyén — teljesít szolgáltatást, miután a Hangya egész hálózatában foglalkoztatottakat a vállalati statisztika a budapesti székhelyhez csoportosítja.

Alább bemutatandó adataink az 1930. évi népszámlálási anyag alapján tervbevett kisebb feldolgozás *előkészítő szakaszának eredményei*. A foglalkozási feldolgozás során ugyanis az ú. n. kivonati lapokat községenként külön megszámláltattuk. Ezen az alapon a jelzett korlátok között tehát az iparforgalmi ingavándorlók számát is megállapíthatjuk. Ez a szám nyers és csupán *tájékoztató értékű*; egyrészt, mert a kivonati (repülő-) lapok egyszerű megszámlálásának nem volt kellő ellenőrzése; másrészt, mivel a későbbi feldolgozások során a hibás, hiányos, be nem osztható kivonati lapok egy (kisebb) része kicselezteztetett stb.¹⁾ E hibaforrások azonban nem túlságosan nagyok s az adatok tájékoztató értékét nem befolyásolhatják.

A csupán kísérletnek tekintendő, de *első ízben országos terjedelmű* adatösszeállítás megyei végeredményeit az 1. tábla tárja elő. Az összeállítás első számoszlópa az ú. n. kivonati (repülő-) lapoknak, mászóval azoknak az iparforgalmi keresőknek a száma, akik 1930 december 31-én lakóhelyükön kívül fekvő vállalatnál állottak alkalmazásban. Ezeket tehát — de mindenestre csak a fentebb előadott korlátozásokkal — *ingavándorlóknak* kell és lehet tekinteni. A tábla két százalékoszlópa közül az első az így kimutatott iparforgalmi ingavándorlóknak az egész kereső népességhez.

forgalom — adatai sem érik el a legnagyobb erő-kifejtés idejében tapasztalható arányokat.

¹⁾ Így például a Nagy-Budapesthez sorozható 21 községben megolvasott 56.000 repülőlap közül a vállalati feldolgozás csak mintegy 47—48.000-re terjeszkedhetett ki. E két szám a megadott keretek közötti ingavándorlások mintegy maximális és minimális adatának tekinthető, azzal azonban, hogy kétségtelenül az 56.000-es szám áll közelebb a valósághoz. A különbség egy kisebb részét az is indokolhatja, hogy az eredetileg alighanem a gőz-erejű vasutak alkalmazottainak egy töredékéről is kiállított kivonati lapok is megszámláltak.

1. Az iparforgalmi¹⁾ ingavándorlók száma és aránya 1930-ban törvényhatóságunkint.
Nombre et proportion, en 1930, suivant les comitats et les villes autonomes, de personnes appartenant à la catégorie „industrie et trafic”¹⁾, qui travaillaient en dehors de la localité où elles habitaient.

Ország rész, vármegye, t.j.v. <i>Régions, comitats et villes autonomes</i>	Az iparforgalmi ¹⁾ ingavándorlók			Ország rész, vármegye, t.j.v. <i>Régions, comitats et villes autonomes</i>	Az iparforgalmi ¹⁾ ingavándorlók		
	száma — <i>Nombre des dites personnes</i>	Leur proportion % par rapport			száma — <i>Nombre des dites personnes</i>	Leur proportion % par rapport	
		az egész a la population active totale	az iparforgalmi a la population active de la catégorie „industrie et trafic”			az egész a la population active totale	az iparforgalmi a la population active de la catégorie „industrie et trafic”
keresőnépesesség %-ában				keresőnépesesség %-ában			
Dunántúli dombosvidék <i>Transdanubie</i>				Csanád, Arad és Torontál vm.	774	1.0	5.9
Baranya vm.*)	2.220	1.9	10.6	Csongrád vm.	534	0.8	3.9
Pécs t.jv.**)	381	1.3	2.6	Hódmezővásárhely t.jv.	178	0.6	2.5
Fejér vm.	1.788	1.9	12.5	Szeged t.jv.	587	0.9	2.7
Székesfehérvár t.jv.	242	1.3	3.0	Hajdu vm.	422	0.5	4.2
Győr, Moson és Pozsony vm.	2.748	4.1	21.1	Debrecen t.jv.	624	1.1	2.8
Győr t.jv.	379	1.5	2.7	Jász-Nagykun-Szolnok vm.	1.141	0.6	3.3
Komárom és Esztergom vm.	7.642	10.3	27.6	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	83.578	13.6	35.6
Somogy vm.	1.833	1.0	6.4	Budapest szfv.	7.864	1.4	2.4
Sopron vm.	1.296	2.0	11.9	Kecskemét t.jv.	150	0.4	1.9
Sopron t.jv.	147	0.9	2.0	Szabolcs és Ung vm.	1.018	0.6	4.2
Tolna vm.	1.272	1.0	5.8	Szatmár, Ugocsa és Bereg vm.	384	0.6	5.0
Vas vm.	2.847	2.3	10.8	Összesen — Total	99.001	4.3	12.7
Veszprém vm.	1.585	1.5	7.0	Északi dombosvidék. — Nord.			
Zala vm.	1.288	0.8	5.1	Abaúj-Torna vm.	323	0.8	6.4
Összesen: — Total:	25.668	2.1	10.0	Borsod, Gömör és Kishont vm.	7.403	5.9	23.6
Alföld. — Grande Plaine.				Miskolc t.jv.	1.270	4.4	9.2
Bács-Bodrog vm.	181	0.4	3.1	Heves vm.	2.549	1.8	10.9
Baja t.jv.	202	1.6	4.0	Nógrád és Hont vm.	4.647	4.9	17.6
Békés vm.	963	0.6	3.0	Zemplén vm.	629	1.0	5.3
Bihar vm.	401	0.5	4.6	Összesen — Total	16.821	3.4	15.0
				Magyarország mindössze			
				<i>Hongrie entière</i>	141490	3.5	12.3

¹⁾ A házi-, nép- és vándoripar keresői, a kofák és egyéb piaci, vásári és utcai árusok, házalókereskedők, ügynökök, alkuszok s a közutak karbantartása, államépítészeti hivatalok, gőzerejű vasutak, posta, távirtda és távbeszélő keresői nélkül. — *Non compris les personnes appartenant à la population active des catégories suivantes: industrie à domicile; industries ambulantes et du peuple; marchands des quatre saisons et autres débitants de marchés et de rues; marchands ambulants; placiers et courtiers; entretien des voies publiques; Bureaux pour les constructions de l'Etat; chemins de fer à traction à vapeur; Postes, Télégraphes et Téléphones.*

* Vm. = comitat. — ** Tjv. = ville autonome.

a második pedig az iparforgalmi keresők számához¹⁾ viszonyított arányát adja meg.

(Összesen tehát mintegy 140.000²⁾ iparforgalmi kereső kénytelen naponta (valamilyen közlekedési eszközön vagy gyalog) lakóhelyéről más községben fekvő munkahelyére utazni, ill. menni. Ez a mai Magyarország 1930. évi egész kereső lakosságának mintegy $\frac{1}{10}$ -a (3.5%), a jelzett kategóriák

¹⁾ Az 1. sz. tábla 1. jegyzetében felsorolt foglalkozási csoportok keresői nélkül.

²⁾ A gőzerejű vasutak, a posta stb. tisztviselőivel és segédszemélyzetével együtt kétségtelenül jelentékenyen emelkednék a 140.000-es szám.

nélküli iparforgalmi keresők számának (1.146.464) pedig egynolcada, azaz 12.3 %-a. Ami az általánosságban elmondottakat figyelembevéve társadalompolitikai, közgazdasági, közlekedési szempontokból is komoly megfontolásra intő, rendkívül magas arány. Még jobban megnő a hányados nagysága és jelentősége, ha tekintetbe vesszük, hogy csupán az iparforgalomnál alkalmazott tisztviselőkről és munkásokról kiállított kivonati lapoknak a számát állapítottuk meg¹⁾ és viszonyítottuk az önműlők

¹⁾ Az önműlők ingavándormozgalma amúgy is csak jelentéktelen.

és az alkalmazottak (tisztviselők és segéd-személyzet) együttes számához. Minthogy a területi részletadatok kiszámítását a megfelelő kategóriabeli önállók számának külön megállapítása és levonása, vagyis az alapszámoknak az önállók számától való megtisztítása nagyon megnehezítette volna, ezt az egyébként helyes és szükséges műveletet csupán az országos végeredményt illetőleg hajtottuk végre. Ezen az alapon kitűnik, hogy a mai Magyarországon az iparforgalmi¹⁾ tisztviselő- és munkástömegek 16,2%-ának,²⁾ vagyis minden hatodik keresőnek munkahelye más községben van, mint a lakása. A 16,2%-os hányados még akkor is hű képet ad e vándormozgalom jelentőségéről, ha mindazokat a körülményeket mérlegeljük, amelyek a bemutatott abszolút számokat néhol a valóságosnál magasabbra, máshol alacsonyabbra torzítják.³⁾

A rendkívül nagy területi eltéréseket egyrészt a törvényhatóságok elűtő természeti és közgazdasági viszonyaival, ill. népességük gazdaságtársadalmi összetételének különbözőségével, másrészt — mint már említettük — változatos települési sajátosságaival, főleg a községek eltérő területi (és népességi) nagyságával magyarázhatjuk. Általában csupán a nagyobb központok, a városias, valamint bánya- és ipari góccok körül élénkebb — természetszerűleg — az iparforgalmi ingavándorlások üteme. Ezt Pest vm. példája szemlélteti a legkivívobbban, ahol minden 7—8. kereső (13,6%) és pontosabban legalább az iparforgalom minden harmadik alkalmazottja (35,6%) ú. n. ingavándorló. De mindkét arányszám igen magas Komárom és Esztergom k. e. e. megyében, azután Borsod, Gömör és Kishont, valamint még Győr, Moson és Pószony s Nógrád és Hont megyékben. A t. városokban viszont érthetően alacsonyak a hányadosok, még a városi törvényhatóságok közt az első helyen álló Miskolcon is (9,2%), ahol egyébként ez a kissé tömege-sebb ingavándormozgalom a mai Magyarország másodlegnagyobb valóban városias agglomerációjának: Nagy-Miskolcnak falai

¹⁾ Az 1. sz. tábla 1. jegyzetében felsorolt foglalkozási csoportok nélkül.

²⁾ Az ingavándorlók közül természetszerűen kimaradó munka nélkül lévők adatainak az alapszámokból való kiküszöbölése után még jobban megnőne az ingavándorlók helyesebb és tisztább százaléka.

³⁾ Végeredményben valószínűleg valamivel alacsonyabb az iparforgalmi ingavándorlóknak (a megjelölt csoportok nélküli helyes abszolút adata a mai rendszer szerint kimutatottnál).

között marad. Ugyancsak az iparforgalmi lélekszámhoz viszonyított arányszámsor szerint a t. városi minimumot Kecskemét¹⁾ (1,9%) s a megyei mélypontot Békés vm. (3,0%) képviseli.

Szám szerint egyedül Pest megye adata igazán szembezőkő. Itt azonban helyesebb értékeket csak akkor kapunk — s egyben az 1. tábla arányszámait is helyesbítjük —, ha a megye adatát Budapestnek az ingavándorlásokból nyomasztó mértékben részesedő közelebbi és távolabbi környékétől tehermentesítjük:

	Az iparforgalmi ¹⁾ ingavándorlók		
	száma	az egész	az iparforgalmi ¹⁾
	keresőnépesség %-ában		
Szomszédos községek ²⁾ . . .	56.093	28,2	40,4
Távolabbbfekvő községek ³⁾ . . .	21.623	20,4	45,1
Pest vm. Budapest-környéki-részei együtt	77.716	25,5	41,6
Pest vm. többi része	5.862	1,9	12,3
Vármegyél összeg	83.578	13,6	35,6

¹⁾ L. az 1. tábla jegyzetét.

²⁾ Felsorolásukat lásd a 2. táblán, azzal azonban, hogy ott a Fejér vm.-i Erd és Diósd is a távolabbbfekvő községek közé számított, fenti adatok tehát a 2. tábla adataival nem egyeznek meg.

A Budapest-környéki viszonyokról a 2. tábla ad átfogó képet. E táblázat adatai szerint szembezőlő a különbség Budapest és elővárosai, még pedig mind az elsősorban Nagy-Budapesthez számítható, mind az ú. n. távolabbbfekvő községek közt. A székesfőváros saját népességéből aránylagosan egészen jelentéktelen rajokat küld naponta a határain túl fekvő különféle iparforgalmi telepekre. Ez természetes is, tekintettel arra, hogy a nagybudapesti vállalatok zöme a környéken megfigyelhető fejlődés ellenére ma is még a székesfőváros óriási területén települt.³⁾ De azért is, mert az olcsóbb megélhetés miatt a künn fekvő telepek munkássága természetszerűleg a főváros határain kívül, a munkahely közelé-

¹⁾ A Hángya példáján bemutatott feldolgozás-technikai ok és az a körülmény, hogy az ünnepkörűl időre eső népszámlálás tulajdonképen nem lakó-, hanem tartózkodási helyén mutatja ki az egyéneket (valamint a vasutasság egy töredékének esetleges számbavétele) Kecskemét és a többi hasonló jellegű t. j. adatait a valóságnál magasabbra torzítja.

²⁾ Megjegyzendő, hogy Budapest igen nagy területe miatt tulajdonképen a főváros határain belül folyó ingaszerű munkás- stb. áramlás pontos megfigyelése nagyon is indokolt volna, részben indokoltabb, mint pl. két összeépült község közti ingavándorlás kimutatása.

2. Az iparforgalmi¹⁾ ingavándorlók száma és aránya 1930-ban Budapesten és környékén.
Nombre et proportion, en 1930, à Budapest et à ses environs, de personnes appartenant à la catégorie „industrie et trafic”¹⁾ qui travaillaient en dehors de la localité où elles habitaient.

Sorszám Nombres d'ordre	Város, község Villes et communes	Az iparforgalmi ¹⁾ ingavándorlók			Sorszám Nombres d'ordre	Város, község Villes et communes	Az iparforgalmi ¹⁾ ingavándorlók							
		száma Nombre des dites personnes ¹⁾	Leur proportion % par rapport				száma Nombre des dites personnes ¹⁾	Leur proportion % par rapport						
			az egész à la populat. active totale	az iparforgalmi ¹⁾ - a la populat. active de la catégorie „industrie et trafic” ¹⁾				keresőnépesség % -ában	az egész à la populat. active totale	az iparforgalmi ¹⁾ - a la populat. active de la catégorie „industrie et trafic” ¹⁾	keresőnépesség % -ában			
a) Összefoglaló adatok <i>Données récapitulatives</i>				4	Alsógöd	194	32.0	58.4	5	Dunakeszi	778	28.3	46.0	
1	Budapest	7.864	1.4	2.4	6	Fót	554	23.2	59.6	7	Mogyoród	114	10.5	55.3
2	Szomszédos községek — <i>Communes suburbaines</i>	56.093	28.2	40.4	8	Veresegyház	291	15.8	48.7	9	Szada	54	7.1	60.7
3	Távolabbi községek — <i>Communes situées plus loin</i>	21.160	20.4	45.1	10	Gödöllő	420	8.8	24.5	11	Kerepes	331	24.3	47.7
4	Környék — <i>Environs de</i> Budapest (2 + 3)	78.253	25.4	41.6	12	Csömör	387	25.1	56.6	13	Kistarcsa	386	27.1	56.3
5	Nagy-Budapest — <i>„Grand-Budapest” (1+2)</i>	63.957	8.3	13.6	14	Nagytarcsa	34	6.1	35.8	15	Isaszeg	491	22.1	62.5
6	Budapest és környéke — <i>Budapest et ses environs (1 + 4)</i>	86.117	9.8	16.6	16	Pécel	660	22.0	52.8	17	Tápiósáp	72	5.8	43.6
b) Szomszédos községek <i>Communes suburbaines</i>				18	Tápiósüly	90	8.6	34.9	19	Mende	179	17.7	57.7	
1	Alag	352	24.1	56.1	20	Maglód	471	22.2	53.2	21	Ecser	169	21.4	59.3
2	Újpest mv. ²⁾	5.886	16.4	21.4	22	Gyömrő	708	23.5	44.4	23	Péteri	229	29.1	60.4
3	Rákospalota mv.	6.258	30.7	47.6	24	Monor	835	15.5	36.4	25	Üllő	704	24.9	61.7
4	Pestújhely	1.969	35.4	52.4	26	Vecses	1.865	33.0	58.3	27	Soroksár	1.872	28.8	43.4
5	Rákosszentmihály	1.725	27.3	45.0	28	Pestszentimre	1.271	37.3	51.5	29	Dunaharaszti	1.032	30.1	52.6
6	Cinkota ³⁾	867	23.5	45.4	30	Taksony	483	21.1	51.4	31	Szigetszentmiklós	249	11.3	42.6
7	Sashalom	1.657	32.7	47.2	32	Tököl	290	12.4	48.8	33	Érd	410	17.5	43.2
8	Rákosszabab	1.030	29.7	57.4	34	Diósd	127	27.1	65.8	35	Törökbálint	729	36.1	64.2
9	Rákosliget	325	21.6	53.9	36	Bia	260	17.6	49.3	37	Forbágy	304	31.2	69.1
10	Rákoskeresztúr	963	29.8	57.7	38	Budaörs	1.227	29.6	64.6	39	Budakeszi	404	15.0	31.9
11	Rákoshegy	624	34.4	58.1	40	Nagykovács	70	6.5	28.7	41	Solymár	346	23.4	46.1
12	Pestszentlőrinc	4.390	31.8	46.4	42	Pilisborosjenő	270	34.0	63.2	43	Úröm	283	38.1	66.9
13	Kispest mv.	10.236	32.3	47.3	44	Budakalász	239	16.5	25.5	45	Pomáz	549	21.7	47.2
14	Pestszentkereszt mv.	11.705	36.3	48.6	46	Szentendre mv.	333	10.1	27.0	47	Szigetmonostor	50	7.6	43.9
15	Csepel	1.064	9.6	11.1	48	Pócsmegyer	14	2.0	12.7	49	Tahitótfalu	19	1.6	11.9
16	Nagytétény	889	27.5	41.2	Összesen — Total			22.160	20.4	45.1				
17	Budatétény mv.	316	28.4	50.9										
18	Budafok	3.187	34.4	46.9										
19	Albertfalva	546	34.6	50.1										
20	Pesthidegkút	859	31.6	53.8										
21	Békásmegyer	1.245	32.3	47.6										
c) Távolabbi községek <i>Communes situées plus loin</i>				41	Solymár	346	23.4	46.1	42	Pilisborosjenő	270	34.0	63.2	
1	Vác mv.	598	6.7	13.1	43	Úröm	283	38.1	66.9	44	Budakalász	239	16.5	25.5
2	Felsőgöd	375	29.4	51.0	45	Pomáz	549	21.7	47.2	46	Szentendre mv.	333	10.1	27.0
3	Sződ	340	16.6	51.4	47	Szigetmonostor	50	7.6	43.9	48	Pócsmegyer	14	2.0	12.7
				48	Pócsmegyer	14	2.0	12.7	49	Tahitótfalu	19	1.6	11.9	
				49	Tahitótfalu	19	1.6	11.9						

¹⁾ Lásd az 1. sz. tábla jegyzetét — *Voir la note du tableau 1.* — ²⁾ Mv. = ville départementale. — ³⁾ Az időközben önálló községgé alakult Mátyásfölddel együtt. — *Y compris Mátyásföld, devenu commune entre-temps.*

ben telepedik le, sőt az előnyösebb életviszonyok, a vidéki életre jobban emlékeztető, egészségesebb életmód következtében a budapesti vállalatok alkalmazottjai is tömegesen a főváros határsorompóin túl keresnek lakást és otthont maguk és többnyire népes családjuk számára.

A Budapest-környék tanulmányozása során (l. 2. tábla) sok szenzációs adatra bukkanhatunk. Hogy az arányszám a közlekedési fővonalaktól távolabb eső, agrárjellegű és lassabban is fejlődő községekben felettébb alacsony, ez önmagától érthető, hiszen ezek csak a területi teljesség okából tartoznak a második községgyűrűbe. Azokban a városokban és községekben viszont, amelyek többnyire Budapest közelsége, a fekvésbeli előnyök kihasználása révén ezidőszert már maguk is tekintélyes ipari üzemek székhelyei, természetesen alacsonyabb az ingavándorlók (azaz a túlnyomóan Budapestre, de részben a fővároskörnyék valamelyik másik ipari településén fekvő munkahelyekre bejárók) száma. Különösen Csepel, valamint Újpest jellegzetes példa erre. A vasutas, postás elem kényszerű figyelmen kívül hagyása miatt az egész kereső népességhez viszonyított arány ott, ahol a vasutasság stb. nagyobb tömegben él, a valóságosnál alacsonyabb. Ily esetekben egyedül a vasutasok stb. nélküli iparforgalmi lélekszámokhoz viszonyított arányszámokból (harmadik rovat) szabad kiindulni, míg a közszolgálat figyelembevétele főleg a tisztviselő településeken növelné *sokkal nagyobbra* a kereső népesség hányadosait. Az iparforgalmi keresők számán alapuló százalék különösen a távolabbi községsávon duzzad igen magasra (45·1%-ra), miután ott a községek önálló élettereje, iparosodási képessége csekélyebb s mert onnan nemcsak Budapestre, hanem az ú. n. szomszédos községek műhelyeibe, üzleteibe stb. is nagy számban jár be dolgozni a munkásnép. Az egyes községekben egészen magasra szökő százalékoknak természetesen több esetben csak alacsony abszolút számok felelnek meg. Mindenképpen említést érdemel azonban, hogy az első övezet 9 városában és községében 50%-ot is meghalad az ingavándorlók aránya, a második övezetben pedig 25 községben dolgozik legalább minden második iparforgalmi kereső lakóhelyén kívül fekvő üzemből, üzletben stb. Még ha a bevezetőben említett hibaforrásokra figyelemmel is vagyunk, akkor is szinte ab-

normisan nagymérvű mindennapi ingavándorlások példáját láthatjuk abban, hogy 25 közül 10 második övezetbeli községben 60% fölé nő az ipar-forgalomban az ingavándorlók hányadosa (maximum Torbágy: 69·1%). Szám szerint három szinte összeépült külváros, Pestszenterzsébet, Kispest és Pestszentlőrinc együtt huszonhatezret meghaladó „ingázóval” messze kiemelkedik adatainkból. Itt természetesen nemcsak Budapestre bejáró iparforgalmi tisztviselőkről és munkásokról, hanem egymásközt kicserélődő, valamint főleg Csepelen alkalmazott munkásrétegekről is szó van.

A Budapest-környéki méretekhez hasonló számokra természetesen az ország egyéb részeiben alig bukkanhatunk, mint ez már a megyei adatokból is nyilvánvaló volt.¹⁾ Az egyes községekig hatoló egészen részletes megfigyelésekre ugyan most nincs alkalom, az azonban a rendelkezésünkre álló községi összeállítás alapján feltétlenül említést érdemel, hogy az ország községeinek *túlnyomórészből* folyik máshová valamilyen iparforgalmi ingavándormozgalom; igen sok községben persze alig egynéhány kereső kél naponta útra.²⁾ A tj. és megyei városokat, valamint Budapest külvárosait is ideszámítva, *összesen 166 helységben* haladja meg számuk a száz főt, illetve ezek közül 22 városban és községben az ezret. Mint a szélsőségekre jellegzetes példát említhetjük itt meg, hogy a 166 község és város némelyikében (pl. Etesen, Sajóvárványban, Pécsbudafán), az *egész kereső népesség fele* ingavándorló; az utóbbi faluban, mely tipikus bányásztelepülés, az *iparforgalmi kereső lakosság több mint 1/10-e* nem helybeli vállalat alkalmazottja.³⁾ A legalább száz iparforgalmi ingavándorlót számláló községek főadatait egyébként a 3. tábla *egyenként* is közreadja, *kivéve* az 1. sz. táblában amúgy is helyet foglaló tj. városokat, valamint a 2. táblában felsorakozó Budapest-környéki településeket. A 3. sz. összeállítás

¹⁾ Erre az is jellemző, hogy a kimutatott 141.490 ingavándorló közül 86.117 Budapest és környékének területén lakott, a vidéken ellenben csak 55.373. Előbbi területen az összes keresőkhöz viszonyított százalék 9·8, az utóbbin mindössze 1·8 (az iparforgalmi lélekszámhoz viszonyított arány pedig 16·6, ill. 8·8%).

²⁾ Vagy csak a Kecskeméttel kapcsolatban (jegyzetben) elmondottak következtében került az ingavándorlók köré.

³⁾ Megjegyzendő, hogy egészen magas hányadosok itt-ott részben a különböző hibaforrásokra vezethetők vissza.

3. Az iparforgalmi¹⁾ ingavándorlók száma és aránya a legalább 100 ingavándorlót számláló megyei városokban és községekben 1930-ban. (A Budapest-környékiek nélkül.)²⁾

Nombre et proportion, en 1930, de personnes appartenant à la catégorie „industrie et trafic“¹⁾ qui travaillaient en dehors de la localité où elles habitaient; données relatives aux communes et villes départementales comptant au moins 100 personnes de cette sorte. (Non compris les environs de Budapest).²⁾

Város, község Villes et communes	Az iparforgalmi ¹⁾ ingavándorlók			Város, község Villes et communes	Az iparforgalmi ¹⁾ ingavándorlók		
	száma Nombre desdites personnes ¹⁾	Leur proportion % par rapport			száma Nombre desdites personnes ¹⁾	Leur proportion % par rapport	
		az egész a la populat. active totale	az iparforgal- mi) - a la po- pulat. active de la catégorie „industrie et trafic“ ¹⁾			az egész a la populat. active totale	az iparforgal- mi) - a la po- pulat. active de la catégorie „industrie et trafic“ ¹⁾
keresőnépeség %-ában			keresőnépeség %-ában				
Dunántúli dombosvidék.				Vas vm.			
<i>Transdanubie.</i>				Gyöngyösszőlős	346	28·0	54·2
<i>Baranya vm.*)</i>				Kámon	167	19·6	46·4
Hosszúhetény	301	25·4	64·3	Rábakethely	139	34·2	75·5
Pécsbudafa	132	48·5	95·0	Szombathely mv.	326	2·0	4·3
<i>Fejér vm.</i>				Veszprém vm.			
Sóskút	116	11·8	42·2	Bakonycsérnye	136	11·7	58·9
<i>Győr, Moson és Pozsony vm.</i>				Siófok	111	6·3	13·7
Bácsa	301	33·1	59·9	Zala vm.			
Gönyű	171	18·3	53·1	Nagykanizsa mv.	220	1·5	4·2
Győrszentiván	666	29·2	69·9	Alföld.			
Moson	195	6·9	12·8	Grande Plaine.			
Nyulhegy	114	15·6	76·5	Békés vm.			
<i>Komárom és Eszter- gom vm.</i>				Békéscsaba mv.	192	0·8	2·3
Alsógalla	125	22·6	41·5	Gyula mv.	161	1·4	4·0
Bánhida	1.799	50·5	77·0	Csanád, Arad és Torontál vm.			
Dág	100	26·0	80·0	Szöreg	175	8·1	34·9
Felsőgalla	2.715	50·5	62·1	Makó mv.	118	0·7	2·7
Kesztlőc	271	33·8	83·4	Csongrád vm.			
Leányvár	138	34·4	69·4	Kiskundorozsma	198	2·3	13·6
Szőny	198	11·6	40·3	Szentes mv.	105	0·6	2·4
Tardos	114	15·9	39·5	Jász-N.-Szolnok vm.			
Tát	182	32·4	56·2	Szolnok mv.	184	1·1	2·8
Tata	111	3·7	12·0	Pest-P.-S.-Kiskun vm.			
Tatabánya	165	6·6	7·9	Abony	105	1·5	8·5
Tóváros	162	6·3	12·8	Alberti	144	8·0	40·2
Várlesszőlős	181	26·9	78·0	Alsónémedi	101	4·1	31·2
Esztergom mv.**)	330	4·3	12·2	Csobánka	118	15·3	43·2
Somogy vm.				Irsa	234	7·6	36·1
Balatonkiliti	101	7·2	31·6	Nagykátá	235	5·1	29·2
Kaposvár mv.	219	1·4	3·4	Ócsa	316	12·4	46·5
Sopron mv.				Pilis	175	5·7	27·9
Ágfalva	150	15·1	47·6	Pilisszentiván	482	43·9	61·0
Sopronbánfalva	455	34·2	63·5	Pilisvörösvár	371	12·5	19·9
Tolna vm.				Visegrád	171	19·2	41·4
Tolna	101	2·6	6·0	Cegléd mv.	224	1·3	5·2
Váralja	124	17·9	58·2	Szabolcs vm.			
Szekszárd mv.	111	1·6	6·4	Nyíregyháza mv.	248	1·1	3·6

¹⁾ L az 1. sz. tábla jegyzetét. — Voir la note du tableau 1. — ²⁾ A tj. városok (1. az 1. sz. táblán) és a Budapest környékén fekvő mv.-ok és községek (1. a 2. sz. táblán) nélkül — Sans les villes autonomes (tableau 1) et les villes départementales et communes situées aux environs de Budapest (tableau 2). — *) Vm. = comitat. **) Mv. = ville départementale.

Város, község Villes et communes	Az iparforgalmi ¹⁾ ingavándorlók			Város, község Villes et communes	Az iparforgalmi ¹⁾ ingavándorlók		
	száma Nombre des cités personnes ¹⁾	Leur proportion % par rapport			száma Nombre des cités personnes ¹⁾	Leur proportion % par rapport	
		az egész a la populat. active totale	az iparforgal- mi ¹⁾ a la po- pulat. active de la catégorie „industrie et trafic“ ¹⁾			keresőnépe- ség %-ában	az egész a la populat. active totale
Északi dombosvidék. Nord.				Heves vm.			
<i>Borsod, Gömör és Kh. vm.</i>				Bekölce	125	40.5	91.3
Arló	387	39.8	84.9	Dorogháza	139	26.6	80.8
Balaton	230	44.2	89.9	Istenmezeje	109	16.7	87.2
Bolyok	503	38.5	65.2	Szúcs	146	51.2	80.7
Bóta	100	34.5	76.3	Gyöngyös mv.	135	1.4	4.1
Csernely	229	43.5	82.7	<i>Nógrád és Hont vm.</i>			
Csokva	116	40.1	75.3	Baglyasalja	132	14.5	24.3
Diósgyőr	297	3.6	5.5	Etes	634	63.6	92.6
Disznósd	137	31.0	79.7	Ipolydamásd	132	15.2	82.0
Felsőzsolca	181	18.6	58.8	Márianosztra	117	26.4	70.5
Hejőcsaba	538	23.3	51.5	Nagymaros	270	13.3	24.5
Hodoscsépány	291	32.2	41.1	Ságújfalu	120	32.3	90.3
Múcsony	139	2.0	53.7	Somoskőújfalu	251	27.5	44.5
Ózd	171	5.5	7.4	Zagyvapálfalva	134	8.9	13.6
Sajónémeti	100	29.8	82.7	Zagyvaróna	256	29.1	50.0
Sajóvárkony	1.153	55.8	82.1	Zagyvaszántó	157	21.9	78.5
Sáta	194	36.9	77.6	Salgótarján mv.	105	1.4	2.2
Szentsimon	105	22.8	69.5	<i>Zemplén vm.</i>			
Szuhogy	103	24.0	85.1	Sátoraljaújhely mv.	118	1.6	3.7
Uraj	129	34.4	71.7				
Varbó	102	25.8	79.1				

tehát mindössze 93 Budapest környékének szélső határain túl fekvő (vidéki) megyei várost és községet ölel fel.

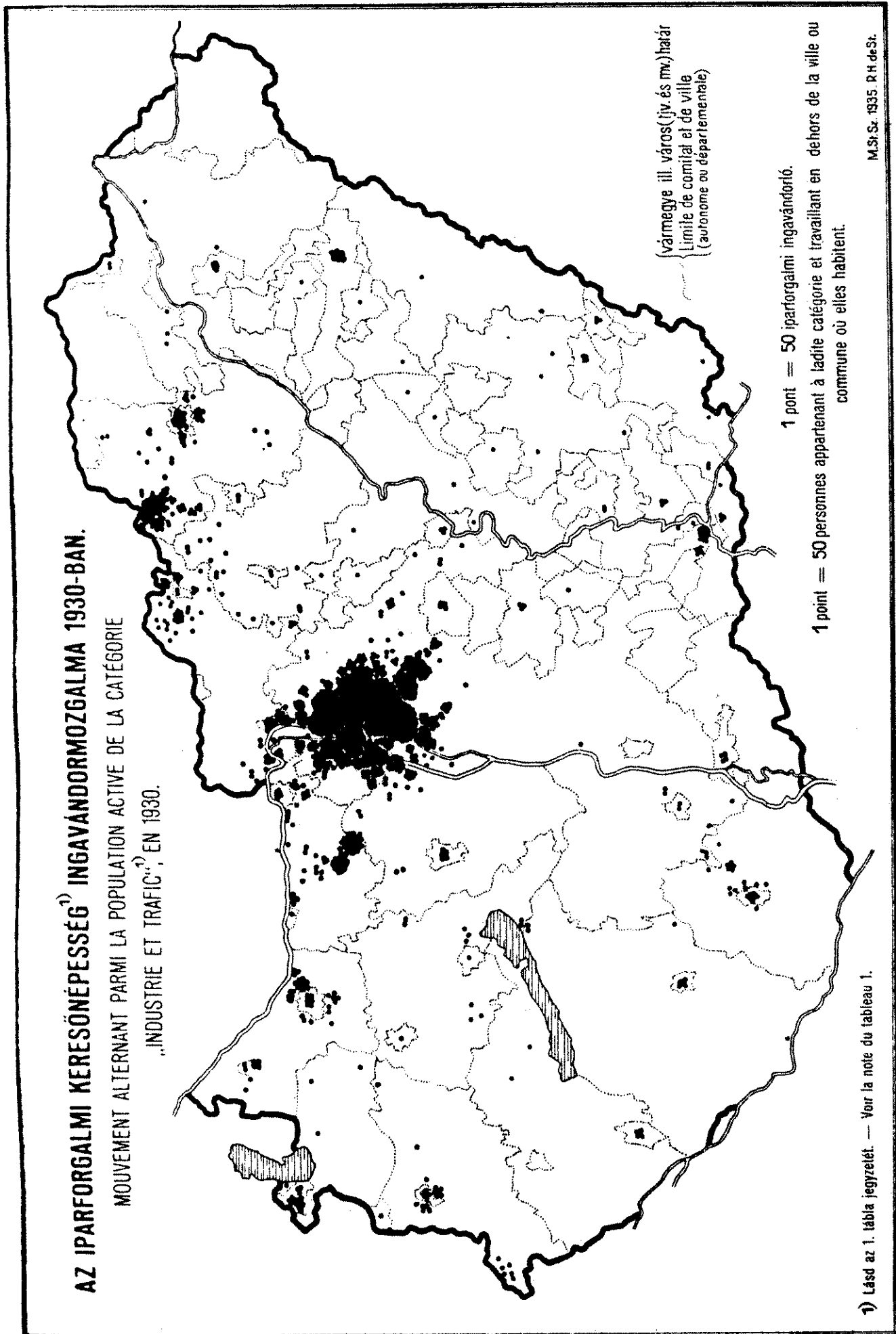
Vessünk egy futó pillantást a 3. táblában helyet foglaló városok és községek területi elhelyezkedésére. Szembetűnő mindenekelőtt, hogy Baranya megyéből csak két falu esik ide. Baranyában tudvalevőleg a kisközségi típus dominál.¹⁾ Ennek természetes következménye, hogy még a bányarégióbeli községekben sem futja az alacsony lélekszámból száz ingavándorlóra; a mecskevidéki bányásztelepüléseken a lakó- és munkahely egyébként is többnyire egybeesik. A fejmegyei Sós-kút tulajdonképpen még Budapest vonzókörébe tartozik, a táblában sorakozó Győr, Moson és Pozsony k. e. e. vármegyei községek viszont — persze Moson kivételével — szinte kivétel nélkül Győr tjv. külvárosai (természetesen a külváros fogalom igen tág

értelmezése mellett.¹⁾ Komárom és Esztergom megyében a kimutatott ingavándormozgalom zöme egyetlenegy összefüggő községsoporra (Alsó-, Felsőgalla, Bánhida, Tatabánya) esik; itt tehát tulajdonképpen egy nagyobb bányai település belső munkásforgalmát rögzíti meg statisztikánk. Sopron megyében a tj. város területébe beékelődő Sopronbátfalva, úgyszintén az egészen közeli Ágfalva is a soproni (ill. Sopron-Brennbergbányai) agglomeráció egy-egy, csupán közigazgatásilag önálló egysége, a vas megyei Gyöngyösszöllős és Kámon pedig Szombathely külvárosa.²⁾ A városi agglomeráció fogalmi körének legtágabb körülhatárolása esetében a táblázatban feltüntetett két torontáli illetőleg csongrádi községet (Szöreg, Kiskundorozsma) is „külvárosias“ lakóhelynek, a túlságosan agrárszínezetű és szétfolyó területű ú. n. Nagy-Szeged alkotó-

¹⁾ Megjegyzendő hogy szerte az egész országban a százon aluli adattal szereplő községek között is számos külvárosias település akad.

²⁾ Gyöngyösszöllős ezidőszerezt már közigazgatásilag is Szombathelyhez tartozik.

¹⁾ A községek átlagos lélekszámát és lélekszám-nagyság szerinti tagozódását l. a M. Stat. Szemle 1932. évf. 12. és 13. lapján.

részének tekinthetjük. Mind a kettő szervebben függ össze a tulajdonképeni várossal, mint a szegedi külterület néhány messze fekvő kapitánysága. A 3. táblán kimutatott pestmegyei (Budapest távolabbi környezetének külső határain kívül fekvő) néhány község csaknem kivétel nélkül Budapesthez és környékéhez tapad, bár persze csak lazább szálakkal; ismételten megjegyezzük azonban, hogy a székesfőváros környékének nagy területén önálló vonzóerővel bíró bánya-ipartelepülésekkel is találkozunk (Pilisvörösvár). Az Alföld és a Dunántúl több megyéjében (néhány egészen hiányzó kivételével) csak szórványosan, és akkor is csak jelentéktelen ingavándormozgalmra bukkanunk, Északon pedig Abaúj-Torna megye túlnyomóan agrárlakosságú törpe községei közül érthetően egy sem került be a 3. táblába. Heves és Zemplén megyében is egészen ritka jelenség az iparforgalmi ingavándorlás. Annál figyelemreméltóbbak Borsod, Gömör és Kishont, valamint Nógrád és Hont megye adatai. Előbbiben, mint már említettük, a miskolci agglomeráció szerepel szembezőkő abszolút adatokkal; a tulajdonképeni gócpontnál jóval nagyobb területre terjed ki az ózdi agglomeráció is. Nógrád és Hont megyében Salgótarján, mint bányavidéki központ körül helyezkednek el azok a községek, amelyekből tömegesebben áramlik át naponta az embererő a községhatáron túl lévő munkahely felé.

Az ingavándormozgalmában nagyobb tömegekkel résztvevő községek országos viszonylatban eléggé ritkás hálózatát a magukból csupán kisebb rajokat kibocsátó községek szövük valamivel sűrűbbre. Hogy a nagyobb gócpontok körüli felhalmozódásról legalább nagy vonásokban képet rajzolhassunk, a mellékelt ábrában *ponttérképszerűen* tüntettük fel az ipar-forgalom körében foglalatostkodó azoknak a tisztviselőknek és munkásoknak az együttes számát (a vasutaság stb. nélkül), akik lakóközségükből más községbe járnak át dolgozni. Az ingavándorlókat *lakóhelyükön* feltüntetve térképen minden egyes pont 50 léleknek felel meg; az ennél is kisebb számokat a térkép általában elhanyagolja. A térképi ábrázolás tehát elnagyolt és az ingavándorlók számának néhány nagyobb góc — főleg Budapest — körüli igen jelentős mértékű tömörülése miatt egybefolyó, de az adatok nyújtotta tanulságokat, az ingavándorforgalom területi elhelyezkedését, tömegszerűsége-

gét az itt is figyelembeveendő hibaforrások ellenére elég híven tükrözi.

Összefoglalásképen legyen szabad ismételten és nyomatékosan hangsúlyozni a következőket: 1. A felsorakoztatott adatok számszerű értéke nem teljes. 2. Adataink az előadottakra való tekintettel tartalmi szempontokból is csak első teljesebb tájékoztatásra lehetnek alkalmasak. 3. És pedig elsősorban azért, mert csupán a bányászat, ipar, kereskedelem és hitel s közlekedés foglalkozási ágazataihoz tartozó, lakóhelyükön kívül fekvő munkahelyeken foglalkoztatott tisztviselők és munkások (segédszemélyzet) ingavándorforgalmi adatait vetítik szemcink elé s ezeket sem hiánytalanul, hanem 4. a megjelölt kategóriák (nagyvasutak, posta stb.) nélkül és 5. egyedül csak a lakóhely szerinti eloszlás alapján. Az eredeti elgondolás értelmében a lakóhely szerinti alapösszeszámlálást azok a feldolgozások követték volna nyomon, amelyek világot derítettek volna a munkahely szerinti tagozódásra, valamint a nagyobb gócok körül a lakó- és munkahely kombinatív kapcsolataira; persze az egész vonalon figyelemmel a foglalkozási, gazdaságtársadalmi rétegződésre s esetleg az ingavándorlók egyéb viszonyaira (nemére, családi állapotára stb.) is. Amennyiben ezeknek a szintén csak tájékoztató jellegű összeállításoknak az elkészítésére az 1930-as népszámlálás befejező munkálatai folyamán alkalom adódik, témánkra a Szemle hasábjain még visszatérünk. Ellenkező esetben a kérdés behatóbb megfigyelése sajnos már csak a következő népszámlálás feladata lehet. Akkor azonban az egyéb foglalkozási kategóriák ingaszerű vándormozgalmának felmérésére, az igen fontos *távolsági momentum* s a közlekedés módjának figyelembevételére, ezenkívül a nagyobb területű városokban a határaikon belül lezajló ingaszerű áramlások irányának és tüneteinek megrögzítésére, végül a mozgalomban résztvevők foglalkozási és demografiai viszonyainak (nem, kor, családi állapot, eltartottak száma stb) részletesebb kipuhatolására is kell, hogy mód nyíljon. Hiszen ezáltal nemcsak az összefüggő nagyobb iparforgalmi gócok határát rajzolhatjuk meg biztosabb kézzel s figyelhetjük meg sokkal pontosabban fejlődési tüneteiket is, hanem számos új oldalról vizsgálhatunk majd be a népesség, különösen a városias lakosság társadalomgazdasági életjelenségeinek szövevényeibe.

Thirring Lajos dr.

РЕЗЮМЕ

В разделе репринтов „По следам исчезнувших статистик” на сей раз публикуется очерк видного статистика-демографа, д-ра *Лайоша Тирринга*, скончавшегося 10 лет тому назад. В опубликованной в 1935 году работе автор анализирует суточную миграцию занятого в промышленности самостоятельного населения на основании полученных тогда впервые относительно всей страны правда лишь ориентировочных и неполных данных за 1930 год.

SUMMARY

In the reprint series entitled “In Search of Lost Statistics” we make public now Dr. Lajos Thirring's study, a noted statistician-demographer who deceased 10 years ago. The study, published originally in 1935, analyses commuting of the population engaged in industry and trade, relying on the data of 1930 which although indicative and sketchy were then available for the first time relating to the national level.

AZ ÖNKORMÁNYZATI TULAJDONÚ BÉRLAKÁSOK ELADÁSA

1992-ben folytatódott az önkormányzati tulajdonú lakásállomány privatizációja: 74,1 ezer lakást adtak el az önkormányzatok, ennek kétharmadát Budapesten. Ezzel az önkormányzati bérlakások aránya a teljes lakásállományon belül tovább csökkent: 1990 elején 22 százalék volt, 1993 elején pedig már csak 17 százalék.

A privatizáció immár ötéves történetében 1992-ben fordult először elő, hogy az előző évhez képest csökkent az eladott lakások száma. A csökkenő számból még korai lenne új tendencia kialakulására következtetni, hiszen az elmúlt évben több, viszonylag nagyobb bérlakásállománnyal rendelkező önkormányzat is változtatott eddigi magatartásán: a bérlakásoktól való gyors megszabadulás helyett a bérlakásokkal való gazdálkodásra készített tervezeteket. Ez csökkentette, fékezte az eladások számát és ütemét, egyes településeken pedig teljesen leállították a privatizációt. Néhány települési önkormányzat pedig — amelyek közt megyei jogú városok is vannak — továbbra sem értékesít bérlakásokat.

Mindezekből az következik, hogy a jelenlegi tendencia végleges értékelésével egy-két évet várni kell. Addig kérdés marad, vajon sikerrel jár-e a privatizációt ellenző önkormányzatok terve, és javul-e a bérlakásállomány minősége, több és jobb lakás elosztására lesz lehetőség, vagy pedig változatlan marad a helyzet, és az eladások folytatását és gyorsítását szorgalmazó, erős lakossági nyomás újra ki fogja kényszeríteni a privatizáció élénkítését.

1. tábla

*Az önkormányzati bérlakások eladása
1988 és 1992 között*

Év	Az eladott bérlakások száma (ezer darab)	
	Országosan	Budapesten
1988..	8,7	1,6
1989..	18,7	5,6
1990..	54,0	22,2
1991..	82,1	47,0
1992..	74,1	47,3

Több oka van annak is, hogy a privatizáció mértéke az elmúlt évben érte el csúcspontját. Az eladási ütem növekedését két tényező is korlátozza. Egyrészt a jobb minőségű lakások (és benne lakó „jobb minőségű”, vagyis a magasabb árra is fizetőképes vevők) száma jelentősen csökkent. Másrészt a még meglevő gyengébb minőségű — egyre inkább már csak lakótelepi — lakások bérlői az alacsonyabb árat sem tudják megfizetni. Egyelőre szórványos jelenség, de jelzés értékű, hogy néhány önkormányzatnál a korábbi bérlők vissza kívánják adni a már megvásárolt bérlakást, tehát a bérlői státusz visszaállítását kérik.

Mind a kínálati, mind a keresleti oldalon tehát beszűkülni látszik a bérlakás piac. Bár a fővárosban még 1992-ben is növekedett az eladások száma (0,3 ezerrel) ez azonban az előző évekhez képest inkább stagnálásnak nevezhető.

A Központi Statisztikai Hivatal 1990 óta megfigyeli az eladott lakások forgalmiérték-adatait és eladási árát is.

2. tábla

Az értékesített lakások forgalmi értéke, eladási ára, 1990—1992

Forgalmi érték, eladási ár (ezer forint)	1990.	1991.	1992.
	évben		
Az egy lakásra jutó forgalmi érték	1148,5	1121,5	1024,9
Az egy négyzetméterre jutó forgalmi érték	21,2	21,8	23,1
Az egy lakásra jutó eladási ár	268,8	259,8	236,3
Az egy négyzetméterre jutó eladási ár	5,0	5,1	5,3

Az eladott lakások becsült forgalmi értéke 1990-ben országosan 1149 ezer forint volt, a fővárosban ennél lényegesen magasabb, 1681 ezer forint. Azóta folyamatosan csökken az átlagos érték, ami az inflációt is beszámítva a forgalomba kerülő lakások romló minőségét jelzi. Ezt bizonyítja, hogy az egy négyzetméterre jutó forgalmi érték is alig 10 százalékkal nőtt két év alatt. A fővárosban 1991-ben már csak 160 ezerrel, 1992-ben 140 ezer forinttal haladja meg az átlagos forgalmi érték az országos átlagot.

1990-ben a tényleges eladási ár országosan 23 százaléka volt a forgalmi értéknek. A fővárosban ez az arány nem érte el a 20 százalékot, és azóta folyamatosan csökken Budapesten is.

F. E. J.

BESZÁMOLÓ A HATODIK STATISZTIKAI TÖRVÉNY MEGALKOTÁSÁRÓL

A rendszerváltozás időszakában világossá vált, hogy a régi társadalmi-gazdasági viszonyokat tükröző jogszabályok nem felelnek meg a megváltozott körülmények támasztotta követelményeknek, nem biztosítják az állampolgári és az alkotmányos jogokat. Ezért elindult egy felső szintről kezdeményezett, teljes körű jogi deregulációs folyamat.

Ennek során át kellett tekinteni a statisztikával foglalkozó jogszabályokat is. Így került sor a 78/1990. (IV. 25.) kormányrendelet meghozatalára és ennek értelmében az új statisztikai törvény téziseinek kidolgozására. Az elveket szakértői testületek és tárcaértekezletek sora vitatta meg, majd kialakult az az általánosan elfogadott gondolatrendszer, amelyet a Kormány 1991. február 28-i ülésén megtárgyalt és jóváhagyott. Ennek alapján elkezdődött — a viszonylag hosszú — törvényalkotási folyamat.

A Központi Statisztikai Hivatalon belül elkészített és elfogadott szöveget véleményezésre megkapták a minisztériumok, országos hatáskörű szervek és az érdekvédelmi, társadalmi szervezetek, amelyeknek hozzászólásai alapján összeállított — sorrendben a huszonötödik — változatot a KSH benyújtotta a Kormányhoz. A Kormány a törvénytervezetet az 1992. január 9-i ülésén elfogadta, és meghozta a szóban forgó munkaszakaszt lezáró 3018/1992. számú határozatot. Ez az igen fontos határozat egyidejűleg a minisztereket, országos hatáskörű szervek vezetőit adatigényeiknek és azok forrásainak felülvizsgálatára és áttekintésére kötelezte annak érdekében, hogy az új törvény alapján olyan információ-rendszert lehessen kiépíteni, amely a ténylegesen szükséges adatokat tartalmazza, és az adatigényeket a lehető legjobban kielégíti.

Az elfogadott törvényjavaslatot 1992. január 15-én nyújtotta be a Kormány a Parlamentnek, csaknem egyazon napon a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló (adatvédelmi) törvény javaslatával együtt. E két

törvény szorosan összefügg egymással, ezért a Hivatal vezetése kérte együttes tárgyalásukat valamennyi fórumon, amit a Kormány is elfogadott.

A megtárgyalandó törvényjavaslatokkal nagy mértékben megterhelt parlamenti jogalkotási munka menetében azonban ez az időzítés nem sikerült, az adatvédelmi törvény korábbi besorolást kapott. Ezért a Hivatal a legsürgetőbb kérdésekről elkészítette egy ún. átmeneti törvény tervezetét. Ennek tárcák közötti körözése során azonban az Igazságügyi Minisztérium úgy nyilatkozott, hogy benyújtásával nem ért egyet akkor, amikor a nagy törvény is elfogadás előtt áll. Így 1992 szeptemberében a Központi Statisztikai Hivatal elnöke csak az említett 3018/1992. sz. kormányhatározat végrehajtásáról tájékoztatta a Kormányt. Az idő azonban múlt, s a statisztikai törvény ügyében nem történt megfelelő előrelépés azon a biztató kezdeten kívül, hogy a Parlament Gazdasági bizottsága 1992. március 25-én a törvényjavaslatot megtárgyalta, és általános vitára alkalmasnak találta.

A körülmények ilyenén való alakulása szükségesé tette, hogy legalább kis lépésekben, „araszolva” próbáljunk előre jutni. Így a 163/1991. (XII. 20.) Korm. rendelet értelmében 1992 júliusában megalakult az Országos Statisztikai Tanács (OST), és hogy legalább a következő évi statisztikai adatgyűjtési program végrehajtható legyen, 1992. november 20-án, kormányrendelettel érvénybe lépett az 1993. évi országos statisztikai adatgyűjtési program (OSAP).

Az adatvédelmi törvény 1992. november 17-i kihirdetési és 1993. május 1-jei hatályba lépési időpontja azonban felgyorsította az ügyintézését. A Hivatal vezetése a különböző illetékesektől a statisztikáról szóló törvényjavaslat megtárgyalásának minél gyorsabb napirendre tűzését kérte, féltő volt ugyanis, hogy május 1-je után, új törvény nélkül, a hivatalos statisztikai szolgálat elveszti a jogalapját az adatok gyűjtésére.

Végül is a tárgyalások eredményeképpen sikerült az eseményeket felgyorsítani. A Parlament Alkotmányügyi, törvény-előkészítő és igazságügyi bizottsága 1993. február 17-én délelőtt általános vitára alkalmasnak, ugyanezen nap délutánján az Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottság viszont erre alkalmatlannak ítélte az anyagot, felszólítva a Kormányt, hogy vonja azt vissza és dolgozza át. A hivatkozási alap az a kétségtelen tény volt, hogy az időközben törvényerőre emelt adatvédelmi jogszabály néhány rendelkezése az elfogadási eljárás alatt oly módon változott, hogy eltért a még tervezetere épülő statisztikai törvény javaslatától. A Hivatal álláspontja szerint azonban az eltérést orvosolni lehetett a parlamenti szakaszban, így a visszavonásra nem került sor. A Szociális, egészségügyi és családvédelmi bizottság február 24-i ülésén vitatta meg a javaslatot, és azt általános vitára alkalmasnak találta.

Ezek után a plenáris ülés március 1-jén megkezdte a vitát, melyet *dr. Balsai István* igazságügyminiszter expozéja vezetett be.

„Magyarországon 125 éves múltat tekint vissza a statisztikai szolgálat, amelynek célja és feladata, valamint általában ismert tevékenységi köre a társadalom és a gazdaság állapotának, annak változásainak figyelemmel kísérése adatok gyűjtése útján, ezek elemzése, a megfelelő tájékoztatás megadása és az adatok nyilvánosságra hozása. Ahhoz, hogy a statisztika ezeket a feladatokat teljesíteni is tudja, olyan jól szervezett statisztikai szolgálatra és a statisztikai tevékenységgel kapcsolatos jogok és kötelezettségek olyan pontos meghatározására van szükség, amely nem nélkülözheti a törvényi szintű szabályozást. Az európai országok gyakorlata általában és a magyar hagyományok is ezt indokolják, hiszen Magyarország már 1874-től rendelkezett statisztikai törvénnyel. A jelenleg hatályos és a javaslattal felváltani kívánt törvény pedig éppen 20 évvel ezelőtt, 1973-ban lépett hatályba. Hogy miért szorul az 1973-ban hatályba lépett törvény változtatásra, azt hiszem, nem kell részletesen indokolni, hiszen a piaci viszonyok kialakítása vagy az új adórendszer bevezetése, a társasági törvény megalkotása, egyáltalán, a magántulajdonon alapuló, lényegében új közegnek tekinthető gazdasági szféra nyilván új feladatmeghatározást igényel a statisztika területén is.

Engedjék meg, hogy e rövid bevezető után kiemeljem a javaslat legfontosabb rendelkezéseit. Ezeknek a kialakításánál figyelembe vettük az említett követelményeket és a korszerű európai közösségi szabályozást is, annak a jogharmonizációs munkának a kötelezettségét is szemünk előtt tartva,

amellyel a Közös Piachoz történő társulási szerződésünk alapján is igazodnunk kell.

Az adatszolgáltatási kötelezettséggel járó adatgyűjtésre vonatkozó fogalmakat a törvényjavaslat részletesen tartalmazza, az ilyen adatgyűjtések végrehajtására jogosult szervek statisztikai tevékenysége alkotja a hivatalos statisztikai szolgálatot. Ezek a feladatok igen sokrétűek, szükséges ezért egy olyan koordinációs fórum, ahol lehetőség van az álláspontok kifejtésére és egyeztetésére, előkészítésére és megalapozott szakmai döntések meghozatalára. Ezért a javaslat egy Országos Statisztikai Tanács elnevezésű testületet hoz létre, amely a KSH elnökének szakmai tanácsadó és véleményező szerve kíván lenni. A Tanács munkájában, a hivatalos szolgálat szerveinek szakemberein kívül, természetesen a szaktudományok képviselői, a társadalombiztosítás küldöttei és a települési önkormányzatok képviselői, valamint az érdekképviseletek is jelen lennének.

Ami a statisztikai adatgyűjtések jellegét illeti, az adatszolgáltató szempontjából ezek kötelezők vagy önkéntesek lehetnek. Kötelezettséggel történő adatgyűjtés azonban csak akkor lehetséges, ha azt a törvényjavaslatban jogosultként feltüntetett szerv a jogszabályi előírások megtartásával hajtja végre. Minden egyéb esetben az adatszolgáltatás csak önkéntes alapon történhet. Ebben az utóbbi esetben — tehát az önkéntes alapon történő adatszolgáltatás esetében — mindenki maga dönti el, hogy a kérdésre válaszol-e vagy sem. Önkéntes alapon bárkitől bármilyen adatot lehet gyűjteni.

A megváltozott adatszolgáltatói kör, a sokfelől jelentkező adatigények szükségessé teszik az adatszolgáltatás elrendelése eddigi rendszerének a megváltoztatását is. Ez ideig az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó szerv (minisztérium, országos hatáskörű államigazgatási szerv) vezetőjének állt jogában kötelező adatszolgáltatást elrendelni. Ez a gyakorlat azonban már nem illeszkedik a mai jogrendszer keretei közé. Ezért a jövőben a gazdaságstatisztikai célt szolgáló adatok tekintetében a statisztikai adatszolgáltatási kötelezettséget országosan egységes statisztikai adatgyűjtési program tartalmazza, amely a tárgyévvel vonatkozó, kötelező adatszolgáltatással járó adatgyűjtéseket egyetlen összeállítás keretében foglalja össze. A program végrehajtásáról évente egy alkalommal a Kormány rendelettel intézkedik.

A hivatalos statisztikai szolgálatba tartozó szervek által végrehajtott adatgyűjtések összesített és feldolgozott eredményei nyilvánosak. A nyilvánosságot a hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szervek tájékoztatási rendszere biztosítja. Felada-

tuk, hogy az állami vezetés, a gazdasági élet, valamint a közvélemény számára nyújtsanak tájékoztatást, megteremtve ezzel a legszélesebb körű hasznosítás lehetőségét is. A közzététel módját a szervek saját hatáskörükben alakítják ki.

A gazdaságossági és célszerűségi szempontok miatt is szükséges, hogy továbbfeldolgozás céljára biztosítva legyen a már meglévő adatállományokhoz való hozzáférés lehetősége. Az egyedi adatok védelmének biztosítása mellett a törvényjavaslat kötelezővé teszi az országos statisztikai adatgyűjtési programban levő adatok átadását a hivatalos statisztikai szolgálat szervei között, a Központi Statisztikai Hivatal számára pedig megadja az ezen a körön kívül eső, külön jogszabályokban meghatározott adatok statisztikai célból történő átvételének lehetőségét.

A javaslat garantálja a személyes adatok védelmét azáltal, hogy megtiltja nyilvánosságra hozásukat és kimondja, hogy a természetes személyek személyes adatait is tartalmazó adatfelvétel esetén az adatokat meghatározott időn belül anonimizálni, tehát névteleníteni kell. Az országos statisztikai adatgyűjtési programban szereplő adatszolgáltatók egyedi azonosító adatait azonban meg kell őrizni, mert enélkül a statisztika egyik legfontosabb funkciója, az adatok összehasonlítása és folyamatos nyomon követése, új szempontok szerinti feldolgozása megoldhatatlan lenne. Mindez megfelel az Európai Közösségek (EK) elvárásainak is. Az EK-tagországok éppen most hoztak létre egy olyan egységes üzleti regisztert, amely a tagországok által átadott vállalkozói nyilvántartások egyedi adatait tartalmazza.

Az egyedi adatok védelmét a statisztikai munka minden szakaszában messzemenően biztosítani kell. Ezért a törvényjavaslat úgy rendelkezik, hogy egyedi adat csak statisztikai célra használható, és az az egyéb jogszabályok alkalmazásában magántitoknak minősül. Ennek értelmében a statisztikai munkában részt vevő dolgozók az egyedi adatok védelmére vonatkozó szabályok betartásáért munkajogi, polgári jogi és büntetőjogi felelősséggel tartoznak.

Végül szeretném a tisztelt Országgyűlés figyelmét felhívni arra, hogy annak idején a Kormány a statisztikaitörvény-javaslatot az azóta már törvényerőre emelt, a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvényjavaslattal együtt kívánta benyújtani és Parlament elé terjeszteni. Időközben a tisztelt Országgyűlés által elfogadott, úgynevezett adatvédelmi törvény rendelkezései a viták során módosultak, és az elfogadott törvényszöveg a jelen tárgyalandó

statisztikai törvényjavaslat szövegétől némileg eltér. Természetesen a jelen javaslat kismértékű módosítását mindenképpen támogatni kívánjuk, és kérjük annak elősegítését is. Ennek megfelelően, tekintettel arra, hogy a javaslat a statisztikai tevékenység korszerű szabályozását kívánja megalkotni és ezzel egyúttal a személyes adatok védelmét is biztosítani, kérem, hogy szíveskedjenek a javaslat megvitatása után a javaslatot elfogadni. Köszönöm a figyelmüket."

Az expozét követően először a bizottsági előadók ismertették álláspontjaikat, majd *dr. Fekete Gyula* mint a Magyar Demokrata Fórum (MDF) vezérszónoka adott alapos történeti áttekintést a statisztika múltjáról és jelentőségéről a törvényjavaslat szövegének tükrében. Ezt követően *dr. Hatvani Zoltán* a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ), *Kósa András* a Független Kisgazda Párt (FKgP), *Nyers Rezső* a Magyar Szocialista Párt (MSZP), *Sasvári Szilárd* a Fialat Demokraták Szövetsége (FIDESZ), *dr. Inotay Ferenc* a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) véleményét ismertette.

Vitára a következő alkalom a március 17-i ülésen adódott, amikor *dr. Czoma László* (független), *Juhász Pál* (SZDSZ) és *dr. Lotz Károly* (SZDSZ) képviselő értékelték és bírálták a tervezetet. Mivel a képviselők javaslataik benyújtásához időt kértek, a házelnök elnapolta a vitát. A vita lezárására a március 30-i ülésen, *dr. Balla Gábor Tamás* (MDF) képviselő támogató hozzászólása után került sor. Ezután kezdődött a „műhelymunka”, a 126 tételt kitevő képviselői indítványok feldolgozása.

Az indítványok elsősorban a statisztikai adatgyűjtés szabályozására és az adatvédelmi törvény rendelkezéseivel való összehangolására irányultak, de voltak javaslatok az Országos Statisztikai Tanács jogkörének bővítésére és tagjai számának módosítására, valamint a hivatalos statisztikai szolgálatba tartozó szervek körének változtatására is. Egymásnak ellentmondó indítványok is érkeztek a büntetett előéletre és az egészségi állapotra vonatkozó adatokkal kapcsolatos szabályok kialakításáról. Egyes álláspontok szerint ezek oly mértékben befolyásolhatják a közérdeket, hogy szükséges az ezen adatokhoz való hozzájutást egyszerűbbé tenni, mások szerint pedig éppen a szigorítás a cél.

Többen tettek javaslatot az adatátadás, -átvétel, adatösszekapcsolás témakörben. Az indítványok túlnyomó többsége szigorítást, egyes esetekben kizárást tartalmazott. Ezen kívül több olyan pontosító indítvány érkezett, amely a szöveg jobb megértését szolgálta, elősegítve a jogalkalmazás során az egyértelmű jogszabály-magyarázatot.

A folyamatot a Parlament igazgatási apparátusának szövevényességében is áttekinthető, pontos és szűk időbeli korlátok közé szorított munkája nagymértékben segítette. A képviselői javaslatokat egy ún. együttes jelentés tartalmazta, feltüntetve tételenként a törvényszöveget, az ahhoz fűzött módosítási javaslatokat és a bizottságok, valamint az előterjesztő állásfoglalását. Természetesen, ahogy a munka a bizottságokban előrehaladt, úgy követték egymást az együttes jelentések dátumozott tervezetei, majd a végleges változat a kiegészítő jelentésekkel. Mindaz, hogy egyes javaslatokat a benyújtók visszavontak, más esetben a bizottságok több javaslatból alkottak módosítást, az anyag szerkezetében és számozásában, valamint a véleményalkotásban is folyamatos változást okozott.

Ily módon került részletes vitára a törvényjavaslat 1993. március 31-én a Szociális, egészségügyi és családvédelmi bizottság, április 1-jén és április 6-án a Gazdasági bizottság, április 7-én az Alkotmányügyi, törvény-előkészítő és igazságügyi bizottság, április 19-én az Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottság elé, majd ezt követően a Parlament április 21-i ülésére. A plénum a bizottsági hozzászólások és *dr. Hajdú Istvánné* (FKgP), *Sasvári Szilárd* (FIDESZ), *dr. Inotay Ferenc* (KNDP) és *dr. Kávássy Sándor* (FKgP) képviselő hozzászólása után lezárta a részletes vitát. Képviselői csatlakozó módosító javaslatok azonban folyamatosan érkeztek, azokat a Gazdasági bizottság április 21-i, az Alkotmányügyi, törvény-előkészítő és igazságügyi bizottság április 26-i ülésén megtárgyalta. Ezzel befejeződött a törvény-előkészítési szakasz, és megszülethetett az adatvédelmi törvény rendelkezéseihez igazodó, a jogok és kötelezettségek egyensúlyán alapuló, korszerű, új statisztikai törvény. Az előkészítési folyamat eredményeit a határozathozatalhoz készített forgatókönyv tartalmazta, amely a statisztikai törvény esetében 136 oldalon nyújtott segítséget a végszavazáshoz, amelyre *dr. Isépy Tamás* igazságügyi államtitkár zárszavát követően került sor.

„A büntetőjogászok szerint a beismerés enyhítő körülmény, és ezért legjobb azzal a töredelmes vallomással kezdeni, hogy az általános köztudat a statisztikát a száraz számok unalmas tudományának tartja, sőt egyesek, az elszántabbak, még a tudomány elnevezést is vitatják. A zárszó bevezető mondataiban ezt a téves elképzelést szeretném elsősorban cáfolni, és megkísérlni annak bizonyítását, hogy a számok mögött a társadalmi és gazdasági élet bonyolultsága, maga a színes, teljes élet „nyüzög”, és a tudomány éppen abban rejlik, hogy a számokban rögződő adatokat összegyűjti, elemzi és feldolgozza.

Közismert és ezért nem szorul bizonyításra az a tény, hogy a társadalom fejlettségi szintjét információ-rendszerének a fejlettsége jelzi. Az irányításhoz szükséges információk alapvetően kétféle forrásból származnak. Az egyik a nyilvántartások rendszere, a másik pedig a statisztikai adatgyűjtés. A statisztikai adatgyűjtés jelentőségét már a társadalom fejlődésének korai szakaszában felismerték. A gyűjtött adatok köre a rendszerezések és az elemzések színvonala mindig a kor fejlettségétől, anyagi lehetőségeitől és szellemi igényességétől függött.

A modern polgári társadalom sajátos ellentmondása, hogy miközben az adatgyűjtés terheit csökkenteni kívánja, mind több információt igényel. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a politikai, szociális és gazdasági szempontból egyre bonyolultabbá váló társadalom irányítása nem nélkülözheti az e társadalom legfontosabb ismérveit pontosan tükröző adatokat. Ezek az adatok függetlenek a politikai véleményektől, pártszempontoktól, gazdasági elméletektől és bármilyen elfogultságoktól. Ezek az adatok ebből a szempontból valóban száraz és hideg tények, viszont csak ezek az adatok alkalmasak egy állítás alátámasztására, egy elmélet megalapozására és egy vélemény indokolására. Ez a körülmény teszi a statisztikát pártok fölöttivé. Ez a törvény nem a koalíciónak vagy az ellenzéknek, hanem a társadalomnak készül, és segíteni kívánja az Országgyűlés és a mindenkori irányító, végrehajtó hatalom munkáját, tehát kifejezetten és egyértelműen szakmai törvény.

A zárszóban nem mulaszthatom el annak a megemlítését, hogy az elmúlt évben ünnepelhetjük az önálló hivatalos magyar statisztikai szolgálat létrejöttének 125. évfordulóját. Az 1867 óta eltelt időszakot áttekintve elégedetten állapíthatjuk meg, hogy a magyar statisztikai szolgálat feladatainak mindenkor a legmagasabb színvonalon, nemzetközi elismerést kiváltva megfelelt, és a legszélsőségesebb politikai viszonyok között is megőrizte tárgyilagoságát, munkájának tudományos megalapozottságát.

Felmerülhet a kérdés, hogy egy ilyen „matematikai” törvénynél a Kormány nevében miért az igazságügyi miniszter az előterjesztő. A kérdésre egyszerű a válasz: azért, mert a jogalkotásban és a jogalkalmazásban fontos szerepe van a statisztikának. Ismételten szeretném hangoztatni, hogy a jó jogszabály mindig a társadalom által feltett kérdésre felel, és valóságos szabályozási igényt kíván kielégíteni. A kérdés megalapozottságának vizsgálatához elengedhetetlen a társadalom, a gazdaság, a környezet állapotáról a statisztika által feltárt valóság és tárgyilagos kép ismerete, mert az ismeret

birtokában lehet megkezdeni a jogszabályok megalapozott előkészítését. Ugyanez vonatkozik a jogalkalmazásra, hiszen a statisztika által szolgáltatott adatok alapján mérhető a jogviták jellege, a bíróságok leterheltsége, a bűnözés alakulása és egyéb jelentős tényezők.

Az előterjesztett törvényjavaslatot számtalan bíráló érte. A lassan megszokott liturgiának megfelelően melegen ajánlgatták a javaslat teljes visszavonását, de elhangzott az is, hogy miért törjük magunkat, miért nem vesszük át egy az egyben a német vagy a svájci törvényt, és elnézést, ha valamelyik ajánlott ország törvényéről megfellebbeztem volna.

A bíráló megjegyzések ellenére mégis úgy érzem, hogy az elfogadásra kerülő módosító javaslatokkal ma olyan törvény születik, amelynek alapján a hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szervek meg tudnak felelni a statisztika feladatának, és megvalósítják az 1. paragrafusban rögzített célt.

A statisztikáról szóló törvényjavaslat a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvény rendelkezéseivel összhangban szabályozza a társadalom és a gazdaság megismerését elősegítő tudomány, a statisztika alapvető elveit és a statisztikai tevékenységre vonatkozó rendelkezéseket.

A törvényjavaslat meghatározza, hogy kitől, milyen célból, hogyan lehet adatokat kérni. Meghatározza azokat az adatköröket, amelyekre vonatkozóan a természetes személy adatszolgáltatásra kötelezhető.

A törvényjavaslat kimondja a statisztikai tájékoztatás nyilvánosságát, természetesen az adatvédelem és a személyiségi jogok védelmének a biztosításával.

A törvényjavaslat a hivatalos statisztikai szolgálat megújításával a statisztikával elsősorban foglalkozó, illetve a statisztikát elsősorban felhasználó szervezetek rendszerét alakítja ki.

A hivatalos statisztikai szolgálat, segítve az adatokat igénylő egyéb szervezeteket is, az adatszolgáltatókkal együttműködve biztosítja a hatékony és gazdaságos adatkezelést. Az adatátadások és az adatátvételek szabályozott rendszere teszi lehetővé, hogy a garanciális előírások betartása mellett, az adatszolgáltatók túlzott igénybevétele és terhelése nélkül olyan információs bázis alakuljon ki, amely operatív módon teremti meg a gazdaság működéséhez, a társadalom fejlődéséhez, környezetünk védelméhez, demográfiai helyzetünk felméréséhez szükséges adatokat.

Az említett információs bázis legfontosabb része az országos statisztikai adatgyűjtési program, amely a gazdasági tevékenységet folytatók statisztikai

felmérését fogja össze. Annak érdekében, hogy az adatgyűjtésre csak a legindokoltabb esetekben kerüljön sor, hogy az adatigénylő az adatszolgáltatóhoz csak olyan kérdésekben forduljon, amelyeknek ismeretere a társadalomnak valóban szüksége van, a programot előzetesen megtárgyalja és véleményezi az Országos Statisztikai Tanács. A Tanács a hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szervek, a munkáltatói, a munkavállalói érdekképviseletek, az önkormányzatok, a társadalombiztosítás és a tudományos élet képviselőiből áll. . .

A statisztikáról tárgyalunk, ezért engedjék meg, hogy tájékoztatásul közöljek néhány adatot. A képviselői indítványok egyharmadát mind a bizottságok, mind a Kormány elfogadta. Az indítványok kétharmada elutasításra került. A javaslatok elfogadásában a bizottságok és az előterjesztők 97 százalékban, az elutasításban pedig 99 százalékban egyetértettek. A bizottsági állásfoglalások mindkét esetben 95 százalékban megegyeztek egymással. Az elutasítások előbb említett kétharmados aránya azonban nem jelenti a teljes elutasítást. A részletes vita során ugyanis a bizottságok ezen javaslatok nagy részének tartalmát átvéve alakították ki saját javaslataikat, amelyekkel kapcsolatban egyetértés született a bizottságok és az előterjesztők között.

Azokat a képviselői javaslatokat támogattuk, amelyek a törvényjavaslat szövegét az adatvédelmi törvényben foglaltakra tekintettel módosították, illetőleg kiegészítették. Ilyen volt többek között a különleges adatoknak, mint amilyen az egészségi állapotra vagy a büntetett előéletre vonatkozó adat, az adatvédelmi törvény előírásainak megfelelő kezelése, valamint az adat-összekapcsolás garanciáinak kibővítése.

Nem támogattuk viszont azokat a képviselői javaslatokat, amelyek az Országos Statisztikai Tanács jogkörét kívánták bővíteni olyan jogokkal, amelyeket az adatvédelmi törvény az adatvédelmi biztosnak ad meg. Nem támogattuk azokat a javaslatokat sem, amelyek a Tanács összetételét, valamint a hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szervek körét kívánták módosítani. Továbbá azokat sem, amelyek a jogi személyek adatainak kezelését ugyanolyan szigorú feltételek mellett kívánták volna szabályozni, mint a természetes személyekre vonatkozó adatokat. . .”

Záró szavaiban dr. Isépy Tamás a törvényjavaslat elfogadására kérte a képviselőket.

Végül a Parlament 209 igen szavazattal, 2 ellenszavazattal és 3 tartózkodással 1993. április 27-én elfogadta az 1993. évi XLVI. törvényt.

Dr. Bánszegi Katalin

HONORIS CAUSA DOKTOROK A JANUS PANNONIUS TUDOMÁNYEGYETEM KÖZGAZDASÁG-TUDOMÁNYI KARÁN

A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem (JPTE) Közgazdaság-tudományi Karának jogelődje, a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem (MKKE) kihelyezett tagozata 1971-ben alakult meg Pécsen, dr. Szabó Kálmán rektorsága idején.

1971-ig közgazdászokat csak Budapesten képeztek. Az elmúlt több mint 20 év alatt a volt kihelyezett tagozat önálló karrá szerveződött. A megalakulása idején 4 oktató rendelkezett kandidátusi fokozattal, az oktatók többsége pályakezdő fiatal volt. Jelenleg 7 akadémiai doktori fokozattal bíró professzora és 24 kandidátusi fokozattal rendelkező docense van a Karon. Oktatóinak tudományos fejlődését sokan segítették. 1991-ben a Kar Tudományos Bizottsága, dr. Vörös József dékán felkérése alapján, számba vette azokat a tudósokat, akik különösen sokat tettek a Közgazdaság-tudományi Kar oktatóinak szakmai fejlődéséért. Az oktató kollégák véleménye alapján négy kutatót javasolt a Tudományos Bizottság a díszdoktori cím elnyerésére, megállapítva azt, hogy az erre a címre érdemes jelöltek száma ennél több. A javasolt tudósok: dr. Martos Béla, Dr. Nemény Vilmos, Nyitrai Ferencné dr. és dr. Szabó Kálmán.

A javaslatot a Kari Tanács, majd a JPTE Egyetemi Tanács is elfogadta. A Tanács 1992. október 4-i ülésén a díszdoktorok előadást tartottak, majd az előterjesztők ismertették a honoris causa doktorok életrajzát, és méltatták tudományos munkásságukat. A díszdoktori címet ünnepélyes keretek között Ormos Mária rektor adta át. (Az előadások és az életrajzok — mint arról a *Statisztikai Szemle* hírt ad — megjelentek Pécsen, a *Studia Oeconomica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata* sorozatban 1992-ben, Emlékkötet a JPTE Közgazdaság-tudományi Kar megalakításának 20. évfordulója alkalmával díszdoktorrá avatottak tiszteletére címen.)

Dr. Martos Béla „Működőképes irányítási trajektóriák lineáris rendszerben” című előadásának lényege az alábbiakban foglalható össze. „Szétcsatolt irányítású lineáris differenciálegyenlet-rendszerrel foglalkozunk, amely aszimptotikusan stabil. Adva van az állapotternek egy nem üres belsejű rész-halmaza, a működőképes halmaz, az állapotnak ezen belül kell maradnia. Meghatározzuk az irányítási térnek egy rész-halmazát, a működőképes irányítások halmazát úgy, hogy minden olyan irányítási trajektória, amelyik ezen belül fut le, működőképes állapottrajektóriát generáljon (elégséges

működőképeségi feltételek). Végül ezeket az eredményeket a téglalakú működőképes halmazok esetére specifikáljuk, és meghatározzuk a maximális sugarú működőképes irányítási halmazt.”

Dr. Nemény Vilmos „A javak elosztásának és a tulajdonnak alapvető kérdései” című előadásában a csere formáinak a következő típusait különböztette meg: 1. egyenlő részesedés, 2. elosztás, 3. bilaterális csere, 4. érték és preferencia. Áttekintést adott a tulajdon formáiról, s az ún. szocialista tulajdonról a következőket írta: „A magukat szocialistának vagy népi demokratikusnak nevező országokban a hatalmak megosztásának és a fölöttük gyakorolt társadalmi kontrollnak ma már nyoma sincs. Ennek ideológiai leple a proletárdiktatúra állítólagos szükségessége és az állam elhalásának elmélete. Ennélfogva ugyanaz a személy, ha a hatalom birtokosa, lehet egyszerre vagy egymás után törvényhozó, végrehajtó, bíró és gazdálkodó. Nem alakult ki sem szakmai elit, sem szakmai öntudat, sem testületi szellem (kivéve a hatalmat birtoklók testületét, a nómenklatúrát). A társadalmi-politikai hatalom ily módon öncélúvá és ellenőrizhetetlenné válik. S ez azért lehetséges, mert a gazdasági hatalom (ellenőrizhetetlen és ellensúlyozatlan) birtokában a politikai hatalom birtokosai korlátlan uraivá válnak minden egyén, minden csoport, minden réteg, minden érdekközösség (ha ilyen egyáltalán megtűrt), minden gazdasági és minden egyéb közösség egzisztenciájának, mégpedig materiális, kulturális és végző soron fizikai egzisztenciájának is. Az az arc nélküli, befolyásolhatatlan felső hatalom, amely Marx szerint a kapitalizmusban a dolgozó emberek elidegenedését okozza, ártatlan kis báránka, véres dillettáns a szocialista országok arc nélküli és persze még sokkal nagyobb fokú elidegenedést okozó hatalmához képest. S ez nem az emberek gonoszságának, még csak nem is Sztálin személyiségének tulajdonítható, hanem a társadalmi tulajdonnak ezekben az országokban kialakult működési formájának.”

Nyitrai Ferencné dr. „Magyarország útja az új egységes Európa felé — helyzetünk és lehetőségeink egy statisztikus szemszögéből” című előadását négy tézisben építette fel, amelyek a következők:

1. Magyarország az elmúlt két évezredben is Európához tartozott, nemcsak földrajzi, hanem szellemi (tudományos, művészeti) értelemben is, bár gazdasága nem élte át Európa legújabbkori fejlődését;

2. az egységes Európa korszerű felfogásban nemcsak az Európai Közösség országait jelenti, hanem ide tartoznak

szükségképpen Közép- és Kelet-Európa országai is, és míg ez utóbbiakat nem integrálja Nyugat-Európa piacgazdasága, addig a valódi egység nem realizálható;

3. az átmenet a XX. század végi európai piacgazdaságba megoldható anélkül, hogy előbb 50–60 évet visszalép-nénk, és megoldható úgy is, hogy az elmúlt 40 év során létrehozott valós értékeket megőrizzük;

4. Európa szerves egységébe való beilleszkedés megköveteli az ismert feltételek: tehát a privatizáció, a gazdasági liberalizálás mellett azt a már régóta aktuális és sokszor hangoztatott strukturális átalakulást, amelyben az infrastruktúra megfelelő szerephez jut.

Dr. Szabó Kálmán „Piacgazdaság — szükségletek — fejlődési alternatíva” című előadásában foglalkozott a piac és a szükségletek preferálásával, a piaci viszonyok, valamint a vállalaton belüli emberi motivációk kapcsolatával, a tulajdonlasi formákkal. Fontosnak tartja a dolgozói tulajdonlasi forma elterjedését, a szakszervezetek szerepét, a résztulajdonlasi forma elterjedését. Az innovációkkal kapcsolatban az alábbi megállapításokat tette:

1. ökonomiailag a tudományos-műszaki oktatási újdonság mindaddig csak potenciálisnak számít, amíg a gyakorlat — általában nagy kockázattal — üzemileg át nem ülteti, a piacon meg nem honosítja azt; ekkor válik az innovációs potenciálból innovációs értéket alkotó tényező;

2. az innovációban közreműködő kutató-fejlesztő szakembereknek a konkrét területen az átlagosnál nemcsak sokkal invenciózusabbnak kell lenniök, hanem nagy felhalmozott saját tapasztalattal is kell rendelkezniök, és nem tévedünk, ha kijelentjük: e folyamatban kitüntetett szerepet játszanak a másoktól szerzett közismeretek, vagyis melyeket képzésük során, a kutatótársakkal való érintkezés, a publikációk révén sajátítanak el.

Figyelemreméltó tény, hogy a díszdoktorok közül hárman, mégpedig: Martos Béla, Nemény Vilmos és Nyitrai Ferencné rövidebb-hosszabb ideig a

Központi Statisztikai Hivatalban dolgoztak, és kutatásaik szorosan kapcsolódtak a statisztika tudományához.

Nyitrai Ferencné 1973 és 1979 között Pécsen tanított, és szerkesztésében háromkötetes statisztikajegyzet jelent meg. A hallgatók már akkor tanulták az ökonometriát, a termelési és keresleti függvények módszertanát, amikor azt a hivatalos álláspont még nem fogadta el.

Martos Béla a matematikai, Nemény Vilmos a tervezési és prognosztikai, Szabó Kálmán pedig a közgazdaságtani kutatások fejlesztéséért tett sokat.

Szabó Kálmán mint a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem akkori rektora, és a közgazdászok képzés reformjának elindítója támogatta azt, hogy vidéken létrejöhessen egy új, önálló közgazdaságtudományi kar. Ez akkor nagy ellenállásba ütközött, mivel az MKKE monopolhelyzetben volt. Szabó Kálmán rektorsága idején teremtődött meg újra a nyugati kapcsolatok kiépítésének lehetősége (Ford-ösztöndíjak, angol nyelvképzés, amit 1974-ben az akkori szovjet befolyású vezetés letiltott). Megindult a korszerű matematikai és számítástechnikai képzés *Szép Jenő* és *Krekó Béla* professzorok irányításával, a marketing oktatása stb. Ez a pezsgő szellemi környezet indította útjára a pécsi Kart is.

A 20 éves évforduló teremtette meg az alapot arra, hogy a Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara első alkalommal élhetett azzal a lehetőséggel, hogy az arra érdemeseket díszdoktori címmel jutalmazza.

Dr. Sipos Béla

EMLÉKTÁBLA-AVATÁS A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALBAN

A Központi Statisztikai Hivatal hősi halottai, áldozatai emléke előtt tiszteltek a Hivatal munkatársai 1993. május 21-én, a Magyar Honvédelem Napján. Az ez alkalommal felavatott tábla, a korábbi — sajnos elpusztult — márványtábla helyére került, s az első világháború hősi halottain kívül a második világháború hősi halottainak és áldozatainak állít emléket. Az emléktábla szövege:

IN MEMORIAM

A KSH ELSŐ ÉS MÁSODIK VILÁGHÁBORÚS HŐSI HALOTTAI ÉS ÁLDOZATAI EMLÉKÉRE

Állította a
Központi Statisztikai Hivatal
1993. május 21.

Az avatóünnepségre a Hivatal történelmi hangulatot árasztó előcsarnokában került sor, ahol *Fényes Eleknek*, az 1848-as Statisztikai Hivatal vezetőjének és *Keleti Károlynak*, a mai statisztikai hivatal megalapítójának domborműve található.

Az avatóünnepségen a Hivatal vezetői és munkatársai, valamint számos érdeklődő vett részt.

Dr. Vukovich György, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke a következő szavakkal avatta fel az emléktáblát.

„Hazánk a néhány év múlva véget érő évszázad első felében két ízben is, az első és a második világháború éveiben, irtózatossá világgéssé és értelmetlen pusztításnak volt részese. A tragikus események során országunkat hatalmas csapások érték, és a

szükségképpen Közép- és Kelet-Európa országai is, és míg ez utóbbiakat nem integrálja Nyugat-Európa piacgazdasága, addig a valódi egység nem realizálható;

3. az átmenet a XX. század végi európai piacgazdaságba megoldható anélkül, hogy előbb 50–60 évet visszalép-nénk, és megoldható úgy is, hogy az elmúlt 40 év során létrehozott valós értékeket megőrizzük;

4. Európa szerves egységébe való beilleszkedés megköveteli az ismert feltételek: tehát a privatizáció, a gazdasági liberalizálás mellett azt a már régóta aktuális és sokszor hangoztatott strukturális átalakulást, amelyben az infrastruktúra megfelelő szerephez jut.

Dr. Szabó Kálmán „Piacgazdaság — szükségletek — fejlődési alternatíva” című előadásában foglalkozott a piac és a szükségletek preferálásával, a piaci viszonyok, valamint a vállalaton belüli emberi motivációk kapcsolatával, a tulajdonlasi formákkal. Fontosnak tartja a dolgozói tulajdonlasi forma elterjedését, a szakszervezetek szerepét, a résztulajdonlasi forma elterjedését. Az innovációkkal kapcsolatban az alábbi megállapításokat tette:

1. ökonomiailag a tudományos-műszaki oktatási újdonság mindaddig csak potenciálisnak számít, amíg a gyakorlat — általában nagy kockázattal — üzemileg át nem ülteti, a piacon meg nem honosítja azt; ekkor válik az innovációs potenciálból innovációs értéket alkotó tényező;

2. az innovációban közreműködő kutató-fejlesztő szakembereknek a konkrét területen az átlagosnál nemcsak sokkal invenciózusabbnak kell lenniök, hanem nagy felhalmozott saját tapasztalattal is kell rendelkezniök, és nem tévedünk, ha kijelentjük: e folyamatban kitüntetett szerepet játszanak a másoktól szerzett közismeretek, vagyis melyeket képzésük során, a kutatótársakkal való érintkezés, a publikációk révén sajátítanak el.

Figyelemreméltó tény, hogy a díszdoktorok közül hárman, mégpedig: Martos Béla, Nemény Vilmos és Nyitrai Ferencné rövidebb-hosszabb ideig a

Központi Statisztikai Hivatalban dolgoztak, és kutatásaik szorosan kapcsolódtak a statisztika tudományához.

Nyitrai Ferencné 1973 és 1979 között Pécsen tanított, és szerkesztésében háromkötetes statisztikajegyzet jelent meg. A hallgatók már akkor tanulták az ökonometriát, a termelési és keresleti függvények módszertanát, amikor azt a hivatalos álláspont még nem fogadta el.

Martos Béla a matematikai, Nemény Vilmos a tervezési és prognosztikai, Szabó Kálmán pedig a közgazdaságtani kutatások fejlesztéséért tett sokat.

Szabó Kálmán mint a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem akkori rektora, és a közgazdászok képzés reformjának elindítója támogatta azt, hogy vidéken létrejöhessen egy új, önálló közgazdaságtudományi kar. Ez akkor nagy ellenállásba ütközött, mivel az MKKE monopolhelyzetben volt. Szabó Kálmán rektorsága idején teremtődött meg újra a nyugati kapcsolatok kiépítésének lehetősége (Ford-ösztöndíjak, angol nyelvképzés, amit 1974-ben az akkori szovjet befolyású vezetés letiltott). Megindult a korszerű matematikai és számítástechnikai képzés *Szép Jenő* és *Krekó Béla* professzorok irányításával, a marketing oktatása stb. Ez a pezsgő szellemi környezet indította útjára a pécsi Kart is.

A 20 éves évforduló teremtette meg az alapot arra, hogy a Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara első alkalommal élhetett azzal a lehetőséggel, hogy az arra érdemeseket díszdoktori címmel jutalmazza.

Dr. Sipos Béla

EMLÉKTÁBLA-AVATÁS A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALBAN

A Központi Statisztikai Hivatal hősi halottai, áldozatai emléke előtt tiszteltek a Hivatal munkatársai 1993. május 21-én, a Magyar Honvédelem Napján. Az ez alkalommal felavatott tábla, a korábbi — sajnos elpusztult — márványtábla helyére került, s az első világháború hősi halottain kívül a második világháború hősi halottainak és áldozatainak állít emléket. Az emléktábla szövege:

IN MEMORIAM

A KSH ELSŐ ÉS MÁSODIK VILÁGHÁBORÚS HŐSI HALOTTAI ÉS ÁLDOZATAI EMLÉKÉRE

Állította a
Központi Statisztikai Hivatal
1993. május 21.

Az avatóünnepségre a Hivatal történelmi hangulatot árasztó előcsarnokában került sor, ahol *Fényes Eleknek*, az 1848-as Statisztikai Hivatal vezetőjének és *Keleti Károlynak*, a mai statisztikai hivatal megalapítójának domborműve található.

Az avatóünnepségen a Hivatal vezetői és munkatársai, valamint számos érdeklődő vett részt.

Dr. Vukovich György, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke a következő szavakkal avatta fel az emléktáblát.

„Hazánk a néhány év múlva véget érő évszázad első felében két ízben is, az első és a második világháború éveiben, irtózatossá világgéssé és értelmetlen pusztításnak volt részese. A tragikus események során országunkat hatalmas csapások érték, és a

súlyos következmények egy része a Hivatalt sem kímélte.

A csapások és a veszteségek közül a legsúlyosabb és a legfájóbb számunkra a Hivatal számos kiváló munkatársának elvesztése volt és marad örök időkre.

Az első világháborúban hősi halált halt *Andor László, Baly László, Bognár János, Chambré Miklós, dr. Csepesányi Tibor, dr. Dánér István, Derzsi Dénes, Erős Kálmán, Illés János, dr. Kapossy Béla, Krassovszky Dezső, Sályi Károly, Sulyovszky Vilmos, Szentkirályi Oszkár, Urbanek Ferencz, dr. Várnai Árvéd és Weinmann Ferenc.*

A második világháború harcaiban elesettek közül sajnos csak két személy, *Mohai Jenő* és *Végyvári Dezső* hősi halottak nevét ismerjük.

A Hivatalt a második világháborúban, az ostrom idején, jelentős anyagi károk érték, és nem kevés olyan iratanyag is elpusztult, amely feltehetően lehetővé tette volna a Hivatal veszteségeinek pontosabb számbavételét.

1947-ben, a Hivatal részleges helyreállítása idején, az akkori információk szerint, még 60 munkatárs sorsa volt ismeretlen, s sajnos a nem sokkal ezután bekövetkezett „átszervezés” után a hősi ha-

lottak és áldozatok nevének felkutatása, megállapítása nem történt meg, így a második világháború hősi halottairól és áldozatairól feljegyzés nem maradt.

Az eredeti, az első világháború hősi halottainak emléket állító tábla 1944—1945-ben súlyos károkat szenvedett, és az 1956-os forradalom harcai során is belövések érték.

A most felavatásra kerülő táblával kívánjuk emlékeztetni a Hivatal jelenlegi és jövőbeni munkatársait azokra a kiváló személyekre, szakemberekre, akik a legtöbbet, az életüket adták a két világháború során hazájukért, és áldozatai lettek az értelmetlen pusztításnak.

Az emléktáblával tisztelegni szeretnénk volt munkatársaink emléke előtt, melyet örökké megőr-zünk.

Ezekkel a gondolatokkal helyezem az emléktáblára intézményünk, a Központi Statisztikai Hivatal nevében a tisztelet és emlékezés koszorúját, és felkérem *dr. Klinger András* elnökhelyettest, hogy a Hivatal munkatársai nevében helyezze el a megemlékezés koszorúját.”

Dr. Gy. F.

MAGYAR SZAKIRODALOM

A JANUS PANNONIUS EGYETEMI KIADÓ KÖZGAZDASÁG-TUDOMÁNYI KÖNYVEI

A Janus Pannonius Egyetemi Kiadó 1991-ben kezdte kiadni az egyetem Közgazdaság-tudományi Kara oktatóinak könyveit. Eddig 6 kötet látott napvilágot, és még több mint 10 kötet megjelenését tervezik. A sorozat megjelenését támogatja a Cultura Oeconomica Alapítvány, valamint a Magyar Közgazdász-képzésért Alapítvány.

A kiadó elsősorban a hallgatók igényeit tartja szem előtt, a megjelent műveket azonban haszonnal forgathatják mindazok, akik fel akarják frissíteni gazdaságtani ismereteiket.

A szerzők elsősorban az Egyesült Államokban, Németországban és Angliában végzett kutatómunkájuk eredményeire támaszkodtak. A köteteket megjelenésük sorrendjében ismertetjük.

BÉLYÁ CZ IVÁN:

VÁLLALATI TŐKEFINANSZÍROZÁS

Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs. 1991. 234 old.

E munkája 1. és 2. részében *Bélyá cz Iván* az üzleti vállalkozás fogalmát, jellemzőit, illetve céljait, majd működési elveit és finanszírozását foglalja össze. Bírálja a profitmaximalizálási elv statikus voltát, és olyan modelleket ajánl, amelyek segítségével megte-remthető a rövid és a hosszú távú profit közötti kapcsolat. Figyelembe veszi a számviteli összefü- géseket, bemutatja a pénzügyi mérleg és a finanszí- rozási beszámoló készítésének módját.

A könyv 3. része a vállalati tőkeköltségvetés készítésének elvi alapjait, míg a 4. rész az amortizá- ciónak kérdéskörét tárgyalja.

A szerző megállapítja, hogy „az erőforrásokat növelő döntéseket megalapozó folyamat a tőke- költségvetés készítése”. Ez magába foglalja mind az eszközberuházási, mind a finanszírozási döntést. *Bélyá cz* grafikus ábrákkal és szám példák illusz- trálja az elvégzendő számításokat. Különösen fontosak az annuitás-számítások (például normál vagy késleltetett annuitás, növekvő annuitás stb.) és az azokat segítő táblázatok. Az amortizációs módsze- rek összehasonlítása, az esetpéldák a gyakorlati szakemberek munkáját is segítik.

súlyos következmények egy része a Hivatalt sem kímélte.

A csapások és a veszteségek közül a legsúlyosabb és a legfájóbb számunkra a Hivatal számos kiváló munkatársának elvesztése volt és marad örök időkre.

Az első világháborúban hősi halált halt *Andor László, Baly László, Bognár János, Chambré Miklós, dr. Csepesányi Tibor, dr. Dánér István, Derzsi Dénes, Erős Kálmán, Illés János, dr. Kapossy Béla, Krassovszky Dezső, Sályi Károly, Sulyovszky Vilmos, Szentkirályi Oszkár, Urbanek Ferencz, dr. Várnai Árvéd és Weinmann Ferenc.*

A második világháború harcaiban elesettek közül sajnos csak két személy, *Mohai Jenő* és *Végyvári Dezső* hősi halottak nevét ismerjük.

A Hivatalt a második világháborúban, az ostrom idején, jelentős anyagi károk érték, és nem kevés olyan iratanyag is elpusztult, amely feltehetően lehetővé tette volna a Hivatal veszteségeinek pontosabb számbavételét.

1947-ben, a Hivatal részleges helyreállítása idején, az akkori információk szerint, még 60 munkatárs sorsa volt ismeretlen, s sajnos a nem sokkal ezután bekövetkezett „átszervezés” után a hősi ha-

lottak és áldozatok nevének felkutatása, megállapítása nem történt meg, így a második világháború hősi halottairól és áldozatairól feljegyzés nem maradt.

Az eredeti, az első világháború hősi halottainak emléket állító tábla 1944—1945-ben súlyos károkat szenvedett, és az 1956-os forradalom harcai során is belövések érték.

A most felavatásra kerülő táblával kívánjuk emlékeztetni a Hivatal jelenlegi és jövőbeni munkatársait azokra a kiváló személyekre, szakemberekre, akik a legtöbbet, az életüket adták a két világháború során hazájukért, és áldozatai lettek az értelmetlen pusztításnak.

Az emléktáblával tisztelegni szeretnénk volt munkatársaink emléke előtt, melyet örökké megőr-zünk.

Ezekkel a gondolatokkal helyezem az emléktáblára intézményünk, a Központi Statisztikai Hivatal nevében a tisztelet és emlékezés koszorúját, és felkérem *dr. Klinger András* elnökhelyettest, hogy a Hivatal munkatársai nevében helyezze el a megemlékezés koszorúját.”

Dr. Gy. F.

MAGYAR SZAKIRODALOM

A JANUS PANNONIUS EGYETEMI KIADÓ KÖZGAZDASÁG-TUDOMÁNYI KÖNYVEI

A Janus Pannonius Egyetemi Kiadó 1991-ben kezdte kiadni az egyetem Közgazdaság-tudományi Kara oktatóinak könyveit. Eddig 6 kötet látott napvilágot, és még több mint 10 kötet megjelenését tervezik. A sorozat megjelenését támogatja a Cultura Oeconomica Alapítvány, valamint a Magyar Közgazdász-képzésért Alapítvány.

A kiadó elsősorban a hallgatók igényeit tartja szem előtt, a megjelent műveket azonban haszonnal forgathatják mindazok, akik fel akarják frissíteni gazdaságtani ismereteiket.

A szerzők elsősorban az Egyesült Államokban, Németországban és Angliában végzett kutatómunkájuk eredményeire támaszkodtak. A köteteket megjelenésük sorrendjében ismertetjük.

BÉLYÁ CZ IVÁN:

VÁLLALATI TŐKEFINANSZÍROZÁS

Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs. 1991. 234 old.

E munkája 1. és 2. részében *Bélyá cz Iván* az üzleti vállalkozás fogalmát, jellemzőit, illetve céljait, majd működési elveit és finanszírozását foglalja össze. Bírálja a profitmaximalizálási elv statikus voltát, és olyan modelleket ajánl, amelyek segítségével megte-remthető a rövid és a hosszú távú profit közötti kapcsolat. Figyelembe veszi a számviteli összefü- géseket, bemutatja a pénzügyi mérleg és a finanszí- rozási beszámoló készítésének módját.

A könyv 3. része a vállalati tőkeköltségvetés készítésének elvi alapjait, míg a 4. rész az amortizá- ciónak kérdéskörét tárgyalja.

A szerző megállapítja, hogy „az erőforrásokat növelő döntéseket megalapozó folyamat a tőke- költségvetés készítése”. Ez magába foglalja mind az eszközberuházási, mind a finanszírozási döntést. *Bélyá cz* grafikus ábrákkal és szám példák illusz- trálja az elvégzendő számításokat. Különösen fonto- sak az annuitás-számítások (például normál vagy késleltetett annuitás, növekvő annuitás stb.) és az azokat segítő táblázatok. Az amortizációs módsze- rek összehasonlítása, az esetpéldák a gyakorlati szakemberek munkáját is segítik.

A könyv a tőkeértékelés általános eljárását és egyes eseteit (5. rész), a kockázat és a megtérülés kapcsolatát (6. rész), a fedezetszámítást (7. rész) és a vállalati forgótőke-gazdálkodást (8. rész) is bemutatja. A tárgyalt modellek közül kiemeljük a tőkeértékelés (CAMP) modelljét, amely lehetővé teszi a kockázat számszerűsítését, és ezt felhasználja a részvénytőke remélt megtérülésének becsléséhez. A CAMP-modell a vállalati részvénytőke költségének becslését is lehetővé teszi.

A szerző széleskörűen alkalmazza a statisztikai indukció módszereit és a matematikai statisztikai módszereket; alaposan feldolgozta, illetve adaptálta a témakör egyesült államokbeli irodalmát.

VÖRÖS JÓZSEF:

TERMELÉS MANAGEMENT

Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs. 1991. 347 old.

A termelési menedzsment a termelési folyamat eredményességének növelésével foglalkozik, s ennek során a nyersanyagok beszerzésétől a késztermékek fogyasztókhöz való eljuttatásáig minden tényezőre figyelmet kell fordítani. A döntések megalapozásához megfelelő információs rendszerre és módszerre van szükség. A könyv célja, hogy modelleket ajánljon a vállalatvezetés számára, bemutatva több esettanulmányt is. A szerző a 2. fejezetben a döntési típusokat a szakirodalomban elfogadott stratégiai, taktikai és operatív típusokra osztja, és először a stratégiai döntésekre mutat be példákat.

A 3. fejezet részletesen tárgyalja a taktikai tervezésre használható módszereket. Nyilvánvaló, hogy hosszabb távon inkább a szakértői (intuitív) módszerek használhatók, míg rövidebb távon, amikor több kérdés megoldódott (például az üzem kész a termelésre, a fix inputok mérete adott, ismertek a piaci igények és a költségstruktúra stb.), szélesebb körben alkalmazhatók az ökonometriai modellek.

Először az egytermékes vállalat esetét ismerjük meg. Ebben az esetben a termelési függvény leírható egy tényezőváltozóval, és legtöbbször másodfokú vagy harmadfokú polinommal közelíthetjük az összefüggést. Példa lehet erre a mezőgazdaságban a műtrágya-felhasználás és a kukoricatermelés kapcsolata.

A szerző a termelési és keresleti függvények összefüggéseivel, illetve a profitmaximálás kritériumaival is foglalkozik. Az egytermékes vállalat a gyakorlatban ritka, ezért a könyv részletesen tárgyalja a többtermékes vállalat esetén alkalmazható módszereket.

Szélesebb körben a lineáris modellek alkalmazhatók, természetesen rövid távon, mivel ez a modell statikus és determinisztikus, így nem veszi figyelembe a változásokat. Az ún. MMMS-modellekben a linearitásra vonatkozó feltételt feloldották, viszont minden terméket egyetlen aggregált termék kategóriába kellett tömöríteni.

A szerző a többszintű és a hierarchikus termelés-tervezés több módszerét is bemutatja a gyakorlati alkalmazásokon keresztül. A készletgazdálkodás (4. fejezet) témakörében a gazdaságos sorozatnagyság meghatározását emeli ki, míg az 5. és 6. fejezetben a műveletek ütemezésére szolgáló matematikai modelleket tárgyalja. Mindegyik modellnél pontosan definiálja az alkalmazás feltételeit, és legtöbbször példát is bemutat.

A könyv moduláris felépítésű, így az olvasó a számára érdektelen részeket kihagyhatja.

BÉLYÁ CZ IVÁN:

AMORTIZÁCIÓ ÉS PÓTLÁS

Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs. 1992. 174 old.

A szerző akadémiai doktori értekezését foglalta össze, illetve fejlesztette tovább (lásd: *Sipos Béla: Bélyá cz Iván doktori értekezésének vitája. Statisztikai Szemle. 1991. évi 4-5. sz. 384—388. old.*), miközben áttekinti az amortizáció 75 éves előtörténetét és számviteli, tőkeelméleti, adópolitikai közelítését, valamint a hazai kutatási eredményeket.

Bélyá cz Iván vitatja azt az álláspontot, hogy az amortizáció alapvetően nem értékelési, hanem költségallokációs kérdés. Ezért keresi a probléma mélyebb elméleti kapcsolódásait és tőkeelméleti alapjait. A könyv elsősorban elméleti jellegű kutatási eredményeket tartalmaz és a különböző irányzatok (számviteli megközelítés, tőkeelmélet, adópolitika mint az állam gazdaság szabályozó szerepének hatása) egyesítésére törekszik.

ULBERT JÓZSEF:

A BERUHÁZÁSOK GAZDASÁGTANA

Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs. 1992. 278 old.

A könyv I. része a beruházások fogalmát és jellemzőit, a II. rész a pénzügy-matematikai fogalmakat, a III. rész a beruházás gazdaságossági számításokat mutatja be. Az utolsó (IV. rész) a bizonytalanság esetén alkalmazható eljárásokat ismerteti. A mű erénye, hogy az alapoknál kezd (például

kamatszámítás, törlesztési számítások, rátatörlesztés, annuitásos törlesztés, járadékszámítás), majd bonyolultabb eljárásokat is tárgyal (például dinamikus beruházásgazdaságossági számítások, belső kamatláb módszere, beruházásprogramozás, érzékenységvizsgálat stb.). Minden esetben közli az alkalmazható képletet és egy számpéldát, befejezésül pedig egy képletgyűjteményt is összeállít. Az olvasó így könnyen elsajátíthatja a beruházások értékelésével kapcsolatos módszereket, illetve megtanulja alkalmazni a ma már szélesebb körben rendelkezésre álló szoftvereket. Különösen a kamatlábmódszerek ismertetése indokolt, mivel korábban, az igazi tőkepiac hiányában, ezek az eljárások kevésbé voltak ismertek a hazai szakirodalomban. A belső kamatláb azt mutatja, hogy mekkora a periódusonként lekötött tőke határjövédelmzősége, milyen kamatlábbal kell diszkontálnunk a nettó hozamsort ahhoz, hogy annak jelenlegi értéke éppen zérus legyen. A szerző ugyanakkor, a hagyományos beruházásértékelési módszerek mellett, a teljes körű pénzügyi tervezés modelljeinek ismertetésére is vállalkozott, amely modell a dinamikus beruházásgazdaságossági számítások horizontját kiterjeszti a vállalat teljes tevékenységére. Ez újdonság a magyar szakirodalomban.

OROSZI SÁNDOR:

A MAKROÖKONÓMIA ALAPVETŐ ELMÉLETEI

Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs. 1992. 169 old.

A szerző három, posztulátumaiban, feltételrendszerében eltérő elméletrendszer tárgyal.

Az 1. rész a keynesi rendszert, a 2. rész a neoklasszikus szintézist, míg a 3. rész a monetarizmus elméletét mutatja be. A 4. rész a neoklasszikus és a keynesi kamatelmélet hiányosságait kiküszöbölő módszereket (IS- és LM-görbék) tárgyalja röviden.

Oroszi Sándor a könyv bevezetésében utal a newtoni világkép gazdasági alkalmazásának korlátaira, illetve problémáira. A neoklasszikus elmélet nem igényelte és nem is „túrta” meg az állami beavatkozást, amely viszont *J. M. Keynes* koncepciójának lényeges eleme.

Keynes osztotta fel a közgazdaságtant mikro- és makroökonómiára, amely a pénzülméletet is magába foglalja. A szerző didaktikusan összefoglalja a keynesi rendszert, bemutatva foglalkozás-, összereslet- multiplikátor-, pénz- és kamat-, valamint konjunktúraelméletét. Keynes bizonyos értelemben neoklasszikus szintézist alkotott, a válságba került teória általa hibásnak tekintett tételeit elvetette, a

kritikáját kiállókot kiegészítette saját, újkeletű makroökonómiai gondolataival.

A *M. Friedman* nevéhez fűződő monetarizmus kialakulásával és térhódításával kapcsolatban a szerző hangsúlyozza, hogy az nem egy aprólékosan kidolgozott, hierarchikusan felépített elmélet.

A monetarizmus szerint a piaci automatizmusok képesek a megfelelő, hatékony szabályozásra. A gazdaság azonban árugazdaság, így a tranzakciók lebonyolításához szükséges a pénz. A kormányzati beavatkozást Friedman, Keynes-szel szemben, károsnak minősíti. A könyv számpéldákkal is alátámasztva bemutatja a friedmani pénzülméletet.

KAPOSI ZOLTÁN:

MAGYARORSZÁG GAZDASÁGTÖRTÉNETE (1700—1830)

Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs. 1992. 123 old.

A szerző a gazdaságtörténetet önálló tudományként tekinti, és interdiszciplináris módszertani megközelítést alkalmaz e művében, amelyben a XVIII. századtól 1870-ig terjedő korszakot a magyar gazdaságtörténet egységes időszakaként értelmezi, amelyben a magyar gazdaság hagyományos kötelekeitől folyamatosan megszabadult, és a modernizáció előfeltételei kialakultak.

Ez az időszak szerinte két korszakra bontható. Az általa bemutatott első korszakban (1700 és 1830 között) alakultak ki a modernizáció előfeltételei. (A szerző tervezi újabb kötet összeállítását, amelyben az 1830 utáni időszakot kívánja összefoglalni.)

A könyv I. részében a keresleti és kínálati görbék egyensúlyát mutatja be, majd a kereslet oldaláról négy tényezőt emel ki, amelyek 1700 és 1830 között jelentősen befolyásolták Magyarország makrogazdaságát. Ezek a következők:

- a folyamatosan szaporodó és szerkezetében is átalakuló népesség;
- a belföldi kereslet bővülése, a piacosodási folyamat;
- a birodalmi külső kereslet hatása;
- a hazai jövédelmek növekedése, piac felé fordulása.

Kaposi a felsorolt tényezőket gazdag statisztikai anyag feldolgozásával elemzi (például a születési és halálozási arányszámok alakulása, a vásárok forgalma, a külkereskedelem szerkezetete, a jövédelmkoncentráció mutatói stb.).

A II. részben a mezőgazdaságot, a III. részben az ipart, a IV. részben a vállalkozói attitűdök megjelenését tekinti át.

Dr. S. B.

SZEMÉLYI HÍREK

Megbízások. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Jasperné dr. Darvas Mária* tanácsost és *dr. Bánszegi Katalin* főtanácsost megbízta 1993. április 1-jei hatállyal az Elnöki és Tájékoztatási főosztály főosztályvezető-helyettesi feladatainak ellátásával.

Elnöki dicséret. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Híves Istvánt*, a KSH Nógrád megyei Igazgatósága főelőadóját a területi szervek megalakulása óta végzett magas színvonalú statisztikai munkásságáért *elnöki dicséretben* részesítette.

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

Az Európai Statisztikusok Értekezlete (ESÉ) 41. plenáris ülését 1993. június 14. és 18. között tartották Genfben. Az Értekezleten részt vevő magyar delegációt *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke vezette. A küldöttség tagjai *dr. Lendvai János*, a KSH elnökhelyettese és *Pál Sándorné* főtanácsos, a KSH osztályvezetője voltak. A plenáris ülés napirendjén szerepelt:

- az Európai Gazdasági Bizottság, az Európai Közösség és a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete statisztikai munkaprogramjának integrált bemutatása;
- az Európai Gazdasági Bizottság taglétszáma növekedésének következményei;
- a statisztikai munka hatékonyságának növelése;
- az ENSZ Statisztikai Bizottsága 1993. februári és az Európai Gazdasági Bizottság 1993. áprilisi ülésének határozatai, valamint azok megvalósulása;
- az Egyesült Államok új gazdasági osztályozásának tervezete.

Ezenkívül sor került az 1993/94. és 1994/95. évi vezetőség megválasztására. Az ESÉ elnökének a leköszönő *K. Malaguerra*, a svájci Statisztikai Hivatal elnöke helyére *I. Fellegit*, a Kanadai Statisztikai Hivatal elnökét választották, és *dr. Vukovich György* továbbra is a vezetőség tagja maradt.

Világkonferencia-előkészítés. Az 1994. évi Népesedési és Fejlesztési Világkonferencia előkészítő bizottsága 1993. május 8. és 19. között New Yorkban ülést tartott, amelyen részt vett *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke és *dr. Klingner András*, a KSH elnökhelyettese.

Az ülés napirendjén a jövő évben Kairóban megrendezendő Népesedési és Fejlesztési Világkonferencia előkészítésével kapcsolatos kérdések megvitatása szerepelt. A bizottsági ülésen *dr. Vukovich Györgyöt* a konferencia alelnökévé választották.

Az Európai Gazdaságdemográfiai Társaság (European Society for Population and Economics — ESPE) a Központi Statisztikai Hivatal és a KSH Népeségtudományi Kutató Intézete szervezésében 1993. június 3. és 6. között tartotta ez évi konferenciáját. A rendezvény fővédnökei *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke és *dr. Bod Péter Ákos*, a Magyar Nemzeti Bank elnöke voltak.

Az ESPE '93 konferenciát *dr. Vukovich György* nyitotta meg, és előadásában Magyarország demográfiai-társadalmi-gazdasági helyzetének alakulását mutatta be. Ezt követően *K. F. Zimmermann*, az ESPE elnöke ismertette a konferencia előkészítését, majd *dr. Horváth Róbert* tartott előadást „A gazdaságdemográfia fejlődése Magyarországon a két világháború között” címmel. Az előadáshoz *dr. Miltényi Károly*, a nyitó plenáris ülés elnöke fűzött értékelést. A főreferátum — *A. Kapteyn* (Tilburgi Egyetem) — az időskorúak megtakarításairól szólt.

A konferencián öt plenáris ülésen és a 18 témakört megvitató szekcióüléseken összesen 110 előadás hangzott el. A plenáris ülések felkért előadásai:

T. Hatton (Essexi Egyetem): Kivándorlás Európából 1850—1913 között;

G. Feichtinger (Bécsi Műszaki Egyetem): Mit nyújt a káosz-elmélet a gazdaságdemográfiának?

Andorka Rudolf (Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem): A jelenlegi demográfiai feltételek hatásai a szociálpolitikára a magyarországi átalakulási folyamat tükrében;

B. M. S. van Praag (Amszterdami Egyetem): A családi ekvivalencia-skálák és a gyermekekkel kapcsolatos költségek új megközelítése;

T. Schultz (Yale Egyetem): Modern gazdasági növekedés és termékenységsökkenés.

A szekcióüléseken megvitatott témakörök és a témavezetők a következők voltak:

— A munkaerő-bevándorlás hatásai Izraelben (*B. R. Chiswick*, Illinoisi Egyetem);

— Átalakulás és társadalombiztosítás (*Augusztinovicz Mária*, MTA Közgazdaság-tudományi Intézet);

— Munkaerő-kínálat (*P. Jensen*, Aarhus Egyetem);

— Vándorlás az iparosodott országokba (*C. M. Schmidt*, Münchener Egyetem);

— Szegénység (*P. Johnson*, Londoni Közgazdasági Főiskola);

— Termékenység és népességi optimum (*H. Joshi*, Londoni Egészségügyi Főiskola);

— Vándorlási elméletek (*M. Burda*, INSEAD);

— Népesség és gazdasági átmenet (*Szegő Szilvia*, MTA Közgazdaság-tudományi Intézet);

— Nőkérdés (*R. Wright*, Glasgow-i Egyetem);

— Empirikus kutatások a vándorlásról (*G. Schmitt-Rink*, Hallei Egyetem);

— Az öregedés közgazdaságtana (*B. Gustafsson*, Göteborgi Egyetem);

— Gyermekgondozás és a gyermekre fordított költségek (*J. Micklewright*, Firenzei Európa Egyetem);

— A vándorlás hatásai (*C. Dustmann*, Bielefeldi Egyetem);

— A társadalmi-gazdasági fejlődés kérdései (*W. Schmähl*, Brémai Egyetem);

— A családformáció és nemzedékek közötti kapcsolatok (*A. E. Risa*, Bergeni Egyetem);

— Humán tőke és munkaerő-kínálat (*P. S. Maxim*, Nyugat-Ontarioi Egyetem);

— A gazdaságdemográfia kérdései (*P. T. Pereira*, Lisszaboni NOVA Egyetem);

— A keresetek összetétele és a munkanélküliség (*R. Winter-Ebmer*, Linzi Egyetem).

A konferenciának 134 külföldi és 13 magyar résztvevője volt. A konferencia ideje alatt került sor az ESPE 1993. évi közgyűlésére és a *Journal of Population Economics* gazdaságdemográfiai folyóirat Szerkesztőbizottságának ülésére.

Akadémiai levelező taggá választás. *Dr. Cseh-Szombathy László*t, a szociológiai tudomány doktort, az MTA Szociológiai Intézet ny. igazgatóját a Magyar Tudományos Akadémia Közgyűlése 1993. évi ülésén az Akadémia levelező tagjává választotta.

Koszorúzások. *Dr. Vukovich György* elnök a Központi Statisztikai Hivatal képviselőjében 1993.

május 28-án a Farkasréti temetőben megkoszorúzza Keleti Károlynak, a nagy magyar statisztikus tudósnak, a Hivatal első igazgatójának síremlékét halálának évfordulója alkalmából.

A megemlékezésen jelen voltak *dr. Klinger András* és *dr. Lendvai János*, a KSH elnökhelyettesei, valamint *dr. Csahók István*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat igazgatója.

*

Tíz éve hunyt el *dr. Thirring Lajos*, a kiváló demográfus-statisztikus, a *Magyar Statisztikai Szemle* egykori felelős szerkesztője. Ez alkalomból a Központi Statisztikai Hivatal, a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottsága és az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Statisztikai Tanszéke közös megemlékezést rendezett, melynek során 1993. május 27-én megkoszorúzták Thirring Lajos Farkasréti temetőbeli síremlékét.

Dr. Vukovich György, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke a Hivatal, *dr. Kovacsics Józsefné* tanszékvezető egyetemi tanár az ELTE Statisztikai Tanszéke, *dr. Kovacsics József* pedig az MTA Demográfiai Bizottsága nevében helyezte el az emlékezés koszorúját. Az ünnepélyes aktuson jelen voltak a Thirring-család tagjai, valamint a tudományos élet, a hivatali dolgozók és a Hivatal társintézményeinek képviselői.

Tudományos ülés. A Magyar Statisztikai Társaság Demográfiai Szakosztálya és a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottsága 1993. április 15-én *dr. Klinger Andrásnak*, a KSH elnökhelyettesének, az MTA Demográfiai Bizottsága elnökének vezetésével együttes tudományos ülést rendezett a Központi Statisztikai Hivatalban.

Az ülésen a népesedéspolitikai koncepció tervezetét vitatták meg. A vitaindító előadást *dr. Andorka Rudolf* akadémikus, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem rektora, az MST Demográfiai Szakosztályának elnöke tartotta. Előadását követően a részt vevő szakemberek számos értékes hozzászólással vitatták meg az új népesedéspolitikai koncepció szükségességét, illetve tartalmát.

Látogatás az angol Központi Statisztikai Hivatalban. *Dr. Soós Lőrinc* főtanácsos, a KSH főosztályvezetője és *Jávora Andrásné*, a KSH főelőadója az angol Központi Statisztikai Hivatalban tanulmányozta 1993. június 7. és 11. között az adatok és információk nyilvánosságra hozatalának gyakorlatát, valamint a hivatal publikációs szerkesztésének folyamatát, módszereit. Látogatásuk során megismerték az angol hivatal magas fokon automatizált

adatbázisrendszerét, valamint a kiadványszerkesztő részleg munkáját.

A háztartások gazdasági magatartása nemzetközi összehasonlításban (Economic behaviour of family households in an international context) címmel 1993. június 14. és 18. között Bonnban tudományos szimpóziumot rendeztek a Német Szövetségi Agrárgazdasági Kutató Központ és a Német Szövetségi Mezőgazdasági Minisztérium támogatásával.

A tanácskozáson a Központi Statisztikai Hivatal munkatársai közül *Harcza István* főtanácsos, főosztályvezető vett részt és „Védekező magatartás a háztartásgazdaságokban a szocialista viszonyok között Magyarországon” (Selfdefence reflexes in household economic behaviour in Hungarian socialism) címmel tartott előadást. A szimpóziumon tizenkét nyugat-, valamint kelet-európai ország agrárközgazdasági, szociológusai és statisztikusai 23 előadást vitattak meg.

Tanfolyam az idősorok elemzéséről. Az európai statisztikusok továbbképzését (Training of European Statisticians — TES) elősegítő program keretében az Európai Közösség Statisztikai Hivatala (EUROSTAT) az idősorok elemzéséről tartott tanfolyamot Lisszabonban.

A tanfolyam témái: a két- és többváltozós lineáris regresszió, a mozgó átlag, a szezonális hatás, az X-11 módszer, az exponenciális kiigazítás, az idősoros modellek és az autokorrelációs regresszió.

A Központi Statisztikai Hivatal képviselőjében *dr. Lakatos Judit* titkár, osztályvezető és *Lindnerné Eperjesi Erzsébet* tanácsos vettek részt a továbbképzésen.

A nonprofit szektor kutatóinak konferenciája. „A nonprofit szektor erősítésével elérhető jólét: a szociális köteleességek és a gazdasági tevékenység közötti egyensúly — a civil társadalom új koncepciója” (Wellbeing in Europe by strengthening the nonprofit sector: The balance between social responsibilities and economic action — Toward a new concept of civil society) címmel 1993. május 26—30-án Barcelonában rendezett nemzetközi konferenciát az angliai nonprofit szervezeteket tömörítő National Council of Voluntary Organisations és a Barcelonai Egyetem. Magyar részről *dr. Kuti Éva* tanácsos, a KSH osztályvezetője „A nonprofit szektor Magyarországon” címmel tartott előadást.

Magyar szerző tanulmánya külföldi folyóiratban. *A Journal of Official Statistics*, a Svéd Statisztikai

Hivatal folyóirata 1993. évi 1. számában közli *dr. Szilágyi György* főtanácsosnak, a KSH főosztályvezető-helyettesének „A magyar statisztika fejlesztési programja” (Development program of Hungarian statistics) c. tanulmányát.

Emléktábla-avatás. A Központi Statisztikai Hivatal 1993. május 21-én, a Magyar Honvédelem Napján megemlékezett az első és a második világháborúban hősi halált halt munkatársairól. A Hivatal előcsarnokában elhelyezett emléktáblát *dr. Vukovich György*, a Hivatal elnöke avatta fel. Avató beszédében felidézte a két világháborúban hősi halált halt munkatársak és áldozatok emlékét.

Ezt követően *dr. Vukovich György* a Hivatal nevében és *dr. Klinger András*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese a munkatársak nevében megkoszorúzta az emléktáblát. (Az emléktábla-avatásról a részletes beszámolót lásd a 747—748. oldalakon.)

A Magyar Köztársaság helységnévkönyve címmel jelent meg a Központi Statisztikai Hivatal gondozásában Magyarország településeinek jegyzéke. Az adatok területi részletezettsége az 1991. január 1-jei állapotnak felel meg, a lakások és a népesség számát viszont az 1990. évi népszámlálás alapján közli a helységnévkönyv.

A kötet I. részének összefoglaló adatai magukban foglalják a települések megyénkénti számát, a városok területét, népességét és a lakások számát. A II. rész a települések részletes adatait, a III. rész az 1990. január 1. és 1993. január 1. közötti terület-szervezési változásokat, a IV. rész a KSH által kibocsátott településazonosító törzsszámokat, az V. rész a közjegyzőségek jegyzékét megyénként, a VI. rész a köztársasági megbízottak működési területét, a VII. rész pedig a települések betűrendes névjegyzékét tartalmazza.

Kézírtos munkaanyagként a Központi Statisztikai Hivatal az alábbi elemzéseket és adatközléseket jelentette meg:

Nemzetközi idegenforgalom, 1992. (Készült a Gazdasági Ágazatok főosztályon.)

A terheességmegszakítások 1993. év I. negyedévi alakulása. (Készült a Népesedés- és Egészségügyi Statisztikai főosztályon.)

Bevezetés a nemzeti számlákba. (Összeállította a Nemzetgazdaság-statisztikai főosztály.)

Ágazati Kapcsolatok Mérlege. (Készült a Gazdasági Modellek és Elemzések főosztályon.)

A gyümölcs- és szőlőtermelés 1992. évi főbb eredményei. (Készült a Mezőgazdasági Statisztikai főosztályon.)

Infláció és kamatláb, 1990—1992. (Összeállította *Végvári Jenő*, a KSH ny. elnökhelyettese.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

JAPÁN ADATENCIKLOPÉDIÁJA

(*Nippon — A Chartered Survey of Japan 1992/93.*)
Tsuneta Yano Memorial Society. Tokyo. 1992. 355 p.

Ez a közkedvelt japán adatenciklopédia eredetileg a japán belső piac és tájékoztatás igényeinek kielégítésére jött létre 1927-ben, első angol változata pedig 1936-ban látott napvilágot. A belső szükségletek nyomására az angol nyelvű változatot egy év kihagyás után 1992-ben újra közreadták. A szakemberek ezt nagy örömmel nyugtázzhatják, mert kevés ilyen jól szerkesztett, valóban igaz és világos képet adó kiadvány születik.

A kötet a szokásos négy főrészt tartalmazza, vagyis az első, általános rész a földrajzi, történelmi, igazgatási és politikai viszonyok mellett a településstruktúrát bemutató és a főbb népességi adatokat is tartalmazza, míg a második a makroökonómiát öleli fel. A harmadik rész „Industries” címen ágazatonként tárgyalja a főbb népgazdasági összefüggéseket, és a japán gazdasági struktúrát meghatározó főbb iparágakat külön is részletezi. A negyedik, a „Társadalmi élet és főbb fejlődési trendek” című záró rész a statisztikai évkönyvekben szokásos összes egyéb terület adatait foglalja össze, és a független kiegészítésképpen ismerteti a főbb adatokat a területi közigazgatási beosztás szerint is.

A népességi adatok azt mutatják, hogy a japán népesség száma továbbra is növekszik, de a növekedés üteme lassult. Az 1990. évi népszámlálás adatai szerint az össznépesség az 1989-es 123,25 millióról 123,61-re nőtt, de a teljes termékenységi mutató ugyanezen idő alatt 1,57-ről 1,54-re csökkent. A népesedési előrebecsléseknél, az 1990-es szintet ala-

pul véve, a várható trendek is tovább romlottak, szemben az 1986-os alapon számítottakkal. Így az abszolút népességnövekedés megállását ma már nem 2012-re, hanem 2010-re jelzik az újabb számítások, 129,45 milliós szinttel, és ettől kezdve folyamatos fogyást várnak. 2025-ig a népesség feltételezhetően 124,14 millió főre csökken. Az okok azonosak a fejlett országok népességére jellemző népmozgalmi jelenségekkel: a házassági kedv lanyhul, a házasságkötés magasabb életkorra halasztódik, a gyermekszülési kedv csökken, a nem házas, illetve a nukleáris családban élő és az időskorú népesség aránya növekszik, miközben a fiatal korosztályok aránya fokozatosan csökken. 2019 körül várhatóan az utóbbiak aránya már 15 százalék alatt, az öregkorúaké pedig 25 százalék felett lesz, vagyis ekkor már munkaerőhiánnyal kell számolni abban az értelemben, hogy az időskorúak eltartását a gazdaság nem lesz képes biztosítani.

Igen érdekesek azok a visszatekintő adatok, melyek a népességfejlődés trendjét vázolják az utolsó 70 évben, azaz az első, 1920. évi népszámlálás óta. Ez idő alatt a népesség száma 2,2-szeresére növekedett, de a hullámzások igen nagyok voltak. Az első 15 évben még 7 százalék volt az éves növekedés rátája, majd a második világháború végéig 1,1 százalékos mélypontra csökkent. Az ezt követő „baby-boom”-mal 1945 és 1950 között 15,3-at, majd 1970 és 1975 között, egy második hasonló hullámmal, ugyancsak kiugróan magas értékeket ért el a mutató, hogy azután 1985 és 1990 között átlagban már csak a 2,1 százalékos szinten stabilizálódjék.

A megelőző, 1990/91-es adatenciklopédia az 1989-es adatok alapján még a japán gazdaság leg-

* A *Statisztikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statisztikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikk-ismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

nagyobb, 1986-tól folyamatos fellendülését mutatja, de a szakemberek már előre látták ennek a tendenciának a megtörését. A világgazdaságban általános visszaesés azóta viszonylag későn, de Japánban is bekövetkezett, ez azonban az enciklopédia adataiban nem tükröződik. Ennek okát a szerkesztők abban látják, hogy mind a gazdasági kormánykörök, mind a magángazdaság statisztikai számításait végző mintegy 50 konjunktúrakutató intézet csak a bruttó nemzeti termék (Gross National Product — GNP) mutatóját hajlandó a gazdasági helyzet konjunkturális megítéléséhez alapul venni. Nem veszik tehát figyelembe a nemzeti vagyonban bekövetkezett jelentős veszteségeket, a bruttó nemzeti vagyon (Gross National Wealth — GNW) mutatóját, azaz a telek- és földárakban, valamint az értékpapírok áraiban bekövetkezett katasztrofális zuhanást. A japán kormánykörök 1990-ben a GNP-t a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (Organization for Economic Co-operation and Development — OECD) által kimutatott 5,6 helyett 5,5 százalékban állapították meg, a magángazdasági körök pedig ennél is alacsonyabbra becsülték. Az OECD 1991-re 4,5-ös, 1992-re 2,4-es értéket becsült, az enciklopédia viszont az 1992-es évre a japán kormánykörök becslését még mindig 3,3, a magángazdasági körökét pedig 3,0 százalékban adja meg reálértékben, azaz az áringadozások kiküszöbölésével, noha az 1991-es évet már mint „fekete évet” említi. Hangsúlyozza azt is, hogy az előző enciklopédiában részletesen elemzett okok miatt — az egy főre jutó ledolgozott órák magasabb száma, a magas belső árszínvonal, a rossz lakás- és települési viszonyok miatt — a japán átlagmunkás a névlegesen magasabb egy főre jutó nemzetijövedelem-kvóták mellett is lényegesen rosszabb színvonalon él, mint az amerikai. A világgazdasági recesszió ellenére Japán képes volt 1991-ben külkereskedelmi forgalmát az előző évihez képest 5,7 százalékkal növelni, ebben azonban jelentősen közrejátszott az öbölháború utáni olajárésés is. A versenyképesség mértékét az mutatja legjobban, hogy e növekedésből 9,6 százalék a kivitelre jut, míg a behozatal részesedése csupán 0,8 százalék, aminek következtében a fizetési mérleg közel 78 milliárd dolláros aktívuma alig marad el az eddig elért rekordmértégtől. A nemzeti vagyonban bekövetkezett károsodást azonban mindez természetesen nem ellensúlyozhatja.

A közegészségügyre fordított kiadások részesedése a nemzeti jövedelemben 1955 óta megkétszereződött, ma körülbelül 6 százalék felett van, de az elkövetkező két évtizedben kétszeresére nő a 65 év felettiek aránya és száma is, azaz 25 százalék, illetve

30 millió fő lesz, s a szakembereknek egyelőre nincs elképzelésük arról, hogy miként lehet ennek finanszírozását megoldani, annál is inkább, mert a születéskor várható átlagos élettartam változatlanul igen magas: a férfiaknál 1990-ben 75,86, a nőknél 81,81 év.

(Ism.: Horváth Róbert)

*

HAHN, G. J.—MEEKER, W. Q.:

A STATISZTIKAI KÖVETKEZTETÉS ALAPJÁT KÉPEZŐ FELTEVÉSEK

(Assumptions for statistical inference.) — *The American Statistician*. 1993. 1. sz. 1—11. p.

A tudományos kutatásban és a gyakorlatban egyaránt sűrűn fordul elő, hogy korlátozott mennyiségű információ alapján kell döntéseket hozni. Ilyenkor a rendelkezésünkre álló szűk körű adatok — az ún. minta — felhasználásával igyekszünk megbecsülni annak a nagyobb sokaságnak a jellemzőit, amelyet valamilyen okból nincs módunk megfigyelni. Ezt a tevékenységet nevezik általában statisztikai következtetésnek. Mint minden becslés, a mintából a sokaságra történő következtetés is magában hordja a pontatlanság veszélyét. A pontatlanság mértékét a becslések köré vont statisztikai intervallumok szélessége tükrözi: mennél tágabbak ezek az intervallumok, annál bizonytalanabb lábakon áll a mintából levont következtetés. A különféle intervallumok közül a legismertebb és legelterjedtebb a konfidencia-intervallum, ami nem más, mint az a tartomány, amelyen belül a sokaság valamely összefoglaló mutatója — például átlaga — adott valószínűséggel elhelyezkedik. Vannak azonban más, kevésbé ismert, ám nem kevésbé fontos intervallumok is, mint az ún. tolerancia-intervallum vagy az egyedi megfigyelések előrejelzésére szolgáló predikciós intervallum.

A statisztikai következtetés menetét, főbb lépéseit úgyszólván valamennyi tankönyv részletesen ismerteti. Lényegesen kevesebb munka foglalkozik azonban azokkal a feltevésekkel, amelyeken maga a statisztikai következtetés elve nyugszik, s amelyek ismerete döntő fontosságú a konfidencia- és más intervallumok helyes alkalmazása szempontjából. Amennyiben ugyanis ezek a feltevések nem teljesülnek, az intervallumok szélessége már nem tükrözi a becslés tényleges pontatlanságát, hiszen a feltevések megértése olyan plusz torzítást „visz be” a becslésbe, amelyre a statisztikai intervallumok érzéketlenek.

nagyobb, 1986-tól folyamatos fellendülését mutatja, de a szakemberek már előre látták ennek a tendenciának a megtörését. A világgazdaságban általános visszaesés azóta viszonylag későn, de Japánban is bekövetkezett, ez azonban az enciklopédia adataiban nem tükröződik. Ennek okát a szerkesztők abban látják, hogy mind a gazdasági kormánykörök, mind a magángazdaság statisztikai számításait végző mintegy 50 konjunktúrakutató intézet csak a bruttó nemzeti termék (Gross National Product — GNP) mutatóját hajlandó a gazdasági helyzet konjunkturális megítéléséhez alapul venni. Nem veszik tehát figyelembe a nemzeti vagyonban bekövetkezett jelentős veszteségeket, a bruttó nemzeti vagyon (Gross National Wealth — GNW) mutatóját, azaz a telek- és földárakban, valamint az értékpapírok áraiban bekövetkezett katasztrofális zuhanást. A japán kormánykörök 1990-ben a GNP-t a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (Organization for Economic Co-operation and Development — OECD) által kimutatott 5,6 helyett 5,5 százalékban állapították meg, a magángazdasági körök pedig ennél is alacsonyabbra becsülték. Az OECD 1991-re 4,5-ös, 1992-re 2,4-es értéket becsült, az enciklopédia viszont az 1992-es évre a japán kormánykörök becslését még mindig 3,3, a magángazdasági körökét pedig 3,0 százalékban adja meg reálértékben, azaz az áringadozások kiküszöbölésével, noha az 1991-es évet már mint „fekete évet” említi. Hangsúlyozza azt is, hogy az előző enciklopédiában részletesen elemzett okok miatt — az egy főre jutó ledolgozott órák magasabb száma, a magas belső árszínvonal, a rossz lakás- és települési viszonyok miatt — a japán átlagmunkás a névlegesen magasabb egy főre jutó nemzetijövedelem-kvóták mellett is lényegesen rosszabb színvonalon él, mint az amerikai. A világgazdasági recesszió ellenére Japán képes volt 1991-ben külkereskedelmi forgalmát az előző évihez képest 5,7 százalékkal növelni, ebben azonban jelentősen közrejátszott az öbölháború utáni olajárésés is. A versenyképesség mértékét az mutatja legjobban, hogy e növekedésből 9,6 százalék a kivitelre jut, míg a behozatal részesedése csupán 0,8 százalék, aminek következtében a fizetési mérleg közel 78 milliárd dolláros aktívuma alig marad el az eddig elért rekordmértégtől. A nemzeti vagyonban bekövetkezett károsodást azonban mindez természetesen nem ellensúlyozhatja.

A közegészségügyre fordított kiadások részesedése a nemzeti jövedelemben 1955 óta megkétszereződött, ma körülbelül 6 százalék felett van, de az elkövetkező két évtizedben kétszeresére nő a 65 év felettiek aránya és száma is, azaz 25 százalék, illetve

30 millió fő lesz, s a szakembereknek egyelőre nincs elképzelésük arról, hogy miként lehet ennek finanszírozását megoldani, annál is inkább, mert a születéskor várható átlagos élettartam változatlanul igen magas: a férfiaknál 1990-ben 75,86, a nőknél 81,81 év.

(Ism.: Horváth Róbert)

*

HAHN, G. J.—MEEKER, W. Q.:

A STATISZTIKAI KÖVETKEZTETÉS ALAPJÁT KÉPEZŐ FELTEVÉSEK

(Assumptions for statistical inference.) — *The American Statistician*. 1993. 1. sz. 1—11. p.

A tudományos kutatásban és a gyakorlatban egyaránt sűrűn fordul elő, hogy korlátozott mennyiségű információ alapján kell döntéseket hozni. Ilyenkor a rendelkezésünkre álló szűk körű adatok — az ún. minta — felhasználásával igyekszünk megbecsülni annak a nagyobb sokaságnak a jellemzőit, amelyet valamilyen okból nincs módunk megfigyelni. Ezt a tevékenységet nevezik általában statisztikai következtetésnek. Mint minden becslés, a mintából a sokaságra történő következtetés is magában hordja a pontatlanság veszélyét. A pontatlanság mértékét a becslések köré vont statisztikai intervallumok szélessége tükrözi: mennél tágabbak ezek az intervallumok, annál bizonytalanabb lábakon áll a mintából levont következtetés. A különféle intervallumok közül a legismertebb és legelterjedtebb a konfidencia-intervallum, ami nem más, mint az a tartomány, amelyen belül a sokaság valamely összefoglaló mutatója — például átlaga — adott valószínűséggel elhelyezkedik. Vannak azonban más, kevésbé ismert, ám nem kevésbé fontos intervallumok is, mint az ún. tolerancia-intervallum vagy az egyedi megfigyelések előrejelzésére szolgáló predikciós intervallum.

A statisztikai következtetés menetét, főbb lépéseit úgyszólván valamennyi tankönyv részletesen ismerteti. Lényegesen kevesebb munka foglalkozik azonban azokkal a feltevésekkel, amelyeken maga a statisztikai következtetés elve nyugszik, s amelyek ismerete döntő fontosságú a konfidencia- és más intervallumok helyes alkalmazása szempontjából. Amennyiben ugyanis ezek a feltevések nem teljesülnek, az intervallumok szélessége már nem tükrözi a becslés tényleges pontatlanságát, hiszen a feltevések megértése olyan plusz torzítást „visz be” a becslésbe, amelyre a statisztikai intervallumok érzéketlenek.

Melyek azok a torzítások, amelyekre ezek az intervallumok — általában maga a statisztikai következtetés — egyáltalán érzékenyek? Más szóval: melyek a pontatlanságnak azok a forrásai, amelyek valóban tükröződnek az intervallumok szélességében? Nos, a konfidencia- és más hasonló intervallumok kizárólag a véletlen mintavételből eredő bizonytalanságot fejezik ki (beleértve ebbe a véletlen mérési hibát is), s minden más tényezőt figyelmen kívül hagynak. Ennek megfelelően, ha az adatokat nem csupán a mintavételi ingadozások befolyásolják, akkor bármely intervallum legjobb esetben is csupán a pontatlanság alsó határaként értelmezhető; olyan küszöbértékként, amelyet a tévedés valószínű kockázata minden bizonnyal meghalad.

Ahhoz, hogy a becslések pontatlanságának egyéb — a mintavételen kívüli — forrásait világosan lássuk, célszerű megkülönböztetni egymástól a kutatások két típusát. Ez a csoportosítás *W. E. Demingtől* származik, s a szakirodalomban sajnálatos módon mind a mai napig nem foglalta még el a fontosságának megfelelő helyet. A kutatások egyik fajtáját Deming „összeszámláló vizsgálatoknak” (enumerative studies) nevezi; ebben az esetben a cél egy valószínűségi létező, véges nagyságú, azonosítható és változatlan sokaság jellemzése az ebből a sokaságból vett minta alapján. Jó példa az elemzésnek erre az ágára az a közvélemény-kutatás, amikor — mondjuk — 1000 főt megkérdezzük az abortuszszal kapcsolatos álláspontjáról, a vonatkoztatási keret — a sokaság, amelyre eredményeinket általánosítani kívánjuk — az ország teljes lakossága, esetleg annak valamely szelete (például a 16 éven felüliek).

A kutatások másik csoportját Deming „elemző vizsgálatnak” (analytic study) nevezte el. Ellentétben az összeszámláló jellegű kutatásokkal, itt nincs olyan létező, világosan körülhatárolható, véges nagyságú sokaság — például egy ország népessége —, amelyből a mintát vesszük, s amelynek tulajdonságait azután a mintából becsüljük. Ehelyett olyan folyamattal vagy oksági összefüggésrendszerrel van dolgunk, amelynek néhány konkrét, jelenbeli megnyilvánulását megfigyelve igyekszünk következtetni más körülmények közötti vagy jövőbeli alakulásukra. Ilyen elemző vizsgálat például az, amikor egy gyógyszer, egy berendezés vagy épp egy hirdetési kampány hatását, eredményességét vizsgáljuk. Mindezekben az esetekben az érdeklődés homlokterében nem a vizsgált népesség áll, hanem az az oksági mechanizmus, amely a kívánt hatásokat létrehozza.

A kutatás e kétféle típusa közül egyértelműen az utóbbi az, amelynél a statisztikai következtetés na-

gyobb nehézségekbe ütközik, s a becslés bizonytalanságát jelző különféle intervallumok használata nagyobb óvatosságot igényel. Az elemző vizsgálatokban ugyanis a ténylegesen megfigyelt — a mintába került — oksági folyamatok gyakran különböznek azoktól a folyamatoktól, amelyek a kutatót valójában érdeklik, s amelyekre eredményeit általánosítani kívánja. Ez a különbözőség lehet időbeli: a megfigyelt folyamatok szükségképpen a jelenben zajlanak, a kutató azonban elsősorban azok jövőbeli előfordulására kíváncsi. Ilyenkor a statisztikai következtetés eszköztárának alkalmazásához nem elegendő a mintavétel véletlenszerűsége; szükség van annak feltételezésére is, hogy a vizsgált folyamat stabil, azaz időben változatlan. Más esetekben a különbözőség nem idő-, hanem térbeli (például amikor laboratóriumi körülmények között tanulmányozott oksági kapcsolatokból igyekszünk következtetni az életben érvényesülő összefüggésekre). Azonban akár időbeli, akár térbeli az eltérés, a lényeg ugyanaz: a konfidencia- és más hasonló intervallumok használata mindkét esetben megköveteli — a mintavétel véletlenszerűségén túlmenően — azt a pluszfeltételezést, hogy az a folyamat, amelyből a mintát vettük, statisztikailag azonos azzal a folyamattal, amelyre következtetni akarunk.

Mivel az elemző vizsgálatok esetében — mint láttuk — döntő fontosságú a mintavétel alapjául szolgáló és a kutatót elsődlegesen érdeklő oksági folyamatok azonossága, az effajta vizsgálatok tervezésekor célszerű úgy eljárni, hogy e kétféle folyamatot mindinkább közelítsük egymáshoz. Ennek legjobb módja az, ha a mintát minél szélesebb körből — minél többféle környezetből, a körülmények minél változatosabb kombinációjából, minél hosszabb időszakokból — vesszük. Ez az elv ellentmond annak a széles körben elterjedt, ám nem túlságosan bölcs gyakorlatnak, amely éppenséggel a vizsgált helyzetek változatosságának a csökkentésére, a lehető legtöbb változó ún. konstans tartására törekszik. Ezt a gyakorlatot rendszerint azzal kísérik meg igazolni, hogy ily módon könnyebb az oksági összefüggések feltárása, a valóban szerepet játszó tényezők megragadása. Ezen álláspont képviselői azonban elfeledkeznek arról, hogy a változatoság mérséklése egyszersmind a levonható következtetések érvényességi körének és megbízhatóságának a csökkentését is jelenti.

Bár a kutatások másik típusát alkotó összeszámláló vizsgálatok esetében kisebbek a statisztikai következtetés előtt tornyosuló akadályok, mindez nem jelenti azt, hogy az effajta vizsgálatok problémamentesek lennének. Ezek megértéséhez célszerű

áttekinteni azokat a lépéseket, amelyeket a mintavétel során a kutatónak végre kell hajtania. Az első lépés a célsokaság meghatározása; ez az a népesség, amely a kutatót alapvetően érdekli, s amelyre a mintából általánosítani szeretne. A második lépés a mintavételi keret kijelölése: ez a lehetséges megfigyeléseknek az a köre, amelyből azután a mintát kiválasztják. Végül a harmadik lépés maga a mintavétel.

A torzítás egyik lehetséges forrása az összeszámláló jellegű kutatásoknál a célsokaság és a mintavételi keret közötti különbség. Ha a célsokaság az ország lakossága, a mintavételi keret pedig a telefonkönyv, akkor az utóbbi egyrészt szűkebb, másrészt tágabb az előbbinél, de semmiképp sem teljesen azonos azzal. Szűkebb, amennyiben a telefonkönyv nem tartalmazza azokat a személyeket, akik nem rendelkeznek telefontal, vagy akiknek titkosított száma van, és tágabb, amennyiben nem csupán egyének, hanem vállalatok, hivatalok is szerepelnek benne.

Egy másik lehetséges hibaforrás, ha a mintavétel nem szigorúan véletlen. Mint láttuk, a statisztikai intervallumok kizárólag a véletlen mintavételből eredő ingadozásokat tükrözik, s érzéketlenek arra a

torzításra, amely a minta nem véletlen jellegéből fakad. Nem véletlen — például kényelmi szempontokat követő vagy szakértői ítéleten alapuló — minták esetében a statisztikai következtetés eszköztára csak nagyfokú óvatossággal alkalmazható.

Az elmondottakból jól látható, mennyivel bonyolultabb a valóságos gyakorlat annál, amit a tankönyvek többnyire a statisztikai következtetésről tartalmaznak. A legtöbb tankönyv a kutatásoknak csupán egyetlen típusával foglalkozik: azokkal az összeszámláló jellegű vizsgálatokkal, amelyekben a mintavételi keret összhangban van a célsokasággal, és ahol a mintavétel szigorúan véletlen. Az ilyen esetekben a statisztikai intervallumok használata — és általában maga a statisztikai következtetés — valóban viszonylag egyszerű. Lényegesen összetettebbé válik azonban a kép, ha figyelembe vesszük a kutatásoknak azokat a típusait is, amelyek eltérnek a tankönyvi sémától: egyrészt az elemző vizsgálatokat, másrészt azokat az összeszámláló jellegű vizsgálatokat, amelyekben a mintavételi keret eltér a célsokaságtól, illetve nem érvényesül tökéletesen a véletlen mintavétel elve.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

DELAPINA, T.:

A TERMELÉKENYSÉG VÁLTOZÁSÁNAK ÁGAZATI SAJÁTOSSÁGAI

(Produktivitätsentwicklung nach Wirtschaftsklassen — Ein Vergleich kleiner, offener Volkswirtschaften.) — *Wirtschaft und Gesellschaft*. 1993. 1. sz. 29—57. p.

A szerző a termelékenység alakulásának ágazatok szerinti idősorait vizsgálja Ausztria, Finnország, Hollandia, Svédország statisztikai adatainak és a nyugatnémet gazdaság 1980 és 1990 közötti fejlődésének összehasonlításával, továbbá a belga és a svájci gazdaság összevont termelékenységi, valamint külkereskedelmi adatait is elemzi. Az említett európai kis országokat viszonylag jelentős külkereskedelmi hányad jellemzi.

Az egy főre jutó bruttó hazai termék (Gross Domestic Product — GDP) a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezetéhez (Organization for Economic Co-operation and Development — OECD) tartozó európai fejlett országokban és a nyugatnémet gazdaságban 1979 és 1990 között átlagosan évi 1,7 százalékkal nőtt, ezen belül a vizsgált kis országok sorrendje (a termelékenység növekedésének átlagos évi üteme szerint): Finnország

(2,9%), Ausztria és Belgium (2,1%), Svájc (1,7%), Svédország (1,6%), Hollandia (1,2%).

Az országok sorrendje lényegében ugyanez az egy foglalkoztatottra jutó GDP átlagos évi növekedési üteme szerint is (ez 1979 és 1990 közötti időszakban az európai OECD-országokban és a nyugatnémet gazdaságban évi 1,4 százalékkal). Ez időszakra a finn (2,6%) és a belga (2,0%) termelékenységjavulás volt a leggyorsabb, az osztrák és a svéd pedig (1,2%) a leglassúbb. A foglalkoztatottak száma az európai OECD-országokban átlagosan évi 0,8 százalékkal nőtt, a vizsgált kis országok átlagos létszámnövekedése ehhez közel álló, kivéve a belga gazdaságot (0,1%).

A termelékenységre a munkanélküliek aránya is hat. Az európai OECD-országokra jellemző 8 százalékos arányon belül a legkisebb a svájci és a svéd munkanélküliség: 0,6, illetve 1,6 százalékkal, a legnagyobb a belga (8,7%), a holland (6,4%) és a finn (3,5%).

A szerző a nemzetgazdaság termelékenységi és munkaügyi mutatóihoz viszonyítva hasonlítja össze az egyes ágazatok 1980-as, valamint 1990-es rangsorát. Rendelkezésre áll továbbá az egyes ágazatok részesedése az adott országok összes GDP-jének

áttekinteni azokat a lépéseket, amelyeket a mintavétel során a kutatónak végre kell hajtania. Az első lépés a célsokaság meghatározása; ez az a népesség, amely a kutatót alapvetően érdekli, s amelyre a mintából általánosítani szeretne. A második lépés a mintavételi keret kijelölése: ez a lehetséges megfigyeléseknek az a köre, amelyből azután a mintát kiválasztják. Végül a harmadik lépés maga a mintavétel.

A torzítás egyik lehetséges forrása az összeszámláló jellegű kutatásoknál a célsokaság és a mintavételi keret közötti különbség. Ha a célsokaság az ország lakossága, a mintavételi keret pedig a telefonkönyv, akkor az utóbbi egyrészt szűkebb, másrészt tágabb az előbbinél, de semmiképp sem teljesen azonos azzal. Szűkebb, amennyiben a telefonkönyv nem tartalmazza azokat a személyeket, akik nem rendelkeznek telefontal, vagy akiknek titkosított száma van, és tágabb, amennyiben nem csupán egyének, hanem vállalatok, hivatalok is szerepelnek benne.

Egy másik lehetséges hibaforrás, ha a mintavétel nem szigorúan véletlen. Mint láttuk, a statisztikai intervallumok kizárólag a véletlen mintavételből eredő ingadozásokat tükrözik, s érzéketlenek arra a

torzításra, amely a minta nem véletlen jellegéből fakad. Nem véletlen — például kényelmi szempontokat követő vagy szakértői ítéleten alapuló — minták esetében a statisztikai következtetés eszköztára csak nagyfokú óvatossággal alkalmazható.

Az elmondottakból jól látható, mennyivel bonyolultabb a valóságos gyakorlat annál, amit a tankönyvek többnyire a statisztikai következtetésről tartalmaznak. A legtöbb tankönyv a kutatásoknak csupán egyetlen típusával foglalkozik: azokkal az összeszámláló jellegű vizsgálatokkal, amelyekben a mintavételi keret összhangban van a célsokasággal, és ahol a mintavétel szigorúan véletlen. Az ilyen esetekben a statisztikai intervallumok használata — és általában maga a statisztikai következtetés — valóban viszonylag egyszerű. Lényegesen összetettebbé válik azonban a kép, ha figyelembe vesszük a kutatásoknak azokat a típusait is, amelyek eltérnek a tankönyvi sémától: egyrészt az elemző vizsgálatokat, másrészt azokat az összeszámláló jellegű vizsgálatokat, amelyekben a mintavételi keret eltér a célsokaságtól, illetve nem érvényesül tökéletesen a véletlen mintavétel elve.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

DELAPINA, T.:

A TERMELÉKENYSÉG VÁLTOZÁSÁNAK ÁGAZATI SAJÁTOSSÁGAI

(Produktivitätsentwicklung nach Wirtschaftsklassen — Ein Vergleich kleiner, offener Volkswirtschaften.) — *Wirtschaft und Gesellschaft*. 1993. 1. sz. 29—57. p.

A szerző a termelékenység alakulásának ágazatok szerinti idősorait vizsgálja Ausztria, Finnország, Hollandia, Svédország statisztikai adatainak és a nyugatnémet gazdaság 1980 és 1990 közötti fejlődésének összehasonlításával, továbbá a belga és a svájci gazdaság összevont termelékenységi, valamint külkereskedelmi adatait is elemzi. Az említett európai kis országokat viszonylag jelentős külkereskedelmi hányad jellemzi.

Az egy főre jutó bruttó hazai termék (Gross Domestic Product — GDP) a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezetéhez (Organization for Economic Co-operation and Development — OECD) tartozó európai fejlett országokban és a nyugatnémet gazdaságban 1979 és 1990 között átlagosan évi 1,7 százalékkal nőtt, ezen belül a vizsgált kis országok sorrendje (a termelékenység növekedésének átlagos évi üteme szerint): Finnország

(2,9%), Ausztria és Belgium (2,1%), Svájc (1,7%), Svédország (1,6%), Hollandia (1,2%).

Az országok sorrendje lényegében ugyanez az egy foglalkoztatottra jutó GDP átlagos évi növekedési üteme szerint is (ez 1979 és 1990 közötti időszakban az európai OECD-országokban és a nyugatnémet gazdaságban évi 1,4 százalékkal). Ez időszakra a finn (2,6%) és a belga (2,0%) termelékenységjavulás volt a leggyorsabb, az osztrák és a svéd pedig (1,2%) a leglassúbb. A foglalkoztatottak száma az európai OECD-országokban átlagosan évi 0,8 százalékkal nőtt, a vizsgált kis országok átlagos létszámnövekedése ehhez közel álló, kivéve a belga gazdaságot (0,1%).

A termelékenységre a munkanélküliek aránya is hat. Az európai OECD-országokra jellemző 8 százalékos arányon belül a legkisebb a svájci és a svéd munkanélküliség: 0,6, illetve 1,6 százalékkal, a legnagyobb a belga (8,7%), a holland (6,4%) és a finn (3,5%).

A szerző a nemzetgazdaság termelékenységi és munkaügyi mutatóihoz viszonyítva hasonlítja össze az egyes ágazatok 1980-as, valamint 1990-es rangsorát. Rendelkezésre áll továbbá az egyes ágazatok részesedése az adott országok összes GDP-jének

értékéből és az összes foglalkoztatott számából. Részletesen értékeli a szerző az ágazati szerkezetben (a termelékenységi és a megoszlási mutatók szerint) kimutatható fontosabb eltolódásokat.

Az elemzés egyik célja az, hogy bemutassa a nyitott gazdaságú kis országok és ágazataik nemzetközi versenyképességét és az 1980-as évekre jellemző fontosabb változásokat. A munkatermelékenység mellett a szerző a termelékenységet növelő egyéb tényezőket is vizsgál, elsősorban a befektetett tőke hatékonyságát, a bővülő nemzetközi munkamegosztást, az árfolyamok alakulását, a gazdaságra jellemző relatív árakat.

A szerző néhány statisztikai módszertani problémára is utal. Ugyanis a megfigyelt országokban esetenként eltér a gazdasági tevékenységek ágazati osztályozási rendszere. A kőolaj-feldolgozást többnyire a vegyiparhoz sorolják, de a nyugatnémet és a holland ágazati rendszerben a bányászathoz tartozik. A holland statisztikai közlések nem a foglalkoztatottak számát tartalmazzák, hanem a munkamennyiséget (fő/év mértékegységben).

Ausztriában a feldolgozóipar állítja elő a GDP 26,3 százalékát. Az 1990-es termelékenységi index (az országos színvonal 102 százaléka) magasabb a 10 évvel korábbinál (93%). A vizsgált tíz évben 11 százalékkal csökkent a feldolgozóiparban foglalkoztatottak száma, ezen belül 30 százaléknál nagyobb a létszámcsökkenés az osztrák textil-, bőr- és ruházati iparban, valamint a kohászatban.

Finnországban a GDP 19 százaléka jut a feldolgozóiparra. Az 1980-as (az országos színvonal 101 százalékát elért) termelékenységi indexhez képest kisebb 1990-es index (94%) a feldolgozóipari termelékenység feltételeinek romlására utal. Ez a kedvezőtlen folyamat a foglalkoztatottak számának 18 százalékos csökkenése mellett rontja a finn feldolgozóipar nemzetközi piaci esélyeit is. A létszámcsökkenés rangsorában is a textil-, bőr- és cipőipar ágazati létszámának (tíz év alatt 53 százaléknyi) csökkenése a legnagyobb mértékű. A finn feldolgozó cégek létszáma ugyanakkor 30, a kohászati cékéké 15 százalékkal csökkent 1980 óta.

A svéd feldolgozóipar az ország GDP-jének közel egyötödét állítja elő, és termelékenységi indexe 1990-ben az országos színvonal 94 százalékával volt egyenlő. A svéd gazdaságban is az előbb említett válságágazatok létszámcsökkenése a legnagyobb mértékű (a textiliparban 41, a kohászatban 35 százalék).

A holland feldolgozóipar az ország GDP-jének egyötödét termelte (1988-as adatok szerint), és termelékenységének indexe az országos 103 százaléka. A textilipar 29, az építőanyag-ipar 17 százalékos

létszámcsökkenése a legjelentősebb az 1980-as években.

A kis országok adataihoz hasonlítva szerepelnek a nyugatnémet gazdaság megfelelő termelékenységi és létszámmutatói. A szövetségi tartományok GDP-jéhez viszonyítva a német feldolgozóipar részesedése 31,1 százalék, az országoshoz viszonyított termelékenységi indexe pedig az 1980. évi 96-ról 1990-re 99 százalékra emelkedett. Nem számottevő (4,4%) a feldolgozóipar létszámcsökkenése. A nyugatnémet termelékenységi indexek 1990-es rangsorában a vegyiparé a legjobb (148%), az építőanyagiparé kedvezőbb (106%) az országos termelékenységi színvonalnál, ugyanakkor a textil-, bőr- és ruházati ipar (62%), a feldolgozás (65%), valamint a papír- és nyomdaipar (87%) indexe lényegesen kedvezőtlenebb.

A második nagy csoportba a bányászatot és az energiaellátó ágazatokat sorolja a tanulmány, amelyekben az egy főre jutó termelés a vizsgált országokban meghaladja az átlagost. A bányászat 1990. évi termelékenysége az országos színvonalnak Ausztriában 105, Finnországban 149 (1980-ban 112), Svédországban 147 (1980-ban 121) százaléka, Hollandiában 14-szerese. Az energiaellátás indexe a vizsgált országokban kétszerese az országos termelékenységi színvonalnak.

A bányászatban foglalkoztatottak létszámának csökkenése az 1980-as években Ausztriában 28, Finnországban 56, Svédországban 25, ugyanakkor Hollandia bányászatában (a tengeri lelőhelyek munkaerőigénye következtében) 25 százalékos a létszámnövekedés.

Részletesen vizsgálja a szerző a szolgáltatóágazatok termelékenységi indexeit és foglalkoztatási viszonyait az 1980 és 1990 közötti időszakban. A vizsgált gazdaságok közös jellemzője, hogy (a feldolgozóipar szerepének és létszámának csökkenése mellett) határozottan javult a pénzügyi szolgáltatások termelékenységének relatív színvonala és foglalkoztatottsági viszonya. Ausztriában és Finnországban az 1990. évi GDP egyhatodát, Hollandiában (1988-ban) 17 százalékát, Svédországban több mint 18 százalékát a pénzügyi szolgáltatások állították elő. Az ágazat 1990. évi termelékenységi indexei (az országok előbbi sorrendjében 217, 240, 200, illetve 219 százalék) viszonylag szűk sávban mozognak. Az 1980-as évek létszámnövekedése (azonos országsorrendben: 24, 37, 13 és 58 százalék) itt volt a legnagyobb a megfigyelt ágazatok közül.

A nyugatnémet gazdaság 1989. évi GDP-jének egynolcadát a pénzügyi szolgáltatásokkal érték el; kiemelkedő az országoshoz viszonyított 1980. évi 379 és 1990. évi 402 százalékos termelékenységi

indexe. A szerző megjegyzi, hogy a sajátos német ágazati besorolás következtében a személyi szolgáltatásokhoz tartoznak az ingatlanszolgáltatások. A személyi szolgáltatások létszámnövekedése (az 1980-as években 31 százalék) a német pénzügyi szolgáltatásokra jellemző fejlődést (12,6%) is meghaladja.

A szerző a továbbiakban részletesen elemzi a közösségi szolgáltatások statisztikai mutatóit (például részesedését a GDP-ben) és a termelékenységi indexét befolyásoló tényezőket.

A tanulmány befejező része fontosabb árucsoportonként vizsgálja Ausztria, Finnország, Svédország, Hollandia, valamint Svájc és Belgium 1980. és 1990. évi külkereskedelmi mutatóit.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

SCHNEIDER, M.:

AUSZTRIA MEZŐGAZDASÁGA ÉS AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉG BELSŐ PIACA

(Österreichs Landwirtschaft auf dem Weg in den EG-Binnenmarkt.) — *WIFO Monatsberichte*. 1993. 1. sz. 48—57. p.

A beszámoló az osztrák Mező- és Erdőgazdasági Minisztérium által elrendelt felmérés nem végleges adataira támaszkodik. Ausztriának a közeli jövőben várható csatlakozása az Európai Közösséghez (EK) az osztrák gazdaságot súlyos problémák elé állítja. Ausztria teljes jogú tagságától sokan számottevő előnyöket remélnék; ennek azonban az a feltétele, hogy Ausztriának alkalmazkodnia kell az EK agrárpolitikájához. Jelenleg ugyanis magasak az osztrák termelői árak, és nem kielégítő a gazdaság versenyképessége. Ezek a kedvezőtlen jelek a közelmúltban még csak erősödtek.

Az EK mezőgazdasági politikájához való alkalmazkodás elvileg nem ütközik akadályokba, annál kevésbé, mert a megfogalmazott gazdaságpolitikai elvek mindkét esetben a hatékonyan dolgozó családi parasztgazdaságot tekintik ideálisnak; szociális célkitűzésük pedig a parasztság életkörülményeinek javítása. Ezen belül a különböző részfeladatok eltérő súlyúak; az állami beavatkozás Ausztriában erősebb. Kétségtelen azonban, hogy az alkalmazkodás bizonyos önállóságról való lemondást is követel.

Ausztriában 1991-ben a foglalkoztatottak 5,9 százaléka a mezőgazdaságban dolgozott, és a bruttó tőkeképződés 2,9 százaléka a mezőgazdaságban valósult meg. Ezek az arányok körülbelül megfelelnek az EK (a tizenkettek) átlagának; az északi or-

szágokban ennél alacsonyabbak, a déli országokban viszont ennél magasabbak az arányok. A teljesítményekben is jelentős az északi és a déli országok közötti különbség, melynek oka: a versenyképesség Ausztriában elmarad a közös piaci országokétól, magasak a termelési költségek egyrészt a feldolgozóipari tevékenység kisebb hatékonysága, másrészt a piacra való nehezebb bejutás és az innovációk terén való elmaradottság miatt.

Az alkalmazkodás elsősorban azt jelenti, hogy Ausztria csökkentse mezőgazdasági termékeinek árszínvonalát, amelyek mintegy 15 százalékkal magasabbak az EK megfelelő árainál. Ez különösen a gabonafélék, az olajos magvak, a tej és a baromfi-hús esetében szükséges. Ez azonban valószínűleg csak fokozatosan valósítható meg (például mint korábban Spanyolország és Portugália esetében). Az árcsökkentés már az export növelése érdekében is elsőrendű feladat; ezzel azonban szükségszerűen együtt jár az import növekedése is. Bizonyos termékek (például a cukorrépa, a tej) esetében meghatározott termelési kvóták betartása is elengedhetetlen.

Ausztriában drágábbak az agrártermékek előállításához szükséges üzemanyagok és a különböző kiegészítő szolgáltatások is. Ennek részben az az oka, hogy az előállító üzemek és a szolgáltatóegységek kisebbek, mint az EK országaiban, és részben ennek következtében kisebb haszonnal is dolgoznak. Ausztriában magasabbak a szállítási költségek is. A legnagyobb probléma az, hogy az áraknak az EK mezőgazdasági árszínvonalára való csökkentése jelentős mértékben érinti a mezőgazdasági termelés nyereségességét. Ez nemcsak a növénytermesztésre, hanem az állattartásra is jellemző.

Mindazonáltal az osztrák mezőgazdaság Európai Közösségbe való integrációjának, illetve az integráció folytán bekövetkező változásoknak a hatásai számszerűleg nehezen mérhetők, a következmények előre nehezen értékelhetők. A mezőgazdasági lakosság helyzete a piaci tényezőkön kívül több más tényezőtől is függ. Ezen a területen azonban valamennyi országnak megvan a maga játéktere. A számítások szerint (1991. évi adatok alapján) az EK áraihoz való alkalmazkodás mintegy 13 százalékkal csökkentené az agrárágazat termelési eredményét. A földárak és a földbérleti díjak is visszaesnének, a termelés koncentrációja és specializálódása azonban erősödne. Feltehetően növekednék a falusi turizmus is. Az integráció legnagyobb előnye azonban a nyitottság: Ausztriának érdeke, hogy exportpiacokat szerezzen, mert a mezőgazdasági termékek terén nettó importőr.

(Ism.: *Nyáry Zsigmond*)

indexe. A szerző megjegyzi, hogy a sajátos német ágazati besorolás következtében a személyi szolgáltatásokhoz tartoznak az ingatlanszolgáltatások. A személyi szolgáltatások létszámnövekedése (az 1980-as években 31 százalék) a német pénzügyi szolgáltatásokra jellemző fejlődést (12,6%) is meghaladja.

A szerző a továbbiakban részletesen elemzi a közösségi szolgáltatások statisztikai mutatóit (például részesedését a GDP-ben) és a termelékenységi indexét befolyásoló tényezőket.

A tanulmány befejező része fontosabb árucsoportonként vizsgálja Ausztria, Finnország, Svédország, Hollandia, valamint Svájc és Belgium 1980. és 1990. évi külkereskedelmi mutatóit.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

SCHNEIDER, M.:

AUSZTRIA MEZŐGAZDASÁGA ÉS AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉG BELSŐ PIACA

(Österreichs Landwirtschaft auf dem Weg in den EG-Binnenmarkt.) — *WIFO Monatsberichte*. 1993. 1. sz. 48—57. p.

A beszámoló az osztrák Mező- és Erdőgazdasági Minisztérium által elrendelt felmérés nem végleges adataira támaszkodik. Ausztriának a közeli jövőben várható csatlakozása az Európai Közösséghez (EK) az osztrák gazdaságot súlyos problémák elé állítja. Ausztria teljes jogú tagságától sokan számottevő előnyöket remélnek; ennek azonban az a feltétele, hogy Ausztriának alkalmazkodnia kell az EK agrárpolitikájához. Jelenleg ugyanis magasak az osztrák termelői árak, és nem kielégítő a gazdaság versenyképessége. Ezek a kedvezőtlen jelek a közelmúltban még csak erősödtek.

Az EK mezőgazdasági politikájához való alkalmazkodás elvileg nem ütközik akadályokba, annál kevésbé, mert a megfogalmazott gazdaságpolitikai elvek mindkét esetben a hatékonyan dolgozó családi parasztgazdaságot tekintik ideálisnak; szociális célkitűzésük pedig a parasztság életkörülményeinek javítása. Ezen belül a különböző részfeladatok eltérő súlyúak; az állami beavatkozás Ausztriában erősebb. Kétségtelen azonban, hogy az alkalmazkodás bizonyos önállóságról való lemondást is követel.

Ausztriában 1991-ben a foglalkoztatottak 5,9 százaléka a mezőgazdaságban dolgozott, és a bruttó tökeképződés 2,9 százaléka a mezőgazdaságban valósult meg. Ezek az arányok körülbelül megfelelnek az EK (a tizenkettek) átlagának; az északi or-

szágokban ennél alacsonyabbak, a déli országokban viszont ennél magasabbak az arányok. A teljesítményekben is jelentős az északi és a déli országok közötti különbség, melynek oka: a versenyképesség Ausztriában elmarad a közös piaci országokétól, magasak a termelési költségek egyrészt a feldolgozóipari tevékenység kisebb hatékonysága, másrészt a piacra való nehezebb bejutás és az innovációk terén való elmaradottság miatt.

Az alkalmazkodás elsősorban azt jelenti, hogy Ausztria csökkentse mezőgazdasági termékeinek árszínvonalát, amelyek mintegy 15 százalékkal magasabbak az EK megfelelő árainál. Ez különösen a gabonafélék, az olajos magvak, a tej és a baromfi-hús esetében szükséges. Ez azonban valószínűleg csak fokozatosan valósítható meg (például mint korábban Spanyolország és Portugália esetében). Az árcsökkentés már az export növelése érdekében is elsőrendű feladat; ezzel azonban szükségszerűen együtt jár az import növekedése is. Bizonyos termékek (például a cukorrépa, a tej) esetében meghatározott termelési kvóták betartása is elengedhetetlen.

Ausztriában drágábbak az agrártermékek előállításához szükséges üzemanyagok és a különböző kiegészítő szolgáltatások is. Ennek részben az az oka, hogy az előállító üzemek és a szolgáltatóegységek kisebbek, mint az EK országaiban, és részben ennek következtében kisebb haszonnal is dolgoznak. Ausztriában magasabbak a szállítási költségek is. A legnagyobb probléma az, hogy az áraknak az EK mezőgazdasági árszínvonalára való csökkentése jelentős mértékben érinti a mezőgazdasági termelés nyereségességét. Ez nemcsak a növénytermesztésre, hanem az állattartásra is jellemző.

Mindazonáltal az osztrák mezőgazdaság Európai Közösségbe való integrációjának, illetve az integráció folytán bekövetkező változásoknak a hatásai számszerűleg nehezen mérhetők, a következmények előre nehezen értékelhetők. A mezőgazdasági lakosság helyzete a piaci tényezőkön kívül több más tényezőtől is függ. Ezen a területen azonban valamennyi országnak megvan a maga játéktere. A számítások szerint (1991. évi adatok alapján) az EK áraihoz való alkalmazkodás mintegy 13 százalékkal csökkentené az agrárágazat termelési eredményét. A földárak és a földbérleti díjak is visszaesnének, a termelés koncentrációja és specializálódása azonban erősödne. Feltehetően növekednék a falusi turizmus is. Az integráció legnagyobb előnye azonban a nyitottság: Ausztriának érdeke, hogy exportpiacokat szerezzen, mert a mezőgazdasági termékek terén nettó importőr.

(Ism.: *Nyáry Zsigmond*)

DEMOGRÁFIA

SUDRE, P.—DAM, G. TEN—KOCHI, A.:

A TUBERKULÓZIS A VILÁGBAN

(La tuberculose aujourd'hui dans le monde.) — *Bulletin de l'Organisation mondiale de la Santé*. 1992. 3. sz. 297—308 p.

A tuberkulózis hosszú ideig a morbiditás és a mortalitás fő oka volt világszerte, a hatékony terápia és megelőzés elterjedésével azonban a figyelem háttérbe szorult. Az utóbbi 10 évben a tuberkulózis gyakorisága nagymértékben nőtt, különösen ott, ahol AIDS-járvány figyelhető meg.

A szerzők az elmúlt tíz esztendő tendenciái alapján egyszerű epidemiológiai modellek segítségével mutatják be e betegség gyakoriságának várható alakulását. Véleményük szerint a fertőzés évi kockázata (tehát annak valószínűsége, hogy egy nem fertőzött személy fertőzötté válik az adott év folyamán) a legjobb járványtani mutató, mely felhasználható az új esetek számának előrejelzésére azon országokban, amelyekben ez a betegség gyakran fordul elő.

Számításukhoz az 1975 óta gyűjtött adatokat régiók és életkor szerint vették figyelembe. A 15—49 évesek esetében a HIV-vel együtt előforduló tuberkulózis-esetek számát is becsülték.

A fertőzés évi kockázata az afrikai régió országaiban 1,5—2,5, a közép-amerikai és a dél-amerikai országokban, valamint a kelet-földközi-tengeri régióban 0,5—1,5, a délkelet-ázsiai és a nyugat-csendes-óceáni országokban pedig 1,0—2,0 százalék. Az AIDS-szel összefüggő tuberkulózis-esetek számának meghatározásánál a tuberkulózis évi gyakoriságát 10 százaléknak vették.

A szerzők a diagnosztizált, kezelt, bejelentett eseteknek a tuberkulózis által érintett személyek közötti arányát 46 százalékra becsülték. Az utóbbi 10 évben világviszonylatban évi 2,5—3,2 millió új esetet regisztráltak.

A szerzők 62 ország halandósági adatait vizsgálták. A tuberkulózis okozta halandóság 1990-re előrejelzett arányát annak feltételezésével számították, hogy az e betegségben szenvedő, de nem kezelt személyek 50 százaléka meghal. Feltételezték továbbá, hogy ha a kezelt személyek gyógyulási aránya 50—60 százalék (mint a legtöbb fejlődő országban), akkor a bejelentett esetek halálozási aránya átlagosan 15 százalék. Feltételezték azt is, hogy az AIDS-szel fertőzött tuberkulotikus betegek halálozási arányszáma, kezeléstől függetlenül, 50 százalék.

A szerzők az ENSZ Egészségügyi Világszervezetéhez (World Health Organization — WHO) tartozó országok régiók szerinti osztályozását alkalmazták. Külön választották azonban Kínát (jelentések hiányában), valamint Japánt, Ausztráliát, Új-Zélandot, Kanadát, az Egyesült Államokat (ugyanis ezen iparosodott országokban a tuberkulózis gyakorisága alacsony).

A világ népességének egyharmadánál (1,7 milliárd fő) kimutatható, hogy élete folyamán tuberkulózis-bacilussal fertőződött. Gyakorisága a nyugat-csendes-óceáni régióban a legnagyobb (ahol a népesség 44 százaléka fertőzött), és a kelet-földközi-tengeri régióban a legkisebb (19%). A betegek többsége a délkelet-ázsiai régióban (25%), Kínában (22%), Európában és az említett öt iparosodott államban (22%) él. Európában a fertőzött személyek túlnyomó többsége 50 évesnél idősebb (80%), Afrikában viszont 50 évesnél fiatalabb (77%).

Az afrikai, délkelet-ázsiai és nyugat-csendes-óceáni régiókban a 15 éves és idősebb népesség több mint 50 százaléka fertőzött. A kétszeresen fertőzöttek (tuberkulózis és AIDS) többsége (78%) afrikai, itt a leggyakoribb az AIDS-fertőzés, és a becslés szerint a 15—49 éves népesség 48 százaléka szenved tuberkulózisban.

A szerzők értékelése szerint a tuberkulózis-esetek bejelentési arányának alakulása összességében nem változott. A 62 ország 1984 és 1989 között bejelentett halálozásai alapján előreszámított, 1990-re várt tuberkulózis-halálozások száma világviszonylatban 2,6 és 2,9 millió közé tehető (tehát százezer főre 49—55 halálozás jut). Bár a délkelet-ázsiai régióban az összes halálozás 32 százaléka tulajdonítható a tuberkulózisnak és 27 százaléka Kínában (688 000—780 000 fő), a tuberkulózis okozta halálozások aránya nagyobb az afrikai régióban (százezer főre 91—100 halálozás jut). Az AIDS által fertőzött tuberkulózis-halálozások többete 120—150 ezer, és többsége (83%) Afrikában fordult elő.

A bejelentések gyenge pontja egyrészt, hogy a bejelentendő tuberkulózis-esetekre nincsenek pontos, világosan értelmezhető definíciók és feltérési módszerek. Másrészt, annak a népességnek az aránya, amely az egészségügyi szolgáltatásokhoz hozzájuthat, országonként, de még egy országon belül is eltérő, és főként idővel változhat. A bejelentések növekedése azt is tükrözheti, hogy a program bővül, és így a népesség nagyobb hányada juthat a szolgáltatásokhoz. Információk hiányában a szer-

zók az egész ország népességét vették figyelembe a tuberkulózis-esetek bejelentési arányainak kiszámításához.

A halandósági adatok minősége a halotti bizonyítványokat kitöltő dolgozók lelkiismeretességétől, valamint a boncolások gyakoriságától függ. A tuberkulózis okozta halálozások száma magasabb lehet, ha tuberkulózissal fertőzött, de más betegségben elhunyt személyeket a tuberkulózis okozta halálozások között vesznek számításba. Ez a hiba előfordulhat ott, ahol az AIDS és a tuberkulózis okozta vegyes fertőzés jellemző. A hivatalos statisztikák azonban inkább aláértékelik a tuberkulózis okozta halálozásokat, a fertőzésben meghalt betegek nagy részét sem a tuberkulózis elleni programok, sem a népesedéssziszatika nem veszik számításba.

Következtetésükben a szerzők hangsúlyozzák, hogy a WHO tagállamai által bejelentett és gyűjtött

adatok minősége eltérő, az adatok e tevékenység jelenlegi színvonalát és a tuberkulózis elleni nemzeti programok eredményeit tükrözik, így azokat kellő óvatossággal kell kezelni. A tanulmány azonban világviszonylatban igazolja a tuberkulózis problémájának fontosságát, hiszen ez a betegség ismét a leggyakoribb halálókká válhat, különösen az AIDS-járvány széles körű elterjedésével.

A tuberkulózis elleni küzdelem nemzeti programjainak javítása érdekében a bejelentések minőségének emelése, az adatok összehasonlíthatóságának biztosítása tehát a legsürgetőbb intézkedések közé tartozik. E célból a szerzők és szakértők javaslatokat dolgoztak ki, és fontosnak tartják, hogy az illetékesek a tuberkulózis elleni küzdelem nemzeti programjainak kidolgozásakor vegyék fel a kapcsolatot a WHO-val.

(Ism.: Gábor Mária)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálathoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAIRE statistique de la France: Résultats de 1991—1992. Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques. Paris. INSÉE. 1992. 824, 31 p.

Franciaország statisztikai évkönyve, 1991—1992.

I—033—B—0003/1991—1992

ANNUAL abstract of statistics. 1993. Central Statistical Office. London. HMSO. 1993. IX, 352 p.

Nagy-Britannia éves statisztikai összefoglalója, 1993.

I—036—C—0001/1993

ANNUARIO statistico italiano, 1992. Istituto Centrale di Statistica. Roma. ISTAT. 1992. 575 p.

Olaszország statisztikai évkönyve, 1992.

I—032—C—0113/1992

ANUARUL statistic al României, 1991. Comisia Nationala pentru Statistica. Bucuresti. CNPS. 1991. 739 p.

Románia statisztikai évkönyve, 1991.

I—044—C—0002/1991

CANADA year book: A review of economic, social and political developments in Canada, 1990. Statistics Canada. Ottawa. Stat. Canada, 1989. [725] ism. p.

Kanada statisztikai évkönyve, 1990.

I—071—C—0002/1990

IRELAND. Statistical abstract, 1992. Central Statistics Office. Dublin. CSO. 1992. XVI, 402 p.

Írország statisztikai összefoglalója, 1992.

I—036—C—0066/1992

KEY statistics of Thailand, 1992. National Statistical Office. Bangkok. NSO. 1992. 144 p.

Thaiföld statisztikai jelzőszámai, 1992.

I—058—C—0003/1992

KOREA statistical yearbook, 1992. National Statistical Office. Seoul. NSO. 1992. 611 p.

Dél-Korea statisztikai évkönyve, 1992.

I—145—B—0002/1992

LANDSHAGIR. Statistical abstract of Iceland, 1992. Reykjavík. Hagstofa Íslands. 1992. 280 p.

Izland statisztikai összefoglalója, 1992.

I—039—B—0054/1992

ROCZNIK statystyczny, 1992. Główny Urząd Statystyczny. Warszawa. GUS. 1992. LXII, 600 p.

Lengyelország statisztikai évkönyve, 1992.

I—042—C—0110/1992

STATISTICAL abstract of Israel, 1992. Central Bureau of Statistics. Jerusalem. CBS. 1992. 784, [40] p.

Izrael statisztikai évkönyve, 1992.

I—057—C—0001/1992

STATISTICAL abstract of Latin America, 1992. UCLA. Los Angeles. Calif. UCLA. 1992. XLVI, 706 p., + XXIX, p. 710—1426.

Latin-Amerika statisztikai összefoglalója, 1992.

I—072—B—0164/29/1—2

STATISTICAL abstract of the United States: National data book and guide to sources. U. S. Department of Commerce, Bureau of the Census. Washington. GPO. 1992. XX, 979 p.

Az Egyesült Államok statisztikai összefoglalója, 1992.

I—072—C—0044/1992

STATISTICAL yearbook of China, 1992. State Statistical Bureau. Hong Kong. Economic Information and Agency. Beijing. CSICSC. 1992. 26, 777 p.

Kína statisztikai évkönyve, 1992.

I—052—C—0020/1992/A

zók az egész ország népességét vették figyelembe a tuberkulózis-esetek bejelentési arányainak kiszámításához.

A halandósági adatok minősége a halotti bizonyítványokat kitöltő dolgozók lelkiismeretességétől, valamint a boncolások gyakoriságától függ. A tuberkulózis okozta halálozások száma magasabb lehet, ha tuberkulózissal fertőzött, de más betegségben elhunyt személyeket a tuberkulózis okozta halálozások között vesznek számításba. Ez a hiba előfordulhat ott, ahol az AIDS és a tuberkulózis okozta vegyes fertőzés jellemző. A hivatalos statisztikák azonban inkább aláértékelik a tuberkulózis okozta halálozásokat, a fertőzésben meghalt betegek nagy részét sem a tuberkulózis elleni programok, sem a népesedéssziszatika nem veszik számításba.

Következtetésükben a szerzők hangsúlyozzák, hogy a WHO tagállamai által bejelentett és gyűjtött

adatok minősége eltérő, az adatok e tevékenység jelenlegi színvonalát és a tuberkulózis elleni nemzeti programok eredményeit tükrözik, így azokat kellő óvatossággal kell kezelni. A tanulmány azonban világviszonylatban igazolja a tuberkulózis problémájának fontosságát, hiszen ez a betegség ismét a leggyakoribb halálókká válhat, különösen az AIDS-járvány széles körű elterjedésével.

A tuberkulózis elleni küzdelem nemzeti programjainak javítása érdekében a bejelentések minőségének emelése, az adatok összehasonlíthatóságának biztosítása tehát a legsürgetőbb intézkedések közé tartozik. E célból a szerzők és szakértők javaslatokat dolgoztak ki, és fontosnak tartják, hogy az illetékesek a tuberkulózis elleni küzdelem nemzeti programjainak kidolgozásakor vegyék fel a kapcsolatot a WHO-val.

(Ism.: Gábor Mária)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAIRE statistique de la France: Résultats de 1991—1992. Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques. Paris. INSÉE. 1992. 824, 31 p.

Franciaország statisztikai évkönyve, 1991—1992.

I—033—B—0003/1991—1992

ANNUAL abstract of statistics. 1993. Central Statistical Office. London. HMSO. 1993. IX, 352 p.

Nagy-Britannia éves statisztikai összefoglalója, 1993.

I—036—C—0001/1993

ANNUARIO statistico italiano, 1992. Istituto Centrale di Statistica. Roma. ISTAT. 1992. 575 p.

Olaszország statisztikai évkönyve, 1992.

I—032—C—0113/1992

ANUARUL statistic al României, 1991. Comisia Nationala pentru Statistica. Bucuresti. CNPS. 1991. 739 p.

Románia statisztikai évkönyve, 1991.

I—044—C—0002/1991

CANADA year book: A review of economic, social and political developments in Canada, 1990. Statistics Canada. Ottawa. Stat. Canada, 1989. [725] ism. p.

Kanada statisztikai évkönyve, 1990.

I—071—C—0002/1990

IRELAND. Statistical abstract, 1992. Central Statistics Office. Dublin. CSO. 1992. XVI, 402 p.

Írország statisztikai összefoglalója, 1992.

I—036—C—0066/1992

KEY statistics of Thailand, 1992. National Statistical Office. Bangkok. NSO. 1992. 144 p.

Thaiföld statisztikai jelzőszámai, 1992.

I—058—C—0003/1992

KOREA statistical yearbook, 1992. National Statistical Office. Seoul. NSO. 1992. 611 p.

Dél-Korea statisztikai évkönyve, 1992.

I—145—B—0002/1992

LANDSHAGIR. Statistical abstract of Iceland, 1992. Reykjavík. Hagstofa Íslands. 1992. 280 p.

Izland statisztikai összefoglalója, 1992.

I—039—B—0054/1992

ROCZNIK statystyczny, 1992. Główny Urząd Statystyczny. Warszawa. GUS. 1992. LXII, 600 p.

Lengyelország statisztikai évkönyve, 1992.

I—042—C—0110/1992

STATISTICAL abstract of Israel, 1992. Central Bureau of Statistics. Jerusalem. CBS. 1992. 784, [40] p.

Izrael statisztikai évkönyve, 1992.

I—057—C—0001/1992

STATISTICAL abstract of Latin America, 1992. UCLA. Los Angeles. Calif. UCLA. 1992. XLVI, 706 p., + XXIX, p. 710—1426.

Latin-Amerika statisztikai összefoglalója, 1992.

I—072—B—0164/29/1—2

STATISTICAL abstract of the United States: National data book and guide to sources. U. S. Department of Commerce, Bureau of the Census. Washington. GPO. 1992. XX, 979 p.

Az Egyesült Államok statisztikai összefoglalója, 1992.

I—072—C—0044/1992

STATISTICAL yearbook of China, 1992. State Statistical Bureau. Hong Kong. Economic Information and Agency. Beijing. CSICSC. 1992. 26, 777 p.

Kína statisztikai évkönyve, 1992.

I—052—C—0020/1992/A

STATISTICKÁ ročenka Československé Socialistické Republiky, 1992. Federální statistický úrad, Český statistický úrad, Slovenský statistický úrad. Praha. SNTL. 1992. 735 p.

Csehszlovákia statisztikai évkönyve, 1992.

I—002—C—0103/1992

STATISTICKI godisnjak Jugoslavije, 1992. Statistical yearbook of Yugoslavia. Savezni zavod za statistiku. Beograd. SZS. 1992. 475 p.

Jugoszlávia statisztikai évkönyve, 1992.

I—046—B—0016/1992

STATISTIKÉ epetérís tés Ellados, 1989. Statistical yearbook of Greece. Ethniké Statistiké Ypésia tés Ellados. Athena. ESYE. 1992. 535 p.

Görögország statisztikai évkönyve, 1989.

I—049—B—0050/1989

STATISTISCHES Jahrbuch 1992 für das vereinte Deutschland. Statistisches Bundesamt. Stuttgart. Metzler-Poeschel. 1992. 764 p.

Az egyesült Németország statisztikai évkönyve, 1992.

I—004—C—0002/1992

STATISTISCHES Jahrbuch für das Ausland 1992. Statistisches Bundesamt. Stuttgart. Metzler-Poeschel. 1992. 373 p.

A Német Szövetségi Köztársaság nemzetközi statisztikai évkönyve, 1992.

I—004—B—0308/1992

SUID-AFRIKAANSE statistieke, 1992. South African statistics. Sentrale Statistiekdiens. Pretoria. SSD. 1992. XVI, [712] ism. p.

A Dél-Afrikai Köztársaság statisztikai évkönyve, 1992.

I—062—B—0013/1992

SUOMEN tilastollinen vuosikirja, 1992. Statistisk årsbok för Finland. Statistical yearbook of Finland. Tilastokeskus. Helsinki. Tilastokeskus. 1992. 614 p.

Finnország statisztikai évkönyve, 1992.

I—043—C—0001/1992

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

BEAN, J. A.—HOFFMAN, K. L.: Covariances for estimated totals when comparing between years. Hyattsville. Md. DHHS. 1992. IV, 25 p.

Az Egyesült Államok kórházi adatainak összehasonlítása kovarianciaelemzéssel különböző években.

I—072—C—0355/114

FIFTY years of economic measurement. The jubilee of the Conference on Research in Income and Wealth. Chicago. Ill. [etc.]. Univ. of Chicago Press. 1990. IX, 454 p.

A gazdasági adatgyűjtés 50 éve. Konferenciaelőadások.

715343

LEFÈVRE, C.: Pologne, Tchecoslovaquie: transition économique et sociale, statistique en mouvement. Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques. Paris. INSÉE. 1991. IV, 93 p.

A gazdasági és társadalmi változások hatása a statisztika átalakulására Lengyelországban és Csehszlovákiában.

812966

NAGELKERKE, N.-J. D.: Maximum likelihood estimation of functional relationships. Berlin [etc.]. Springer-Verl., 1992. IV, 110 p.

Funkcionális kapcsolatok maximum likelihood-becslése.

715171

OUSSET, J.: Le système public d'information statistique. Paris. La Doc. française. 1992. 136 p.

Franciaország állami statisztikai információs rendszere.

715397

The *RELATIONSHIP* between the 1970 and 1980 industry and occupation classification systems. Washington. Dept. of Commerce. 1989. XVI, 93, [27] p.

Az 1970. és 1980. évi ipari és foglalkozási osztályozás.

I—072—B—0112/59

GAZDASÁGSTATISZTIKA

ALGEMENE milieustatistiek, 1992. General environmental statistics. Centraal Bureau voor de Statistiek. 's-Gravenhage. CBS. 1992. 286 p.

Hollandia általános környezetstatisztikája, 1992.

I—037—C—0068/1992

ANNUAL bulletin of steel statistics for Europe, 1991. Economic Commission for Europe. New York. 1993. 94 p.

Éves jelentés Európa acélstatisztikájáról, 1991.

I—072—B—0333/1991

ANNUAL energy outlook: With projections to 1993. Energy Information Administration . . . U.S. Department of Energy. Washington. U.S. Dept. of Energy EIA. 1993. VI, 287 p.

Az Egyesült Államok energiaügyi előrejelzései, 1993.

I—072—B—0534/1993/Suppl. 2

ANNUAL report on the retail price survey, 1992. Statistics Bureau Management and Coordination Agency. Tokyo. Stat. Bureau. 1992. 28, 680 p.

Japán kiskereskedelmi árának éves felmérése, 1991.

I—051—C—0043/1991

BANQUE nationale de Belgique, 1992. Rapports. Bruxelles. BNB. 1993. 237 p.

A belga nemzeti bank éves jelentése, 1992.

I—038—B—0104/1992

BARNS, D. W.—EDMONDS, J. A.—REILLY, J. M.: Use of the Edmonds-Reilly model to model energy-related greenhouse gas emissions. Paris. OECD, 1992. 48 p.

Az Edmonds-Reilly modell alkalmazása az üvegházhatást eredményező gázkibocsátás modellezésére.

813063

BERUFSUNTERBRECHUNGEN: Ergebnisse des Mikrozensus September 1990. Wien. ÖStZ. 1992. 72, [5] p.

Átmeneti (időleges) munkanélküliség Ausztriában az 1990. szeptemberi mikrocenzus alapján.

I—002—B—0125/1041

Les *CHIFFRES* clés de l'industrie. Ministère des l'industrie et de l'Aménagement du territoire. Paris. SESSI. 1992. 221 p.

Franciaország iparának jelzőszámai, 1992/1993.

I—033—C—0205/1992—1993

COAL production, 1991. Energy Information Administration. U.S. Department of Energy. Washington. U.S. Dept. of Energy EIA. 1992. VII, 111 p.

Az Egyesült Államok szénbányászati statisztikája, 1991.

I—072—B—0569/1991

COMMODITY list, 1993. Edition in English of Statistisk varefortegnelse for utenrikshandelen. Supplement to Monthly bulletin of external trade . . . and External trade Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 136 p.

Norvégia külkereskedelmi statisztikai termékjegyzéke, 1993.

I—040—B—0122/1993

- CONTRIBUTIONS* to political economy. Cambridge Political Economy Society. London [etc.]. Acad. Press. 1992. 107 p.
Kiegészítések a politikai gazdaságtanhoz.
472426/11
- COTTON* and wool, 1992. Outlook and situation yearbook. United States Department of Agriculture. Washington. USDA. 1992. 72 p.
Az Egyesült Államok gyapot- és gyapjústatisztikája, 1992.
I—072—B—0513/1992
- DENMARK*, 1992/1993 Paris. OECD. 1993. 125 p.
Dánia gazdasági áttekintése 1992/1993.
I—033—C—0126/1992—1993
- DISCRIMINATION* against agriculture in developing countries? Tübingen. Mohr. 1992. XIV, 221 p.
Mezőgazdaság elleni diszkrimináció a fejlődő országokban?
715410
- ECONOMIC* bulletin for Europe. Economic Commission for Europe. Geneva. UN. 1993. VI, 143 p.
Gazdasági jelentés Európáról.
I—031—B—0095/44
- ECONOMIC* cooperation between Korea and Hungary. Seoul. Yonsei Univ. 1990. XVII, 327 p.
Gazdasági együttműködés Dél-Korea és Magyarország között.
715144
- ECONOMIC* report of the President. Transmitted to the Congress. January 1993. Washington. GPO. 1993. 474 p.
Amerika elnökének gazdasági jelentése a Kongresszus számára, 1993.
I—072—C—0361/1993
- ECONOMIC* survey, Finland 1992. Ministry of Finance. Helsinki. Min. of Finance. 1992. 116 p.
Finnország gazdasági áttekintése, 1992.
I—043—C—0010/1992
- ELECTRIC* power annual, 1991. Energy Information Administration . . . U.S. Department of Energy. Washington. U.S. Dept. of Energy EIA. 1993. IX, 162 p.
Az Egyesült Államok villamosenergia-felhasználási évkönyve, 1991.
I—072—B—0539/1991
- ELECTRIC* sales and revenue, 1991. Energy Information Administration . . . U.S. Department of Energy. Washington. U.S. Dept. of Energy EIA. 1993. VI, 238 p.
Az Egyesült Államok villamosáram-értékesítése és bevételei, 1991.
I—072—B—0545/1991
- ENERGY* efficiency and the environment. Paris. OECD IEA. 1991. 239 p.
Az energiaszolgáltatás hatékonysága és a környezet az OECD országokban.
813344
- ENERGY* policies: Hungary, 1991 survey. International Energy Agency. Paris. OECD IEA. 1992. 162 p.
Magyarország energiapolitikájának vizsgálata 1991-ben.
813345
- ENERGY* statistics of OECD countries, 1990/1991. Statistiques de l'énergie des pays de l'OCDE. International Energy Agency. Paris. OECD IEA. 1993. 267 p.
Az OECD-országok energiastatisztikája, 1990/1991.
I—033—B—0143/1990—1991
- ENVIRONMENTAL* indicators: A preliminary set. Indicateurs d'environnement. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1991. 77 p.
Környezeti jelzőszámok. Előzetes adatgyűjtemény.
I—033—C—0186/[1991/2]
- ENVIRONMENTAL* policies for cities in the 1990s. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1991. 91 p.
Városi környezetvédelmi politika a 1990-es években.
715683
- ENVIRONMENTAL* statistics of the Netherlands, 1993. Netherlands Central Bureau of Statistics. The Hague. CBS. 1993. 290 p.
Hollandia környezeti statisztikája, 1993.
I—037—C—0068/1993/A
- EUROPEAN* marketing data and statistics, 1993. London. Euromonitor. 1993. XII, 491 p.
Az európai országok piacadatái és statisztikája, 1993.
I—036—C—0116/1993
- FAO* trade yearbook, 1991. Annuaire FAO du commerce. Anuaire FAO de comercio. Rome. FAO. 1992. VI, 383 p.
A FAO kereskedelemstatisztikai évkönyve, 1991.
I—032—B—0172/1991
- FINANCIAL* statistics of selected publicly owned electric utilities. Energy Information Administration . . . U.S. Department of Energy. Washington. U.S. Dept. of Energy EIA. 1993. VI, 434 p.
Az Egyesült Államok állami tulajdonban levő elektromos műveinek pénzügyi statisztikája, 1991.
I—072—B—0542/1991
- FORBRUKSUNDERSÖKELSE.* Survey of consumer expenditure. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 157 p.
Norvégia fogyasztói kiadásai, 1989/1991.
I—040—B—0124/1989—1991
- FOREIGN* trade according to the Standard International Trade Classification (SITC-Rev. II): Special trade. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.]. Kohlhammer. 1992. 395 p.
A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme a SITC-módosítások szerint.
I—004—B—0096/1991
- FOREIGN* trade, Australia. Merchandise exports. Australian Bureau of Statistics. Canberra: ABS. 1993. 105 p.
Ausztrália külkereskedelme. Export, 1991/1992.
I—091—B—0042/1991—1992
- FOREIGN* trade, Australia. Merchandise imports. Australian Bureau of Statistics. Canberra. ABS. 1993. III, 103 p.
Ausztrália külkereskedelme. Áruimport, 1991/1992.
I—091—B—0043/1991—1992
- GATRELL, P.—HARRISON, M.:* The Russian and Soviet economies in two world wars: a comparative view. Coventry. Univ. of Warwick. 1992. 49 p.
Az orosz és a szovjet gazdaság a két világháborúban: összehasonlító elemzés.
813058
- GEOLOGIC* distributions of U.S. oil and gas. Energy Information Administration . . . U.S. Department of Energy. Washington. U.S. Dept. of Energy EIA. 1992. XIII, 137 p.
Az USA kőolaj- és földgáztartalékainak geológiai eloszlása.
I—072—B—0591/1992

- GLOBAL energy: The changing outlook.* International Energy Agency. Paris. OECD IEA. 1992. 204 p.
A világ energiahelyzete. Változó kilátások.
715681
- GLOBAL warming: The benefits of emission abatement.* Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD, 1992. 69 p.
Globális felmelegedés. Az emmisszió-korlátozás kedvező hatásai.
715680
- GOVERNMENT finance statistics yearbook.* International Monetary Fund. Washington. IMF. 1992. 711 p.
A világ országainak állami pénzügyi statisztikai évkönyve, 1992.
I—072—B—0406/1992
- HAMBURGER Jahrbuch für Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik.* Tübingen. Mohr. 1992. 291 p.
A HWWA gazdaság- és társadalompolitikai évkönyve, 1992.
472568/37
- HANDEL zagraniczny.* Warszawa. GUS. 1992. XV, 281 p.
Lengyelország külkereskedelme, 1992.
I—022—C—0024/1992
- INDUSTRI 1989, 1990.* Manufacturing. Stockholm. SCB. 1993. 221 p.
Svédország iparstatisztikája, 1990 és 1989.
I—041—C—0059/1990/1
- INDUSTRIE und Gewerbestatistik.* Wien. ÖStZ. 1992. [6], 259, [21] p.
Ausztria iparstatisztikája, 1991.
I—002—B—0200/1991/1
- INTERNATIONAL contributions to labour studies.* Cambridge Political Economy Society and The Labor Studies Center University of Notre Dame. London [etc.]. Acad. Press. 1992. III, 120 p.
Nemzetközi munkaiügyi tanulmányok.
472492/2
- INTERNATIONAL energy outlook, 1992.* Energy Information Administration . . . U.S. Department of Energy. Washington. U.S. Dept. of Energy EIA. 1992. IX, 50 p.
Nemzetközi energiakilátások, 1992.
I—072—B—0555/1992
- INTERNATIONAL policy coordination and exchange rate fluctuations.* Chicago. Ill. [etc.]. Univ. of Chicago Press. 1990. X, 382 p.
Nemzetközi gazdaság- és pénzpolitikai koordináció és a valutaárfolyam ingadozása.
715346
- ITALY, 1992/1993.* Paris. OECD. 1992. 146 p., [1] t. fol.
Olaszország gazdasági áttekintése, 1992/1993.
I—033—C—0116/1992—1993
- JAARBOEK inkomen en consumptie, 1992.* Annual statistical yearbook income and consumption. Central Bureau voor de Statistiek. 's Gravenhage. CBS. 1992. 82 p.
Hollandia jövedelmi és fogyasztási statisztikai évkönyve, 1992.
I—037—C—0071/1992
- JAHRESSTATISTIK des Aussenhandels der Schweiz, 1992.* Statistique annuelle du commerce extérieur de la Suisse. Eidgenössischen Oberzolldirektion. Bern. Eidg. Oberzolldirektion. 1993. 923 p.
Svájc külkereskedelmi statisztikája, 1992.
I—031—A—0009/1992/1
- JAPAN, 1991/1992.* Paris. OECD. 1992. 154 p.
Japán gazdasági áttekintése, 1991/1992.
I—033—C—0128/1991—1992
- L'INDUSTRIE française en 1991.* Paris. INSÉE. 1992. 262 p.
A francia ipar 1991-ben.
I—033—C—0213/1991
- LIIKENNETILASTOLLINEN vuosikirja, 1992.* Samfundstatistisk årsbok. Yearbook of transport statistics. Helsinki. Tilastokeskus. 1992. 142 p.
Finnország közlekedésszatisztikai évkönyve, 1992.
I—043—B—0130/1992
- MANUFACTURING industries of Canada: national and provincial areas, 1989.* Industries manufacturières du Canada: niveaux national et provincial. Statistics Canada. Ottawa. Stat. Canada. 1992. XXXVI, 393 p.
Kanada feldolgozóipara: nemzeti és tartományok szerinti adatok, 1989.
I—071—B—0114/1989
- MEXICO, 1991/1992.* Paris. OECD. 1992. 265 p., [2] fol.
Mexikó gazdasági áttekintése, 1991/1992.
I—073—C—0032/1991—1992
- NATURRESSURSER og miljø, 1992.* Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 144 p.
Norvégia természeti erőforrás- és környezetstatisztikája, 1992.
471658/1992
- NEW Zealand.* Paris. OECD. 1993. 158 p., [1] t. fol.
Új-Zéland gazdasági áttekintése, 1992/1993.
I—033—C—0181/1992—1993
- NORWAY, 1992/1993.* Paris. OECD. 1993. 113 p., 2 fol.
Norvégia gazdasága, 1992/1993.
I—033—C—0117/1992—1993
- NUCLEAR energy data 1992.* Données sur l'énergie nucléaire. Nuclear Energy Agency. Paris. OECD. 1992. 45 p.
Az OECD-országok nukleárisenergia-adatai, 1992.
I—033—C—0216/1992
- NUCLEAR power reactors in the world.* Vienna. IAEA. 1992. 66 p.
Adatok a világ atomerőműveiről, 1992.
I—002—D—0014/1992
- OCHRONA srodowiska, 1992.* Warszawa. GUS. 1992. 385 p.
Lengyelország környezetstatisztikai évkönyve, 1992.
I—022—B—0021/1992
- TOURISM policy and international tourism in OECD member countries. Evolution of tourism in OECD member countries in 1992.* Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1992. 309 p.
Az OECD-országok idegenforgalmi politikája és nemzetközi idegenforgalma, 1992.
I—033—B—0151/[1992]
- TOURISMUS in Zahlen, 1992.* Statistisches Bundesamt. Stuttgart. Metzler-Poeschel. 1992. 254 p.
Németország turisztikai adatai, 1992.
I—004—B—0321/1992
- TRANSPORT statistics Great Britain, 1992.* Department of Transport, Scottish Development Department, Welsh Office. London. HMSO. 1992. XIII, 232 p.
Nagy-Britannia közlekedésszatisztikai évkönyve, 1992.
I—036—B—0250/1992

OECD financial statistics, Germany, Canada. Statistiques financières de l'OCDE. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1993. 43 + 49 p.

Az OECD-országok pénzügyi statisztikája, Németország, Kanada.

I—033—B—0435/1976—1991

I—033—B—0443/1976—1991

PRODUCTIVITY growth in Japan and the United States. Chicago. Ill. [etc.]. Univ. of Chicago Press. 1990. X, 446 p.

A termelékenység növekedése Japánban és az Egyesült Államokban.

715344

PRODUZIERENDES Gewerbe. Beschäftigung, Umsatz und Gerätebestand der Betriebe im Baugewerbe, 1992. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.]. Kohlhammer. 1993. 114 p.

A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az építőipari vállalatok foglalkoztatottsága, kereskedelmi forgalma és eszközállománya, 1992.

I—004—B—0071/I/1992

PRZEMYSŁ, 1992. Warszawa. GUS. 1992. XXX, 206 p., [4] t.

Lengyelország iparstatisztikája, 1992.

I—022—C—0023/1992

RAKENTAMINEN ja asuminen, 1992. Construction and housing. Tilastokeskus. Helsinki. Tilastokeskus. 1992. 184 p.

Finnország lakás- és építőipari statisztikája, 1992.

I—043—C—0046/1992

REPORT on the survey of research and development, 1991. Statistics Bureau Management and Coordination Agency. Tokyo. Stat. Bureau.. 1992. 247 p.

Japán éves kutatási fejlesztési felmérése, 1991.

I—051—C—0060/1991

SAMFERDSELSSTATISTIKK 1991. Transport and communication statistics. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå, 1993. 176 p.

Norvégia közlekedési és hírközlési statisztikája, 1991.

I—040—B—0073/1991

SKATTER og afgifter, 1992. Oversigt. Taxes and duties. Denmarks Statistik. København. Danmarks Stat. 1992. 200 p.

Dánia adó- és vámstatisztikája, 1992

I—039—B—0035/1992

SKATTER, inkomster och avgifter: En statistisk översikt, 1992. Taxes, income and charges. Stockholm. SCB. 1992. 120 p.

Svédország adó-, jövedelem- és illetékstatisztikája, 1992.

I—041—B—0114/1992

SPAIN, 1992—1993. Paris. OECD. 1993. 123 p., 1 t.fol.

Spanyolország gazdasági áttekintése.

I—033—C—0133/1992—1993

The STATE of the environment. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1991. 297 p.

Az OECD jelentése a környezet állapotáról.

I—033—C—0186/[1991/1]

STATISTIQUES de la construction et du logement, 1992. Institut National de Statistique. Bruxelles. INS. 1992. 242 p.

Belgium építőipari és lakásstatisztikája, 1992.

I—038—B—0174/1992

STATISTIQUES financières de l'OCDE. Supplément méthodologique, 1991/1992. Organisation de Coopération et de Développement Économiques. Paris. OECD. 1992. 317 p.

Az OECD-országok pénzügyi statisztikája. Módszertani kiegészítés, 1991/1992.

I—033—B—0371/1991—1992

STATISTISCHES Jahrbuch der Stahlindustrie, 1992. Wirtschaftsvereinigung Stahl. Düsseldorf. WS. 1992. XV, 357 p., [2] t.fol.

Nemzetközi acélipari statisztikai évkönyv, 1992.

I—004—C—0014/1992

STATISTISCHES Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten der Bundesrepublik Deutschland. 1992. Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten. Münster-Hiltrup: Landwirtschaftsverl. 1992. XXVII, 496 p.

A Német Szövetségi Köztársaság élelmiszeripari, mezőgazdasági és erdőgazdálkodási statisztikai évkönyve, 1992.

I—004—C—0036/1992

STEEL statistical yearbook, 1992. International Iron and Steel Institute. Brussels. IISI. 1992. 99 p.

Nemzetközi acélstatisztikai évkönyv, 1992.

I—038—B—0216/1992

SWEDEN: science and technology indicators. Statistics Sweden. Stockholm. SCB. 1992. 103 p.

Svédország tudományos és technológiai jelzőszámai.

I—041—C—0252

UNITED Kingdom, 1992/1993. Paris. OECD. 1993. 121 p., [1] t.fol.

Nagy-Britannia gazdasági áttekintése, 1992/1993.

I—033—C—0118/1992—1993

VERSLUNARSKYRSLUR, 1991. External trade. Reykjavík. Hagstofa Islands. 1992. 521 p.

Izland külkereskedelme, 1991.

I—039—C—0055/1991

WARENVERZEICHNIS für die Aussenhandelsstatistik, 1993. Stuttgart [etc.]. Kohlhammer. 1992. XI, 797 p.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelmi statisztikájának árujegyzéke, 1993.

I—004—C—0057/1993

The WORLD Bank. Annual report, 1992. Washington. World Bank. 1992. 260 p.

A Világbank éves jelentése, 1992.

470246/1992

WYNIKI spisu rolniczego: Uzytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i zwierzęta gospodarskie, Warszawa. GUS. 1992. XII, 186 p.

A lengyel mezőgazdasági összeírások eredménye, 1992.

I—022—C—0029/1992

ZATRUDNIENIE w gospodarce narodowej, 1992. Warszawa. GUS. 1992. 61 p.

Foglalkoztatottság Lengyelországban, 1992.

I—022—C—0027/1992

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ANNALES

D'ÉCONOMIE ET DE STATISTIQUE

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS
GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 25—26. SZÁM

- Gérard-Varet, L. A.*: Előre.
Hendrikse, G. W. J.: Az építmények versenye.
Encaoua, D.—Michel, P.—Moreaux, M.: A hálózatok összehangolása: egyöntetű elfogadás vagy egyedi döntések.
Owen, G.: Kijelölési játék — redukált játék.
Ponsati-Obiols, C.: Egyértelmű egyensúly a többszörös alku modelljében.
Green, J. R.: A harmadik féllel szembeni elkötelezettség.
Green, J. R.—Laffont, J. J.: Újabb tárgyalások és az érvényes szerződések alakja.
d'Aspremont, C.—Crémer, J.—Gérard-Varet, L. A.: A bayesi ösztönzéssel összeegyeztethető mechanizmusok és az újabb eredmények felmérése.
Meyer, M. A.: A küzdelem elfajulása és a morális kockázat.
Zou, L.: Ösztönző célú kompatibilis mechanizmusok fenyegetés segítségével történő megvalósulása.
Laffont, J. J.—Tirole, J.: Többletköltségek felszámolása, rovincsolás és összejátszás.
Demange, G.: Ésszerű eszközláció.
Kramarz, F.—Ponssard, J. P.: Magatartási szabályok és az időben megvalósuló csendes együttműködés a hierarchikus kapcsolatokban.
Radner, R.—Zandt, van T.: Vállalati információfeldolgozás és növekvő hozadék.
Crawford, W. P.: Nash-féle egyensúly és fejlődési stabilitás a nagyszámú és véges sokaságokban.
Sorin, S.: Információ és ésszerűség: néhány megjegyzés.

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS
GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 252. SZÁM

- Vanlerenberghe, P.—Sauvage, P.*: A minimálisjövedelem-nyilvántartás általános bemutatása.
Poubelle, V.: Több mint hárommilliónyian helyezkedtek el a minimálisjövedelem-nyilvántartási rendszer segítségével három éven belül.
Villac, M.: A minimálisjövedelem-nyilvántartási rendszer: az utolsó láncszem a szegénység elleni küzdelemben.
Maurin, E.—Torelli, C.: A minimálisjövedelem-nyilvántartási rendszer és a munkaerőpiacokon tanúsított magatartás.

Afsa, C.: A minimálisjövedelem-nyilvántartási rendszer: járulékos szolgáltatás?

Catteau, C.—Hautcoeur, J. C.—Squarzone, R.: A minimálisjövedelem-nyilvántartási rendszer Réunion szigetén.

Tran Ap, A.: Szűkös helyzet az Antillákon és Guyanában.

1992. ÉVI 253. SZÁM

Berthier, J. P.: Az építési tevékenység és a közmunka húsz évének elemzése.

Descours, L.—Jacquot, A.: Hogy áll helyre tíz év után a regionális munkaerőpiacok egyensúlya?

Jacquot, A.—Tabuteau, B.: Provence-Alpes-Côte d'Azur: a foglalkoztatottság és a munkanélküliség gyors emelkedése 1982 és 1990 között.

Erkel-Rousse, H.: Franciaország és Németország külgazdasági teljesítménye: a beruházás szerepe.

Ecalte, F.—Paquier, O.: Az Európai Közösség országainak külkereskedelme.

DEMO
GRAFIE

revue pro výzkum populačního vývoje

A CSEH ÉS SZLOVÁK SZÖVETSÉGI
STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 4. SZÁM

- Ales, M.*: Csehszlovákia 1991. évi népességfejlődése.
Belacek, J.: Regionális termékenységi különbségek Észak-Csehországban.
Brichacek, V.—Dunovsky, J.—Matejcek, Z.—Karabellóva, H.: A házasságon kívül született prágai gyermekek vizsgálata, III. A gyermekek családi anamnézise.
Bartosova, M.: A csökkent munkaképességűek gazdasági aktivitása és a fogyatékosok anyagi helyzete.

SSE SOCIÉTÉ DE STATISTIQUE DE FRANCE

JOURNAL
DE LA SOCIÉTÉ DE STATISTIQUE DE PARISA PÁRIZSI STATISZTIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 1—2. SZÁM

- Zakoian, J. M.*: ARCH-modellek: irodalmi áttekintés.
Aghili, F. S.: Többváltozós elemzési modelleken alapuló robusztus demográfiai mutatók szerkesztése.
Kouassi, E.—Terraza, M.: A franciaországi fogyasztói árak havi indexesorának elemzése.

Ducos, G.—Menou, M.: A forgatókönyvek szubjektív valószínűségének becslése. Becslési módszer és példa.

De Carolis, L. V.: A többszörös korrelációs számítás alkalmazása.

Aris, H.—Rio, P.: Adattáblák közelítésén alapuló háromdimenziós elemzési módszer.

Damiani, P.—Masse, H.: Halálozási törvényszerűségek betegségek szerint.

Berrondo-Agrell, M.—Agrell, P.: A VENN-féle diagramok szintakszisa felé: harc egy mítosz ellen.

1992. ÉVI 3. SZÁM

Girerd-Potin, I.: A jövedelmezőség és a kockázat változóinak becslése a tőzsdei anomáliákban.

Marteau, D.: A döntésekkel járó bizonytalanság megoszlása időhorizont szerint.

Fontaine, C.: A háztartások által igénybe vett szolgáltatások különböző lehetséges mérőszámai és a nemzetközi összehasonlítások nehézségei.

Österreichische Zeitschrift für

Statistik und Informatik

AZ OSZTRÁK STATISZTIKAI ÉS INFORMATIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 1. SZÁM

Laan, P. van der: A részhalmazok kiválasztása az egységes alapsokaság meghatározása érdekében.

Müller, J. S.: A valószínűségek sokszögtartománya.

Marinell, G.—Seeber, G. U. H.: Előzetes és utólagos elemzés a teszt-eljárásoknál.

Gefeller, O.—Michels, P.: A tartózkodás időtartamának nem parametrikus elemzése.

Liese, F.: Információs függvények alkalmazása a valószínűségelméletben és a matematikai statisztikában.

Richter, J.: A környezeti statisztika, valamint a gazdaságstatisztika és a nemzetgazdasági elszámolási rendszer tevékenysége. A hulladékok felmérése 1989-ben. Módszerek és eredmények.

Richter, J.: Gazdaságstatisztika és nemzetgazdasági elszámolási rendszer. Előzetes nemzetgazdasági mérleg: módszerek és empirikus alapok.

Gisser, R.: Népeségnyilvántartás és vándorlási statisztika.

POPULATION

A FRANCIA DEMOGRÁFIAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 5. SZÁM

Jelentés Franciaország népesedési helyzetéről. Kiemelt téma: Európa a 90-es évek kezdetén.

Calot, G.: Összefüggések a longitudinális és keresztmetszeti népességi mutatók között.

Vandeschrick, C.: A Lexis-diagramm revíziója.

Hertrich, V.: Az események időbeliségének megállapítása meglévő források felhasználásával. — Egy vizsgálat Maliban.

Arbonville, D.—Bonvalet, C.: Lakáskörülmények és háztartástípusok. Az 1988. évi lakásösszeírás eredményei.

Prioux, F.: A házasságkötés hónapjának hatása a választásra. Ausztria esete.

Simoni, G.: Az olasz parlamenti képviselők halandósága.

1992. ÉVI 6. SZÁM

Alfred Sauvy-émlékszám.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 11. SZÁM

Ladstätter, J.: Az 1991. évi népszámlálás előzetes eredményei: a vallás.

Hanika, A.: A háztartások nagyság és szövetségi tartomány szerinti megoszlásának előrejelzése 2030-ig. 1992. évi újraszámítás.

Gisser, R.: Az 1990. és 1991. évi névadások.

Wolf, W.—Vollmann, K.: Munkaidő 1991-ben: törvényes munkaidő, túlórák, valamint a hétvégi, éjszakai és a több műszakban végzett munka. Az 1991. szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Hawlik, E.: Foglalkoztatottság és munkanélküliség közigazgatási kerületek szerint 1992. július végén.

Hammer, G.: A jövedelmek gazdasági ágazatok és foglalkozási csoportok szerint. Az 1991. szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Gerhold, S.: Ökológiai nemzetgazdasági mérleg: a termék-előállítás környezetvédelmi kiadásai ágazatok szerint.

Simhandl, G.: Válogatott foglalkozási csoportok munkahelyi, környezeti feltételei. Az 1991. márciusi mikrocenzus eredményei.

Haupt, L.: Állatjárványok 1991-ben.

Milota, L.: A fűrészmalomok termelési statisztikája 1991-ben és 1992. első felében.

Kastner, M.: Iparstatisztika 1988-ban.

Melingo, D.: A községek költség-előirányzata 1992-ben.

1992. ÉVI 12. SZÁM

Hanika, A.: Összevont korcsoportok alternatív elhatárolása a népesség-előrejelzésben.

Eichwalder, R.: Életközösségek. Az 1986. évi és az 1992. évi mikrocenzus eredményei.

Ladstätter, J.: Az 1991. évi népszámlálás: az ausztriai népcsoportok által beszélt nyelvek számának emelkedése.

Scholtze, E.: A kutatás és a gyakorlati fejlesztés Ausztriában, 1985—1992.

Friedl, H. P.: Egészségügyi statisztika, 1991.

Kytir, J.: A kórházi elbocsátások statisztikája 1990-ben: a kórházak kihasználásának epidemiológiai szempontjai.

Vollmann, K.: A nem önálló foglalkoztatottak jövedelem-eloszlása régióként. Az 1991. szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Hammer, G.: A nem önálló foglalkoztatottak háztartási jövedelmei a háztartás típusa szerint. Az 1991. szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Grillits, K.—Juch, J.—Wolf, W.: Jövedelemstatisztikák társadalombiztosítás alapján, 1991.

Zeidler, S.: A napi szükségletek kielégítését biztosító bevásárlásokra fordított idő. Nagybevásárlások. Az 1990. júniusi mikrocenzus eredményei.

Hölzl, E.: Ház- és lakásszámlálás 1991-ben: Alsó-Ausztria.

Janik, W.: A lakások fűtése 1991/92-ben. Az 1992. márciusi mikrocenzus adatai.

Steurer, A.: A beruházások, a folyó kiadások és a kommunális hulladékeltakarítás bevételei 1991-ben.

Göttl, F.: Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási üzemszámlálás 1990-ben: az osztrák erdőgazdálkodás eredményei.

Göttl, F.: Szántóföldi növények pótvetése 1992-ben.

Haupt, L.: Az 1992. szeptember 3-i sertésszámlálás.

Starik, W.—Alder, R.: A végső energiafelhasználási ráfordítások 1988-ban.

Pinsolitsch, M.: Külkereskedelem 1992 szeptemberében és az I—III. negyedévben.

Schwarzl, R. et al.: Ausztria lakossági jövedelmei 1991-ben.

1993. ÉVI 1. SZÁM

Ladstätter, J.: Az 1991. évi népszámlálás végleges eredményei: a lakónépesség.

Hanika, A.: A népességelőrejelzések biztonsága (a prognózisok időszakos ellenőrzése).

Bartunek, E.—Hawlik, E.: Az osztrák népesség társadalmi-gazdasági csoportjai. Státuszváltozások 1989-ben.

Hölzl, E.—Mahidi, M.: Ház- és lakásszámlálás 1991-ben Bécsben.

Janik, W.: A lakások felszereltsége 1992-ben. Az 1992. márciusi mikrocenzus eredményei.

Dungler, H.: A lakásra fordított kiadások az új házakban levő bérlakásoknál és öröklakásoknál 1991-ben.

Alder, R.: A biomassza jelentősége az osztrák energia-gazdaságban.

Velechovsky, G.: A 12 hónapra szóló megrendelések állománya a magas- és mélyépítésben 1992. szeptember 30-án.

Skolarz, G.: Idegenforgalom 1992 nyári félévében.

1993. ÉVI 2. SZÁM

Ladstätter, J.: Az 1991. évi népszámlálás: az állampolgárok és a külföldiek száma.

Wolf, W.: Az orvos és a hivatalos szervek felkeresése a munkaidő alatt. Az 1991 szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Vollmann, K.: A nyugdíjasok személyi és háztartási jövedelmei. Az 1991 szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Wörster, K.: A nem önálló férfi és női nyugdíjak alakulása, 1970—1991.

Holzer, E.: A 86-os kollektív-bér-index az 1992. évben.

Hölzl, E.—Mahidi, M.: Ház- és lakásszámlálás 1991-ben Ausztriában.

Dungler, H.: A lakásépítések költsége és finanszírozása 1991-ben.

Janik, W.: Magángépkocsik parkolási lehetőségei. Az 1992 márciusi mikrocenzus eredményei.

Rohrböck, G. J.: Az 1991/92. év táplálkozási mérlege.

Skolarz, G.: Idegenforgalmi szállások, ágyállomány és ennek kihasználása az 1991/92. téli idényben és az 1992. év nyári félévében.

Kniesz, J.: Jövedelemadó-statisztika 1989-ben.

1993. ÉVI 3. SZÁM

Wild, H. de: Természetes népmozgalom 1992-ben. Ideiglenes eredmények.

Hanika, A.: Népszámlálás 1991-ben: életkor, nem és családi állapot.

Friedl, H. P.: A rákbetegségek statisztikája 1991-ben.

Kytir, J.: Gyógyintézetben meghalni és otthon meghalni: a halálesetek halálozásihely-kategória szerinti elemzése, 1988—1991.

Bartunek, E.: Munkaerő-felmérés. Az 1992. júniusi mikrocenzus fő eredményei.

Woitek, H.: A 86-os fogyasztói árindex 1992-ben.

Bittermann, W.: A tölgyerdők ökológiai mérlege.

Haupt, L.: Az 1992. december 3-i általános állatszámolás.

Haupt, L.: A szárnyasok összeszámlálásának eredményei 1992-ben.

Meraner, A.: Gyümölcsszüret 1992-ben.

Skolarz, G.: Idegenforgalom az 1992. naptári évben.

Schürer, A.: Polgári légiforgalom Ausztriában 1992-ben.

1993. ÉVI 4. SZÁM

Ladstätter, J.: Népszámlálás 1991-ben: a háztartások.

Hawlik, E.: Foglalkoztatottság és munkanélküliség ke-
rületek szerint 1993 január végén.

Fasching, M.: A munkaerő-felmérés: a külföldiek foglalkoztatottsága. Az 1992 júniusi mikrocenzus eredményei.

Wolf, W.: A betegápolási szabadság igénybevétele. Az 1991 szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Juch, J.—Haydn, R.: A társadalombiztosítási rendszerből meríthető, személyre vonatkozó statisztikák, 1992.

Vollmann, K.: Munkanélküliség és jövedelem. Az 1991 szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Gerhold, S.—Steurer, A.: Globális ökológiai elszámolások: a műtrágyafélék előállításához szükséges anyagok áramlása és adóztatása.

Rohrböck, G. J.: A bortermés mérlege 1991/92-ben.

Meraner, A.: Szántóföldi termékek begyűjtése 1992-ben.

Haupt, L.: Állatvágások 1992-ben.

Kern, W.: A városi és községi közigazgatások energiafogyasztása 1991-ben.

Mazanek, R.: Az 1990. évi iparstatisztikai felmérés.

Neuhold, H.: Nagy- és kiskereskedelem 1992-ben. Forgalom és áruszállítás.

Pinsolitsch, M.: Külkereskedelem 1992. decemberben és az 1992. évben.